
LÄTT

SVENSKA

I FINLAND

RED. CAMILLA LINDHOLM, MARJA KIVILEHTO OCH SATU SILTALOPPI

LÄTT SVENSKA I FINLAND

LÄTT

SVENSKA

I FINLAND

RED. CAMILLA LINDHOLM, MARJA KIVILEHTO OCH SATU SILTALOPPI

Denna bok är nr 890 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Morfem.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond i inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

SLS publikationssamling ingår i Unescos nationella världsminnesregister.

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2025. Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell](#) (CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag och grafisk form: Antti Pokela
Typsnitt: Program, Arno, Acumin

Pdf-utgåva

ISBN 978-951-583-672-4 (Finland) sfs.fi

ISBN 978-91-88419-51-4 (Sverige) morfem.se

ISBN 978-951-583-700-4 (epub), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-700-4>

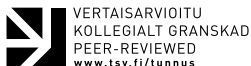
ISBN 978-951-583-701-1 (pdf), <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-701-1>

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt)

ISSN 2490-1547 (digital)

UDK 803.97, 342

Innehåll

Förord	7
Camilla Lindholm	
1. Introduktion	9
Marja Kivilehto	
2. Lättläst, lätt språk och klarspråk - vad står dessa begrepp egentligen för?	21
Solveig Arle och Carina Frondén	
3. Forskning om lättlästa texter - hur uppfattas begreppen och läsarna?	35
Marja Kivilehto	
4. Lätt svenska och språkvetenskapliga teorier	47
Solveig Arle och Carina Frondén	
5. Särdrag hos lättlästa texter	66
Carina Frondén	
6. Reception av lättläst sakprosa	92
Camilla Lindholm och Leealaura Leskelä	
7. Lätt språk i tal och interaktion	107
Satu Siltaloppi	
8. Anpassad teckenspråkig kommunikation	129
Satu Siltaloppi	
9. Anpassning av det finlandssvenska teckenspråket	150
Camilla Lindholm och Leealaura Leskelä	
10. Lätt språk och stigma	169
Camilla Lindholm	
11. Lätt språk - framtida perspektiv	190
Bilaga: Transkriptionsprinciper	201
Källor och litteratur	202

Förord

Vår bok är resultatet av forskningsprojektet Lätt finlandssvenska – en språkform för minoriteter inom minoriteten (2021–2024). I projektet har vi studerat de språkformer som kallas lättläst, lätt svenska eller lätt språk. De här begreppen står för språkformer som riktar sig till personer som har svårt att läsa eller förstå allmänspråk.

Allmänspråk är ett uttryck som används som motsats till fackspråk, det vill säga språkformer som kräver vissa specialkunskaper – allmänspråk ska de flesta förstå. Men det finns också personer som inte klarar av att läsa eller förstå allmänspråk i dess skrivna, talade eller tecknade form och därför behövs lätt språk. I lätt språk använder man till exempel enklare och färre ord eller tecken än i allmänspråk. Lätt språk har också en enklare uppbyggnad och ett enklare innehåll.

Medan vi har arbetat med projektet och den här boken har forskningen inom lätt språk blivit allt livligare både internationellt och i Finland. På det svenska språkområdet är forskningen fortsättningsvis knapp, och vårt forskningsprojekt är det första mera omfattande språkvetenskapliga projektet om lätt svenska och anpassat teckenspråk. Boken utgör således ett betydande bidrag till den här forskningen.

Vi vill tacka Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) som stött vår forskning ekonomiskt och gett oss möjlighet att forska sammanställa denna bok. Ett varmt tack till SLS också för att ni velat publicera vår forskning i er publikationsserie och på så sätt bidrar till att forskningen får synlighet. Särskilt vill tacka de två externa granskarna för era noggranna och sakkunniga kommentarer som hjälpte oss att göra helheten bättre. Vi vill även tacka redaktörerna Linda Huldén, Hedvig Rask och Katarina Pihlflyckt som hjälpt oss med texterna och processen, grafikern Antti Pokela för omslaget och layouten samt Magnus Nylund för hjälp med utformningen av e-boken.

Vår förhoppning är att den här boken ska inspirera till mer forskning om lätt språk och språklig tillgänglighet på svenska. Som framgår på

många ställen i boken rör det sig om ett forskningsfält i framväxande. Vi har under projektets gång fått konstatera att inte ens ett flerårigt forskningsprojekt kan besvara mer än en bråkdel av frågorna på området. Mer forskning behövs – för att göra livet lättare för dem som behöver lätt språk för att förstå vad som händer i samhället!

Helsingfors, Tammerfors och Sibbo, augusti 2025

Camilla Lindholm, Marja Kivilehto & Satu Siltaloppi

CAMILLA LINDHOLM

1

Introduktion

Syftet med den här boken är att belysa lätt språk, med särskilt fokus på lätt svenska, ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Både internationellt och i Norden har lätt språk utvecklats och använts för praktiska ändamål i flera decennier, men den teoretiska diskussionen kring ämnet är av betydligt färskare datum. Under de senaste åren har dock forskning i lätt språk blivit betydligt vanligare både internationellt och på det svenska språkområdet. Vår bok har kommit till i just det här forskningsläget, som karakteriseras av snabb utveckling, och syftar till att ge ett bidrag till både teoretiska och metodologiska frågeställningar inom forskning om lätt svenska och till en redogörelse för empirisk forskning i ämnet.

Eftersom forskningen i lätt svenska fortfarande är under stark utveckling är det i det här läget ännu inte möjligt att ge läsarna någon heltäckande forskningsbaserad framställning av egenskaperna hos lätt språk. Vi utgår i hög grad från uppfattningar om och normer för lätt språk, och vår bok kan betraktas som en öppning inom detta forskningsområde. Vår förhoppning är att boken ska fungera som en inspirationskälla för forskare och studerande i lätt språk, yrkesverksamma inom områden där lätt språk används och inte minst alla som har övervägt att inkludera kunskaper om lätt språk i sin professionella expertis.

Bakgrund - lätt språk i Norden

De nordiska länderna har varit föregångare när det gäller praktiker som befrämjar demokrati och jämlikhet. Detta syns också när det gäller språket. Man har strävat efter att utveckla och anpassa språket så att det blir

tillgängligt för så många av medborgarna som möjligt. Det finns två inriktningar inom dessa strävanden. Den ena handlar om förenkling av myndigheternas språk i den riktning som brukar kallas *klarspråk* och den andra om utvecklingen av den språkform som i Sverige benämns *lättläst* och i Finland *lätt språk*¹. De båda inriktningarna har delvis olika målsättningar och deras utgångspunkt ligger i olika rörelser i samhället, men det gemensamma för dessa strävanden är att målsättningen är ökad demokratisk delaktighet. Strävan mot demokrati kan uppfattas som ett typiskt drag för de politiska och samhällseliga strävandena i de nordiska länderna och bland dessa Sverige och Finland, som är det geografiska område som vår forskning inriktar sig på.²

Klarspråk och lätt språk liknar varandra i många avseenden, och man kan tänka sig att de utgör punkter på en skala mot en högre grad av språklig anpassning (Leskelä, Mustajoki & Piehl 2022, se även kapitel 2). Som en skillnad mellan dessa språkformer brukar målgrupperna för språkformerna nämnas. Medan målsättningen med klarspråk är att göra myndigheternas språk tillgängligt för alla medborgare, har lätt språk utarbetats för sådana mottagare som av olika orsaker har svårt att läsa och förstå allmänspråk. Lätt språk är således mer bearbetat och anpassat när det gäller både ordförråd, strukturer och innehåll än klarspråk. I båda fallen handlar det således om en anpassning och förändring av språket, men det lätta språket är särskilt mottagarorienterat med tanke på vissa målgrupper. I den här boken använder vi således begreppet anpassning (se särskilt kapitlen 7, 8 och 9) för att hänvisa till att kommunikation på allmänspråk anpassas till en form som är inriktad på en specifik grupp. Det handlar således inte om anpassning i den bemärkelse som samtalsforskningen hänvisar till med den engelska termen

1. I den här boken använder vi genomgående termen lätt språk, i enlighet med ett beslut fattat av den svenska referensgruppen för lätt språk i Finland. Se kapitel 2 för en närmare diskussion av begreppen på området.

2. Läsare med ett intresse för situationen i de övriga nordiska länderna hänvisas till kapitlen om lätt språk i Island (Ólafsdóttir & Pálsdóttir 2021) och lätt språk i Norge (Bugge, Berget & Vindenes 2021) i *The Handbook of Easy Languages in Europe*. Av dessa kapitel framgår bland annat att man i Island etablerat ett intresse för klarspråk och lätt språk först under de senaste 15 åren och att klarspråk har ett starkt fotfäste i Norge. Det finns dock tecken på pågående arbete inom fältet i norska och isländska (Vanhatalo, Lindholm & Onikki-Rantajääskö 2022a).

recipient design – att allt språk är anpassat till mottagaren och det som vi känner till om hen. Målgrupperna för lätt språk presenteras närmare längre fram i kapitlet.

Klarspråksrörelsens utgångspunkt ligger internationellt i strävan efter att anpassa framför allt juridiskt språk och göra det mer förståeligt för allmänheten. Denna rörelse uppkom på 1970-talet och skapade riktlinjer för att göra myndighetstexter lättare att förstå (Mazur 2000). Lätt språk har däremot sin grund i funktionshinderrörelsen. På 1960-talet genomfördes en reform då personer med intellektuell funktionsnedsättning, som tidigare hade bott på institutioner och inte deltagit i samhällets verksamhet på samma sätt som andra medborgare, inkluderades i samhället på ett nytt sätt. Som en del av dessa strävanden blev man också medveten om behovet av att anpassa språket – för att personer med intellektuell funktionsnedsättning skulle bli delaktiga i samhället måste det finnas texter utarbetade på ett språk som de kunde förstå. De första texterna på lätt språk utgjordes av lättlästa böcker och följdes så småningom av texter i andra genrer, som myndighetstexter, medietexter och skönlitteratur.

När det gäller lätt språk var Sverige länge ett föregångsland bland de nordiska länderna. I Sverige arbetade Centrum för lättläst från och med 1970-talet framgångsrikt med att befrämja lätt språk (Bohman 2021), och de blev en förebild för arbetet med lätt språk både på finska och på svenska i Finland. Det är naturligt med tanke på att arbetet med lätt språk hela tiden har framskridit simultant på de båda nationalspråken finska och svenska i Finland.

Lätt språk i Sverige, Finland och Svenskfinland

Svenskan är ett pluricentriskt språk med status som officiellt språk både i Sverige och i Finland, och arbete med och utveckling av lätt svenska sker i båda länderna.³ Vissa verksamhetsformer inom lätt språk förekommer både i Finland och Sverige, till exempel läses samma lättlästa

3. Redogörelsen för den lätta svenskan i Finland i förhållande till den lätta finskan i Finland och den lätta svenskan i Sverige har inspirerats av den finskspråkiga översiktsartikeln om lätt svenska i Finland av Arle, Frondén och Lindholm (2025).

böcker i båda länderna. Det finns emellertid också skillnader mellan länderna. Verksamheten kring lätt språk började i Sverige som en del av funktionshinderrörelsen på 1960-talet och har spritt sig till Finland i motsvarande sammanhang. Med tiden har målgruppen för lätt språk vuxit och blivit mer heterogen i båda länderna, men anknytningen till den ursprungliga målgruppen är nuförtiden klarare i Finland än i Sverige. Ulla Bohman (2021:531) beskriver, dock utan att ange några specifika tidsangivelser, hur arbetet med lätt språk i Sverige utvecklats från att gälla personer med intellektuell funktionsnedsättning till att också rikta sig till andra grupper, som äldre personer och språkinlärare. Även om arbetet med tiden utvecklats till att gälla olika grupper, är det oklart om inriktningen på den språkliga anpassningen har ändrats.

Även i Finland har det under de senaste åren etablerats en indelning av målgrupperna i tre kategorier (se närmare Leskelä 2019a; Leskelä & Lindholm 2012). Den första kategorin omfattar personer vars behov av lätt språk beror på medfödda och permanenta neurobiologiska avvikelser. Denna grupp innefattar bland annat personer med intellektuell funktionsnedsättning och vissa neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Den andra kategorin består av sådana användare av lätt språk som har nedsatt språklig funktionsförmåga på grund av sjukdomar eller skador som de utsatts för under sin livstid. Största delen av denna grupp utgörs av personer med demens eller afasi. Den tredje kategorin omfattar personer med ett övergående eller troligtvis övergående behov av lätt språk vilket anknyter till brister i ett annat eller främmande språk. I denna grupp ingår personer som ännu inte har tillägnat sig tillräcklig förmåga i finska eller svenska, men som kan använda ett annat språk eller något annat kommunikationsmedel för att uttrycka sig. De flesta som ingår i den här gruppen är utrikesfödda personer som flyttat till Finland för en kort tid sedan eller personer som har teckenspråk som sitt modersmål.

Även om målgrupperna i båda länderna således omfattar flera olika grupper kan man i Finland se ett starkare samband mellan lätt språk och den ursprungliga målgruppen i fråga om hur arbetet administreras. I Finland knyts verksamheten kring lätt svenska administrativt till FDUV, förbundet för personer med intellektuell eller liknande funktionsnedsättning. FDUV är en intresseorganisation för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras familjer,

fastän målgruppen för lättläst ses som mångfasetterad även i Finland. Sedan 2015 är det en myndighet, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), som ansvarar för arbetet kring den lätta svenskan i Sverige. I Finland sköts verksamheten inte av en myndighet, utan av en liten aktör inom den tredje sektorn. Det kan dock noteras att allt fler kommersiella aktörer håller på att etablera sig på fältet i Sverige. Finansieringen av arbetet med lätt svenska sköts på olika sätt i Sverige och Finland. I Sverige stöds arbetet kring lätt språk i hög utsträckning av offentlig finansiering,⁴ medan verksamheten i Finland är beroende av ansökningar som årligen riktas till Social- och hälsoorganisationernas understödscentral STEA.⁵ Å ena sidan är den finansiella situationen i Finland således inte lika tryggad som situationen i Sverige, men situationen i Finland möjliggör å andra sidan mer flexibla lösningar än situationen i Sverige.

LL-Center ansvarar relativt ensamt för att befrämja lätt svenska i Finland. LL-Center är administrativt underställt funktionshinderorganisationen FDUV, men betjänar trots detta alla som har behov av lätt språk. LL-Center ansvarar till exempel för läsombudsverksamheten som riktar sig både till personer med intellektuell funktionsnedsättning och till personer med demens som inte hör till intressegrupperna för FDUV. LL-Center ansvarar i samarbete med Selkokeskus, den riksomfattande expertorganisationen för lätt finska,⁶ för att ge ut den tvåspråkiga nyhetstidningen *Lätta bladet/Selkosanommat*, som också har en bred läsekrets och bland annat används i undervisningen i svenska i finska skolor och i undervisningen av invandrare. Till LL-Centers övriga uppgifter hör att göra lättspråkliga bearbetningar på svenska till myndigheter och andra instanser och att ordna kurser i att skriva texter på lätt

-
4. Man kan dock notera att MTM som har offentlig finansiering inte utför exakt samma tjänster som Selkokeskus och LL-Center i Finland. Till MTM:s uppdrag hör inte att utföra konsulttjänster som lättlästa bearbetningar och kurser i att skriva lättläst, utan det ansvaret ligger nu på kommersiella aktörer.
 5. Förkortningen STEA används även på svenska, fastän den är en förkortning av Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus, som är det finska namnet på Social- och hälsoorganisationernas understödscentral.
 6. Selkokeskus arbetar för att främja information, kommunikation och kultur på lätt finska. Administrativt ingår Selkokeskus i Kehitysvammaliitto, som är ett riksomfattande förbund som befrämjar rättigheter för personer med intellektuell funktionsnedsättning (Kehitysvammaliitto u.ä.).

Figur 1. Nyhetsartikeln "Kyrkan i Notre Dame är öppen igen" av Maria Österlund, *Lätta bladet* 10.12.2024 (<https://latabladet.fi/varlden/kyrkan-notre-dame-ar-oppen-igen/>).

språk. I kurserna deltar professionella från olika områden som undervisning, litteratur och översättning. I figur 1 ges ett exempel på en lättläst text ur *Lätta bladet*.

Situationen för lätt svenska i Finland är på många sätt unik. Medan texter på lätt språk i Sverige skrivs direkt på svenska är finlandssvenska lättlästa texter, till exempel myndigheters informativa texter, ofta översättningar av finska texter. De få lättlästa texter som skrivits direkt på svenska i Finland består närmast av informativa texter som producerats

av finlandssvenska organisationer och aktörer inom tredje sektorn samt av radiobolaget Yles⁷ nyhetstexter på lätt svenska. Dessutom publiceras en del lättlästa böcker på svenska i Finland, främst av små icke-kommersiella förlag. Enligt Johanna Rutenberg, expert på lätt svenska i Finland (personlig kommunikation), följer LL-Center aktivt med både utvecklingen av lätt finska i Finland och utvecklingen av lätt svenska i Sverige. Som nämnts produceras finlandssvenska och sverigesvenska texter på olika sätt, vilket påverkar texternas innehåll och strukturer. Det är oftast aktörer som verkar på majoritetsspråket som fattar beslut som gäller texternas innehåll, och dessa beslut skräddarsys inte i Finland för att motsvara behoven hos den finlandssvenska målgruppen. Det är över huvud taget svårt för språkliga minoriteter att få sin röst hörd, och detta blir särskilt markant när det gäller språkliga minoriteter inom minoriteter, som svenskspråkiga personer i behov av lätt språk i Finland. Den här gruppen är språkligt i en sårbar ställning och löper risk för dubbel marginalisering.

Man kan också anta att kontakt med finskan syns i texternas struktur, vilket är fallet när det gäller finlandssvenskt allmänspråk (se t.ex. Wide & Lyngfelt 2008). När det gäller lättlästa texter blir det här särskilt sannolikt eftersom de flesta av dessa texter är översättningar och bearbetningar av motsvarande texter på finska.

Det är inte heller lätt att hitta en lämplig nivå för den lätta svenskan i Finland när det gäller svårighetsgrad, eftersom det finns viss variation inom den lätta finskan och den lätta svenskan i Sverige. Inom lätt finska har man gått in för att dela in den i två nivåer, som omfattar enkelt lätt språk och basformen av lätt språk (Leskelä 2019b; Leskelä & Lindholm 2025a). I Sverige förekommer inte motsvarande officiella indelning av lätt språk, även om bokförlag som ger ut lättläst litteratur använder egna nivåindelningar när det gäller att ange vilka läsare böckerna lämpar sig bäst för.

7. Förkortningen Yle används på både finska och svenska för det finska radiobolaget. Det fullständiga namnet är på finska Yleisradio Oy och på svenska Rundradion Ab.

Lätt språk som forskningsområde

Den här boken anlägger, som det framgick ovan, ett språkvetenskapligt perspektiv på lätt språk, och det påverkar innehållet i de kapitel som ingår. Det kan inledningsvis dock konstateras att frågor som anknyter till lätt språk har tangerats inom flera olika vetenskapliga discipliner, till exempel inom informationsteknik, pedagogik, litteraturforskning och språkvetenskap. Forskningen i lätt språk utgör inte ett eget forskningsområde, utan relaterade frågor har studerats inom olika discipliner vars perspektiv har påverkat de genomförda studierna. Inget koherent forskningsfält eller någon enhetlig forskningstradition har utvecklats. Frånvaron av en enhetlig forskningstradition har för engelskans del konstaterats av Deborah Chinn och Claire Homeyard (2016) och för svenskans del av Solveig Arle och Carina Frondén (2022). Dessa studier visade att forskningen över huvud taget är knapp och att forskarna verkar omedvetna om varandra, då de existerande artiklarna inte hänvisade till varandra. Att det inte förekommer något enhetligt område försvårar också utvecklingen av forskningen. Detta gäller också svenskan, där största delen av den existerande forskningen utgörs av studentuppsatser, med ett fåtal undantag. I fråga om svenska konstaterar Ulla Bohman i sin översiktsartikel från 2021 om läget i Sverige att lätt språk länge hade låg status och ansågs vara ett fenomen som riktade sig till en begränsad och marginaliserad grupp, vilket gjorde att det bara väcktes ett knappt intresse för akademisk forskning inom området.

Under de senaste åren har dock forskningen i lätt språk ökat i Europa. Som ett tecken på detta har konferensserien KLAARA som fokuserar på lätt språk och som strävar efter att föra samman forskare från olika länder etablerats. Den första KLAARA-konferensen arrangerades i Helsingfors i september 2019, med uppföljning av konferenserna i Schweiz (online) i augusti 2021, i Portugal i juli 2023 och i Lettland i augusti 2025.

Den europeiska handboken om lätt språk (Lindholm & Vanhatalo [red.] 2021a) presenterar situationen i 21 europeiska länder, och i varje kapitel diskuteras forskningen i de berörda länderna. Översikten visar på en situation som fortfarande är under utveckling och där det finns stora skillnader mellan olika länder. För närvarande bedrivs det mest forskning på det tyska språkområdet, där utvecklingen av språkformen och forskningen sker sida vid sida. Även i Finland bedrivs forskning

aktivt. Flera finska språkvetenskapliga tidskrifter har publicerat specialnummer om lätt språk. Det första temanumret om lätt språk kom ut i tidskriften *Puhe ja kieli – Tal och språk* 4/2019 och redigerades av Camilla Lindholm och Ulla Vanhatalo. Tidskriften *Virittäjä* kom 2023 ut med ett specialnummer (Jaakola, Onikki-Rantajääskö & Vanhatalo [red.] 2023). Samtliga artiklar i dessa temanummer handlade om lätt finska och de handlade bland annat om svårighetsnivåer i lätt finska, lättläst myndighetsinformation för personer med invandrarbakgrund, grammatiska drag i lätt finska och bearbetning till lätt språk i översättarutbildningen. I en nordisk kontext kan nämnas specialnumret om lätt språk i den nordiska tidskriften *Nordic Journal of Linguistics* (Vanhatalo, Lindholm & Onikki-Rantajääskö [red.] 2022b). Detta specialnummer innehöll artiklar om svenska, finska, tyska och nederländska.

På finska är också flera doktorsavhandlingar aktuella. Leealaura Leskeläs doktorsavhandling om lätt språk i interaktion lades fram vid Helsingfors universitet 2022. Leskeläs avhandling är banbrytande så till vida att den handlar om lätt språk i interaktion, vilket inte tidigare varit ämne för en doktorsavhandling. Idastiina Valtasalmis doktorsavhandling om ordförrådet i lättlästa texter lades fram vid Tammerfors universitet 2024, och Eliisa Uotilas doktorsavhandling vid Helsingfors universitet om förklaringar och deras betydelse i lättlästa texter är under arbete (Uotila u.a.). På svenska har en doktorsavhandling kommit ut: Carina Frondéns doktorsavhandling, som tangeras i kapitel 6 (Frondén 2025).

Projektet *Lätt finlandssvenska*

Den här volymen grundar sig på projektet *Lätt finlandssvenska – en språkform för minoriteter inom minoriteten* som finansierades av Svenska litteratursällskapet i Finland för en treårsperiod med början i augusti 2021. Projektet är det första omfattande språkvetenskapliga projektet om lätt språk på svenska. Varken i Sverige eller i Svenskfinland har lätt språk tidigare inom ett och samma projekt studerats ur flera olika synvinklar och med tanke på olika modaliteter (skrivet, talat och tecknat språk).

Projektet grundar sig på tanken om att personer med särskilda språkliga behov har svårt att få sina behov tillgodosedda. Detsamma gäller

språkliga minoriteter, och medlemmar av språkliga minoriteter som har särskilda språkliga behov befinner sig som tidigare nämnts i en särskilt utsatt position. Det övergripande syftet med projektet är således att alstra ny kunskap om dessa grupper, deras villkor och språkliga behov och därmed hjälpa dem mot ökad inkludering och ökat medborgarskap.

Projektet anlägger olika synvinklar som närmar sig det lätta språket utifrån modaliteterna skrivet, talat och tecknat språk. De målgrupper som förekommer i projektet är personer med intellektuell funktionsnedsättning, personer med demens och teckenspråksanvändare. Det material som samlades in inom projektet består av enkäter, videoinspelningar av samtal, intervjuer och observationer. Som informanter fungerar användare av lätt språk, deras familjemedlemmar och professionella som arbetar med dessa grupper.

De ämnen som anknyter till lätt språk som studerades i projektet och som tas upp i den här boken är i varierande utsträckning språkspecifika och språköverskridande. Som poängterats av till exempel Nietzio, Naber och Buhler (2014:347–348) omfattar anvisningar för lätt språk både språköverskridande och språkspecifika råd. De språköverskridande råden är av typen ”undvik förkortningar” och ”börja alltid en ny mening på en ny rad”, medan de språkspecifika råden måste modifieras för varje språk. I till exempel finska och ungerska betonas morfologiska drag mer än i andra europeiska språk, eftersom dessa språk är agglutinerande och således använder ändelser för att ange grammatiska funktioner. Trots att vissa språkspecifika skillnader föreligger är vi i stort behov av internationellt samarbete och diskussion mellan forskare för att forskningsområdet ska kunna fortsätta utvecklas (Lindholm & Vanhatalo 2021b:16).

Kapitlen i boken är i varierande utsträckning empiriska och presenterar material och delstudier som har genomförts inom projektet. En aspekt inom projektet var att undersöka produktion och reception av lättlästa texter, vilket är temat i kapitlen 5 och 6. Inom projektet studerades också lätt språk i tal och interaktion, och detta område presenteras i kapitel 7. Ytterligare en synvinkel var att undersöka anpassning av teckenspråk, med en särskild utgångspunkt i finlandssvenskt teckenspråk. Detta perspektiv presenteras i kapitlen 8 och 9. En aspekt som inte ingick i den ursprungliga forskningsplanen men som framstod

som relevant under projektets gång är stigmat kring lätt språk, vilket behandlas i kapitel 10.

Författarna till kapitlen i den här volymen är nästan uteslutande forskare som arbetade inom projektet: Solveig Arle, Carina Frondén, Marja Kivilehto, Camilla Lindholm och Satu Siltaloppi. Två av kapitlen (kapitlen 7 och 10) är skrivna av Camilla Lindholm tillsammans med hennes långvariga samarbetspartner Leealaura Leskelä, som arbetar som utvecklingschef vid den finska expertorganisationen Selkokeskus och som har bedrivit forskning om lätt språk i tal och interaktion. Leealaura Leskeläs expertis inom lätt språk i interaktion och hennes och Camilla Lindholms gemensamma intresse för stigmat kring lätt språk har motiverat hennes medverkan i antologin.

Bokens innehåll

Den här boken sammanfattar tidigare forskning inom olika delområden som tangerar lätt språk. Vidare presenterar vissa av kapitlen de empiriska studier som har utförts inom projektet. Som helhet strävar boken efter att kombinera teoretiska, metodologiska och empiriska perspektiv och på detta sätt utgöra en öppning inom forskningsområdet, vilket nämnts ovan.

De första kapitlen i boken redogör för den teoretiska och metodologiska bakgrunden till forskningen i lätt språk. I kapitel 1 ger Camilla Lindholm en kort översikt över lätt språk som fenomen och forskningsområde. I kapitel 2 för Marja Kivilehto en diskussion kring begreppen *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst*. Med hjälp av normerande material av typen ordlistor och termbanker tar hon fasta på vilka betydelser orden ges. Hon diskuterar också huruvida *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* uppfyller rådande kriterier för bra termer. Kapitel 3 består av Solveig Arles och Carina Frondéns litteraturöversikt över akademiska publikationer om lätt svenska. I översikten diskuterar författarna hur tidigare forskning använt och definierat termen *lättläst* och beskrivit målgruppen för *lättläst*. Kapitel 4 anlägger ett metodologiskt perspektiv då Marja Kivilehto studerar de metodologiska val som forskare gör i vetenskapliga artiklar om lätt svenska. De frågor som ställs gäller vilken typ av forskning som bedrivs, vilka material och metoder som används och vilka resultat som

uppnås samt hur dessa relateras till tidigare forskning. Kapitlen 3 och 4 delar samma material, men studerar materialet från olika utgångspunkter.

Kapitlen 5 och 6 fokuserar på lättlästa texter. I kapitel 5 ger Solveig Arle och Carina Frondén en översikt över egenskaperna hos lättlästa texter. Kapitlet omfattar en översikt över sådana drag som är gemensamma för lättlästa texter i olika genrer och en sammanfattning av skrivråden för lättlästa texter. Kapitlen omfattar också en redogörelse för de tre huvudgenrerna av lättlästa texter: skönlitteratur, medietexter och informationstexter. I kapitel 6 står receptionen av lättlästa texter i fokus. I kapitlet presenterar Carina Frondén forskningsläget när det gäller reception av lättlästa texter på svenska. Kapitlet omfattar också resultat från Carina Frondéns egen forskning om personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras läsning av lättlästa myndighetstexter.

De följande kapitlen handlar om lätt språk i talad och tecknad interaktion. Kapitel 7 består av en översikt av Camilla Lindholm och Leelaura Leskelä över lätt språk i tal och interaktion. I kapitlet tecknas en bild av hur riktlinjerna för lätt språk i tal och interaktion är baserade på forskning i asymmetrisk kommunikation. De olika kategorierna av anvisningar belyses med empiriska exempel. I kapitlen 8 och 9 ger Satu Silta-loppi en översikt över anpassning av teckenspråk med särskild hänsyn till det finlandssvenska teckenspråket. I kapitel 8 presenteras den internationella forskningen på området, bland annat hur användningen av teckenspråk anpassas om teckenspråksanvändaren får demens. I kapitlet diskuteras även teoretiska frågeställningar kring hur begreppet lätt språk kan tillämpas inom den språkliga modaliteten teckenspråk. Kapitel 9 utgörs av en empirisk studie av anpassning av finlandssvenskt teckenspråk. Som material används de intervjuer och observationer som har utförts inom projektet.

Kapitel 10, som skrivits av Camilla Lindholm och Leelaura Leskelä, handlar om stigmat kring språkformen lätt språk. Bakgrundsteckningen tar upp sociala teorier kring stigma. Diskussionen om uppfattningar kring lätt språk belyses av exempel med material från intervjuer med användare av lätt språk och personer som arbetar med dessa grupper. I det avslutande kapitlet, kapitel 11, sammanfattar Camilla Lindholm det som projektet har kommit fram till och blickar framåt mot fortsatt forskning. Kapitlet reflekterar kring lätt språk i olika kontexter och kring hur samarbetet med fältet har genomförts inom projektet.

Lättläst, lätt språk och klarspråk **– vad står dessa begrepp egentligen för?**

I alla nordiska länder föreligger regleringar om språkanvändning som omfattar språkliga rättigheter och vård av enskilda språk samt språkvarieteter (Spetz 2019:12). Därmed är *klarspråk* och *lättläst* vedertagna företeelser, och råd och anvisningar om klarspråk respektive lättläst har skapats och utbildningar ordnats (Josephson 2018:219–220). Nord (2017) har tagit upp vad klarspråksarbete innebär konkret, och ett flertal handböcker om att skriva lättläst har publicerats (se t.ex. Candil & Fredrikson 2022). Det finns med andra ord en etablerad praktisk verksamhet. Det som däremot ännu inte förekommit så allmänt är en begreppsanalytisk diskussion om själva begreppen. Förutom att forskningen om *lättläst* verkar vara begreppsligt oenhetlig (se t.ex. Lindholm & Vanhatalo 2021b:17) är en fråga huruvida *klarspråk* och *lättläst* är lämpliga ord för att beskriva vad företeelserna innebär. *Klarspråk* kan i princip syfta även på det talade språket, medan *lättläst* oundvikligen leder tankarna till det skrivna språket. Eventuellt behövs ett annat ord, *lätt språk*, för att göra det möjligt att inkludera både det talade och det skrivna språket i definitionen och för att få ett ord som hierarkiskt befinner sig på samma nivå som *klarspråk*.

Som underlag för en begreppsanalytisk diskussion uppmärksammar jag hur *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* tas upp i olika källor. För det första fokuserar jag på hur orden definieras i termbanker, ontologier och ordlistor samt officiella dokument, och för det andra diskuterar jag hur språkvårdare resonerar kring orden. Syftet är att se i vilken mån det

finns likheter och olikheter dels i hur orden definieras och karakteriseras i ordlistor och officiella dokument, dels i hur språkvårdare argumenterar för olika alternativ, och om man utifrån dessa kan komma fram till gemensamma drag hos terminologiskt grundade definitioner.

Termbankerna, ontologierna och ordböckerna i materialet utgörs av Rikstermbanken i Sverige, termbanken Tapa i Finland, Svenska ämnesord (SAO), Allmän finländsk ontologi (ALLFO) och *Svensk ordbok* (SO), medan "Språkrådets uttolkning av språklagen (2009:600)" (Isof 2010) och "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021" (Statsrådet 2021) representerar officiella dokument. Som material för språkvårdens synpunkter använder jag e-brev från representanter för Institutet för språk och folkminnen (Isof) och Institutet för de inhemska språken (Kotus)¹. Genomgången av ordlistor och officiella dokument går ut på att jag fäster uppmärksamhet vid vilka av orden som tas upp, hur och var detta görs. Redogörelsen för språkvårdarens utsagor handlar om hur de argumenterar kring orden.

Ord, termer och begrepp

Som teoretiskt perspektiv används betydelse- och terminologilära som förvisso är två olika forskningsgrenar men med gemensamma intresseområden. Det som båda forskningsgrenarna har gemensamt är att de delar tanken om den så kallade begreppstriangeln (den semiotiska triangeln, se t.ex. Ogden & Richards 1985), vilket innebär att betydelse kan betraktas ur tre perspektiv: begrepp, referent och ord (benämning). När språkbrukaren hör eller läser ett ord väcker det ett visst begrepp hos hen, och begreppet å sin sida syftar på en eller flera referenter (Dahlöf 2009:20; Nuopponen & Pilke 2010:19). Med andra ord är *begrepp* språkbrukarens kunskaper om ordet och ordets referenter. I grammatiska termer talar man om språkets uttryckssida (ord) och innehållssida (begrepp) (SAG 1:14).

Förutom begreppstriangeln uppvisar betydelse- och terminologilära även andra likheter. I ordlära intresserar man sig för relationen mellan

1. Kotus används som förkortning av Institutet för de inhemska språken i Finland. Förkortningen kommer från det finska namnet Kotimaisten kielten keskus.

ord och referenter, det vill säga ordens extensioner. Med extension menas generell kunskap om vad som krävs av en referent för att den ska falla under ett visst begrepp. (Dahllöf 2009:50.) I terminologiläran talar man då om begreppsomfång och -innehåll. Begreppsomfång är alla de referenter som ryms under begreppet, medan begrepps innehåll avser alla de kännetecken som ska tillkomma en referent för att den ska falla under begreppet. (Nuopponen & Pilke 2010:20–21.) Vidare fokuserar båda forskningsgrenarna på *definitioner*. Gemensamt är att definitionerna ska vara tillräckligt, men inte för, särskiljande: definitionerna ska fånga alla nödvändiga och tillräckliga villkor som en referent måste uppfylla för att den ska falla under begreppet. (Dahllöf 2009:51.) Terminologilära går djupare in på vad en definition ska bestå av för att kallas terminologisk definition. Av definitionen ska framgå vad som är begreppets överbegrepp och hur begreppet skiljer sig från befintliga sidobegrepp. På så sätt kommer man fram till begreppets kännetecken. Relationen mellan begreppen kan förutom hierarkisk också vara ontologisk och ge uttryck för partitiva, temporala och kausala relationer samt ändamåls- och aktivitetsrelationer. (Nuopponen & Pilke 2010:32–42, 49–57.)

Ord och termer väcker naturligtvis frågan om hur de får sin betydelse. Några anser att betydelsen ligger i kontexten, andra är av den åsikten att ord och termer har en kärnbetydelse som inte ändras även om kontexten ändras. En tredje synvinkel är den som terminologiläran representerar, nämligen att betydelsen uppstår i vårt huvud i form av begrepp och att termer karakteriseras av att deras betydelse inte ändras nämnvärt även om kontexten ändras (Nuopponen & Pilke 2010). I mitt resonemang tar jag inte ställning till var betydelsen ligger, men i övrigt utgår jag i möjligaste mån från hur terminologiläran ser på *ord*, *termer* och *begrepp*. *Ord* och *termer* är benämningar på *begrepp*. *Ord* gäller allmänspråket och *termer* fackspråket. (Nuopponen & Pilke 2010:60–61.) Eftersom mina källor är dels allmänspråkliga, dels fackspråkliga talar jag omväxlande om *ord* respektive *termer*. Som övergripande benämning på *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* använder jag ordet *kommunikationsform* dels för att kunna täcka både språkliga och icke-språkliga former av kommunikation, dels för att *lättläst* inte kan underordnas benämningen *språk*, vilket i övrigt hade varit lämpligt,

utan kopplas ihop med texter, bilder, böcker och tidningar (Rikstermbanken s.v. lättläst).

Om flera språk är inblandade blir frågan om betydelse ännu aktuellare än den är i enspråkiga kontexter (se t.ex. Isof 2022). I terminologiläran talas om olika typer av motsvarigheter, det vill säga *ekvivalenter*, när det är fråga om relationer mellan benämningar som i olika språk står för samma eller nästan samma begrepp. *Full ekvivalens* råder när benämningar står för samma begrepp och *delekvivalens* när begreppen i olika språk är bara nästan desamma. (Terminologifråmmandet 2019.) Då jag hänvisar till forskningslitteratur skriven på något annat språk än svenska översätter jag orden och termerna direkt, vilket oftast bidrar till delekvivalens. Exempel på detta är engelskans *standard language* som på svenska skulle kunna vara det i *Svensk ordbok* upptagna *allmänspråk* (SO s.v. allmänspråk) i stället för direktöversättningen *standardspråk* som jag använder. *Standardspråk* kan dock motiveras med att definitionen i *Nationalencyklopedin* (2023) lämnar det öppet i vilken mån *standardspråk* kan anses vara en motsats till andra språkliga varieteter än dialekter. Enligt definitionen är standardspråk ”den form av ett språk som i motsats till dialekter och andra varianter är allmänt accepterad och stilistiskt neutral” (NE s.v. standardspråk). I princip kan uttrycket *andra varianter* syfta på språkliga varieteter såsom lätt språk.

Tidigare forskning om klarspråk, lätt språk och lättläst

I vetenskaplig litteratur diskuteras *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* bland annat av Leskelä, Mustajoki och Piehl (2022), Lindholm och Vanhatalo (2021b), Maaß (2020) och Hansen-Schirra och Maaß (2020). Det som karakteriserar alla forskare är att de placerar *standardspråk* (*standard language*), *klarspråk* (*plain language*) och *lätt språk* (*easy language*) på ett kontinuum och pekar på likheter och skillnader mellan begreppen. I några fall är forskarnas synvinklar delade, i andra fall inte. Tabellerna nedan visar hur forskarna ser på några av likheterna och skillnaderna. I tabell 1 anges likheter och i tabell 2 skillnader.

Tabell 1. Forskarnas synvinklar på likheter mellan *klarspråk* och *lätt språk*

Likheter	Klarspråk	Lätt språk
Kommunikationsriktning	Från myndigheter till medborgare	
Avsändare	(Språk)experter	
Tillägnande	Medvetet tillägnande	

Maaß (2020) och Hansen-Schirra och Maaß (2020) utgår från tillgänglig kommunikation och ser på både *klarspråk* och *lätt språk* som en del av kommunikationen från myndigheter till medborgare. Samma synvinkel delas av Amrhein (2019) som jämför *klarspråk* i Norge (*klart språk*) och *lätt språk* i Tyskland (*leichte Sprache*). Leskelä, Mustajoki och Piehl (2022) har för sin del språklig variation som utgångspunkt och diskuterar förutom *standardspråk*, *klarspråk* och *lätt språk* också *vardagsspråk* (*everyday linguistic varieties*) och *fackspråk/yrkesspråk* (*sublanguages*). De anser att *klarspråk* och *lätt språk* används av experter och tillägnas mer medvetet än *standardspråk* och *fackspråk/yrkesspråk* som lärs in via observation och imitation. Som helhet ser Leskelä, Mustajoki och Piehl (2022:204) språklig variation på ett kontinuum där den ena ändan utgörs av vardagsspråk (*everyday linguistic varieties*) med mycket variation och den andra av lätt språk (*easy language*) med lite variation.

Enligt Maaß (2020) produceras både *standardspråk* och *lätt språk* av språkexperter och inte av fackexperter. Maaß (2020:229) menar också att *lätt språk* förknippas med en viss stigmatisering (se också kapitel 10) och föreslår därför ett tredje ord, *lätt språk plus* (*leichte Sprache plus*) som har vissa drag av *lätt språk* och vissa av *standardspråk*. I likhet med *lätt språk* produceras *lätt språk plus* av experter på lätt språk och inte av fackexperter.

Amrhein (2019) är inne på samma spår som Maaß (2020) då hon menar att mottagandet av *klarspråk* och *lätt språk* inte enbart har varit positivt. Användningen av *klarspråk* och *lätt språk* bidrar enligt kritiker till språklig torftighet. Vidare har *lätt språk* mött kritik därför att alla anvisningar för *lätt språk* inte bidrar till mer lättlästa texter. Därtill har de benämningar som används om mottagargrupperna väckt kritik och *lätt språk* har jämförts med barnspråk.

Tabell 2. Forskarnas synvinklar på skillnader mellan *klarspråk* och *lätt språk*

Skillnader	Klarspråk	Lätt språk
Målgrupp	Inga särskilda målgrupper; graden av språklig anpassning är kontextbunden	Särskilda målgrupper
Kommunikationsform	Skriftlig kommunikation	Skriftlig och muntlig kommunikation
Svårighetsgrad	Svårighetsgraden är högre än hos lätt språk	Enklare än klarspråk
Syfte	Främja demokrati	Bidra till inkludering

Leskelä, Mustajoki och Piehl (2022), Lindholm och Vanhatalo (2021b), Maaß (2020) och Hansen-Schirra och Maaß (2020) anser att *lätt språk* har specifika målgrupper, medan *standardspråk* är avsett för alla. Skillnaderna mellan forskarnas syn kommer fram i hur de ser på dessa kommunikationsformer. Maaß (2020) och Hansen-Schirra och Maaß (2020) tar inte ställning till ifall kommunikationsformerna gäller muntlig eller skriftlig kommunikation eller båda, medan Lindholm och Vanhatalo (2021b) utifrån sina källor anser att *lätt språk* och *standardspråk* gäller både och, och *klarspråk* hänförs endast till skriftlig kommunikation.

I linje med Maaß (2020) ser Amrhein (2019) att svårighetsgraden mellan *klarspråk* och *lätt språk* varierar. Hon menar också att *lätt språk* och *klarspråk* har något olika syften: *lätt språk* bidrar till inkludering och *klarspråk* främjar demokrati. Vidare anser hon att klarspråkstexter inte utmärks av en viss målgrupp utan av strävan efter förbättrad kommunikation i allmänhet.

Att olika språk vållar svårigheter med ord och begrepp framgår av Hansen-Schirra m.fl. (2021) som har skapat en ordlista tyska-engelska-tyska om tillgänglig kommunikation. De likställer å ena sidan *einfache Sprache* och *plain language*, å andra sidan *leichte Sprache* och *easy language*. Medan *einfache Sprache* (*plain language*) enligt definitionen saknar explicita anvisningar, kan vara mer komplex än *leichte Sprache* (*easy language*) och är avsedd för målgrupper som har läs- och skrivsvårigheter, präglas *leichte Sprache* (*easy language*) av att den är lättare att förstå och uppfatta än standardspråk. (Hansen-Schirra m.fl. 2021:53, 73.) Av definitionerna framgår inte vilken relation *einfache Sprache* (*plain language*) har till standardspråket, för de jämförs inte med varandra. På

frågan om varför dessa motsvarigheter har valts svarade Silvia Hansen-Schirra per e-brev (2022) att tyskan saknar en lämplig motsvarighet till engelskans *plain language* och att redaktörerna inte har skapat nya motsvarigheter utan bara använt sådant som redan existerar. Ett annat exempel på svårigheter som olika språk medför är det engelska ordet *standard language* som används av bland annat Leskelä, Mustajoki och Piehl (2022) då de talar om språklig variation. Det är svårt att veta exakt vad som avses med *standard language* i olika sammanhang, vilket också forskningen visar. Begreppet sägs vara oprecist och uppfattas olika beroende på vilka länder och språk det är fråga om. Samtidigt är det dock ett begrepp som vanligen används i betydelsen 'normenligt språk' som språkliga varieteter jämförs med. (Smakman & Barasa 2015:23–24.)

Sammantaget leder översikten till två slutsatser. För det första karakteriserar forskare orden *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* ur olika perspektiv, till exempel kommunikation, tillgänglighet och språklig variation, och för det andra hänger karakteriseringarna samman med olika grunder för hur orden karakteriseras. Några forskare tar fasta på målgrupper, kommunikationspartner och svårighetsgrad och andra fäster uppmärksamhet vid syfte och medvetenhet. Det som saknas är en begreppsdiskussion ur två synvinklar: dels i vilken mån begreppen har betydelser som inte påverkas av kontexten, dels i vilka begreppssystem begreppen kan tänkas ingå.

Klarspråk, lätt språk och lättläst - ordens betydelse och användning

Som framgick i början av kapitlet anlitar jag termbanker, ontologier och ordböcker samt officiella dokument för att kartlägga ordens betydelser. I termbanker och ontologier strävar man efter definitioner som bygger på överbegrepp samt skillnader mellan ett begrepp och dess sidobegrepp, medan definitionerna i ordböcker varierar enligt ordbokens syfte. Som nämnts är termbankerna i materialet Rikstermbanken, som är Sveriges nationella termbank, och den ungefär motsvarande termbanken i Finland, Tepas. Båda innehåller ord och termer från olika ämnesområden. (Rikstermbanken 2023; Tepas 2023.) Ontologierna är Svenska ämnesord (SAO) i Sverige och Allmän finländsk ontologi

(ALLFO) i Finland. Båda ontologierna bygger på att termerna är hierarkiskt ordnade och de semantiska relationerna mellan termerna är angivna. (SAO 2023; ALLFO 2023.) Som ordbokskälla används *Svensk ordbok* (SO) som beskriver ordförrådet i svenska med tyngdpunkt på ordens betydelse och användning (SO 2023). Ordboken finns tillgänglig på webbsidan svenska.se, som förutom *Svensk ordbok* också innehåller *Svenska Akademiens ordlista* och *Svenska Akademiens ordbok* samt *Svenska Akademiens grammatik*.

Tabell 3 åskådliggör hur ordens betydelse presenteras i termbanken (Rikstermbanken och Tapa), ontologier (SAO och ALLFO) och *Svensk ordbok*. Av tabellen framgår att termbankerna och *Svensk ordbok* ger definitioner, medan ontologierna tar fasta på relationer mellan olika begrepp.² Begreppen kan vara till exempel överbegrepp, sidobegrepp eller synonymer. I tabell 3 återges de markeringar som ontologierna använder. Markeringarna för överbegrepp i ontologierna är Breddare (SAO) och Överordnat begrepp (ALLFO), och för sidobegrepp används Relaterad (SAO) och Relaterat begrepp (ALLFO). Synonymi markeras med Variant (SAO). Ett streck i tabellen innebär att orden inte upptagits i källan.

Som framgår av tabellen får *klarspråk* "språk" som överbegrepp och definieras med hjälp av adjektiven *tydlig* och *begriplig* i Rikstermbankens databas. Skillnaderna i förhållande till eventuella sidobegrepp kan då utläsas så att sidobegreppen inte representeras av 'språk som är tydligt eller klart'. Överbegreppet till *lättläst* varierar: det kan vara "text" eller "bild" enligt Rikstermbanken eller "material" enligt ALLFO. *Lätt språk* definieras med hjälp av "språk" men även "specialspråk" anges. Det fungerar som överbegrepp.

Vidare visar tabell 3 att de svenska och finländska källorna skiljer sig från varandra. Det svenska SAO tar upp både *klarspråk* och *lättläst*, medan de finländska ALLFO och Tapa har uteslutit *klarspråk*. Endast den finländska ontologin ALLFO tar upp *lätt språk*. Orsaken till dessa skillnader ligger troligen i att både ALLFO och Tapa utnyttjar material på finska och att motsvarigheterna ibland är automatiskt översatta. Till

2. SAO talar om *termer* och ALLFO om *begrepp*. För enkelhetens skull använder jag *begrepp*, för det är det centrala elementet i terminologiläran.

Tabell 3. *Klarspråk, lätt språk och lättläst i termbanker, ontologier och Svensk ordbok*

Källa	Klarspråk	Lätt språk	Lättläst
Rikstermbanken	Språk som dels är tydligt, dels är begripligt för de avsedda mottagarna	-	En text eller en bild som är lätt att läsa; text som är anpassad för personer med bristande läsförmåga
Termbanken Teka	-	-	Språk som till innehåll, ordförråd och struktur är enklare än allmänspråket [min översättning från finska]
SAO	Bredare: språkvård Relaterad: myndighetsspråk	-	Bredare: böcker Variant: LL-böcker, lättlästa böcker
ALLFO	-	Språk som till sitt innehåll, sin vokabulär och uppbyggnad är mera lättläst och lättförståeligt än allmänspråk, och som anpassats för människor med svårigheter att läsa och/eller förstå. Överordnat begrepp: specialspråk Relaterade begrepp: lättläst material	Begrepp/term vars betydelse är vidare: material (stoff); begrepp/termer som är nära relaterade till begreppets/termens ämne: böcker på lätt språk, LL-böcker, lättlästa tidningar, lätt språk
Svensk ordbok	Klart och lättbegripligt språk	-	Som man snabbt och lätt läser och förstår

exempel ger ALLFO det icke-vedertagna *specialspråk* som överbegrepp till *lätt språk*, och sökningen med *lättläst* ger exempel på ordfogningar med *lättläst* såsom *lättläst material* och *lättläst språk*.

Rikstermbanken ger ytterligare information om *klarspråk* genom att specificera vad *tydligt språk*, *begripligt språk* och *de avsedda mottagarna* i definitionen innebär. *Tydligt språk* är motsatsen till onödigt komplicerat språk och inte beroende av mottagaren, men kan förändras över tid. *Begripligt språk* anpassas däremot efter mottagaren och medför att informationen presenteras i en ordning och med sådana ord som är lämpliga för mottagaren. De avsedda mottagarna är för sin del de som avsändaren vill nå med sitt budskap. Av Rikstermbankens (2023) karakteristik framgår också att en text som anpassats till en viss mottagargrupp kan vara svår att förstå för andra mottagare. (Rikstermbanken

s.v. klarspråk.) Sammantaget förefaller det som om *begriplighet* hänger samman med en viss målgrupp, i motsats till *tydlighet* som karakteriserar texter som sådana.

Officiella dokument fyller en annan funktion än termbanker, ontologier och ordböcker, men även de ger en antydan om ordens betydelser och användning, vilket framgår av de två officiella dokument som ingår i materialet. I "Språkrådets uttolkning av språklagen (2009:600)" (Isof 2010) tas *klarspråk* upp och då med en hänvisning till den så kallade klarspråksparagrafen i den svenska språklagen, det vill säga 11 paragrafen, enligt vilken språket i offentlig verksamhet ska vara "vårdat, enkelt och begripligt". Med *vårdat* språk avses att språket ska följa den officiella språkvårdens rekommendationer och med *enkelt* att språket inte ska innehålla svårbegripliga ord och att den grammatiska uppbyggnaden ska vara tydlig. *Begripligt* ger uttryck för att språket ska vara anpassat efter mottagaren och att även den grafiska utformningen ska vara enkel och tydlig. Vidare står det att man i offentlig verksamhet i mån av möjlighet ska ta hänsyn till särskilda kommunikativa behov hos olika grupper, och då nämns till exempel personer med annat modersmål än svenska och personer med funktionsnedsättning. (Isof 2010.) Språkrådets synpunkter på tolkningen av språklagen visar att *klarspråk* börjar närma sig *lättläst* i och med att olika målgrupper i mån av möjlighet ska tas hänsyn till i offentlig verksamhet.

På finländskt håll diskuteras klarspråk i "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021" (Statsrådet 2021), om än något kort. Enligt dokumentet är klarspråk och lättläst språk (lätt språk) inte samma företeelse, men språkformerna har en gemensam grund i förvaltningslagen i Finland. Med hänvisning till Institutet för de inhemska språken konstateras att ett tydligt myndighetsspråk underlättar kommunikation och att användningen av lättläst språk kan anses uppfylla de krav på ett tydligt myndighetsspråk som gäller förvaltningslagens innehåll om språkbruket. I likhet med "Språkrådets uttolkning av språklagen (2009:600)" (Isof 2010) visar "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021" (Statsrådet 2021) att *klarspråk* och *lätt språk* som begrepp börjar närma sig varandra.

Sammantaget kan konstateras att frågan om vad begreppen betyder i terminologiska databaser diskuteras med hjälp av adjektiv. Därmed

får definitionerna och förklaringarna en normativ ton, medan officiella dokument lyfter diskussionen till ett språkpolitiskt plan och till språkliga rättigheter. I Rikstermbanken (2023) hänförs *tydlig* till texter och *begriplig* till mottagaren. Orsaken till denna gränsdragning är vid första anblicken något svår att förstå om man utgår från definitionerna i *Svensk ordbok*. *Tydlig* betyder 'lätt att uppfatta (med något av) sinnena' och *begriplig* 'som kan begripas utan svårighet' (SO s.v. tydlig, begriplig). Betydelsen ligger alltså i att någon förstår något. Hänförandet av *tydlig* till texter och *begriplig* till mottagaren kan eventuellt motiveras med verben *tyda* och *begripa*. Exempelen i *Svensk ordbok* ger uttryck för att *tyda* kopplas ihop med något som kan ses och *begripa* med något som har innebörd (SO s.v. tyda, begripa). Problematiseringarna i officiella dokument ger å sin sida en antydning om att begreppen ur språkpolitisk synvinkel närmar sig varandra.

Klarspråk, lätt språk och lättläst - vad säger språkvården?

I Finland arbetar den svenska språkvården i nära samarbete med språkvården i Sverige (Fremer 2022). Det innebär att man i Finland i mån av möjlighet tillämpar samma principer och råd som Institutet för språk och folkminnen ger. I ett avseende måste språkvården i Finland dock göra avvikelser, och det gäller landets tvåspråkighet. Språkvården i Finland får ofta frågor som handlar om översättningar från finska och rekommendationerna måste anpassas därefter. (Fremer 2022:12.) Även i användningen av begrepp och termer kommer Finlands språksituation fram. Finska och svenska existerar bredvid varandra, och särskilt i officiella texter är det eftersträvaransvärt med en viss likhet. Så kallade direkta översättningar är vanliga, vilket innebär att översättaren använder översättningslån (jfr *Tielaitos* på finska och *Vägverket* på svenska) eller återger betydelser i källtexten mer eller mindre ordagrant (jfr *tämä laki koskee* på finska och *denna lag gäller* på svenska).

Som framgår av föregående avsnitt finns det skillnader i hur termbanker och ontologier i Finland och Sverige tar upp orden *lätt språk* och *lättläst*. För att få en uppfattning om huruvida språkvården i respektive land resonerar på samma sätt kring orden tog jag år 2021 kontakt med Institutet för språk och folkminnen i Sverige och ställde frågor

om användningen av *lätt språk* och *lättläst*. Den finländska språkvårdens synpunkt var redan klar: *lätt språk* används vid sidan av *lättläst*; *lättläst* gäller dock i främsta rummet skrivet språk och skrivna texter (Språkinstitutet 2023).

De svar som jag fick tog fasta på kriterier som hur vedertagna orden är och hur de passar in i ett större sammanhang. Språkvårdaren Ingrid Olsson (2021) menade att *lättläst* är vedertaget och att det därför skulle vara olyckligt att blanda in en ny term, *lättspråk* [*lätt språk*!³], som eventuellt gör situationen ännu mer komplicerad. Terminologen Åsa Holmér (2021) å sin sida hänvisade till sina diskussioner med en representant från Institutet för de inhemska språken i Finland och ansåg att *lätt språk* kan tänkas vara motiverat ur två perspektiv: då man talar om olika språk (*lätt svenska*, *lätt finska*) och då man behöver göra skillnad mellan olika kommunikationssätt. Med andra ord fungerar *lätt språk* som överbegrepp till *lättläst*. Det som ännu saknas är ett sidobegrepp till *lättläst*. Förslagsvis kunde *lättlat* fungera som ett sådant.

Sammantaget kan sägas att representanterna för språkvården anlägger likadana perspektiv på avvägningen mellan orden som Maria Bylin och Björn Melander (2023) gör i boken *Språkrådet rekommenderar*. Av vikt är hur vedertagna och funktionella orden är. För att bli vedertagna måste orden accepteras av språkbrukarna, vilket stämmer in på *lättläst*. Orden måste också ha en funktion att fylla, såsom *lätt språk* har. *Lättläst* saknar överbegrepp som tar hänsyn till talat språk. Den funktionen fyller *lätt språk*.

Behov av enhetliga underlag för forskning och verksamhet?

I inledningen formulerade jag mitt syfte så att jag ville se i vilken mån det finns likheter och olikheter mellan hur orden *klarspråk*, *lätt språk* och *lättläst* karakteriseras i olika källor och om man utifrån dessa kan komma fram till gemensamma drag för terminologiskt grundade definitioner av dessa ord. Av resonemanget framgår att definitionerna varierar beroende på källan och att det inte finns några gemensamma nämnare

3. Av misstag hade jag skrivit *lättspråk* som sammansättning, vilket Ingrid Olsson korrigerade.

förutom att alla syftar på kommunikation i vid bemärkelse. Kriterierna för ett terminologiskt begreppssystem uppfylls inte i och med att ett överbegrepp saknas. Som överbegrepp för *lätt språk* och *klarspråk* föreslås "språk" och för *lättläst* "text", "bild" och "material". Om man vill skapa ett begreppssystem för alla tre behövs något ännu mer täckande, till exempel *kommunikation*, vilket för sin del leder till frågan om vad man menar med *kommunikation* och vilken typ av synvinkel på kommunikation som ska vara avgörande.

Forskningsöversikten visar att forskare tar fasta på olika indelningsgrunder då de diskuterar vad begreppen betyder. Dels utgår de från språklig variation på ett kontinuum som sträcker sig från *vardagsspråk* till *lätt språk* med *standardspråk* och *klarspråk* däremellan, dels uppmärksammas indelningsgrunder som kommunikationspartner och kommunikationssätt. Anmärkningsvärt är att det saknas en noggrannare specificering av vilka egenskaper som karakteriserar *vardagsspråk* men som inte utmärker *lätt språk* och vad som är typiskt för *standardspråk* men som inte gäller *klarspråk*. Ytterligare en viktig fråga är vilket språkvetenskapligt perspektiv som anläggs på orden då deras betydelser diskuteras. Språklig variation som utgångspunkt syftar på variationslingvistik, men då uppstår frågan vad det är som varierar och hur det tas fasta på. Om man i stället har (språklig) tillgänglighet som referensram är det tillgänglighetsdragen som man behöver fokusera på. Forskningsöversikten väcker vidare frågan om benämningar på begrepp i olika språk. Då forskningsartiklar skrivs på engelska blir engelska på sätt och vis ett hjälpspråk, *lingua franca*, som inte alltid lyckas förmedla det precisa och det specifika, särskilt i kulturella och samhällseliga sammanhang. I vilken mån till exempel *easy language* kan betraktas som en full ekvivalent till *lätt språk* förblir öppet. Orden har knappast samma begrepps innehåll.

Terminologiska databaser och officiella dokument ger normer för språkbruket i form av definitioner. De terminologiska databaserna använder adjektiv i sina definitioner, vilket kan göra det svårt att tillämpa normerna. Vad betyder till exempel *tydligt* och *begripligt språk*? Även definitionerna i officiella dokument kan innehålla adjektiv, men också jämförelser av typen "Lättläst språk är enklare än allmänspråk både vad gäller ordförråd, uppbyggnad och innehåll" (Statsrådet 2021).

En jämförande definition gör det inte enklare att tillämpa normen: för att det ska vara möjligt att förstå vad *lättläst språk* betyder borde begreppet relateras till begreppet *allmänspråk*, och detta är inte så lätt att göra förutom kanske i prototypiska fall. Avslutningsvis motiveras normerna för språkbruket av språkvården, såsom framgår av avsnittet ”*Klarspråk, lätt språk och lättläst* – vad säger språkvården?”.

Avslutningsvis återanknyter jag till terminologi och olika sätt att ordna begreppssystem. Såsom framgår av det ovensagda saknas ett gemensamt underlag och ett enhetligt perspektiv på orden i fråga. För att ord ska kunna fungera som fackord i professionella sammanhang måste det fackspråkliga underlaget vara något som experter delar med varandra. Annars varierar underlaget från fackexpert till fackexpert, och ingen konsensus nås kring hur orden uppfattas.

Forskning om lättlästa texter – hur uppfattas begreppen och läsarna?

Lättlästa böcker har publicerats på svenska sedan 1960-talet, lättlästa nyhetstexter sedan 1970-talet (Bohman 2021). Också många myndigheter och organisationer publicerar i dag lättläst information, och gemensamt för de olika genrerna är att texterna riktas till läsare som förväntas behöva en viss tillgänglighetsanpassning (mer om målgruppen i avsnittet ”Hur beskrivs målgruppen och vem anses höra till den?” nedan). Att Sverige varit en föregångare inom det praktiska arbetet har dock inte gjort lätt svenska till ett väl beforskat ämne. De konventioner och traditioner som har uppstått ur den praktiska verksamheten är värdefulla, men det är viktigt att granska dem genom forskning och dokumentation.

Trots att forskningen om lättlästa texter är knapp har vi i en litteraturöversikt samlat och sammanfattat 23 akademiska publikationer (för en utförlig beskrivning av dessa publikationer, se Arle & Frondén 2022). Utgående från översikten vill vi i det här kapitlet föra en fördjupad diskussion om svenska termer som använts i de 23 forskningspublikationerna och ställer följande forskningsfrågor: Vilka termer används och hur definieras de? Hur har målgruppen för lättlästa texter beskrivits och vilka undergrupper har räknats till målgruppen?

Vi lyfter fram resultat som inte presenteras i den tidigare artikeln, en beskrivning av exakt vilka målgrupper som lyfts fram i forskningspublikationerna och hur detta varierar mellan olika skribenter. I föl-

jande avsnitt ger vi en kort beskrivning av det material och de metoder som genererat de resultat som diskuteras här. För en detaljerad genomgång av metoden hänvisar vi till ovan nämnda artikel.

Ett tjugotal studier från olika discipliner

Den här artikeln grundar sig således på materialet i vår tidigare forskningsöversikt. Vi valde att granska materialet med en metanarrativ analysmetod (Greenhalgh m.fl. 2009). Den metanarrativa metoden tar sig uttryck i ett pragmatiskt och tolkande angreppssätt; den syftar till att sortera och tolka forskning genom att gruppera jämförbara studier och påvisa olika uppfattningar av ett forskningsproblem. Metoden lämpar sig för ett heterogent material och har tidigare använts av exempelvis Chinn och Homeyard (2016), som i en översikt över undersökningar av lättläst hälsoinformation samlade såväl forskning som icke-akademiskt material. Vårt material är genomgående akademiskt, men eftersom den språkvetenskapliga forskningen i ämnet är ytterst begränsad har vi inkluderat studier såväl inom andra discipliner som på master- och licentiatnivå.

Vårt material består av studier om lättlästa texter, men vi inledde materialinsamlingen med en bredare ambition: att samla undersökningar av både muntlig och skriftlig kommunikation, och gjorde en systematisk databassökning med sökorden *lätt språk*, *lätt svenska* och *lättläst*.¹ Eftersom *lättläst* var det enda av sökorden som gav resultat fick också vår artikel detta fokus. Avgörande för vår materialinsamling var forskningsdatabaserna Libris, Helka, Doria och DiVA. Sökningar i flera internationella databaser dubblade endast de resultaten (för en fullständig redogörelse för databassökningen, se Arle & Frondén 2022).

Efter databasgenomgången fortsatte vi sökprocessen med intuitiva sökmetoder, vilka ofta kombineras med metanarrativa analyser (Chinn & Homeyard 2016; Greenhalgh m.fl. 2009). Vi utökade materialet genom att granska referenser och litteraturförteckningar i de publikationer vi samlat, gjorde ytterligare databassökningar med namnen på

1. Såväl *klarspråk* som *lättläst* syftar på ett tillgängligt språk; *lättläst* riktar sig dock till en avgränsad målgrupp. Forskning om klarspråk ligger utanför vårt fokus, men finns samlad i en tidigare översikt (Nord 2017).

forskare i vårt material som sökord och riktade även personliga förfrågningar till vissa av dem. Slutligen utförde vi en systematisk sökning i den språkvetenskapliga tidskriften *Sprog i Norden* och i konferenspublikationerna *Svenskans beskrivning* och *Svenskan i Finland*, eftersom dessa nämnts som potentiella källor i diskussioner med andra språkvetare.

Efter sökprocessen följde en systematisk genomgång av de studier vi samlat. I det slutgiltiga materialet för vår översikt inkluderade vi akademiska publikationer som fokuserade på eller beskrev lättlästa texter. Studier som berörde andra språk än svenska exkluderades, liksom studentuppsatser på lägre nivå än det som i Finland benämns avhandling pro gradu eller magisteravhandling och i Sverige masteruppsats, samt studier publicerade före år 2000. Denna gränsdragning påverkade dock inte vårt material nämnvärt, eftersom merparten av studierna är gjorda efter 2010 (jfr Bohman 2021). Vi var också tvungna att stryka enstaka texter vi fått information om att kunde vara intressanta för vår översikt, eftersom de varken fanns fritt tillgängliga eller i våra universitetsbiblioteks samlingar.

Urvalsprocessen resulterade i ett material bestående av 23 studier, som vi sedan grupperade och analyserade i en metanarrativ analys (Greenhalgh m.fl. 2009).

Ett spretigt forskningsfält

Efter en redogörelse för den litteratur vi samlat i översikten, samt de grupper materialet delats in i för analysen, diskuterar vi hur materialet svarar på de två frågor som ställdes i inledningen i var sitt avsnitt.

Gruppering av materialet

Studierna i vår översikt uppvisar en mångfald av mål, metoder och resultat. Ett flertal discipliner finns representerade, exempelvis språkvetenskap, datalingvistik, pedagogik, litteraturvetenskap, kommunikationsvetenskap och översättningsvetenskap.

Efter materialinsamlingen delades studierna in i de grupper analysen sedan utgick från. En initial gruppering enligt disciplin gav ingen klarhet eller översikt över materialet, av följande orsaker:

- Flera texter är ensamma representanter för sin disciplin.
- Vissa texter har mer gemensamt med studier i andra discipliner än inom det egna ämnet.
- Vissa texter representerar mer än en disciplin.

Efter att ha provat olika modeller för grupperingen valde vi den uppdelning i fyra grupper enligt mål, material och fokus som visas i tabell 1. Studier inom en disciplin placerade sig slutligen ofta i samma grupp, trots att vi övergett disciplinen som ett kriterium för indelningen.

Tabell 1. Grupperingen av de 23 publikationerna

Se litteraturförteckningen för fullständig information om publikationerna.

Grupp 1: Beskrivningar av lättläst (n = 5)	
Publikationer:	Arle (2018), Bohman (2021), Bornhöft (2016), Piira (2009), Wengelin (2015)
Beskrivning:	Här ingår en artikel (Wengelin 2015), ett bokkapitel (Bohman 2021) samt två magisteruppsatser i språkvetenskap (Arle 2018, Bornhöft 2016) och en i översättningsvetenskap (Piira 2009). Studierna har skilda fokus men samtliga beskriver lättlästa texter eller lättläst som verksamhet. Ämnen för texterna är en historisk översikt (Bohman), skrivråd (Wengelin) och analyser av textegenskaper i relativt små material (Arle 2018; Bornhöft 2016; Piira 2009).
Grupp 2: Beskrivningar och granskningar av lättläst skönlitteratur i praktiken (n = 8)	
Publikationer:	Engblom (2019), Lindberg (2019), Nordenstam & Olin-Scheller (2016, 2017a, 2017b, 2018, 2020), Rautoma (2011)
Beskrivning:	Här ingår två artiklar (Nordenstam & Olin-Scheller 2017a, 2018), två bokkapitel (Nordenstam & Olin-Scheller 2016, 2017b), en konferenspublikation (Nordenstam & Olin-Scheller 2020) och tre magisteruppsatser (Engblom 2019; Lindberg 2019; Rautoma 2011). Engblom representerar informationsvetenskap, de andra pedagogik och litteraturvetenskap. Syftet är att utvärdera lättläst skönlitteratur i praktisk användning, med fokus på målsättning och effekter.
Grupp 3: Sakprosatexter: kritiska observationer och receptionsstudier (n = 6)	
Publikationer:	Careborg (2012), Domeij & Spetz (2014), Forsberg (2014), Holmberg (2018), Reichenberg (2000, 2013)

Beskrivning:	Här ingår tre artiklar (Domeij & Spetz 2014; Forsberg 2014; Reichenberg 2013), en doktorsavhandling (Reichenberg 2000) och två magisteruppsatser (Careborg 2012; Holmberg 2018). Studierna är kritiska granskningar av sakprosa ur ett användarperspektiv, materialet består av myndighetsinformation och i ett fall läromedel. Två av studierna fokuserar på läsförståelse och texters läsbarhet (Reichenberg 2000, 2013). I vissa studier kompletteras den kritiska granskningen med utvecklingsförslag (Domeij & Spetz 2014:59–61; Reichenberg 2000:172–174).
Grupp 4: Skapande och utvärdering av modeller för att mäta texters komplexitetsgrad (n = 4)	
Publikationer:	Falkenjack (2018), Falkenjack m.fl. (2013), Heimann Mühlenbock (2013), Heimann Mühlenbock m.fl. (2015)
Beskrivning:	Här ingår en doktorsavhandling (Heimann Mühlenbock 2013), en licentiatavhandling (Falkenjack 2018) och två artiklar (Falkenjack m.fl. 2013; Heimann Mühlenbock m.fl. 2015). Dessa datalingsvistiska studier, som är skrivna på engelska, strävar efter att mäta texters komplexitet och läsbarhet och använder textkorpusen LäSBarT som material. I korpusen ingår både skönlitteratur och sakprosa, och texterna härstammar dels från publikationer som kategoriserats som lättlästa, dels från barnböcker.

Vi noterade att studierna i vårt material sällan hänvisar till varandra: med undantag av grupp 4, där det finns en kontinuitet och studiernas resultat utnyttjades i senare arbete, samt en studie i grupp 1 (Bornhöft 2016), hänvisar skribenterna inte till varandra. Vi såg detta som ett symptom på avsaknaden av en forskningstradition gällande lätt svenska. Flera av studierna uttrycker också att forskning om lättlästa texter inte finns eller är mycket knapp (t.ex. Bohman 2021:528, 559–560, 569; Domeij & Spetz 2014:58–59; Forsberg 2014:28; Nordenstam & Olin-Scheller 2016:105, 2017a:3). Bristen på referenser mellan studierna leder till att de blir punktinsatser utan kontinuitet, en företeelse som även iakttagits i internationell forskning om lättlästa texter inom sjuk- och hälsovård (se Chinn & Homeyard 2016). Den stora variationen i vårt material gällande mål, metoder och resultat liknar erfarenheter från snävare forskningsöversikter om lätt engelska som utförts i Storbritannien och som berört lättlästa texter inom specifika verksamheter eller genrer (Chinn & Homeyard 2016; Sutherland & Isherwood 2016).

Lättläst - definitioner och alternativa termer

Samtliga studier i vår översikt fokuserar på skrivet språk – talad lätt svenska förefaller alltså vara ett obeforskat ämne. Av de termer vi utgick från förekom endast lättläst, i texter på engelska *easy-to-read* (Falkenjack 2018; Falkenjack m.fl. 2013; Heimann Mühlenbock 2013; Reichenberg 2013). Förkortningen ETR användes i ett fall parallellt med *easy-to-read* (Heimann Mühlenbock 2013). Begreppet lättläst har dock ibland setts inkludera också anpassat talat språk (Bohman 2021:527–528).

I grupperna 1–3 används icke-akademiska publikationer ofta som källor för definitioner och beskrivningar av lättläst, vilket inte är överraskande med tanke på bristen på forskning i ämnet. I bruket av termer ser vi en skillnad mellan akademiska publikationer och de icke-akademiska källorna: i de senare används uttrycken lätt svenska och lätt språk. Lätt språk används oftare i texter publicerade i Finland. (Arle & Frondén 2022:12.) I vårt material användes alltså inte uttrycken lätt svenska och lätt språk, däremot återkom uttrycken *lättläst språk* och *lättläst svenska* (Arle 2018; Bornhöft 2016; Careborg 2012; Domeij & Spetz 2014; Lindberg 2019; Piira 2009; Rautoma 2011). Lättläst språk förekom bland annat i citat ur eller hänvisningar till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, där uttrycket används i den svenska översättningen (Arle 2018:9; Careborg 2012:11). Lättläst språk förekom oftare, men inte exklusivt, i studier publicerade i Finland. Som orsak till detta, liksom till att lätt språk förekom i de ovan nämnda icke-akademiska texterna publicerade i Finland, ser vi det finska uttrycket *selkokieli*, som kan översättas med lätt språk och används för både skrivet och talat språk (se kapitel 2).

I det material vi samlat in finns ingen allmänt använd definition av begreppet lättläst. Författarna ger dock liknande definitioner. De använda definitionerna skiljer sig något genom att de tar fasta på olika aspekter av begreppet, men kan inte sägas vara motstridiga. Vi såg inga tydliga skillnader eller likheter i definitionerna inom eller mellan grupper eller discipliner. Ibland finns en koppling till den genre som studeras, vilket gör att definitionen eller beskrivningen inte är lämplig för hela vårt material. Hos Heimann Mühlenbock (2013:22) finns en definition som stämmer för hela vårt material: "broadly controlled language [...]"

a subset of natural languages obtained by restricting the grammar and vocabulary in order to reduce or eliminate ambiguity and complexity”. En fördel med den här definitionen är att den inte refererar direkt till skrift, utan även kan omfatta talat språk. Som ett problem kan diskuteras att den utelämnar sådana aspekter av lättläst som i andra fall betonas: struktur, layout, val av innehåll och publikationskontext (t.ex. Forsberg 2014:28; Nordenstam & Olin-Scheller 2016:105, 2017a:3, 2018:36), liksom att den har uppstått i ett datalingvistiskt sammanhang där fokus varit på språk som ska kunna hanteras av automatiska system.

I vissa studier presenteras ingen definition eller beskrivning av begreppet, vilket antyder att det anses vara självklart (Engblom 2019; Falkenjack 2018; Falkenjack m.fl. 2013). Däremot förekommer det att lättläst placerats inom citationstecken, vilket kan ses som ett uttryck för en tvekan om uttrycket är gångbart som akademisk term (Heimann Mühlenbock 2013:53). I vår grupp 1 diskuterar Bohman (2021:534–536) frånvaron av en allmängiltig definition, och även andra studier problematiserar och diskuterar begreppet i stället för att ge en definition, eller nämner begreppet utan att definiera det (t.ex. Wengelin 2015:5). De definitioner och beskrivningar som presenteras har en stark koppling till text och skrivet språk. Lättläst definieras i flera grupper (1, 3, 4) i jämförelse med svårare texter (Bornhöft 2016:3; Piira 2019:19; Wengelin 2015:5), och ofta citeras skrivråd för lättlästa texter i sammanhanget (t.ex. Arle 2018; Bornhöft 2016). Ibland innehåller definitioner och beskrivningar av begreppet en koppling till målgruppen eller målgrupperna, till exempel hos Arle (2018:8): ”texter [...] för svaga läsare och personer med begränsade språkkunskaper” och Bornhöft (2016:3): ”en kategori för verk som publiceras med vissa specifika målgrupper och syften i åtanke”. I nästa avsnitt redogör vi för hur målgrupperna beskrivs i vårt material.

Hur beskrivs målgruppen och vem anses höra till den?

De flesta studier i vår översikt ger en beskrivning av målgruppen för lättläst, och i samtliga grupper beskrivs målgruppen som heterogen, det vill säga att olika undergrupper ingår (t.ex. Bohman 2021:535, 543, 570; Domeij & Spetz 2014:54, 58–59; Forsberg 2014:29–30, 40; Nordenstam

& Olin-Scheller 2016:103, 2017a:2, 2018:37). Tabell 2 visar vilka undergrupper som nämns i materialet. Av tabellen framgår att de målgrupper som omnämns inte korrelerar med vår indelning i grupper (1–4). Studiernas skilda fokus påverkar vilka målgrupper det är relevant att nämna – utelämnandet av en detaljerad beskrivning av målgruppen kan helt enkelt bero på brist på utrymme. I två datalingvistiska artiklar (Falkenjack m.fl. 2013; Heimann Mühlenbock m.fl. 2015) nämns målgruppen inte alls, vilket kan förklaras med att artiklarna har ett tydligt fokus på metoder för att mäta svenska texters läsbarhet och som utgångspunkt hänvisar till en doktorsavhandling där en redogörelse för målgrupperna ingår (Heimann Mühlenbock 2013).

Medan konsensus råder om att målgruppen är heterogen har vi iakttagit olika sätt att se på läsprocessen, lättlästa texters funktion samt relationen mellan text och läsare. Tydligt skilda perspektiv kan iakttas i grupp 2, med fokus på skönlitteratur, och grupp 3, med fokus på sakprosa. I grupp 3 granskar författarna kritiskt huruvida lättlästa sakprosatexter, främst myndighetsinformation, är tillräckligt tillgängliga för att förmedla den avsedda informationen till läsaren. Om kommunikationen misslyckas anses problemet vara att texterna inte är tillräckligt tillgängliga. I grupp 2 granskas lättläst skönlitteratur och huruvida den erbjuder unga utan läs- eller språksvårigheter en värdefull läsupplevelse och tillräckligt motstånd. Ett misslyckande ses här bero på att läsaren är fel för den lättlästa texten. Utgångspunkt för studierna i grupp 2 är ofta en iakttagelse att lättläst skönlitteratur i högre grad har börjat skrivas och marknadsföras för unga läsare.

Även i grupp 4 finns tanken att barn och unga ska få läsa sådana texter vars svårighetsgrad är lämplig för dem. Men här är målet att skapa ett verktyg för att mäta texters komplexitet och ge lärare möjlighet att undvika att ge elever alltför svåra texter (Falkenjack m.fl. 2013:2; Heimann Mühlenbock m.fl. 2015:257).

I flera studier diskuteras att de skilda målgrupperna för lättläst kan ha sinsemellan olika behov och därmed behöva åtminstone delvis olika slags språklig anpassning (t.ex. Domeij & Spetz 2014:54, 58–59; Forsberg 2014:29–30, 39–40; Heimann Mühlenbock 2013:18–20; Nordenstam & Olin-Scheller 2016:103; 2017a:2, 2018:37). Medan forskarna i grupp 2 problematiserar läsupplevelsen har man i grupperna 1, 3 och 4

Tabell 2. Målgrupper som anges i materialet

Samtliga texter av en författare har samlats i en kolumn. I tabellen saknas de texter där ingen målgrupp för lättläst angivits.

	Grupp 1				Grupp 2				Grupp 3				Grupp 4	
	Arle	Bohman	Bornhöft	Piira	Engblom	Lindberg	Nordenstam & Olin-Scheller	Rautoma	Careborg	Domeij & Spetz	Forsberg	Holmberg	Falkenjack	Heimann Mühlenbock
Intellektuell funktionsnedsättning	■	■	■	■				■	■		■	■		■
Funktionsnedsättning, ospecificerad						■			■	■	■			
Läs- och skrivsvårigheter	■	■	■	■		■	■		■	■	■		■	■
Sen eller avvikande språkutveckling	■					■			■		■			
Koncentrations-svårigheter						■		■	■		■			
Neuropsykiatriska diagnoser		■				■			■		■			■
Nyanlända/annat modersmål	■	■	■	■		■	■	■	■	■	■			
Hörselnedsättning			■						■		■			■
Afasi		■	■			■		■						■
Demens		■	■			■			■		■			
Hög ålder		■		■				■						■
Svag läsförmåga	■						■							
Läsovana		■	■				■	■	■		■			
Ointresse för läsning							■							
Läsinlärning						■								■
Alla						■						■		

ifrågasatt möjligheten att med en enda lättläst text tillfredsställa behoven hos läsare med olika svårigheter. Att myndighetsinformation utformas på ett sätt som är olämpligt för en eller flera målgrupper diskuteras (t.ex. Careborg 2012:66; Forsberg 2014:30). De observerade riskerna är antingen att texterna skrivs med ambitionen att nå alla grupper av svaga läsare med resultatet att texten inte är lämplig för någon grupp, eller att texter skrivs på ett sätt som är lämpligt för vissa läsare men inte andra. Här vill vi påpeka att det inte är fråga om resultat av forskarnas egna undersökningar eller tidigare forskning utan att de olika behoven diskuteras med utgångspunkt i källor utanför det akademiska. Något som dock påpekas av flera forskare är att myndigheter sällan, nästan aldrig, testar sina texter på målgrupperna (Careborg 2012:66; Domeij & Spetz 2014:54). Flera skribenter efterlyser läsarundersökningar för att samla mer kunskap om i vilken grad lättlästa texter fungerar för de tänkta målgrupperna (t.ex. Domeij & Spetz 2014). Som källa för tanken att samma text inte kan fungera för alla målgrupper används en debattartikel i den populärvetenskapliga tidskriften *Språktidningen* (Englund Hjalmarsson & Jenevall 2011).

I vårt material har läsarundersökningar gjorts främst i grupp 2. Det är fråga om fallstudier och deltagarna har varit barn och ungdomar, med och utan uttalad läsproblem. Som bakgrund citeras olika uttalanden om att lättlästa böcker och texter fått kritik för ett alltför avskalat och kortfattat berättande (t.ex. Lindberg 2019:1, 5, 78). I vårt material finns ett visst stöd för denna uppfattning (t.ex. Nordenstam & Olin-Scheller 2018:48–49), men också belägg för att de lättlästa böckerna uppskattas av lärare och unga (Engblom 2019; Lindberg 2019; Rautoma 2011). I den enda läsarundersökningen av myndighetsinformation i vårt material visar resultaten av ett läsförståelsetest att informanterna inte i någon betydande grad presterade bättre då de fått läsa en lättläst version, jämfört med den ursprungliga, svårare texten (Reichenberg 2013:79).

Sammantaget visar vårt material på ett stort behov av läsarundersökningar som gäller receptionen av lättlästa texter, både hos myndigheter som producerar lättläst information utan att försäkra sig om att den fyller sin funktion och inom det akademiska som en forskningslucka. Behovet av ytterligare forskning om språklig tillgänglighet och om hur lättlästa texter fungerar i praktiken är även något som har lyfts

fram i fråga om andra språk (se t.ex. Leskelä 2021a:181; Moonen 2021:393; Sutherland & Isherwood 2016:297).

Ett tvärvetenskapligt angreppssätt kan ge nästa drag

Intresset för forskning om lättlästa texter har ökat märkbart under senare år. Vi överraskades själva då vi lyckades samla 23 publikationer i vår översikt. De studier vi samlat fokuserar på skrivet språk och använder genomgående termen lättläst. De närliggande uttrycken lätt svenska och lätt språk används inte, trots att de förekommer utanför det akademiska. Om vi hade identifierat studier om talat språk skulle termbruket möjligen ha sett annorlunda ut. Vi har inte konstaterat direkta motstridigheter gällande vare sig definitioner eller målgrupp, varken inom eller mellan grupper eller discipliner, men vi har iakttagit skillnader som ofta har en koppling till studiernas fokus: vissa av dem fokuserar på språkliga uttryck, medan andra också intresserar sig för till exempel layout, val av innehåll och publikationskontext. I grupp 1 och 2 uppfattades lättläst som böcker och texter utgivna som lättlästa (t.ex. Arle 2018; Bornhöft 2016; Nordenstam & Olin-Scheller 2018:35), medan lättlästa texter i grupp 4 uppfattades som texter i korpusen LäSBarT (t.ex. Heimann Mühlenbock 2013:10), vilket är problematiskt eftersom även barnlitteratur ingår i korpusen och texterna i korpusen inte utvärderats av faktiska läsare (Heimann Mühlenbock 2013:182–184). I grupp 3 uttrycktes däremot en kritisk inställning till huruvida lättlästa texter är tillräckligt tillgängliga eller begripliga (t.ex. Careborg 2012; Forsberg 2014; Reichenberg 2013). Den risk som uttrycks för att de lättlästa texterna kanske inte uppfyller sitt syfte, åtminstone inte för alla målgrupper, är viktig att ta på allvar eftersom allt fler texter som kallas lättlästa publiceras.

Målgruppen uppfattas i samtliga grupper som heterogen – att ett varierande antal undergrupper räknas upp kan kopplas till hur mycket utrymme den frågan ges. Vårt att nämna är att många skribenter ser en risk för att lättlästa texter ska ses som svaret på alltför många olika målgruppers skilda behov. Särskilt i grupp 3 diskuteras att olika målgrupper kan behöva texter som är anpassade på olika sätt. Det saknas emellertid forskning om de olika behoven, liksom om talat språk.

Trots spretigheten och frånvaron av referenser mellan studierna ser vi många fördelar med mångfalden av discipliner, metoder och mål – denna mångfald är snarast en nödvändighet då forskningsämnet är så mångfasetterat. Det finns också mycket att utnyttja i forskning om ämnet på andra språk (se t.ex. Hansen-Schirra & Maaß 2020; för forskningsöversikter, se t.ex. Chinn & Homeyard 2016; Sutherland & Isherwood 2016). Till exempel en fördjupad begreppsanalys skulle kunna dra nytta av en internationell jämförelse. Framtida forskning skulle även kunna inkludera närliggande begrepp, såsom läsbarhet, begriplighet och klarspråk, och utveckla diskussionen kring olika syner på läsning. Vi hoppas att framtida forskare ska knyta an till tidigare studier och likasom vi se möjligheter i att föra en dialog även över disciplingränserna.

Lätt svenska och språkvetenskapliga teorier

Ofta efterlyses mer forskning om lätt språk dels för att den praktiska verksamheten ska kunna stå på en mer fast grund, dels för att teoribildningar ska kunna utvecklas (se t.ex. Lindholm & Vanhatalo 2021b). Lätt språk som fenomen har som bekant uppstått som praktisk verksamhet, och det är först på senare år som forskningen fokuserats i större omfattning (se kapitel 1). Mer forskning innebär naturligtvis ökade möjligheter till gemensamma teoribildningar med gemensamma modeller och begrepp, men förutsättningen är att forskarna bygger på varandras resultat och att de har en gemensam teoretisk ram. I svensk språkforskning har en sådan ram ofta saknats. (Håkansson 2017.)

David Håkanssons (2017) tankar har inspirerat mig att skriva detta kapitel. Jag intresserar mig för det första för hur teorierna syns i forskningen om lätt svenska och för det andra för vilken teoretisk ram eller vilka teoretiska ramar forskningen bygger på. För att kunna reflektera över frågorna utgår jag i första hand från Håkanssons (2017) tankar om teoriernas betydelse i svensk språkforskning och i andra hand från Jan Svenssons (2017) översikt av svensk språkforskning under de senaste 25–30 åren. Motivet för användningen av Håkansson och Svensson är att deras resonemang hjälper mig att få en djupare förståelse av *teori(er)* i språkforskningen genom att visa hur teorier kommer fram i enskilda studier. Samtidigt bidrar de till bearbetningen av det empiriska materialet.

Som underlag för det empiriska materialet använder jag en översiktsartikel av Solveig Arle och Carina Frondén (2022). Den baserar sig

på 23 vetenskapliga texter (*scientific/academic papers*) som fokuserar på eller beskriver *lätt svenska*. Bidragen har publicerats mellan 2000 och 2021 och omfattar således en tidsperiod på drygt 20 år. I min kartläggning inkluderar jag 12 av dessa 23 bidrag med kriterierna att bidragen ska vara någorlunda jämförbara och lika långa. Därför har till exempel examensarbeten av typen magisteravhandlingar samt licentiat- och doktorsavhandlingar uteslutits.

Denna studie är en fallstudie som bygger på en avgränsad teoretisk bakgrund och materialinriktad analys. Forskningslitteraturen är i huvudsak svenskspråkig därför att detta kapitel uttryckligen handlar om svenska. Analysmetoden är materialinriktad för att jag ska kunna anpassa kategoriseringen efter det empiriska materialet. Vidare avgränsningar är att jag utgår enbart från språkforskning och utesluter annan forskning där *lätt svenska* kan vara aktuell. Även den kognitiva synvinkeln på teorier och teoriernas tillämpbarhet utesluts.

Innan jag går in på det empiriska materialet ger jag en inblick i hur teorier kan uppfattas i svensk språkforskning och tar upp exempel på hur vetenskapliga publikationer kan kategoriseras. Därefter går jag över till det empiriska materialet. Först ger jag en överblick över materialet och därefter belyser jag materialet med hänsyn till teori och empiri.

Att tala om teorier i svensk språkforskning

Ordet *teori* kommer från grekiskans *theōri'a* ('att betrakta') och avser påståenden, antaganden och idéer som syftar till att skapa förståelse eller förklara ett fenomen (OED s.v. *theory*). En teori kan användas för att bekräfta en hypotes, men den behöver inte förklara enskilda detaljer utan kan vara på en mer övergripande nivå, såsom påpekas av Bo Nilsson och Alf Arvidsson (2022:1). De menar också att teorier och metoder ofta är i interaktion med varandra så att teoretiska idéer och begrepp kan ligga till grund för metoder (Nilsson & Arvidsson 2022:5).

Håkansson (2017) diskuterar vilken betydelse teorierna har och har haft i svensk språkforskning. Det som är avgörande är studieobjektet, det vill säga om fokus riktas mot språket som system eller språket som bruk. I tidig forskning var orienteringen mot språket som system vanlig och då beskrevs språket på systemets lägre nivåer, närmare

bestämt fonologi och morfologi, och ofta utan kontext (Håkansson 2017:43–44). Senare riktades intresset mot språkbruket och det empiriska materialet började stå i förgrunden. Även om de tidiga studierna på 1970-talet var reduktionistiska och gick ut på kvantifiering av olika grammatiska drag fanns det enligt Håkansson (2017:45) en gemensam bas för studierna som kunde ha främjat teoretiska resonemang. Så blev det inte. Det fanns alltså inte någon samlande teori, såsom Håkansson (2017:46) påpekar. Nuförtiden är situationen dock en annan tack vare införandet av tydliga språkvetenskapliga teoriramar av typen kritisk diskursanalys och systemisk-funktionell lingvistisk. Överlag påminner Håkansson (2017:46) om att empirisk forskning inte behöver och inte ska innebära att teoretiseringarna uteblir. Som exempel ger han studier där språkbruk och samhälle kopplas ihop med varandra.

Förutom studieobjektet spelar också kunskapsintresset en roll för vilken betydelse teorierna har i forskningen. Med hänvisning till Habermas (1968) tre kunskapsintressen och klassificering av vetenskaperna diskuterar Svensson (2017:22–23) kunskapsintressen i svensk språkforskning. Han menar att tekniskt kunskapsintresse bidrar till mer eller mindre direkta tillämpningar av forskningsresultat och representeras av till exempel läsbarhetsforskning. Praktiskt kunskapsintresse resulterar för sin del i kunskap som kräver tolkande och förståelse, såsom stil- och textstudier. Avslutningsvis främjar emancipatoriskt kunskapsintresse samhällsförändringar och fungerar som underlag för forskning inom språksociologi. Om kunskapsintressen och teoriers betydelse i svensk språkforskning säger Håkansson (2017:49) att tekniskt kunskapsintresse har bidragit till lösning av empiriska problem och prövning av hypoteser, men all annan teoretisering har uteblivit. I forskning med praktiskt kunskapsintresse har fokus legat på beskrivning av empiriska data, vilket gjort att de metateoretiska diskussionerna varit knappa. För det emancipatoriska kunskapsintressets del har teoriernas skenbara osynlighet legat i att studierna ofta är tvärvetenskapliga och att teorierna snarare är övergripande än kan förklara eller beskriva enskildheter (Håkansson 2017:50). Med dessa argument kommer Håkansson till slutsatsen att teoretiseringarna i svensk språkforskning varit knappa.

Sammantaget förefaller det som om teorierna i svensk språkforskning enligt Håkansson (2017) använts för snävt eller för övergripande. Med

andra ord har forskarna inte lyckats med det som Håkansson betraktar som idealt förfarande. Enligt honom måste forskningsuppgiften kunna knytas an till en mer generell frågeställning, för på så sätt blir det möjligt att formulera relevanta forskningsfrågor och resultaten kan bli en del av ett större sammanhang (Håkansson 2017:42). Med andra ord måste studien vara följdriktig från titel till diskussion. En annan faktor som inverkar på teoriernas synlighet är sättet att angripa forskningsproblemen. Om problemen formuleras utifrån en viss teoretisk ram i stället för ett empiriskt material ger ramen forskningen ett sammanhang (Håkansson 2017:51). Håkansson (2017:42) är noga med att påpeka att teoribildningar med sina begrepp, modeller och synsätt kan ge redskap för beskrivningen av det empiriska materialet, men teorier kan inte jämföras med metoder, därför att metoderna inte har någon förklarande kraft. Av allt att döma är det den förklarande kraften som Håkansson (2017:50) efterlyser då han påpekar att tendensen att beskriva språkliga fenomen fortfarande är stark och att mångfalden av beskrivningar inte medfört att språkvetenskapen uppfattas som mer teoretisk.

Utan att ta ställning till om teorierna måste förklara eller om analysmodeller kan fungera som teorier uppfattar jag här *teorier* som ett sätt att betrakta ett fenomen som kommer till uttryck i en generell frågeställning. Med andra ord gäller det att man i studien åstadkommer något slags abstraktion och generalisering av det konkreta. Med denna öppna definition av *teori* tar jag avstånd från snäva ordboksdefinitioner. Teorier behöver inte vara vare sig organiserade system eller vetenskapliga förklaringar av fenomen. Förutom teorier är det också av intresse vilka typer av publikationer som forskningsbidragen i det empiriska materialet representerar.

Vetenskapliga publikationer

För att det ska vara möjligt att kategorisera det empiriska materialet i studien är det viktigt att se hur vetenskapliga publikationer kan klassificeras. Ett sätt att klassificera dem är med det system som används av de nationella forskningsdatabaserna Forskning.fi och Swepub. Båda databaserna gör skillnad mellan referent- och icke-referentgranskade publikationer. Därtill tar de fasta på publikationstypen, det vill säga

ifall publikationen är en artikel, en bok, ett bokkapitel eller till exempel ett samlingsverk. (Forskning.fi 2023; Swepub 2023a, 2023b.) Ett annat sätt att klassificera publikationer är rankning efter kvaliteten. En vetenskapligt granskad forskningsartikel anses ha högre status än en rapport från en tankesmedja, och en doktorsavhandling utgör en bättre referens än en handbok eller kursbok (Jönson 2021:4). Olika vetenskapsområden värderar olika publikationstyper på olika sätt, men gemensamt är att den vetenskapliga artikeln har högst status. Vetenskapliga artiklar genomgår oftast referentgranskning och är vanligen av tre typer: originalartiklar med empiriskt material som analyseras, översiktsartiklar eller teoretiska artiklar. (ULG 2023.) I originalartiklar presenteras nya forskningsresultat, men hur forskningsresultaten tagits fram varierar. Oavsett vilket material och vilken metod som valts bygger den vetenskapliga artikeln på fyra delar: introduktion, metod, resultat och diskussion. (Lexell & Brogårdh 2020:21–23.)

Statusen för vetenskapliga tidskrifter mäts ofta med en så kallad impactfaktor (*impact factor*), som anger hur mycket artiklarna i tidskrifterna citeras. För att inte bara antalet citat ska vara avgörande har andra rankningssystem skapats. Exempel på dessa är den finländska JUFO-klassificeringen och den så kallade Norska listan. Enligt JUFO klassificeras inhemska och utländska publikationstyper på tre nivåer av vilka nivå 3 är högst och nivå 1 lägst. Därtill används nivå 0 som betyder att publikationstypen har föreslagits men ännu inte uppfyller JUFO-kraven. I nivåerna 3 och 2 ingår de publikationstyper som sakkunnigpanelerna inom JUFO anser vara de mest högklassiga. Dessa publikationskanaler är ofta utländska, men inom humaniora har vissa finsk- och svenskspråkiga kanaler accepterats till nivå 2. Till nivå 1 hör sådana publikationstyper som har specialiserat sig på att publicera vetenskapliga forskningsresultat och som har en redaktionskommitté med representanter för sakkunniga inom vetenskapsområdet. På alla dessa nivåer ska publikationstyperna, det vill säga tidskrifter, konferenser och publikationsserier, använda sig av referentgranskning. (JUFO 2023.) I likhet med JUFO poängsätter Norska listan publikationstyperna, men till skillnad från JUFO har Norska listan bara två nivåer: 1 och 2. Nivå 0 innebär detsamma som vid JUFO, alltså att kanalen ännu inte uppfyller kriterierna för att vara med i klassifikationen. (Norska listan 2023.)

Mot bakgrund av det ovan sagda antar jag att bidragen i mitt empiriska material är referentgranskade och sökbara via Forskning.fi och/eller Swepub. På grund av att jag har begränsat längden av bidragen förmodar jag att de är vetenskapliga artiklar, bokkapitel eller konferensbidrag och att åtminstone en del av dem är JUFO-klassificerade och/eller klassificerade enligt Norska listan. Ovisshet råder dock om i vilken mån artiklarna kan klassificeras enligt principerna ovan, det vill säga i originalartiklar, översiktsartiklar eller teoretiska artiklar, och i vilken omfattning bokkapitel respektive konferensbidrag har byggts upp på samma sätt, alltså beskriver empiriska studier, ger forskningsöversikter eller reflekterar över teorier inom ett område. Teoriernas (o)synlighet torde i alla fall komma fram i en generell frågeställning. Hur det förhåller sig med det framgår nedan. Först ger jag en överblick över materialet och därefter går jag igenom materialet med hänsyn till teori och empiri. Avslutningsvis tar jag upp fyra artiklar av samma författare och visar hur teori och empiri samspelar i dem.

Materialet i fokus - en översikt

Materialet består som ovan nämnts av 12 av de akademiska texter som ingår i Solveig Arles och Carina Frondéns (2022) material. Materialet hämtades med en systematisk litteratursökning i ett antal nationella och internationella forskningsdatabaser med sökorden *lätt språk*, *lättläst* och *lätt svenska* (se kapitel 3). Därefter gjorde Arle och Frondén manuella sökningar i tidskriften *Sprog i Norden* och i konferenspublikationerna *Svenskans beskrivning* och *Svenskan i Finland*. I sökningarna var inte Swepub eller Forskning.fi medtagna, vilket kan ha påverkat sökresultaten. En annan faktor som inverkar på sökresultaten är att de tre nyckelorden kan uppfattas på många olika sätt och att man inte alltid gör skillnad mellan *lätt svenska* och *klarspråk* på svenska. Detta exemplifieras med att materialet omfattar ett bidrag som inte handlar om *lätt svenska* i snäv betydelse. För att utvidga läsbarhetsperspektivet som karakteriserar lätt svenska inkluderar även jag detta bidrag i mitt material. Bidraget har skrivits av Åsa Wengelin (2015).

Överblicken över materialet visar att alla författare är verksamma i Sverige. Därför använder jag Swepub och Norska listan som primära

källor i tabellen nedan. Av tabell 1 framgår författarens/författarnas namn och bidragets utgivningsår, titeln på bidraget samt dess karakteristik i Swepub och på Norska listan. I litteraturförteckningen anges fullständiga uppgifter om materialet.

Tabellen visar hur bidragen fördelas mellan olika publikationstyper, språkval, rankning efter kvaliteten, ämnen och författare. Som framgår av tabellen fördelas bidragen jämnt mellan publikationstyperna. I materialet ingår fyra bokkapitel, fyra konferensbidrag och fyra tidskriftsartiklar. Av bidragen är flertalet svenskspråkiga (8/12), men ett bokkapitel och två tidskriftsartiklar är på engelska (3/12). Av tidskriftsartiklarna är två av fyra (2/4) på engelska. Flertalet bidrag är referentgranskade (11/12) och klassificerade på nivå 1 enligt Norska listan (10/12). Titlarna på bidragen ger en antydning om att materialet handlar om myndighetstexter, skönlitteratur och läsbarhet. Med andra ord ger bidragen en någorlunda bred bild av forskningsobjekten inom området. Fem av bidragen (5/12) har skrivits av samma författarpar. Detta ger en möjlighet att studera i vilken mån publikationstypen påverkar teoriernas synlighet, och därför tas dessa bidrag upp separat i avsnittet "Rapportering av forskning – lättläst ungdomslitteratur ur fem perspektiv" nedan.

För att återkomma till teorierna och deras synlighet i materialet antar jag att det finns skillnader mellan bidragen beroende på vilken typ av publikation de representerar. Mitt antagande är att teorierna verbaliseras mest explicit i tidskriftsartiklar, särskilt om de är originalartiklar som informerar om ny forskning och följer den så kallade IMRaD-strukturen med rubriker som Introduktion, Metod, Resultat och Diskussion (se t.ex. Bondi 2021:159). Även teoretiska artiklar utan empiriskt material kan tänkas synliggöra teorier mer explicit än till exempel bokkapitel som vanligen ger en orientering i eller översikt av något ämne. Mig veterligen har inga studier om relationen mellan publikationstyp och teoriernas synlighet gjorts, så mina antaganden hänger samman med publikationstypernas förmodade funktioner.

Tabell 1. Översikt av materialet

Författare	Titel	Swepub	Norska listan
Bohman (2021)	"Easy Language in Sweden"	*Inte registrerat Bokkapitel (referentgranskat)	Utgivare: Frank & Timme Nivå: 1
Domeij & Spetz (2014)	"Begripliga myndigheter på nätet"	*Inte registrerat Konferensbidrag (referentgranskat)	Konferens: Svenskans beskrivning Nivå: 1
Falkenjack m.fl. (2013)	"Features indicating readability in Swedish text"	Konferensbidrag (referentgranskat)	Utgivare: Association for Computational Linguistics (ACL) Nivå: 1
Forsberg (2014)	"Myndigheten som pedagog – om myndigheters lättlästa texter"	Bokkapitel (övrigt vetenskapligt)	Utgivare: Lunds universitet, Institutionen för utbildningsvetenskap Nivå: 0
Heimann Mühlenbock m.fl. (2015)	"A multivariate model for classifying texts' readability"	Konferensbidrag (referentgranskat)	Utgivare: Association for Computational Linguistics (ACL) Nivå: 1
Nordenstam & Olin-Scheller (2016)	"Hjälpa eller stjälpa? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur"	Bokkapitel (referentgranskat)	Utgivare: Åbo Akademi, Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier Nivå: -
Nordenstam & Olin-Scheller (2017a)	"Om modellläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner"	Bokkapitel (referentgranskat)	Förlag: Studentlitteratur Nivå: 1
Nordenstam & Olin-Scheller (2017b)	"Att göra gott – svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur"	Tidskriftsartikel (referentgranskad)	Tidskrift: Barnboken Nivå: 1
Nordenstam & Olin-Scheller (2018)	"Lättläst – en demokratifråga"	Tidskriftsartikel (referentgranskad)	Tidskrift: Utbildning & Demokrati Nivå: 1
Nordenstam & Olin-Scheller (2020)	"I litteraturens tjänst – skolbibliotekariers uppfattningar om lättläst skönlitteratur till elever och lärare"	Konferensbidrag (referentgranskat)	Utgivare: Linköpings universitet Nivå: 1
Reichenberg (2013)	"Are 'reader-friendly' texts always better?"	Tidskriftsartikel (referentgranskad)	Tidskrift: IARTEM Nivå: 1
Wengelin (2015)	"Mot en evidensbaserad språkvård? En kritisk granskning av några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning"	Tidskriftsartikel (referentgranskad)	Tidskrift: Sakprosa Nivå: 1

*) I Swepub anges endast de publikationer som registrerats av de lärosäten och organisationer som är med i databasen. Bohmans eller Domeij och Spetz artiklar har inte registrerats i databasen.

Var har vi teorin och var har vi empirin?

Efter den första genomgången av materialet märkte jag att klassificeringen i empiriska bidrag, teoretiska bidrag och översiktsbidrag inte gick att tillämpa på det. Därför har jag skapat en egen kategorisering med det ovan sagda som bakgrund. Jag utgår från Håkanssons (2017) tankar om hur teorier blir synliga i forskningen och de kategoriseringar som finns för olika publikationstyper. Jag betraktar huruvida IMRaD-strukturen kommer fram explicit. Vidare intresserar jag mig för i vilken mån bidragen bygger på tydligt avgränsat empiriskt material och vilken typ av koppling det finns mellan teori och metod. Konkret fäster jag uppmärksamhet vid texternas struktur och fokus.

Bidragen har indelats i följande kategorier: *rapportering av forskning*, *rapportering av projekt/examensarbete* och *rapportering av verksamhet*. Som benämningarna på kategorierna visar är de överlappande: rapportering av forskning kan vara rapporteringar av projekt och vice versa.

Med *rapportering av forskning* avser jag bidrag där material och metod tas upp och IMRaD-strukturen följs helt eller delvis. *Rapportering av projekt/examensarbete* handlar, såsom benämningen ger uttryck för, om att projektresultat/examensarbete redovisas i form av en artikel eller ett bokkapitel. *Rapportering av verksamhet* innebär att både praktisk verksamhet och forskning belyses. Av naturliga skäl har kategoriseringen inte varit enkel trots dessa principer. I samband med genomgången nedan förklarar jag varför bidragen kategoriserats såsom redovisningen visar. I tabell 2 anges fördelningen av bidragen enligt fokus, publikationstyp och antal.

Tabell 2. Fördelning av bidragen enligt fokus och publikationstyp

Fokus	Publikationstyp			
	Bokkapitel	Konferensbidrag	Tidskriftsartikel	Sammanlagt
Rapportering av forskning	2	3	4	9
Rapportering av projekt/examensarbete	1	1	-	2
Rapportering av verksamhet	1	-	-	1
Sammanlagt	4	4	4	12

Nedan går jag igenom bidragen så att jag presenterar 1–2 bidrag per fokus och publikationstyp beroende på det sammanlagda antalet per publikationstyp. Bidragen väljs enligt författarens/författarparets namn i alfabetisk ordning.

Rapportering av forskning

Den största gruppen av bidragen kan föras till kategorin *rapportering av forskning*, vilket ter sig förväntat eftersom materialet omfattar vetenskapliga texter. Två av bidragen är bokkapitel, tre är konferensbidrag och fyra är tidskriftsartiklar. Konferensbidragen representeras av Falkenjacks, Heimann Mühlenbocks och Jönssons (2013) bidrag och tidskriftsartiklarna av Reichenbergs (2013) och Wengelins (2015) bidrag. Resten av bidragen i denna kategori presenteras separat i avsnittet ”Rapportering av forskning – lättläst litteratur ur fem perspektiv” därför att de handlar om samma projekt och är skrivna av samma författarpär.

Falkenjack med fleras (2013) bidrag har presenterats vid den nordiska konferensen om datorlingvistik NODALIDA och ingår i konferensens publikation. Bidraget tillhör publikationens originalartiklar. Syftet med studien är att testa validiteten av färdiga läsbarhetsformler och jämföra dem med sådana formler som kombinerar flera olika språkdrag. Bidraget följer IMRaD-strukturen med konventionella rubriker så att material och metod är lätta att känna igen. Materialet är sex korpusar som används vid testning av validiteten av ett antal läsbarhetsformler. Resultaten visar att kombinerade formler är de mest valida för att mäta läsbarhet. I sitt bidrag har Falkenjack med flera ingen särskild teoretisk referensram, utan beskrivningen av studien följer direkt efter inledningen där läsbarhet och läsbarhetsforskning betraktas kort. Även här handlar det om lösning av ett empiriskt problem.

Reichenbergs bidrag (2013) ingår i tidskriften *IARTEM* som enligt dess webbplats publicerar teoretiska, metodologiska och empiriska bidrag om läroböcker, läromaterial och inlärningsresurser (IARTEM 2023). I likhet med Falkenjack med flera fokuserar Reichenberg på texter, men i stället för läsbarhet handlar artikeln om textförståelse. Syftet med studien är att studera svaga läsares och så kallade normalläsares förståelse av lättlästa och autentiska texter om hälsoinformation. Med hjälp av allmänspråkliga och lättlästa texter samt informantgrup-

per får Reichenberg (2013) svar på sina forskningsfrågor. Hon intresserar sig för om normalläsare presterar bättre än svaga läsare då informanterna läser autentiska texter, och om så är fallet ställer hon frågan om skillnaden mellan svaga läsare och normalläsare minskar när informanterna läser lättlästa texter. Svaret på den första frågan är ”ja” och på den andra ”nej”. Svaret ”nej” kan enligt Reichenberg (2013) bero på att lättlästa texter inte var tillräckligt motiverande för normalläsare, för både normalläsare och svaga läsare vill ha texter som är intressanta och stimulerande. Reichenberg (2013) utgår från lässvårigheter kombinerade med marginalisering som referensram och återkommer till dessa i avslutningen. Här verkställs principer för teoretisering genom att texten innehåller en generell frågeställning och konkreta forskningsfrågor.

Wengelin (2015) tidskriftsartikel avser att granska om de klarspråksråd som ges baseras på vetenskaplig evidens. Om materialet och metoden sägs så här: ”Baserat på Nords (2011) översikt över klarspråksråden i ett antal riktlinjedokument har jag valt ut ett antal språkråd, huvudsakligen från Klarspråkstestet (2008) och Klarspråk lönar sig (2006), och gjort en litteratursökning om forskning som kan anses vara relevant för de valda råden.” (Wengelin 2015:2.)¹ Inga närmare uppgifter ges om vilka råd som diskuteras och hur litteratursökningen gjorts. Det som framgår av titeln ”Mot en evidensbaserad språkvård? En kritisk granskning av några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning” är att författaren vill väcka diskussion om i vilken mån klarspråksråd är forskningsbaserade.

Wengelin (2015) teoretiska referensram utgår från läsbarhetsforskning och språkförståelseforskning. Genom litteratursökningar om dessa tar hon upp om det finns evidens som stöder några av de råd som ges om språkbruket på ordnivå och syntaktisk nivå. Den generella frågeställningen och dess koppling till forskningsfrågor, såsom Håkansson (2017) efterlyser, är något otydlig. Här är det huvudsakligen fråga om lösning av ett empiriskt problem.

1. Wengelin (2015:2) hänvisar till Klarspråkstestet (2008) som hittas på Institutet för språk och folkminnets, avdelningen Språkrådets webbplats, <https://www4.isof.se/klarsprakstest/> och till *Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter* (2006) som är en handbok utgiven av Regeringskansliet i Sverige, se <https://data.riksdagen.se/fil/E4965102-BCAB-4C23-9B72-138293B83628>.

Av de 12 bidrag som ingår i materialet härstammar nästan hälften (5) från samma författare och handlar om lättläst ungdomslitteratur. Att lättläst skönlitteratur som forskningsobjekt upptar en så stor del av materialet är i och för sig ingen överraskning, för särskilt i Sverige har lättlästlitteraturen fått ökad spridning och börjat närma sig den traditionella utgivningen av ungdomslitteratur (Nordenstam & Olin-Scheller 2017b:12). De fem bidrag som står i fokus här gäller det material som samlats in inom projektet *Läsa lätt? En studie om lättläst skönlitteratur för unga* med Anna Nordenstam och Christina Olin-Scheller som forskare. Två av bidragen (2/5) är bokkapitel, två (2/5) är tidskriftsartiklar och ett (1/5) är ett konferensbidrag. Utifrån publikationstypen kunde man tänka sig att IMRaD-strukturen skulle komma fram tydligast i tidskriftsartiklarna, men det stämmer inte i dessa bidrag. Med undantag av ett bidrag (1/5) tas material och/eller metod upp i separata avsnitt i alla publikationer. Materialet utgörs av lättlästa ungdomsböcker och intervjuer.

I tabell 3 presenteras fördelningen av författarnas bidrag enligt publikationstyp.

Tabell 3. Fördelning av Nordenstams och Olin-Schellers bidrag enligt publikationstyp

Publikationstyp	Författare	Titel
Bokkapitel	Nordenstam & Olin-Scheller (2016)	"Hjälpa eller stjälpa? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur"
	Nordenstam & Olin-Scheller (2017a)	"Om modelläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner"
Konferensbidrag	Nordenstam & Olin-Scheller (2020)	"I litteraturens tjänst – skolbibliotekariers uppfattningar om lättläst skönlitteratur till elever och lärare"
Tidskriftsartikel	Nordenstam & Olin-Scheller (2017b)	"Att göra gott – svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur"
	Nordenstam & Olin-Scheller (2018)	"Lättläst – en demokratifråga"

I bokkapiteln betraktar författarna ett urval lättlästa ungdomsromaner. I "Hjälpa eller stjälpa? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur" är det fråga om lärar- och elevmaterial som hör ihop med 15 lättlästa ungdomsromaner. Syftet med studien är att undersöka vilka läsararter som uppgiftsmaterialet ger upphov till och på så vis diskutera uppgiftskulturer. I den teoretiska översikten fokuserar författarna på läsararter och hänvisar till förlagens synpunkter på lärarmaterialet. Analysen fokuserar på uppgifterna och deras utformning. Om svaren på uppgifterna gäller detaljer och hittas i texten tolkar författarna uppgifterna som handlingsorienterade, och om svaren på uppgifterna inte hittas i texten och förutsätter att eleverna tar ställning till om något är rätt eller fel handlar det enligt författarna om värderingsorienterade uppgifter (Nordenstam & Olin-Scheller 2017a:107, 110). Sammantaget realiserar i bidraget övergången från en generell frågeställning till konkreta frågor som ställs till materialet. Läsararter och uppgiftskulturer representerar den generella frågeställningen som de konkreta frågorna förankras i.

I "Om modelläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner" är det fråga om samma material som i bidraget ovan, det vill säga lättlästa ungdomsromaner. Nu är fokuset dock på själva romanerna och de modelläsare som finns inskrivna i dem. Konkret studerar författarna vilka teman och motiv som tas upp i böckerna och hur modelläsarna kan beskrivas utifrån dessa. Utgångspunkten är intersektionalitet och därmed hur bland annat genus och klass framställs i böckerna. Intersektionalitet och modelläsare fungerar som övergripande ramar med vilka författarna resonerar kring sitt material. Begreppet *intersektionalitet* öppnar vägen för analys av kategorier som klass och genus i böckerna, och med hjälp av begreppet *modelläsaren* får författarna en uppfattning om hurdan den tänkta läsaren är och vilka teman som intresserar hen. Förutom själva texterna analyserar författarna även peritexter, det vill säga bokomslag, baksidestexter, titlar och dedikationer, för att komma åt modelläsaren. Sammantaget bidrar intersektionalitet, modelläsare och motiv till att författarna kan komma fram till sin slutsats, närmare bestämt att modelläsarna kan beskrivas som stereotypa (Nordenstam & Olin-Scheller 2017a:143).

I konferensbidraget och i den ena av tidskriftsartiklarna utgörs materialet av intervjuer. Bidraget "I litteraturens tjänst – skolbibliotekariers

uppfattningar om lättläst skönlitteratur till elever och lärare” handlar, såsom titeln säger, om skolbibliotekariers uppfattningar om lättläst skönlitteratur. Syftet med studien är att öka kunskapen om skolbibliotekariers värderingar om och roll i förmedlingen av lättläst (Nordenstam & Scheller 2020:209). Författarna analyserar sitt material genom materialbaserad analys. De identifierar aspekter som är relevanta för studien i materialet och strukturerar dem i teman. Temana *oro för förändrade läsvanor i skolan, olika läsdiskurser för olika elever* och *lättläst och rollen som litteraturpedagog* kopplas sedan till olika yrkesidentiteter hos bibliotekarier, läspedagogiska roller hos skolbibliotekarier och legitimeringar av litteraturläsning för unga som samtidigt fungerar som utgångspunkter för studien. Därmed tas analysen av det empiriska materialet tillbaka till den generella frågeställningen om litteraturens roll i skolan: skolbibliotekariers uppfattningar förankras i vilken roll litteraturen har i skolan.

Liksom konferensbidraget ovan har även tidskriftsartikeln ”Att göra gott – svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur” intervjuer som material. Författarna är intresserade av vilka attityder informanterna, det vill säga förlagsrepresentanter och författare, har till lättläst litteratur och vilka funktioner de anser att lättläst litteratur har för sina unga läsare (Nordenstam & Olin-Scheller 2017b:1). Författarna beskriver informanternas attityder genom att diskutera dem under rubrikerna ”Lättläst och demokratiuppdraget” och ”Lättläst och skolan”. Enligt informanterna ska alla få ta del av litteratur, även de som är svaga läsare eller inte tycker om att läsa, men samtidigt tycker några av informanterna att det inte är positivt om alla i skolan läser lättläst, för det kan minska intresset för läsning om läsarna upplever ämnena som tråkiga. I motsats till den mer materialbaserade analysen av attityder utgår författarna i sin beskrivning av informanternas syn på litteraturens syften och funktioner från existerande begrepp som härstammar från litteraturvetaren Rita Felski (2008). Särskilt två av funktionerna hos Felski förekommer enligt författarna i materialet: igenkänning (*recognition*) och hänförelse inför litteraturens och fiktionens värld (*enchantment*). Med andra ord ska läsarna känna igen sig i litteraturen och uppleva läslust. Avslutningsvis återkommer författarna till den lättlästa litteraturens roll och anknyter därmed diskus-

sionen till den allmänna frågeställningen om den lättlästa litteraturens betydelse, särskilt i skolan.

I tidskriftsartikeln "Lättläst – en demokratifråga" drar författarna samman det som de har diskuterat i sina tidigare bidrag ("Hjälpa eller stjälpa? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur" [2016]; "Om modelläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner" [2017a]; "Att göra gott – svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur" [2017b]). Materialet utgörs av lättlästa ungdomsromaner, lärar- och elevmaterial till dessa samt intervjuer med förlagsrepresentanter och författare. Utifrån kritisk litteracitet diskuterar författarna begreppet demokrati i svenska klassrum. De speglar resultaten från textanalyserna och intervjuerna mot kritisk litteracitet och konstaterar att förlagsrepresentanter och författare i hög grad använder sig av demokratiargumentet när de förespråkar lättläst litteratur. Ungdomsromanerna uppvisar ett könsstereotypat mönster, och elevmaterialet uppmuntrar till en läsning som riktar sig utåt (*efferent*) och är faktabaserad. Med sin studie argumenterar författarna för att det är viktigt att ha ett kritiskt perspektiv om man använder lättläst litteratur i klassrummet. (Nordenstam & Olin-Scheller 2018:35.)

Sammanfattningsvis kan konstateras att Nordenstams och Olin-Schellers bidrag utgör en helhet där lättläst ungdomslitteratur belyses ur olika synvinklar. I samtliga bidrag hänvisas till empiriskt material som kopplas till konkreta frågor och en allmännare frågeställning. Att bidragen bildar en helhet kan anknyta till att det empiriska materialet i de olika studierna hänger samman ämnesmässigt, även om materialtyperna varierar. Analysmetoderna är i och för sig inte så olika, för alla tar på ett eller annat sätt fasta på innehållet i materialet. Vad som tas upp i analyserna styrs av det teoretiska perspektivet som går som en röd tråd genom bidragen. Publikationskanalerna i vilka bidragen har utkommit varierar, men bidragen har anpassats så att både angreppssättet och utformningen motsvarar kanalernas ändamål. Bidragen har utkommit i böckerna *Samtida svensk ungdomslitteratur – analyser* och *Framtida berättelser*, i tidskrifterna *Barnboken* och *Utbildning & Demokrati* samt i konferenspublikationen *Trettonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning*.

Kategorin *rapportering av projekt/examensarbete* representeras av två bidrag, Domeijs och Spetz (2014) bidrag om begripliga myndigheter på nätet och Forsbergs (2014) bidrag om myndigheten som pedagog. Gemensamt för båda bidragen är att de baserar sig på kartläggningar med empiriskt material i bakgrunden. Domeij och Spetz (2014) intresserar sig för myndigheternas webbplatser och deras tillgänglighet, medan Forsberg (2014) fokuserar på lättlästa texter och hur lättlästa dessa egentligen är. Båda bidragen belyses med exempel ur empiriskt material, men de kan inte betraktas som primärforskning, det vill säga forskning där man direkt befattar sig med primärmaterialet (SAOB s.v. primär-), eller så kallade originalartiklar. Domeij och Spetz (2014) har redan tidigare kommit med en projektrapport och Forsberg (2014) med en studentuppsats där resultaten presenterats (se Domeij & Spetz 2012; Forsberg 2012).

Varken Domeij och Spetz (2014) eller Forsberg (2014) har någon enda generell frågeställning som de befattar sig med. Domeij och Spetz bygger sin presentation på språkpolitik, språklagen och olika typer av tillgänglighetsbegrepp (språklig tillgänglighet och webbtillgänglighet), medan Forsberg diskuterar myndigheter och myndighetstexter ur lättlästa texters synvinkel. Forsbergs bidrag kan sägas presentera ett empiriskt problem som hon löst i sin magisteruppsats (Forsberg 2012); hon kommer fram till att myndigheternas lättlästa texter i någon mån följer principer för lättlästa texter. Domeij och Spetz (2014) har ingen särskild fråga i sin presentation utan diskuterar några av sina resultat och presenterar en modell för utvärdering av språklig tillgänglighet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att flera av de behandlade bidragen inte har någon enda teoretisk referensram. Frågan är om en sådan behövs. Håkansson (2017:41) påpekar följande: "Utan en övergripande teoriram blir det vidare svårare att avgränsa och formulera relevanta forskningsproblem samtidigt som de empiriska resultaten riskerar att framstå som lösryckta." En övergripande teoriram betraktar jag här hellre som en generell frågeställning som inte nödvändigtvis bygger på teorier i snäv betydelse.

Jag har kategoriserat Ulla Bohmans bidrag som *rapportering av verksamhet*. Orsaken är att bidraget, såsom benämningen säger, fungerar just som en *verksamhetsrapportering* över lättläst. Författaren tar upp lättläst i Sverige både som fenomen och som verksamhet och beskriver den historiska utvecklingen, dagens läge och framtiden. Forskningen tillägnas knappt två stycken i ett avsnitt. Författarens angreppssätt får sin förklaring i inledningen till boken där bidraget ingår. Enligt redaktörerna riktar sig boken till universitetsstudenter, experter och alla som vill fördjupa sina kunskaper om lättläst i teori och praktik. Om boken säger redaktörerna att den är skriven i akademisk stil, men ändå på ett intressant och förståeligt sätt och att boken är riktad till en bred publik i Europa. (Lindholm & Vanhatalo 2021a:9.) I och med att ämnesområdet ska täcka både praktisk verksamhet och forskning och den avsedda målgruppen är bred, är det ofrånkomligt att forskningen bara utgör en mindre del i bidraget.

Bidraget är upplagt som en handboksartikel och följer inte de av Håkansson (2017) nämnda principerna för en vetenskaplig röd tråd, en tråd som börjar med en generell frågeställning och avslutas med en diskussion. Samtidigt ingår bidraget dock i *Handbook of Easy Languages in Europe* (2021) som har fått nivå 1 enligt Norska listan. Med hänsyn till hur yrkesinriktade och allmänfattliga publikationer beskrivs i biblioteks databasen Forskning.fi (2023) skulle Bohmans bidrag också kunna kategoriseras som yrkesinriktat eller allmänfattligt, för även informationen i yrkesinriktade och lättfattliga publikationer baserar sig på forskning.

Olika kunskapsintressen - olika sätt att förhålla sig till teorier

För att återkomma till Håkanssons (2017) och Svenssons (2017) kategoriseringar av svensk språkforskning som jag tog upp i avsnittet "Att tala om teorier i svensk språkforskning" kan språkforskningen knappast kategoriseras enligt ett enda kunskapsintresse. Alla typer av forskning kan ha flera kunskapsintressen. Så kan till exempel forskning om lätt svenska bedrivas utifrån alla av Habermas kunskapsintressen. Tekniskt kunskapsintresse kan resultera i studier som testar olika metoder för att

mäta graden av lättlästhets och praktiskt kunskapsintresse kan utmynna i studier om vilka slags texter som är lättlästa. Även ett emancipatoriskt kunskapsintresse kan aktualiseras i forskningen om lätt svenska. Då är avsikten att göra de som behöver lätt svenska delaktiga i samhället och främja tillgänglighet. Av bidragen ovan är alla på sätt och vis emancipatoriska, för de lyfter fram vikten av lättläst. Tekniskt kunskapsintresse kommer tydligast fram i Falkenjack med fleras (2013) studie om läsbarhetsformler och praktiskt kunskapsintresse i Reichenbergs (2013) jämförelser mellan autentiska och lättlästa texter.

Den av Håkansson (2017) prefererade generella frågeställningen med förankrade forskningsfrågor realiserar inte alltid. Flertalet bidrag löser empiriska problem, presenterar modeller eller ger översikter av praktisk verksamhet. Från flera av de övriga bidragen avviker dock fem bidrag som har publicerats av samma författare och som har samma forskningsobjekt. Karakteristiskt är att dessa bidrag hör till litteraturvetenskap respektive didaktisk forskning och inte till exempelvis språkforskning. Om litteraturvetenskap som forskningsområde är av en annan typ än språkforskning kan inte avgöras här, men Håkansson (2017:48) påpekar i sin historiska genomgång att litteraturvetenskap i högre grad präglats av teoretiska diskussioner än språkforskning om forskningsområdenas tendenser vid samma tidpunkter jämförs.

Mitt antagande om att teorierna verbaliseras mest explicit i tidskriftsartiklar, särskilt om de är originalartiklar som informerar om ny forskning, stämmer i någon mån. Det som dock inte motsvarar mitt antagande är att teorierna skulle vara osynliga i bokkapitlen. Det stämmer inte därför att bokkapitel kan innehålla empiriska studier med teorier. Att publikationstypen inte antyder graden av teoretiseringar framgår av Nordenstams och Olin-Schellers bidrag som har publicerats i tre typer av publikationer, bokkapitel, konferensbidrag och tidskriftsartiklar, men ändå har den allmänna frågeställningen som Håkansson (2017) efterlyser.

Att resultaten av denna studie är sådana som de är kan förklaras av hur studien lagts upp. Jag har utgått från Håkanssons (2017) synpunkter på vad teorier är och hur de kommer fram. Alla delar säkert inte Håkanssons idéer, men i och med att teorier och forskning efterlyses (Lindholm & Vanhatalo 2021b; Mäkilä 2023) erbjuder Håkanssons synpunkter *en*

utgångspunkt för analyser. Förutom utgångspunkten kan även materialet och kategoriseringen ifrågasättas. I stället för att använda sig av en färdig sammanställning av Arle och Frondén (2022) kunde jag ha gjort en egen och använt andra databaser med andra sökord. Samtidigt är det inte alls säkert att det hade blivit fler eller andra forskningsbidrag än de som Arle och Frondén (2022) funnit. Det som kanske mest kan ifrågasättas är kategoriseringen. Jag har syftat till en specifikare kategorisering än den som forskningsdatabaserna Swepub eller Forskning.fi tillämpar. Med den utgångspunkt och det material som jag valt har jag dock nått *ett* sätt att kategorisera. Dess tillämplighet får gärna prövas med andra forskningsbidrag.

Explorativa studier såsom denna väcker ofta fler frågor än de ger svar. Den största frågan som denna studie väcker är ifall *teori* och *teoretiseringar* är lämpliga begrepp för att beskriva det fenomen som jag tagit upp. Ett annat alternativ hade varit *vetenskaplighet*, men ett byte av begrepp löser knappast problemet. *Vetenskaplighet* är lika svårt att avgränsa som *teori*. Dessutom förutsätter vetenskaplighet något slags teori som den kan bygga på. Ibland hjälper etymologi oss att se det väsentliga: grekiskans *theōri'a* betyder 'att betrakta'. Utan teori, det vill säga en generell frågeställning, är det svårt att ta fasta på det relevanta i en studie.

Särdrag hos lättlästa texter

Som det framkommit i kapitel 3 finns det olika sätt att definiera *lättläst*, och ett resonemang om vad som är karakteristiskt för lättlästa texter kan ha olika utgångspunkt. I den forskning som finns om lätt svenska beskrivs texterna antingen utgående från de skrivråd som ges eller utgående från publicerade texter som kallas lättlästa. Med etiketten lättläst menas att texterna explicit beskrivs eller definieras som lättlästa av dem som publicerat texten, exempelvis förlaget eller myndigheten, och att detta även uttrycks i eller i anslutning till texten. En ytterligare möjlighet, som än så länge inte utnyttjats inom forskningen, skulle vara att gå via målgruppen för texterna och vad som fungerar för dem.

Syftet med detta kapitel är att ge en översikt över egenskaperna hos lättlästa texter, för att belysa dels vilka textdrag som är utmärkande för lättlästa texter, dels hur olika dessa texter kan vara. Vi redogör för vilka särdrag som lättlästa texter tillskrivs i de skrivråd som ges och utreder vad forskningen säger om detta. Vi visar också exempel på nyligen publicerade lättlästa texter i olika genrer för att illustrera vilka särdrag som finns. Vi gör en jämförande analys av skrivråden och lättlästa exempeltexter ur olika genrer och ställer följande frågor: Vilka skrivråd ges för lättlästa texter? Hur förekommer de textegenskaper som berörs i skrivråden i exempeltexterna, och finns det framträdande skillnader mellan olika genrer? Vi lyfter fram framträdande drag på ord-, syntax-, och layoutnivå som särskiljer exempeltexterna i de olika genrerna från varandra.

Forskning om vad som gör en text lättläst

Inom forskningen har skrivråd för lättlästa texter beskrivits av bland andra Ulla Bohman (2021) och Eliisa Uotila (2019). Uotila, som fokuserar på lätt finska, tar upp vissa särdrag som gäller specifikt det finska språket, men i övrigt beskriver hon lättlästa texter på ett språköverskridande sätt. Av denna anledning har vi även inkluderat Uotilas översikt trots att hon inte specifikt beskriver lätt svenska. Nedan redogör vi för hur lättlästa texter beskrivs i skrivråden för lättlästa texter i Sverige och Finland samt i de nämnda översikterna.

Både Bohmans och Uotilas sammanfattningar kan anses ha en stark grund i praktisk erfarenhet. Båda skribenterna har arbetat på instanser som utvecklat och upprätthållit verksamheten kring lätt språk i Finland respektive Sverige: Bohman först på svenska Centrum för lättläst och senare Myndigheten för tillgängliga medier, Uotila på finska Selkokeskus. Bohmans (2021) beskrivning av lätt svenska utgår från de skrivråd och riktlinjer som användes på det numera nedlagda Centrum för lättläst. Hon betonar att organisationens olika avdelningar för nyheter, bokutgivning och informationstexter samt kursverksamhet haft separata riktlinjer. Hon menar att riktlinjerna för dessa tre typer av texter är olika eftersom texterna de berör är olika, och skriver att språket i en lättläst novell skiljer sig från detsamma i en informerande text (Bohman 2021:545). Uotilas (2019) sammanfattning grundar sig på texter publicerade av Selkokeskus och Kehitysvammaliitto, det förbund som Selkokeskus verkar inom. Den främsta källan är *Selkokieli – saavutettavan kielen opas* (2019) [Lätt språk – en handbok för tillgängligt språk], skriven av Uotilas kollega Leelaura Leskelä och utgiven av Kehitysvammaliitto.

Bohmans och Uotilas avstamp i arbete med lättlästa texter är en styrka då deras kunskaper grundar sig på praktisk erfarenhet. Samtidigt finns en risk att ett visst sätt att skriva lever kvar som en självklar tradition i det praktiska arbetet och aldrig ifrågasätts. Mer kritiska granskningar av texter som kallas lättlästa har gjorts av forskare utan egen koppling till det praktiska arbetet. Litteraturvetarna Anna Nordenstam och Christina Olin-Scheller (2022:11) har i sin forskning om ungdomsböcker diskuterat vad som gör en text lättläst: ”Det råder varken

konsensus om vad som gör en text lättare att läsa eller hur den lättlästa litteraturen påverkar läsupplevelsen och läsutvecklingen.” En språkvetenskaplig granskning av de råd och riktlinjer som ges för lättlästa texter har gjorts av Åsa Wengelin (2015). Hennes fokus ligger visserligen på klarspråk, men resultaten gäller likaväl för att granska lättlästa texter, eftersom samma eller liknande råd ges för lättläst och klarspråk (se kapitel 1 och 3). Wengelin har sökt kopplingar mellan forskning och några skrivråd, och framför kritik om att skrivråden ibland förenklat eller förvanskat den forskning de grundar sig på. Hon har också identifierat kopplingar till forskningsresultat som senare utmanats och modifierats, medan språkråden oförändrade står kvar (för exempel på detta, se kapitel 6).

Tre språkvetare som granskat lättläst myndighetsinformation är Camilla Forsberg (2014), Richard Domeij och Jennie Spetz (2014). De efterfrågar mer forskning om i vilken mån dagens lättlästa information fungerar för sin målgrupp, och hur texterna ska utformas för att verkligen fylla sin funktion (Domeij & Spetz 2014:58, Forsberg 2014:40). Mycket av kritiken i de här undersökningarna gäller målsättningar och kontext, men också vissa textegenskaper problematiseras. Ett problem Forsberg (2014:40) iakttar i fråga om textens utformning är att ”överdriven användning av en viss språklig funktion som allmänt anses göra en text lättläst kan få motsatt effekt”. Forsberg skriver också att sådana faktorer i vissa fall kan motverka varandra. Som exempel ger Forsberg (2014:33) meningslängd och textbindning: kortare meningar anses göra en text mer lättläst, liksom ökad textbindning. Textbindningen leder dock till längre meningar. Ett annat exempel är att lättlästa texter gärna ska vara korta, men också innehålla förklaringar. Förklaringarna ökar naturligtvis textlängden. Domeij och Spetz (2014:54) i sin tur nämner att det frasanpassade radfallet i en myndighets egen undersökning av en testgrupp med andra modersmål än svenska upplevts göra det svårare att skapa sammanhang i texterna.

Trots att forskningen om egenskaper hos lättlästa texter skrivna på svenska är begränsad, finns det inom läsbarhetsforskningen och psykolingvistik en längre tradition av forskning som tangerar läsbarhet och begriplighet. Forskningen har dock främst utgått från texters komplexitet och fokus har inte legat på personer inom målgruppen för lätt

språk. Som exempel kan nämnas forskaren Carl-Hugo Björnsson (1968) som introducerade läsbarhetsindexet LIX, vilket i senare forskning har kritiserats eftersom det endast fokuserar på vissa variabler (meningslängd och ordlängd) och inte på texten som helhet. Dessa variabler valdes dock för att de bäst korrelerade med hur svår en text uppfattades vara. Av Björnssons resonemang (1968:135) framgår även att läsbarhet är betydligt mer komplext än så, något som kanske glöms bort då LIX används och kritiseras. En annan forskare som fokuserat på läsbarhet och komplexitet i svenska texter är Christer Platzack (1974), som utgående från empiriska läsexperiment hävdade att bisatsinscott och vänstertunga meningar (meningar i vilka bestämningarna kommer före huvudordet) försvårar läsningen.

Med moderna digitala hjälpmedel skapade datalingvisten Katarina Heimann Mühlenbock (2013) ett mer sofistikerat verktyg för att analysera texters läsbarhet. Här kombinerades fler och mångsidigare variabler; modellen innefattade egenskaper relaterade till ytstruktur, vokabulärtyngd, meningsstruktur, idétäthet och intressegrad. Verktöget byggdes utgående från korpusen LäSBarT som består av texter som antagits vara lättlästa. En del av dessa är publicerade av aktörer som uttryckligen arbetar med lättlästa texter, medan andra är riktade till barn. Det rör sig alltså om texter som *antas* vara lättlästa, men det finns ingen garanti för hur lättlästa de i verkligheten är. För att försäkra sig om textkorpusens läsbarhet skulle man kunna låta texterna bedömas av faktiska läsare. (Se Wengelin 2015 för en utökad diskussion om detta.)

Skrivråd för lättlästa texter

Råd och riktlinjer för hur man skriver lätt svenska har publicerats i olika forum både i Sverige och i Finland, i form av både korta punktlistor och rejäla handböcker. Innehållet varierar i fråga om både omfattning och fokus, men sammantaget är bilden rätt enhetlig. Till de övergripande dragen hör att man som skribent bör sträva efter läsbarhet på olika nivåer och i olika skeden av arbetet, och anpassa texten till läsare som har olika slags lässvårigheter. Det senare är den stora skillnaden i förhållande till motsvarande råd för att skriva klarspråk, där man riktar sig till den breda allmänheten (t.ex. Candil & Fredrikson 2022). Nedan

presenterar vi råd och drag utgående från sådana skrivråd som är karaktéristiska för lättlästa texter generellt och kontrasterar dessa mot tidigare forskning. Därefter diskuterar vi råd som specifikt gäller vissa genrer.

Gemensamma drag i skrivråden

I detta avsnitt redogör vi för skrivråd och riktlinjer publicerade i både Sverige och Finland och diskuterar dem i förhållande till Bohmans (2021) och Uotilas (2019) beskrivningar av lättlästa texter. Vi tar upp gemensamma drag i råden, som i vissa fall skiljer sig på detaljnivå men i det stora hela har samma innehåll. Vissa av råden är språköverskridande (exempelvis råden om att undvika långa och ovanliga ord), medan andra inte är det (exempelvis råd om grammatiska konstruktioner som gäller specifikt för det språket). En jämförande analys av råden på detaljnivå faller dock utanför denna text. I tabell 1 har vi samlat skrivråd för lättlästa texter publicerade i Sverige och Finland under det senaste decenniet. För att ha ett mångsidigt material tillhanda har vi valt att inkludera skrivråd för lätt svenska både i Sverige och i Finland. Vi har inkluderat de skrivråd som publicerats på webben av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) i Sverige och LL-Center i Finland, eftersom dessa två utgör de historiskt sett största aktörerna när det gäller utveckling och publicering av lättlästa texter (Bohman 2021; Leskelä 2021a). Vi har även inkluderat den nyaste handboken *Skriv lättläst* (Candil & Fredrikson 2022) samt den handbok som utgivits av LL-Center (Österlund 2011), eftersom LL-Center på sin webbplats hänvisar skribenter till den för vidare läsning om hur man skriver lättlästa texter. Candil och Fredrikson har en lång bakgrund som journalister på den lättlästa nyhetstidningen *8 Sidor* som sedan 2015 ges ut inom ramen för MTM:s verksamhet. I skrivråden ingår råd på ordnivå och syntaxnivå, råd för layout och bilder samt råd gällande innehåll, struktur och planering (se tabell 1).

Den första kategorin omfattar råd på ordnivå. Liksom framgår av tabell 1 uppmanas skribenter att undvika långa, ovanliga, abstrakta och sammansatta ord, liksom förkortningar, metaforer och bildspråk och svåra siffror. Samma ord ska upprepas i stället för att ersättas med synonymer, och svåra ord ska förklaras. Dessa egenskaper återfinns även hos Bohman och Uotila. Bohman (2021:545) skriver att man i lättlästa texter undviker långa ord och förklarar svåra och abstrakta ord och uttryck i

Tabell 1. Skrivråd för lättlästa texter

Skrivråd	MTM (u.å.)	Candil & Fredrikson (2022)	LL- Center (u.å.)	Öster- lund (2011)
Råd på ordnivå				
Använd korta ord/undvik långa ord	■	■	■	■
Undvik abstrakta ord	■	■	■	■
Dela upp sammansatta ord/undvik sammansatta ord	■	■		
Använd (för läsaren) vanliga ord	■	■	■	■
Upprepa ord i stället för att använda synonymer	■	■		■
Undvik förkortningar	■	■	■	
Undvik bildspråk/liknelser/metaforer/idiomatiska uttryck/ordspråk	■	■	■	■
Förklara svåra ord	■	■	■	■
Undvik svåra/långa sifferserier/använd inte siffror i onödan	■	■	■	■
Råd på syntaxnivå				
Undvik passiv	■	■	■	■
Skriv ut aktören/tydliga subjekt	■	■	■	
Använd personliga pronomen/tydligt tilltal	■	■		
"Använd rak ordföljd"			■	
Huvudsats före bisats	■	■		
Undvik substantivering			■	
Undvik bisatsinskott/många bisatser	■	■	■	■
Undvik långa meningar	■	■	■	■
Undvik negationer	■	■	■	■
Variera meningslängden	■	■		■
Använd bindeord	■		■	■
Råd gällande layout och bilder				
Enkel layout		■	■	■
Använd radfall	■	■		■
Tydligt typsnitt/blanda inte typsnitt	■	■	■	
Större textstorlek	■	■		■
Vanligt/bekant typsnitt	■	■		■
Inte bara versaler			■	
Luftig layout (större radavstånd, breda marginaler och blankrad mellan stycken)	■	■		■

Skrivråd	MTM (u.å.)	Candil & Fredrikson (2022)	LL- Center (u.å.)	Öster- lund (2011)
Råd på ordnivå				
Tillräckliga kontraster	■	■	■	■
Enkla och tydliga bilder		■	■	
Undvik färg, bild eller mönster bakom texten	■	■		
Konkreta bilder	■			■
Konsekvent placering av bilderna		■		
Bildtexten lättläst och sammanfattande		■		
Bilder ska stödja texten/motsvara textens innehåll	■	■	■	■
Korta rader (max 55 tecken)	■	■		■
Korta stycken	■	■	■	
Undvik avstavning		■		■
Undvik diagram och tabeller	■	■		
Råd gällande innehåll, struktur och planering				
Anpassa texten enligt läsarens behov	■	■	■	■
Inkludera endast det nödvändiga	■	■	■	■
Skriv det viktigaste först	■	■		■
Rak kronologi (tema–rema)	■	■		■
Tydlig struktur	■	■		
Kort text	■	■		■
Använd punktlistor	■	■	■	
Exemplifiera			■	
En tanke per mening				■
En tanke/ett ämne per stycke	■			
Tydliga och beskrivande rubriker	■	■	■	
Mellanrubriker kan hjälpa	■	■		
Ta inte förhandskunskap för given	■	■	■	
Följ allmänna rättskrivningsregler		■		■
Skriv inte barnsligt		■	■	
Var intressant				■
Var tydlig	■			
Du ska kunna det du skriver om	■			■
Pröva texten på dina läsare	■	■	■	

texten. Man väljer ord som är så konkreta och bekanta för läsarna som möjligt, och ger konkreta exempel på abstrakta begrepp. Man är försiktig med att använda metaforer och talesätt. Uotila (2019:308) nämner samma principer. Bohman skriver vidare att sammansatta ord ska användas endast om de är vanliga ord, och att förkortningar ska undvikas. Rådet att undvika ovanliga ord har en robust grund i talrika forskningsstudier som visat att ett ords frekvens påverkar såväl läsning som ordigenkänning (t.ex. Rayner 1998, 2009; Wengelin 2015). Hur bekant ett ord är för läsaren påverkar även läsningen (Valtasalmi 2021; Wengelin 2015). Även långa ord och upprepning av ord har visats påverka läsningen (t.ex. Rayner 1998). Frondén och Kaakinen (2023) undersökte i en studie hur ordlängd, frekvens och upprepning av ord inom texten påverkade läsningen hos personer i behov av lätt språk och högskolestuderande. Resultaten visade att korta ord, vanliga ord och till viss del även upprepning av ord förenklade läsningen hos samtliga läsare och därutöver i högre grad hos målgruppen (se kapitel 6). Forskningen om processeringen och förståelsen av sammansatta ord har främst fokuserat på engelska, och resultaten är inte generellt överförbara för andra språk. I engelska studier har exempelvis opaka sammansättningar (*opaque compounds*)¹ visats vara svårare att förstå för vuxna läsare (t.ex. Libben 1998). Resultaten är dock inte entydiga när det gäller vilka typer av sammansatta ord som är svåra för olika läsare på olika språk (Jarema & Libben 2006). Sammansatta ord är dock ofta även långa ord.

Följande råd exkluderades ur tabellen eftersom de är för allmänna och därmed oprecisa: Rådet att undvika fackord exkluderades eftersom fackord kan sägas ingå i kategorin ovanliga ord. Rådet att undvika svåra ord (LL-Center, u.å.) exkluderades eftersom ett ord kan vara svårt av olika anledningar, och dess påverkan på förståelsen hos olika läsare kan variera. Rådet att undvika svåra språkliga konstruktioner (t.ex. LL-Center, u.å.) exkluderades även eftersom det inte uttryckligen sägs vilka konstruktioner som ingår i detta.

På syntaxnivå uppmanas skribenter, liksom framgår av tabell 1, att undvika långa meningar, passiv och bisatsinskött. De uppmanas också

1. Sammansatta ord som inte är semantiskt transparenta, exempelvis vinbär (jfr blåbär som däremot är semantiskt transparent).

att använda bindeord. LL-Center nämner även användningen av ”rak ordföljd” i ett av råden. I de skrivråd som publicerats av MTM och Candil och Fredrikson ingår även rådet att använda personliga pronomen och ett tydligt tilltal. Bohman (2021:545) skriver att subjektet i lättlästa texter placeras före verbet, satser är helst aktiva och man undviker bisatsinscott. Hon skriver även att den lättlästa texten gärna ska ha en utsagd avsändare (”vi”) och mottagare (”du”). Uotila (2019:308–309) lyfter fram korta satser och meningar som utmärkande för lättlästa texter, samt undvikande av passiv eller att rada bestämmningar efter varandra. Hon lyfter också fram textbindning som viktigt i lättlästa texter, liksom tydliga orsakssamband. Inom psykologvistik forskning finns en stark evidens för rådet att undvika bisatsinscott (Platzack 1974; Wengelin 2015). Även vänstertunga meningar, som ofta innehåller bisatser, har visats försvåra läsningen. Läsningen kan underlättas av att ordföljden följer den grammatiska djupstrukturen. (Platzack 1974.) Enligt denna tanke skulle exempelvis passiv göra texten svårare att läsa. Passivkonstruktionen försvårar däremot inte nödvändigtvis läsningen i sig. Slobin (1966) visade exempelvis att endast reversibel passiv (passiva satser där objekt och subjekt är utbytbara) försvårar läsningen. Passivkonstruktionen kan dock leda till längre och mer komplicerade meningar (Wengelin 2015). Detsamma gäller meningslängden, som i sig inte försvårar läsningen och läsförståelsen, men som kan utgöra ett symptom på en komplicerad text (t.ex. Platzack 1974; Wengelin 2015). Användningen av textbindning har även ett stöd i forskning som visat att detta är viktigt för läsförståelsen (t.ex. Reichenberg 2000). Dessa forskningsstudier har dock inte fokuserat på personer som behöver lätt språk.

I skrivråden ingår även råd som berör innehåll, struktur och planering (tabell 1). Till exempel uppmanas skribenter att anpassa texten enligt läsarens behov och att endast inkludera det nödvändiga men samtidigt inte ta förhandskunskap för given. Skribenter uppmanas också såväl att presentera det viktigaste först som att presentera det bekanta först (tema–rema) – två råd som i praktiken kan motverka varandra (jfr Forsberg 2014). Såväl Uotila som Bohman betonar behovet av att anpassa texten till läsaren. Uotila (2019:308) skriver att skribenten definierar läsarna för den lättlästa texten och sedan utgår från deras perspektiv i fråga om ämne, vilken ordning innehållet presenteras i, synvinkel och

mängden information. Bohman (2021:545) i sin tur säger att de som skriver lättlästa texter ska fråga sig vad som intresserar läsarna och vad de redan känner till. Skrivråden innehåller även råd gällande layout och bilder. Skribenter uppmanas exempelvis att använda ett välbekant typsnitt och att skilja åt stycken med blankrad. Illustrationer ska väljas så att de hjälper läsaren att förstå texten, stöder texten och är enkla att tolka. Raderna bryts med frasanpassat radfall. Samma principer nämns även av Bohman (2021:545).

Genrespecifika råd

Lättlästa texter delas vanligen in i tre genrer: skönlitteratur, nyheter och informationstexter (Bohman 2021:539; Heimann Mühlenbock 2013:54; Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015:20; Uotila 2019:317–318). Av denna anledning har vi valt att titta närmare på genrespecifika råd och valt exempeltexter ur dessa tre genrer. Råden för hur man skriver lättläst får emellertid ofta gälla för alla slags texter, även om den svenska myndigheten MTM och föregångaren Centrum för lättläst har arbetat med genrespecifika råd (Bohman 2021:544–545; MTM u.å.). Heimann Mühlenbocks (2013:137) studie visade att lättläst skönlitteratur, lättlästa nyhetstexter och lättlästa informationstexter skilde sig från varandra i fråga om vokabulärens svårighetsgrad, ordlängd, meningslängd och ordvariationsindex, samt intressegrad och i viss mån även idétäthet.

De första texter som på 1960-talet publicerades på svenska som uttalat lättlästa var skönlitterära böcker (Bohman 2021:529, 533). I dag ges lättlästa böcker på svenska ut av flera förlag; bland dem finns LL-förlaget som är en del av Myndigheten för tillgängliga medier och alltså inte är ett kommersiellt förlag. En av de större forskningsinsatser som gjorts om lätt svenska gäller just skönlitteratur, det är Anna Nordenstams och Christina Olin-Schellers forskningsprojekt om värderingar och ideologier kring lättläst skönlitteratur för barn och unga. Då de intervjuat representanter för de svenska förlag som ger ut lättlästa böcker har dessa konstaterat att de lättlästa böckerna i dag har blivit en del av det litterära fältet, efter att tidigare ha "varit en texttyp i marginalen och inte särskilt väl ansedd" (Nordenstam & Olin-Scheller 2017a:7). Nordenstam och Olin-Scheller (2016:103) beskriver lättläst skönlitteratur

med orden ”enkelt språk: korta meningar, inga svåra ord, komplexa metaforer eller andra stilfigurer”.

Bohman (2021) pekar ut vissa skillnader mellan informationstexter och skönlitterära texter. När det gäller en lättläst informationstext är det viktigt att läsaren förstår varje ord, men detsamma är inte lika avgörande för en skönlitterär text, så exempelvis bildspråk är tillåtet i högre grad i skönlitterära texter (Bohman 2021:545). I skrivråden publicerade av MTM (u.å.) ges separata råd för samhällsinformation och skönlitteratur. I en jämförelse mellan dessa råd kan vi dock konstatera att de gemensamma dragen dominerar. Till exempel förekommer samma råd på ordnivå och syntaxnivå för båda genrerna. I fråga om innehåll och struktur finns det olika formulerade råd, men i båda fallen nämns kronologi och ”en röd tråd”. Kronologin betonas dock i högre grad när det gäller skönlitteratur. Klargörande av syfte och budskap betonas för samhällsinformation, medan konkretisationsgrad, vardaglighet och att placera handlingen i tid och rum betonas för skönlitterära texter. Ett begränsat antal karaktärer lyfts fram i fråga om skönlitterära texter; förkunskapernas betydelse och att skribenten ska kunna det hen skriver om lyfts fram i högre grad i fråga om samhällsinformation. När det gäller samhällsinformation uppmanas skribenter även att undvika förkortningar, tabeller, diagram och onödiga siffror. Rådet att använda radfall förekommer endast i fråga om samhällsinformation. I fråga om skönlitteratur påpekas att det är en konstform, att den lättlästa texten ska väcka läslust, den ska ”underhålla och väcka känslor”. En av de författare som Nordenstam och Olin-Scheller intervjuar säger sig också skriva så spännande som möjligt, ”för att lura in dem i läsningen liksom” (Nordenstam & Olin-Scheller 2016:9). Eftersom det inte är specifikt definierat vad det innebär att texten underhåller och väcker känslor, undersöker vi dock inte dessa skillnader i exempeltexterna.

Lättlästa informationstexter utgör en mycket bred genre. I den ingår allt från statliga myndigheters lättlästa information till små organisationers information till sina deltagare, en grupp som kanske utgörs av ett tiotal personer. Redan på 1970-talet publicerade det svenska Studieförbundet Vuxenskolan ett informationsmaterial om föreningsstadgar och fred som uttalat lättläst (Bohman 2021:530). Här syns en trend som gäller ännu i dag, en strävan att stödja målgrupperna för lätt språk i ett

aktivt medborgarskap. Till exempel lyfter Uotila (2019:318) fram FPA:s lättlästa broschyrer och Justitieministeriets lättlästa information om politiska val i sin genomgång av lättlästa genrer, och båda dessa publiceras också på svenska. Medan de två andra genrererna, skönlitteratur och nyheter, har tydligt skönjbara gränser kan mycket varierande texter klassificeras som informationstext. Till exempel finns det lättlästa läromedel som rimligtvis kan placeras här.

Lättlästa nyheter har publicerats i Sverige sedan 1970-talet; 8 *Sidor* grundades 1984 (Bohman 2021:530). Den finlandssvenska nyhetstidningen *LL-Bladet*, som senare bytt namn till *Lätta bladet*, har publicerats sedan 1990 (Lindholm 2019). Svenska Yles radionyheter på lätt svenska har sänts sedan december 2019 (Yle 2019). Trots att nyheter på lätt svenska har funnits i femtio år finns det förutom studentuppsatser och examensarbeten ännu ingen forskning på ämnet (Arle & Frondén 2022). *Lätta bladet* produceras dock i samarbete med den finska nyhetstidningen *Selkosanomat*, som varit föremål för viss forskning. Auli Kulkki-Nieminen (2010) har i sin doktorsavhandling jämfört finska lättlästa nyhetstexter ur bland annat *Selkosanomat* med andra nyhetstexter. Hon konstaterar att de lättlästa nyhetstexterna har drag av både nyhetsgenren och de konventioner som finns för lättlästa texter oberoende av genre. Lättlästa finska nyhetstexter bryter ofta mot nyhetsgenrens konventioner för att i stället skrivas på ett allmänt lättläst sätt. Kulkki-Nieminen har även iakttagit att de lättlästa nyhetstexterna oftare har ett mer personligt tilltal än genren i övrigt. En särskilt tydlig skillnad finns i hur de lättlästa nyhetstexterna inleds: skribenterna litar i mindre grad på att läsarna redan känner till kontexten. (Kulkki-Nieminen 2010:206, 225, 229.) I skrivråden för lättlästa texter på svenska ges inte heller några specifika råd för nyhetstexter. I Österlunds (2011) råd ingår dock rådet att skribenten ska tänka på att olika textgenrer har olika egenskaper, så nyhetstexter och skönlitterära texter ska gå att känna igen också då det är fråga om lättlästa sådana. Detta är i linje med Kulkki-Niemins (2010:229) rekommendation för den lättlästa journalistiken att i högre grad följa genrens konventioner, så att de lättlästa texterna platsar i nyhetsgenren, parallellt med övriga nyhetstexter.

Skrivråden och lättlästa texter

I detta avsnitt redogör vi för hur skrivråden följts i exempeltexter ur tre olika genrer (skönlitteratur, journalistik och myndighetsinformation) enligt indelning av exempelvis Heiman Mühlenbock (2013) och redogör för vissa särdrag inom respektive genre.

Exempeltexter ur tre genrer

För denna analys valde vi följande texter:

- Exempel 1: novellen ”Söndagsträffen” av Lena Frölander-Ulf, ur antologin *Bultande hjärtan*, Lärums-förlaget 2023
- Exempel 2: nyhetsartikeln ”Kraftverksdamm sprängdes – stor översvämning i Ukraina” av Maria Österlund, *Lätta bladet* 7.6.2023
- Exempel 3: nyhetsartikeln ”Översvämning i Ukraina”, 8 *Sidor* 8.6.2023
- Exempel 4: informationstexten ”Vad är inkomstregistret?”, Inkomstregistrets webbplats.

Figur 1. Utdrag ur novellen ”Söndagsträffen” av Lena Frölander-Ulf, ur antologin *Bultande hjärtan*, Lärums-förlaget 2023.

I exempel 1 valde vi en sida mitt i novellen för att även kunna visa ett exempel på användningen av illustrationer i lättläst skönlitteratur för vuxna. Som exempel på nyhetstexter valde vi två olika texter, en från den svenska tidningen *8 Sidors* webbplats och en från den finlandssvenska tidningen *Lätta bladets* webbplats. Bägge texter utgör korta nyhetsartiklar om en översvämning i Ukraina, publicerade i juni 2023. Som exempel på lättläst sakprosa valde vi en text från Inkomstregistret, en tjänst som tillhandahålls av finländska myndigheter. För tabell 2 har 110 ord ur varje exempeltext använts. Eftersom den valda sidan ur novelltexten var 110 ord lång analyserades ett utdrag på 110 ord även ur de övriga texterna. Figurer som visar utdrag ur exempeltexterna finns nedan.

Figur 2. Nyhetsartikeln "Kraftverksdamm sprängdes – stor översvämning i Ukraina" av Maria Österlund, *Lätta bladets* 7.6.2023 (<https://latabladet.fi/varlden/kraftverksdamm-sprangdes-stor-oversvamning-i-ukraina/>).

Människor i staden Cherson får hjälp att komma undan vattnet. Foto: AP/TT

Översvämning i Ukraina

◀ | Lyssna | ▶

I tisdags exploderade
dammen Kachovka
i södra Ukraina.
Dammen finns
i floden Dnepr.

Det är inte klart
vem som sprängde dammen.
Ukraina och Ryssland
skyller på varandra.

Det är ryska soldater
som har haft kontroll
över dammen det senaste året.

Efter explosionen
har vattnet forsat fram.
Det har blivit översvämning
i byar och städer.

Tre människor har dött
efter att dammen gick sönder.
Det skriver tidningen

Figur 3. Nyhetsartikeln "Översvämning i Ukraina", 8 Sidor 8.6.2023 (<https://8sidor.se/varlden/2023/06/oversvamning-i-ukraina-2/>).

nas just utgående från andel långa ord och genomsnittlig meningslängd har även detta inkluderats i tabellen. Antalet förekomster per egenskap och per text visualiseras i tabell 2.

Tabell 2. Exempeltexternas egenskaper

	Exempeltext			
	Novell	8 Sidor	Lätta bladet	Sakprosa
Antal ord*	820	188	249	328
Antal lågfrekventa ord (= 0)	5	5**	9	9
Andel långa ord (> 6 tecken) ($Lo = L / O \times 100$)	18,35	22,52	33,33	37,27
Antal abstrakta substantiv	2	3	6	30
Antal metaforer/bildspråk	1	0	0	0
Antal svåra siffror (> 9000)	0	0	0	0
Antal förklaringar	0	4	3	2
Genomsnittlig meningslängd ($Lm = O / M$)	6,81	7,40	10,09	11
Antal bisatsinskött	0	0	0	1
Antal passivkonstruktioner	0	0	4	1
Antal negationer	0	3	0	1
Läsbarhetsindex ($LIX = Lm + Lo$)	25 (mycket lättläst, barn- böcker)	30 (mycket lättläst, barn- böcker)	43 (medelsvår, normal tid- ningstext)	48 (medelsvår, normal tid- ningstext)
Radfall	ja	ja	nej	nej
Antal illustrationer	1	1	2	0
Tillräckliga kontraster	ja	ja	ja	ja

*) de övriga egenskaperna i tabellen uträknade utgående från 110 ord

**) ordvariationsindex ($\log(\text{tokens}) / \log(2 - (\log(\text{types}) / \log(\text{tokens})))$)

Långa ord ska enligt samtliga skrivråd undvikas. Andelen långa ord är störst i myndighetstexten och i nyhetstexten ur *Lätta bladet* (tabell 2). Exempel på långa ord som förekommer i dessa texter är *vattenkraft-*

verk, inkomstregistret, medborgarna och samarbete. Det bör dock påpekas att ordlängden inte i sig alltid gör ordet svårläst, men ordlängden, liksom meningslängden, i en text kan utgöra ett symptom på komplexitet (Wengelin 2015). I skrivråden ombes skribenterna även att använda ord som är bekanta för läsaren, vilket understöds av Wengelin (2015) och Valtasalmi (2021). Eftersom vad som är bekant för vilken läsare kan variera är detta dock svårt att mäta i en allmän analys av textegenskaper, och därför har vi i denna studie valt att granska antalet lågfrekventa – mycket ovanliga ord – (frekvensen = o^2) i exempeltexterna, något som visats påverka läsningen hos läsare överlag (t.ex. Rayner 1998, 2009). Det största antalet lågfrekventa ord återfinns i myndighetstexten och i nyhetstexten ur *Lätta bladet*. Exempel på lågfrekventa ord i dessa texter är *inkomstregistret* och *förmån* i myndighetstexten, och *vattenkraftverk* och *ockupera* i nyhetstexten.

En annan ordegenskap som skribenter i samtliga skrivråd uppmanas undvika är abstrakta ord och begrepp, vilket framgår av tabell 2. Det är emellertid komplicerat att undersöka abstraktionsgrad, eftersom det inte finns en tydlig gräns mellan konkreta och abstrakta ord (Wengelin 2015). SAG definierar ett abstrakt substantiv som något som saknar massa (SAG 2:27), och vi har därför valt att undersöka förekomsten av abstrakta substantiv utgående från denna definition. Jämförelsen visar att abstrakta substantiv förekommer i samtliga exempeltexter, men överlägset mest ($n = 30$) i myndighetstexten. Detta är dock föga överraskande i och med att texten handlar om inkomstregistret som i sig utgör ett abstrakt substantiv. Följande abstrakta substantiv förekommer exempelvis i myndighetstexten: *förmån*, *uppgift*, *samarbete* och *ärende*. I våra exempeltexter används konkreta substantiv för att förklara ord och begrepp som är abstrakta – eller åtminstone mer abstrakta än de ord som används i förklaringen. I nyhetsartikeln i *Lätta bladet* (exempel 2) konkretiseras på det här sättet *översvämning*: ”vatten svämmar övar [*sic!*] gator och hus”. I novellen ”Söndagsträffen” konkretiseras vad ljud i en kafémiljö kan innebära:

2. Relativa frekvensvärden hämtade ur korpusen LäSBarT (Språkbanken).

Kaféet är fullt av ljud.
Skedar klirrar mot fat.
Människorna omkring mig pratar
och några unga kvinnor skrattar högt.
En äldre man läser en tidning som prasslar
när han vänder sida.

Svåra siffror (exempelvis stora tal) förekommer inte i exempeltexterna. Förklaringar av svåra ord, vilket rekommenderas i samtliga riktlinjer, förekommer i bägge nyhetstexter samt myndighetstexten. I de flesta fall (8/9) är det de lågfrekventa orden som förklaras. Förklaringarna är av olika typ. Vissa av dem utgör ett enda ord som placeras före ordet som förklaras, exempelvis "dammen Kachovska" eller "floden Dnepr" i 8 *Sidor*. Andra består av en omformulering av meningen som innehåller ett svårare ord, exempelvis i *Lätta bladet*: "Flera tusen människor **har tvingats lämna sina hem**. De har **evakuerats** från området." För att läsaren ska förstå förklaringen krävs det dock att hen förstår vad evakuera betyder, vilket gör att förklaringen fungerar endast för dessa läsare. Förklaringar i form av exempel eller med formuleringen "det betyder", "alltså" eller motsvarande förekommer inte heller (jfr Uotila 2023).

Meningslängden är även en egenskap som nämns i samtliga skrivråd, liksom framgår av tabell 2. Den genomsnittliga meningslängden är längst i nyhetstexten ur *Lätta bladet* och i myndighetstexten. Bisatsinscott ska enligt skrivråden undvikas. Detta är också den enda egenskapen på satsnivå som Wengelin (2015) i sin studie funnit tillräckliga belägg för. Bisatsinscott förekommer endast en gång i myndighetstexten. Negationer förekommer inte i den form som avses i skrivråden.

Att passiv förekommer i lättlästa texter trots uppmaningarna i skrivråden att undvika passiv syns i våra exempel i myndighetsinformation i exempel 4 och i den finländska nyhetstexten i exempel 2. I myndighetstexten förekommer passiv endast en gång: "I inkomstregistret **samlas** uppgifter om medborgarnas inkomster, som löner, pensioner och sociala förmåner." Konstruktionen är emellertid inte reversibel och leder heller inte till en nämnvärt mer komplicerad meningsstruktur (jfr Slobin 1966; Wengelin 2015). Alternativet skulle kunna vara

”inkomstregistret samlar uppgifter om medborgarnas inkomster, som löner, pensioner och sociala förmåner”.

Vissa av de passiva satserna i nyhetstexten påminner om exemplet ”samlas” i myndighetstexten. Att skriva om satserna i aktiv form hade knappast gjort texten mer lättläst, för det finns ingen självklar aktör att lägga till. Ingressen i den finländska nyhetsartikeln inleds med meningen: ”En stor damm har sprängts i Nova Kachovska i södra Ukraina.” Senare i texten framgår det att man inte vet vem som utfört sprängningen. Jämför med den svenska nyhetstexten som inleds med en aktiv sats: ”I tisdags exploderade dammen Kachovska i södra Ukraina.” Genom användning av verbet *explodera* undviks passiv då dammen står som aktör, men läsbarheten ökar knappast. I ett par fall hade det varit relativt enkelt att undvika passiv, och läsbarheten hade eventuellt kunnat ökas med en omskrivning i aktiv form med en utsagd aktör. Texten i det andra stycket lyder: ”Flera tusen människor har **tvingats** lämna sina hem. De har **evakuerats** från området.” Med en aktör och ett aktivt verb skulle ”tvingats” kunna ändras till ”översvämmningen har tvingat” och ”evakuerats” till ”myndigheterna har evakuerat”.

Tre av våra fyra exempeltexter är försedda med illustrationer. De två nyhetstexterna har publicerats med fotografier, novellen med tecknade illustrationer. Som ovan nämnts skriver Bohman (2021:545) att bilder ska vara lättolkade, de ska stödja texten och hjälpa läsaren att förstå den. På bilderna på sidorna 79–80 syns två av de fotografier som publicerats med nyhetsartiklarna. I båda fallen rör det sig om bilder köpta från nyhetsbildbyråer. De är alltså inte beställda eller planerade specifikt för att illustrera en lättläst text. Men bilderna är förmodligen tagna ur ett mycket stort urval, och redaktörerna för de lättlästa nyhetstidningarna har alltså kunnat välja ut bilder de tycker fungerar i sammanhanget. Det är trots allt fråga om pressbilder som lika väl kunde ha publicerats med en icke-lättläst nyhetsartikel. Bildtexterna är däremot typiska för en lättläst publikation genom att de förklarar vad som syns på bilden (Kaatra & Ketola 2023). Novellen i exempel 1 riktar sig tydligt till vuxna läsare, och här är förekomsten av illustrationer tydligt en del av det lättlästa formatet – skönlitteratur för vuxna är vanligen inte illustrerad. Den sida vi har valt som exempel 1 innehåller en

liten illustration, som är en av två illustrationer i den åtta sidor långa novellen. Teckningen av en kaffekopp stöder texten, där jagberättaren dricker cappuccino på ett kafé. Bilden kan också ha en förklarande eller förtydligande funktion, eftersom den åskådliggör karaktärens funderingar kring om mönstret på mjölkskummet ser ut som ett hjärta eller ett löv. När det gäller kontraster framträder inga skillnader mellan texterna. I samtliga exempeltexter är kontrasten mellan text och bakgrund stor: svart text mot vit bakgrund.

Det frasanpassade radfallet är utmärkande för lättlästa texter. Frasanpassat radfall innebär att raderna bryts på lämpliga ställen enligt innehållet, så att ett sammanhang avslutas och nästa sammanhang inleds i början av nästa rad. Radbyte sker vanligen vid punkt, kommatecken eller mellan separata satser, men kan också placeras till exempel mellan leden i en uppräkningslista. Exempel på frasanpassat radfall finns i våra exempel 1 och 3 – exemplen 2 och 4 visar i sin tur att frasanpassat radfall inte används i alla lättlästa texter. I exempel 1, novellen, lyder det tidigare citerade tredje stycket:

Kaféet är fullt av ljud.
Skedar klirrar mot fat.
Människorna omkring mig pratar
och några unga kvinnor skrattar högt.
En äldre man läser en tidning som prasslar
när han vänder sida.

Som exemplet visar blir raderna olika långa med frasanpassat radfall. Radbyten sker vid skiljetecken eller på andra ställen där det utgående från innehållet är lämpligt att ta en paus.

Frasanpassat radfall lämpar sig bättre för tryckta texter än för webbpublicerade, eftersom läsarens personliga val av teknik och inställningar styr radernas längd i en webbtex, men det frasanpassade radfallet används ändå också på webben. Av våra fyra exempeltexter är tre publicerade på webben (exemplen 2, 3 och 4), och en av dem (exempel 3) använder frasanpassat radfall:

I tisdags exploderade
dammen Kachovka
i södra Ukraina.
Dammen finns
i floden Dnepr.

Det frasanpassade radfallet har dock mött viss kritik. Utgående från en läsarundersökning med två målgrupper gjord av den svenska studie-
stödsmyndigheten CSN skriver Domeij och Spetz (2014:54): "Det
korta radfallet verkade fungera bättre för de svenska modersmålstalarna
med dyslexi som tyckte att de korta raderna gjorde texten inbjudande
och lätt att läsa, medan testgruppen med andra modersmål än svenska
däremot upplevde att radfallet gjorde det svårare att skapa samman-
hang i texterna."

Det frasanpassade radfallet och de korta, olika långa raderna är ett
utmärkande drag för lättlästa texter, även om inte alla lättlästa texter
använder sig av tekniken. För läsare som inte är bekanta med lättläst
är radfallet antagligen det textdrag som gör det första och tydligaste
intrycket. Det är kanske inte överraskande att radfallet kan kännas så
främmande att effekten blir kontraproduktiv, som för den testgrupp
Domeij och Spetz nämner. Liksom framkommer i kapitel 10 är också
radfallet en av de egenskaper som kan ha ett samband med stigmati-
sering av lättlästa texter.

Särdrag i olika typer av lättlästa texter

I detta avsnitt ser vi närmare på några genrespecifika särdrag som har
identifierats i den ovan nämnda litteraturen, framför allt det som lyfts
fram i Bohmans och Uotilas översikter. Särdragen jämförs med exem-
peltexterna.

Särdrag i lättläst skönlitteratur

Då Bohman (2021:545) beskriver skillnaderna mellan lättlästa texter i
olika genrer exemplifierar hon med en informationstext om hur man
ansöker om dagvårdsplats, och påpekar hur avgörande det är att läsaren
förstår vartenda ord. Detta jämför hon med en roman, där det är till-

räckligt att läsaren förstår sammanhanget utan att förstå samtliga ord. Detta ger den som skriver lättlästa skönlitterära texter en frihet jämfört med de som arbetar med andra genrer. Som ett exempel ger Bohman (2021:545) att en lättläst roman kan använda sig av bildspråk, som ”hen- nes ansikte var vitt som snö”. En liknande öppning finns i MTM:s skriv- råd för lättläst litteratur, även om skribenter här uppmanas att för det mesta undvika metaforer, ordspråk och idiomatiska uttryck, eftersom läsaren kan behöva en viss förförståelse för att inte tolka dem bokstav- ligt. Sådana alltför svåra uttryck är till exempel ”att ha gröna fingrar” eller ”att springa på toa”. Konkreta liknelser är enligt MTM (u.å.) däremot lättare att tolka, exempelvis liknelsen ”kall som is”. Ett exempel på konkret bildspråk finns i vårt skönlitterära exempel: ”jag hoppade till som en skrämde kanin”³. Liksom framgår av föregående avsnitt är detta det enda bildspråk som förekommer i våra exempeltexter, och det utgör därmed ett särdrag i den skönlitterära exempeltexten.

Liksom framgår av avsnittet ”Skrivråd för lättlästa texter” betonas kronologin i högre grad i råden för lättläst skönlitteratur, där dessutom ett särskilt råd om att undvika ”att hoppa fram och tillbaka i tiden” ges (MTM u.å.). Detta syns även i vårt material – i novellutdraget i exem- pel 1 ser man hur handlingen förs framåt kronologiskt stycke för stycke. Kronologin är inte lika tydlig i de andra exempeltexterna. Den skönlit- terära texten är också den text där den genomsnittliga meningslängden är kortast och andelen långa ord är lägst. Av denna anledning är läsbar- hetsindexet för denna text lägst av exempeltexterna.

Särdrag i lättlästa informationstexter

Som exempel på lättlästa informationstexter har vi valt en myndig- hetstext, en presentation av det finländska inkomstregistret. Här finns en ansats att följa skrivråd om ett direkt tilltal: ”Därför behöver du till exempel inte skicka in lönebesked till FPA om du ansöker om soci- ala förmåner.” Denna form av tilltal (”du”) dyker emellertid upp rätt sent i texten, i det sjätte stycket av tolv, och bara där. I texten i övrigt används i stället ”medborgarna”, till exempel i mellanrubriken som före-

3. Notera dock att detta är en liknelse och inte en metafor, vilket torde göra det här exemplet på bildspråk lättare att förstå.

går styckena 4–6: ”Vilken nytta har medborgarna av inkomstregistret?” Möjligheten att följa ett skrivråd som ”Anpassa texten enligt läsarens behov” (tabell 1) ser naturligtvis mycket olika ut om mottagarna är en stor grupp medborgare i ett land eller en mindre grupp personer som deltar i en viss gruppaktivitet.

Som nämnts ovan har MTM publicerat separata skrivråd för skönlitteratur och informationstexter, och kronologi är en textegenskap som betonas mer i de skönlitterära råden. I fråga om samhällsinformation formuleras följande råd: ”Det är bra att skriva det viktigaste först. Fortsätt sedan gärna i en kronologisk ordning, om ämnet tillåter det.” Kronologin kan vara ett viktigt drag i en informationstext som beskriver hur läsaren ska gå till väga i en viss situation, men detta synliggörs inte i vårt exempel i genren (exempel 4). Ett drag som tydligt skiljer myndighetstexten från de andra texterna är dock förekomsten av abstrakta substantiv, som är avsevärt högre än i de andra texterna, vilket framgår av tabell 2. Trots att radfall uttryckligen rekommenderas för just informationstexter (MTM u.å.) är myndighetstexten skriven utan radfall, medan den skönlitterära texten är skriven med radfall.

Särdrag i lättlästa nyhetstexter

Liksom framgått av texten ovan är forskningen om särdrag i lättlästa nyhetstexter begränsad, och det finns inga specifika råd för endast denna genre. Kulkki-Nieminen (2010) har iakttagit att de lättlästa nyhetstexterna innehåller färre citat än genren i övrigt. I stället refererar skribenten vad de intervjuade sagt. De lättlästa texterna är mer kommenterande än övriga nyhetstexter. Kulkki-Nieminen påpekar också att de lättlästa nyhetstexterna inte anger källor i samma grad som genren i övrigt. I fråga om detta förefaller det som om våra två exempelnyhetstexter skiljer sig från Kulkki-Nieminens material, då båda texterna anger nyhetsbyråer och bildbyråer som källor för text och bild. Här kan vi också notera att båda de lättlästa nyhetstidningarna följer konventioner för journalistgenren snarare än konventioner för lättläst; namnet på byråerna och andra medier anges genomgående med förkortningar. Som nämndes ovan uppmanar skrivråden till att undvika förkortningar. I en typisk lättläst text skulle således *Hufvudstadsbladet* vara att föredra

framför förkortningen *HBL*, men som framgår av exempel 2 har man i *Lätta bladet* valt förkortningen.

De två nyhetstexterna i våra exempel 2 och 3 har flera liknande drag. De innehåller ungefär samma urval och omfång av fakta, i en liknande ordning. De förutsätter också samma förhandskunskaper hos läsaren, som till exempel förväntas känna till det pågående kriget i Ukraina och kunna tolka i vilken betydelse ordet ”damm” används.

De två nyhetstexterna uppvisar också många olikheter. Den som är publicerad i Finland innehåller flera lågfrekventa och abstrakta ord, en större andel långa ord, fler passivkonstruktioner och längre meningar än den som publicerats i Sverige. Den har också ett högre läsbarhetsindex och är, till skillnad från den nyhetstext som publicerats i Sverige, skriven utan radfall.

Lättlästa texter i praktiken

Lättlästa texter kan se olika ut; bland annat varierar svårighetsgraden och genretillhörigheten. I vår jämförelse av lättlästa exempeltexter ur olika genrer framträdde vissa skillnader.

Den exempeltext som mest skilde sig från det skrivråden uppmanar till var myndighetstexten. Liksom framgår av föregående avsnitt förekom det i denna text ett stort antal abstrakta substantiv, lågfrekventa ord och långa ord. I denna text förekom även passiv och negation, och texten genererade det högsta läsbarhetsindexet. Ingen illustration förekom heller i denna text. Andelen långa ord var dock lika hög för nyhetstexten ur *Lätta bladet*. Skillnaderna var också framträdande mellan den nyhetstext som publicerats i Finland och den som publicerats i Sverige. Den finska nyhetstexten innehöll längre meningar, en större andel långa ord och fler passivkonstruktioner än den svenska.

Trots att skrivråden uppmanar skribenter att undvika långa, abstrakta och ovanliga ord, samt invecklade konstruktioner med passiv och negationer, förekommer dessa egenskaper i olika grad i exempeltexterna. Detta är i linje med en studie av Forsberg (2014) som visat att skrivråd inte alltid följs då lättlästa myndighetstexter skrivs. Skrivråden för lättlästa texter rekommenderar även skribenter att använda illustrationer som stöder texten, men denna studie visar att så inte alltid är

fallet. Materialet för denna studie var dock begränsat i och med att de olika genrerna representerades med endast en eller två texter. En liknande jämförande studie skulle med fördel kunna utföras med ett större material.

I denna studie framkom vissa tydliga skillnader mellan nyhetstexten som publicerats i Sverige och nyhetstexten som publicerats i Finland. Framtida forskning skulle gärna kunna jämföra ett större urval nyhetstexter som publicerats i de två länderna. Det vore även värdefullt att bygga vidare på och popularisera den analys Wengelin (2015) gjort för att granska bakgrunden till vissa språkråd som används inom arbete med både lättlästa texter och klarspråkstexter. Om man publicerade de vanligaste språkråden tillsammans med en redogörelse för vilka källor de grundar sig på skulle det också vara betydligt lättare att göra uppdateringar av språkråden i framtiden.

Reception av lättläst sakprosa

I skrivråd för lättlästa texter uppmanas skribenter bland annat att använda korta och frekventa ord samt att upprepa ord i stället för att använda synonymmer. Vissa av dessa råd är dock baserade på forskning vars resultat har förenklats eller är föråldrade (Wengelin 2015). Tidigare ögonrörelseforskning har visat att ordlängd, frekvens och ordrepetition påverkar lästiden för ord (Rayner 1998, 2009), men det har inte tidigare bedrivits forskning om ovannämnda effekter bland vuxna läsare i målgruppen för lätt svenska.

Detta kapitel redovisar resultaten från en ögonrörelsestudie som utfördes av Frondén och Kaakinen (2023) vid en enhet för daglig verksamhet för personer med intellektuell funktionsnedsättning. I studien undersöktes läsningen av lättlästa myndighetstexter och resultaten publicerades i en artikel skriven på engelska i *Finnish Journal of Linguistics* (Frondén & Kaakinen 2023). Informanterna var deltagare i den dagliga verksamheten på enheten (deltagargrupp) och högskolestuderande (kontrollgrupp). Forskningsfrågorna var följande: Hur påverkar ordlängd, frekvens och upprepning av ord ögonens fixeringar, och skiljer sig dessa effekter åt mellan deltagargruppen och kontrollgruppen? Är de lättlästa myndighetstexterna begripliga för läsarna, med andra ord, kan de återge innehållet i texterna när de ombeds göra det?

Detta kapitel baserar sig på ovan nämnda artikel och summerar studiens resultat. Artikeln ingår även i Carina Frondéns doktorsavhandling (2025), som berör läsning av lättlästa texter och har rubriken *Lätt språk under lupp. Lätt språk och dess anvisningar utgående från forskningsper-*

spektiv, praktikerperspektiv och användarperspektiv. Genom denna text görs dock resultaten mer tillgängliga för en svenskspråkig publik. Den presenterar också flera exempel ur informanternas svar på den fria återgivningsfrågan än ovan nämnda artikel.

Forskning om reception av lättläst sakprosa

Ett fåtal studier har granskat lättläst sakprosa ur ett användarperspektiv (se t.ex. Careborg 2012; Domeij & Spetz 2014; Forsberg 2014), men ingen av dessa har undersökt den faktiska receptionen eller läsförståelsen av dessa texter. En studie av Monica Reichenberg (2013) som undersökte läsförståelsen av lättläst myndighetsinformation visade att läsarna inte i någon betydande grad presterade bättre efter att de fått läsa en lättläst version, jämfört med den ursprungliga, svårare texten. Läsupplevelsen av lättläst skönlitteratur har undersökts i några examensarbeten (Engblom 2019; Lindberg 2019; Rautoma 2011). Resultaten visade att lättlästa böcker uppskattades av unga och lärare.

Såsom framgått av kapitel 3 har få myndigheter utfört läsarundersökningar som uppföljning av att de gett ut lättläst material (se t.ex. Arle & Frondén 2022). Myndigheter tenderar att publicera endast en lättläst textversion, trots att behoven varierar mycket inom målgruppen för lätt svenska och det därmed finns behov av (lättlästa) texter som bearbetats på olika sätt. Dessutom är det ofta svårt att hitta de lättlästa texterna på myndigheternas webbsidor, vilket betyder att de läsare som behöver lättlästa texter även behöver ha goda digitala färdigheter (se t.ex. Alfredsson Ågren 2020 för information om internetanvändning bland personer med intellektuell funktionsnedsättning).

På senare tid har antalet studier som undersöker reception av lättlästa texter med hjälp av ögonrörelsemätning ökat, speciellt på det tyska språkområdet (Borghardt m.fl. 2021; Deilen 2021; Guter-muth 2020; Schiffel 2020). Schiffel (2020) och Deilen (2021) har undersökt validiteten hos vissa av råden för lätt tyska med hjälp av ögonrörelsemätning. Schiffel (2020) har fokuserat på ordegenskaper som frekvens och ordlängd medan Deilen (2021) har studerat sammansatta ord. Guter-muth (2020) har jämfört lästid och läsförståelse av olika versioner av texter, standardtyska och lättlästa texter liksom klarspråkstexter, hos

olika läsargrupper. Resultaten visade längre lästider för mer komplexa texter.

Då vi läser rör sig ögonen genom texten i form av *fixeringar* och *sackader* (t.ex. Hyönä & Kaakinen 2019). Med fixering avses läsning av ögonens riktning vid en punkt, med andra ord då ögonens rörelser stannar upp och fästs vid exempelvis ett ord eller en del av ett ord. Sackader innebär att ögonen förflyttar sig från en fixering till nästa. Ibland förekommer även *regressioner* under läsningens gång, vilket innebär att läsaren återvänder till ett tidigare läst ord eller avsnitt i texten. En lång tradition av forskning med ögonrörelsemätning har gett oss mångsidig information om ögonens rörelser vid läsning samt de neurologiska processerna bakom dessa (för sammanställningar av forskningen, se t.ex. Rayner 1998, 2009). Utgående från denna vet vi att svaga läsare uppvisar längre fixeringar, fler regressioner, kortare sackader och längre lästid än goda läsare (Rayner 1983). Liknande skillnader har även observerats mellan vuxna läsare och barn (Reichle m.fl. 2013). Både vuxna läsare och läsare vars läsning är under utveckling fixerar kortare tid på ord som upprepas flera gånger inom texten, och längre tid på långa ord och lågfrekventa ord (t.ex. Rayner 1998, 2009). Det sistnämnda, att fixeringarna på lågfrekventa ord är längre än på högfrekventa ord, har kallats för *the frequency effect* och gäller även då andra faktorer (exempelvis ordlängd) har kontrollerats (t.ex. Inhoff & Rayner 1986; Rayner & Duffy 1986). Ordens frekvens påverkar läsningen även på andra sätt, till exempel ordigenkänningen (Balota & Chumbley 1984; Forster & Chambers 1973; Schilling, Rayner & Chumbley 1998). Flera studier har visat att upprepning av text och ord påverkar läsningen. I en studie av Hyönä och Niemi (1990) resulterade omläsning av en text i minskad tid för fixering på orden. En liknande studie av Inhoff med flera (1993) visade att fixeringstiderna förkortades när läsarna läste textsnuttar på nytt. Raney och Rayner (1995) visade att fixeringstiden för både hög- och lågfrekventa ord förkortades när läsarna stötte på orden flera gånger inom en text. Denna effekt var dock mer framträdande för lågfrekventa ord.

Vissa studier har undersökt skillnader mellan olika läsare när det gäller dessa effekter. I en studie av Hyönä och Olson (1995) påverkades ögonrörelserna hos både läsare med och utan dyslexi av långa

och lågfrekventa ord: ju längre och mer lågfrekventa orden var, desto längre var fixeringarna och desto oftare återvände de till tidigare ord i texten. Hyönä och Olson såg dock inga betydande skillnader mellan de undersökta grupperna. I en studie av Schiffll (2020, 2022), som undersökte effekterna av ordlängd, frekvens och upprepning av ord bland vuxna tyska läsare med kognitiva funktionsnedsättningar och läsare utan funktionsnedsättningar, var skillnaderna mellan grupperna inte heller betydande. Däremot visade en studie av Joseph med flera (2009) större effekter av ordlängd hos barn än hos vuxna läsare, i fråga om såväl fixeringstid som sannolikheten för återfixering på tidigare ord i texten. Även Tiffin-Richards och Schroeder (2015), som jämförde effekterna hos barn och vuxna, såg generellt sett större effekter av ordlängd och frekvens hos barn än hos vuxna. Med undantag av Schiffll (2020, 2022) har dock alla dessa studier fokuserat på läsare utan funktionsnedsättning. Ingen studie har tidigare undersökt dessa effekter hos läsare inom målgruppen för lätt svenska.

Riktlinjer för lättlästa texter

Skrivråden för lättlästa texter för fram vissa riktlinjer, men forskningen visar att dessa är delvis förenklade. Bland annat rådet att undvika passiv har baserats på delvis förenklade forskningsresultat. Passivkonstruktionen har ansetts vara en transformation av den underliggande djupstrukturen i en mening och har därmed antagits göra meningen mer komplex att bearbeta för läsaren (jfr t.ex. Platzack 1973). Andra forskningsresultat har dock visat att det inte är så enkelt. Som exempel kan nämnas en studie av Slobin (1966) som visade att endast reversibel passiv (exempelvis "Anna sparkas av Kajsa") försvårar läsningen, medan icke-reversibel passiv (exempelvis "bollen sparkas av Kajsa") inte gör det. För en utförlig beskrivning av skrivråden, se kapitel 5. Av denna anledning ville vi testa hur väl vissa av riktlinjerna gäller för läsare inom målgruppen för lätt språk. Ögonrörelsestudien som utfördes av Frondén och Kaakinen (2023) utgick från råden att undvika långa och obekanta ord samt att upprepa ord i stället för att använda synonymer (se kapitel 5). Studien undersökte hur dessa ordegenskaper påverkade läsarnas fixeringar.

Ögonrörelsestudiens material och metod

Liksom redan framgått deltog elva läsare vid en enhet för daglig verksamhet riktad till personer med intellektuell funktionsnedsättning (deltagargrupp) samt åtta högskolestuderande (kontrollgrupp) i studien. Samtliga informanter hade svenska som förstaspråk. Urvalet av informanter i deltagargruppen gjordes utgående från att de deltog i denna typ av daglig verksamhet och i samarbete med enhetens personal. Ingen information om diagnoser samlades in. Kontrollgruppen bestod av studerande vid högskolor i Åbo och rekryterades via universitetets informationskanaler. Innan denna studie genomfördes godkändes upplägget av Etikprövningsnämnden för humaniora och samhälls- och beteendevetenskaper vid Helsingfors universitet. För att skapa en så angenäm upplevelse som möjligt för läsarna i deltagargruppen planerades studien i nära samarbete med personalen vid enheten för daglig verksamhet där experimenten med deltagargruppen ägde rum. Deltagarna sågs som erfarenhetsexperter och deras insats värderades högt.

Texterna utgjordes av två autentiska lättlästa informerande texter som publicerats på Inkomstregistrets webbplats. Texternas längd och egenskaper framgår av tabell 1. Text A innehöll allmän information om inkomstregistret och text B informerade om hur man går till väga om man har behov av fullmakt för att använda Inkomstregistrets tjänster. I början av varje text stod det att texten är lättläst och att den genomförts som ett samarbete med LL-Center. Texterna definierades alltså som lättlästa i texten.

Tabell 1. Information om de lättlästa myndighetstexterna (Frondén & Kaakinen 2023)

	Text A	Text B
Antal ord	328	263
Genomsnittlig ordlängd (tecken)	6,54	5,65
Kortaste ord	1	1
Längsta ord	31	25
Genomsnittlig frekvens (lemma)*	3,66	3,77
Lägsta frekvens	0	0

	Text A	Text B
Högsta frekvens	4,46	4,46
Genomsnittlig upprepning av ord	6,05	6,51
Lägst antal upprepning av ord	1	1
Högst antal upprepning av ord	22	22

*) logtransformerade värden

Förhandstesterna utgjordes av en anpassad version av ett läsförståelse-test (*Läsförståelse I*) och ett avkodningstest (*Avläsning – 49 nonsensord*). Bägge tester utgjorde utdrag ur *Psykologiförbundets diagnostiska material för läs- och skrivkunskaper i högstadiet och gymnasiet* (Johansson 2018), som normerats för finlandssvenska skolelever. I materialet ingår dikta-men, avläsning av nonsensord och icke-nonsensord, ordförståelse och läsförståelse i stigande svårighetsgrad samt ett finlandssvenskt norm-supplement¹. Dessa tester visade stora skillnader mellan grupperna men också stor variation inom deltagargruppen i fråga om både läsför-ståelse och avkodningsförmåga (se tabell 2). Före experimentet fyllde informanterna även i ett frågeformulär vars syfte var att ta reda på hur mycket de på förhand kunde om ämnet som texterna berörde.

Tabell 2. Resultaten i läsförståelsetestet och avkodningstestet: medelvärde (M) och standardavvikelse (SD) per grupp (Frondén & Kaakinen 2023)

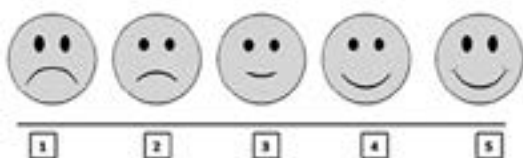
	Deltagargruppen		Kontrollgruppen	
	M	SD	M	SD
Läsförståelsetest*	5,64	3,2	15,13	4,54
Avkodningstest	43,45	25,08	101,25	10,17

*) teor. max/min = 20/0

Under experimentet läste informanterna bägge lättlästa myndighetstex-ter uppdelade på nio sidor (typsnitt Courier New, textstorlek 20 punk-

1. Normeringen genomfördes i skolor i Svenskfinland med elever från årskurs 7 (555 elever) och årskurs 9 (562 elever) under åren 2007–2008.

ter) på en 14" bärbar dator (Yoga 530-14IKB) medan en ögonrörelsekamera (EyeLink Portable Duo 500 Hz) följde deras ögonrörelser. Efter varje text besvarade de en uppföljande läsförståelsefråga av typen fri återgivning (*free recall*) ("Vad kommer du ihåg av det som du just läste?"). Efter varje text svarade informanterna även på två frågor om textens svårighetsgrad ("Hur svår tyckte du att texten var, på en skala 1–5?") och upplevt intresse ("Hur intressant tyckte du texten var, på en skala 1–5?"). Som stöd användes en visuell utvärderingsskala (se figur 1).

Figur 1. Visuellt utvärderingsskala (Frondeen & Kaakinen 2023).

Deltagargruppens experiment hölls på enheten för daglig verksamhet eftersom erfarenheter från liknande forskningsstudier i Tyskland (se t.ex. Gutermuth 2020; Deilen & Schiffel 2020) har visat att det är viktigt att experimenten ordnas i en miljö som är bekant och trygg för deltagarna. Kontrollgruppens experiment hölls i ett ögonrörelselaboratorium i Åbo universitets lokaler.

Studiens ögonrörelsedata analyserades kvantitativt med den statistiska analysmetoden *linear mixed models* i RStudio. I materialet ingick följande mätvärden: fixeringarnas totala längd per ord (*dwelt time*), fixeringarnas längd per ord vid den första läsningen (*first run dwelt time*) och den sammanlagda tiden för alla fixeringar som läsarna gjort på ett ord eller på föregående ord innan de rört sig framåt i texten (*regression path duration*). På grund av kalibreringsproblem erhöles ögonrörelsedata endast från sju av informanterna i deltagargruppen.

Svaren på de uppföljande läsförståelsefrågorna transkriberades och analyserades såväl kvantitativt som kvalitativt. I den kvantitativa analysen kodades svaren enligt en anpassad version av ett kodningsschema (se tabell 3) som utarbetats av Gutermuth (2020).

Tabell 3. Kodningsschemat för fri återgivning (Frondén & Kaakinen 2023)

Kod	Förståelsegrad	Kriterier för evaluering
1	God helhetsförståelse	Reproduktion av det huvudsakliga innehållet, reproduktion av relevant information.
0,5	Partiell förståelse	Reproduktion av relevanta detaljer men inte av det huvudsakliga innehållet.
0	Låg eller ingen förståelse	Varken det huvudsakliga innehållet eller relevant information reproduceras. Även om enstaka ord nämns saknas sammanhanget.

Svaren analyserades även med hjälp av kvalitativ innehållsanalys (t.ex. Graneheim, Lindgren & Lundman 2017; Krippendorff 2019). Ansatsen var induktiv (Graneheim, Lindgren & Lundman 2017:30–31; Hsieh & Shannon 2005:1279–1281), vilket innebar att innehållet lyftes fram utan en på förhand styrande kategorisering och resultaten diskuterades i ljuset av tidigare forskning i diskussionen. Innehållet analyserades dock inte på en djupgående nivå utan resulterade i en grov beskrivning av vad deltagarna återgav av innehållet i texterna, samt hur intressanta respektive svåra de uppfattade texterna vara. För mera djupgående beskrivningar av materialet och analysmetoderna, se Frondén och Kaakinen (2023).

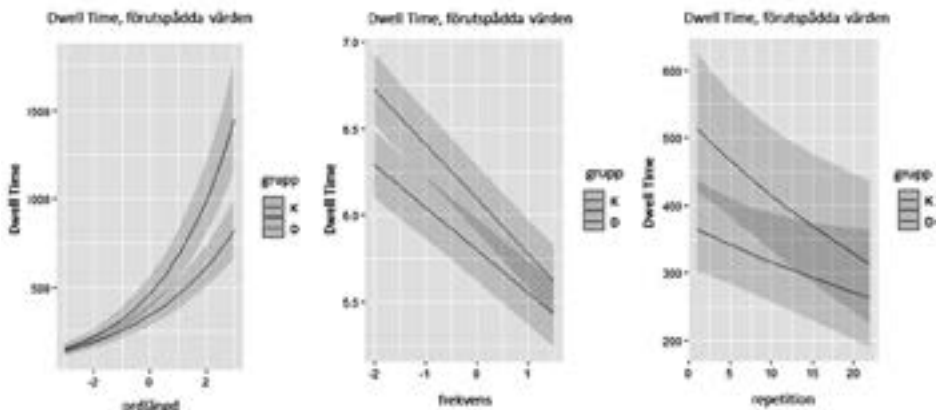
Läsning av lättlästa myndighetstexter

I detta avsnitt diskuteras studiens resultat. Inledningsvis beskrivs resultaten från ögonrörelsemätningen, sedan vad läsarna återgav ur texterna.

Ordegenskapernas påverkan på ögonens fixeringar

Resultaten visade att ögonrörelserna hos samtliga läsare tydligt påverkades av ordlängd och frekvens och att dessa effekter var större hos läsarna i deltagargruppen. Detta var fallet i fråga om samtliga mätvärden (se kapitel 5 för en beskrivning av dessa). Resultaten visade *signi-*

fikanta² effekter för såväl ordlängd (*dwell time* $t = 19,41^3$, *first run dwell time* $t = 10,84$, *regression path duration* $t = 8,03$) som frekvens (*dwell time* $t = -12,14$, *first run dwell time* $t = -8,01$, *regression path duration* $t = -5,47$). Det innebär att ju längre och ovanligare ett ord var, desto längre var läsarnas fixeringar på orden. Resultaten visade även signifikant större effekter i deltagargruppen för både ordlängd (*dwell time* $t = 5,77$, *first run dwell time* $t = 4,48$, *regression path duration* $t = 5,12$) och frekvens (*dwell time* $t = -4,50$, *first run dwell time* $t = -3,37$, *regression path duration* $t = -4,03$). Det betyder att dessa effekter var betydligt större i deltagargruppen än i kontrollgruppen. Det här indikerar att långa och ovanliga ord försvårar läsningen särskilt mycket för denna grupp av läsare. (Frondeen & Kaakinen 2023.) Se figur 2 för en visualisering av effekterna gällande fixeringarnas totala längd per ord.

Figur 2. Effekter för ordlängd, frekvens och upprepning av ord samt sambandet mellan grupper för dessa tre (D = deltagargruppen, K = kontrollgruppen; Frondeen & Kaakinen 2023; grafik: RStudio/Frondeen).

2. Signifikant innebär ett siffravärde av en grad eller omfattning som knappast kan bero av slumpen (NE u.å.).
3. Ett värde större än 1,96 är statistiskt signifikant (se Frondeen & Kaakinen 2023).

Dessa resultat är i linje med erfarenheter från liknande ögonrörelsestudier som jämfört läsning hos barn och vuxna utan lässvårigheter. Tiffin-Richards och Schroeder (2015) såg i sin ögonrörelsestudie större effekter av ordlängd och frekvens hos barn än hos vuxna, och en studie av Joseph med flera (2009) visade större effekter av ordlängd hos barn än hos vuxna läsare. Resultaten avviker dock från resultaten i Hyönäs och Olsons (1995) respektive Schifflls (2020, 2022) studier, i vilka ögonrörelserna hos läsare med dyslexi och läsare med kognitiva funktionsnedsättningar inte påverkades signifikant mer av ordlängd och frekvens än hos läsare utan läs- och skrivsvårigheter. Informanterna i dessa studier hade dock en lite annan profil än läsarna i denna studie, där deltagargruppens läsare utgjordes av personer som deltog i daglig verksamhet riktad till personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Effekterna för upprepning av ord var inte lika stora. Endast i fixeringarnas totala längd (*dwell time*) såg vi en signifikant effekt för upprepning av ord ($t = -2,10$). Läsarna fixerade alltså totalt sett kortare tid på ord som upprepades flera gånger. Effekten var också signifikant större i deltagargruppen endast gällande fixeringarnas totala längd ($t = -2,76$). (Se figur 2.) Utgående från detta kan man alltså konstatera att upprepning av ord delvis påverkar läsningen, men inte lika tydligt som ordlängd eller frekvens. Fixeringarna var även överlag längre i deltagargruppen än i kontrollgruppen, vilket överensstämmer med resultat från tidigare ögonrörelseforskning med läsare inom målgruppen för lätt språk (t.ex. Guter-muth 2020; Rayner 2009; Schiffll 2022).

Antalet informanter var i denna studie dock ganska begränsat, och effekterna bör därmed undersökas även med större informantgrupper. Trots det ringa antalet deltagare var effekterna emellertid tydliga och ger därmed en stark indikation på att långa och ovanliga ord försvårar läsningen särskilt mycket hos personer med intellektuell funktionsnedsättning. Det ger ökad evidens för råden att undvika långa och ovanliga ord. Effekterna av upprepning av ord visar, även om de inte var lika tydliga, att läsningen åtminstone delvis underlättas av upprepning av ord.

Lättlästa myndighetstexter – vad förstår läsarna?

Resultaten i studien visade även stor variation både mellan grupperna och inom deltagargruppen i fråga om både läsförståelseförmåga, avkod-

ningsförmåga (se tabell 2) och förmåga att återge innehållet i texterna, vilket framgår av tabell 4 som summerar resultaten gällande läsarnas förmåga att återge innehållet i texterna enligt kodningsschemat (*comprehension coding scheme*, Gutermuth 2020), innehållet i svaren på förhandsfrågorna samt läsarnas upplevelse av texternas svårighetsgrad och deras intresse för texterna. Informanterna vid den dagliga verksamhetsenheten återgav inte det centrala innehållet i texterna och kom i regel endast ihåg vissa detaljer. (Frondén & Kaakinen 2023.)

Tabell 4. Läsarnas förståelsegrad (*comprehension coding scheme*, Gutermuth 2020), förhandsformulärets resultat samt upplevd svårighetsgrad och intressegrad (M = medeltal, SD = standardavvikelse, se Frondén & Kaakinen 2023)

	Deltagargruppen		Kontrollgruppen	
	M	SD	M	SD
Förhandsformulär	0,38	0,48	0,88	0,33
Förståelsegrad*	0,06	0,17	1	0
Upplevd svårighetsgrad	3,08	0,61	2,44	0,77
Upplevt intresse	3,71	0,88	2,57	0,86

* 0 = låg eller ingen förståelse, 0,5 = partiell förståelse, 1 = god helhetsförståelse

I tabell 4 illustreras resultaten för informanternas förståelsegrad och förhandskunskap (efter Gutermuth 2020), samt hur svåra respektive intressanta de upplevde texterna vara. Läsarna i deltagargruppen återgav ytterst lite information efter att de läst texterna – den genomsnittliga förståelsegraden var endast 0,06. Värt att nämna är också att deltagarna gav mera information på förhandsformuläret än efter att de läst texterna. Med undantag av två av deltagarna återgav läsarna i deltagargruppen endast enskilda ord, synbarligen utan att förstå sammanhanget eller vilken betydelse dessa ord hade i texten. En av deltagarna kom ihåg orden *fullmakt*, *privatpersoner* och *företag* men återgav inte sambandet mellan dessa ord eller deras funktion i texten (se exempel 1). Svaret visar att informanten endast kom ihåg vissa detaljer ur texten och indikerar därmed att informanten inte skapat sig en integrerad förståelse av innehållet (jfr t.ex. Frondén 2024; Kintsch 1994).

Exempel 1 (F = forskaren, I = informant)

- 01 F: Vad kommer du ihåg från det som du just läste?
02 I: (.) om (.) det där (.) fullmakt och sånt (...) till privater
personer och (.) företag och (...)
03 F: mm (...)
04 I: Sen var där nån länk också.

En annan deltagare gav svaret "Någåå löne- uppgifter. (.) kommer jag ihåg. (.) å sen dedär typ LL" på den uppföljande läsförståelsefrågan. Personen räknade alltså upp dessa två ord men beskrev inte deras sammanhang eller textens innehåll. Detsamma gällde en tredje informant, som återgav orden *myndigheter*, *FPA* och *skatteverket*. En fjärde räknade upp *lönerna*, *arbetslönen*, *sjukhus* och *centralen* (se exempel 2). Även dessa exempel tyder på att en integrerad förståelse av innehållet utblivit, då informanterna endast återgav detaljer utan att beskriva sammanhanget och inte heller har omformulerat innehållet med egna ord (jfr Frondén 2024; Kintsch 1994).

Exempel 2 (F = forskaren, I = informant)

- 01 F: Vad kommer du ihåg av det här som du just läste?
02 I: Mm, (.) någo me lönerna å dedä.
03 F: Mm
04 I: Arbetslönen å (.) skol- å sen dehä sjukhus, va heter de nu
(.) centralen. Sjukhus, eller int sjukhus men att dedä.
Centralen å, å, nån centralen, så de ännu till, ja.

En deltagare sade: "Nå, (?) pengar å sånt. Å, å arbets- vad heter de, fp, folkpensionsanst Foalten å dehäran, ja, de kommer jag ihåg åtminstone." En annan konstaterade kortfattat: "De om pengar." Dessa exempel illustrerar hur deltagarna kom ihåg vissa detaljer men inte hade skapat sig en integrerad förståelse eller en helhetsbild av texterna. Med andra ord hade de inte kunnat ta till sig texterna. Informanternas fokus verkar också ha legat på att räkna upp så mycket som möjligt, och inte på att förstå texten och kunna handla utgående från den. Eventuellt genererade instruktionerna denna typ av läsning – en annan typ av instruktion hade eventuellt genererat andra sorts lässtrategier och påverkat informanternas minne av texterna (se t.ex. Rayner 2012:388–403).

Ovannämnda exempel indikerar emellertid att texterna inte var tillräckligt tillgängliga för läsarna, trots att de beskrevs som "lättlästa" av avsändaren. Detta kan ses som ett exempel på att lättlästa texter i praktiken inte alltid är lätta att läsa för de avsedda läsarna, något som redan berördes i kapitel 5. Detta försvagar även grunden för datalingvistiska studier (t.ex. Heimann Mühlenbock 2013), vars modeller och resultat har baserats på texter utgivna som lättlästa utan att ha prövats av faktiska läsare. Se kapitel 2 för en vidare diskussion kring detta.

Svaren indikerar också att läsarna känt igen och kommit ihåg ord som varit bekanta för dem. Folkpensionsanstalten nämns exempelvis av fem deltagare, ett ord som högst antagligen är bekant för dessa läsare. Den ena av två läsare i deltagargruppen som åtminstone delvis återgav det centrala innehållet i texterna konstaterade även att hen har hjälpt en närstående med ärenden relaterade till inkomster och skatt (se exempel 3).

Exempel 3 (F=forskaren, I=informant)

- 08 F: Så, det var den texten. Vad kommer du ihåg av den? Nu såhär direkt?
- 09 I: Nå dom behöver inte mera, liksom att det är dom som anmäler att personen int behöver söka om allt, det att allt finns, till exempel också, eller nu kan jag int säga för det stod int liksom att Kanta-sidorna, men att just dedäran att lönegivar, de beror ju på hurdan arbetsgivare de e, för jag vet, min gubbe har haft svårigheter, men ja, me sina, att han ha int skicka in, sånahär, men jag menar att allt skickas in och då behöv man int si att ja e dom här löneuppgifterna rätt å, å såhär. Men alla gör ju inte de tyvärr, alla arbetsgivare, å de har vi erfarenhet av nu. (skratt)

Resultaten visade dock inget tydligt samband mellan förhandskunskap och förmåga att återge innehållet i texterna; svarsinnehållet var för begränsat för att en dylik jämförelse skulle kunna göras. Inget tydligt samband framträdde heller mellan resultaten i förhandstesterna (läsförståelsetestet och avkodningstestet) och svaren på de uppföljande läsförståelsefrågorna. Det betyder att ett bättre resultat på läsförståelsetestet inte nödvändigtvis sammanföll med en högre grad av förståelse (se

tabell 3) av texterna i studien. Hur svåra respektive intressanta läsarna uppfattade att texterna var hade inte heller ett tydligt samband med svaren på de uppföljande läsförståelsefrågorna. Trots att resultatet av läsförståelsefrågorna indikerade att texterna var för svåra för läsarna sade alltså informanterna själva att texterna var ganska intressanta (3,71/5) och inte alltför svåra (3,08/5). Denna typ av frågor ger emellertid endast begränsad information om läsförståelsen och säger inget om läsförståelsens omfattning på en mer djupgående nivå (för en diskussion kring detta, se t.ex. Guteruth 2020; Kintsch 1994). Att informanterna i deltagargruppen inte kunde återge det centrala innehållet i texterna utan endast vissa detaljer indikerar dock att texterna var för svåra för läsarna.

Påpekas bör också att lässituationen i studien skilde sig från en verklig lässituation i och med att den obekanta ögonrörelseutrustningen med tillhörande huvudstöd kan ha påverkat informanternas sinnesstämning och därmed deras koncentration. Informanterna fick i början av experimentet instruktionen ”läs så bra du kan, så att du förstår”, vilket kan ha genererat en annan typ av lässtrategi än i verkligheten, då läsaren ofta har ett annat syfte med läsningen, exempelvis att ta reda på något specifikt med hjälp av texten. (Frondeén & Kaakinen 2023.)

Lärdomar inför framtida forskning

Liksom ovan nämnts uppmanar skrivråd för lättlästa texter skribenter att undvika långa och ovanliga ord, och att upprepa samma ord i stället för att använda synonymer. Den ovan beskrivna studien av Frondeén och Kaakinen (2023), som med hjälp av ögonrörelsemätning undersökt hur dessa ordegenskaper påverkar läsningen, har genererat ny kunskap om evidensen för dessa råd. Resultaten visade att fixeringarna hos samtliga läsare tydligt påverkades av ordlängd, frekvens och delvis upprepning av ord. Dessutom var effekterna signifikant större i deltagargruppen. Resultaten visade också att texterna var för svåra eftersom informanterna i deltagargruppen i så liten grad återgav det centrala innehållet i texterna.

Skribenter gör alltså klokt i att undvika långa ord och ovanliga ord då de skriver lättlästa texter som riktar sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning. Rådet att upprepa samma ord i stället för att

använda synonymer kan även vara bra att följa då man skriver lättlästa texter som riktas till denna grupp av läsare.

I framtiden skulle samma typ av studie kunna göras med en större grupp informanter. Läsförståelsen skulle även kunna testas på olika nivåer, något som föll utanför ramen för denna studie. Här valde forskarna att tolka rådet att använda *vanliga* ord som *frekventa* ord, vilket inte är oproblematiskt i sammanhanget eftersom vad som är vanligt eller bekant (*individual familiarity*) för en läsare kan variera beroende på exempelvis läsarens bakgrund och intressen. *Individual familiarity* inkluderades inte i denna studie men skulle med fördel kunna inkluderas i framtida studier. Framtida forskning skulle gärna även kunna fokusera på olika undergrupper inom målgruppen för lätt språk.

Lätt språk i tal och interaktion

Det här kapitlet fokuserar på lätt språk i tal och interaktion. Kapitlet baserar sig främst på forskning och utvecklingsarbete som ägt rum på finska i Finland, och eftersom lätt språk i tal och interaktion inte tidigare i någon större utsträckning presenterats på svenska har kapitlet en beskrivande och kartläggande karaktär. Inledningsvis ger vi en översikt över lätt språk i tal och interaktion ur ett internationellt och nationellt (finländskt) perspektiv. Därefter presenteras samtalsforskning, som utgör den teoretiska grunden för de finska anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion. Merparten av kapitlet består av en presentation av dessa anvisningar, som belyses med hjälp av empiriskt material som samlats in inom projektet *Lätt finlandssvenska*. Vi avslutar kapitlet med reflektioner kring vad som kännetecknar lätt språk i olika modaliteter. Med sitt fokus på tal och interaktion utgör kapitlet en parallell till kapitel 5, som handlar om särdragen hos lättlästa texter, och kapitel 8 och 9, som gäller vad anpassning och förenkling innebär inom teckenspråk. Tillsammans ger de här kapitlen en överblick över hur man kan definiera *lätt språk* i de tre modaliteterna skrivet, talat och tecknat språk.

Både internationellt och på det svenska språkområdet har verksamheten kring lätt språk i hög grad fokuserat på skrivet språk. Detta framgår till exempel vid läsningen av en handbok om lätt språk i Europa (Lindholm & Vanhatalo [red.] 2021a), som presenterar situationen i 21 europeiska länder. De senaste åren har dock visat på ett växande internationellt intresse för lätt språk i talad form, bland annat hos tol-

kar. I en översiktsartikel från 2021 noterar Rebecca Schulz med flera att en tolk behöver mångsidiga kompetenser i översättning, språk, kultur och etik för att kunna tolka på lätt språk. En parallell till detta utgörs av svensk forskning om tolkning av minnestest då utrikesfödda personer misstänks ha demens (Plejert m.fl. 2015). Ett färskt exempel på intresset för lätt språk i tal är projektet *Spoken Easy Language for Social Inclusion* (SELSI). Projektet finansierades med medel från Erasmus under åren 2022–2024 och involverade aktörer från Slovenien, Lettland, Litauen, Sverige och Italien. Projektets huvudsakliga syfte var att utveckla riktlinjer för lätt språk i tal särskilt för vuxenutbildning och nyhetsförmedling i medier (SELSI 2023).

I Sverige har man intresserat sig för lätt språk i tal bland annat genom att utbilda politiker i att tala lättförståeligt och att utbilda läsombud, vars uppgift är att läsa med personer som har svårt att läsa själva (Bohman 2021:528, 557). Även om läsombudsverksamheten är koncentrerad på läsning av lättlästa texter kan man anta att också anpassning av tal behövs vid dessa lästunder. Således har intresset för lätt språk i tal i Sverige fokuserat på utvecklingsarbete, och det finns ingen forskning på området (Arle & Frondén 2022, se även kapitel 3).

I Finland har man sedan 1990-talet bedrivit både forskning i och utvecklingsarbete kring lätt språk i tal och interaktion. Tidiga uttryck för detta var finska Kehitysvammaliittos¹ projekt *Tuettua vuorovaikutusta*² (1995–1997) och *Selkokieli ja vuorovaikutus*³ (2007–2009), vars resultat har dokumenterats av Susanna Hintsala (1997) och Johanna Kartio (2009). Anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion publicerades första gången år 2012 (Leskelä 2012b). De är i hög utsträckning evidensbaserade och baserar sig på Leealaura Leskeläs forskning om samtal med personer med intellektuell funktionsnedsättning. De samtalspraktiker som identifierades som fungerande formulerades som anvisningar. Vid arbetet med anvisningarna konsulterades även experter som arbetade med målgrupperna. Arbetet med att utveckla anvis-

1. Som framgick i kapitel 1 är Kehitysvammaliitto ett riksomfattande förbund som befrämjar rättigheter för personer med intellektuell funktionsnedsättning (Kehitysvammaliitto u.å.).

2. 'Stödd interaktion' (översättning: Camilla Lindholm).

3. 'Lätt språk och interaktion' (översättning: Camilla Lindholm).

ningarna har ägt rum parallellt med forskning i lätt språk i interaktion. År 2022 lades den första doktorsavhandlingen om lätt språk i interaktion, Leealaura Leskeläs avhandling *Selkopuhetta*⁴, fram vid Helsingfors universitet.

Baserat på tidigare utvecklingsarbete och forskning kan man identifiera två huvudsakliga kontexter för lätt språk i tal (Leskelä & Lindholm 2025b). Tabell 1 presenterar dessa kontexter.

Tabell 1. Lätt språk i tal och interaktion

Informationsförmedling	Interaktion, samtal
> fokus på begriplighet i tal: enkel vokabulär, vanliga strukturer från tal-språk, förklaring av svåra termer, klart uttal, taltempo...	> fokus på grundläggande samtals-praktiker: förhandling om samtals-ämnen, lösning av problemsituationer, fungerande turtagning, uppmuntran, bemötande...

Den vänstra spalten i tabell 1 presenterar kontexter där man förmedlar information, till exempel i massmedier och tolkningssituationer. Situationerna som fokuserar på informationsförmedling är mer monologiska än situationerna i den högra spalten, som är inriktade på interaktion och dialog. Gränsdragningen följer i stort sett en distinktion mellan mer institutionella och formella respektive mer vardagliga och informella situationer. Man kan dock tänka sig situationer som ligger mellan dessa två poler: situationer som är inriktade på informationsförmedling kan även omfatta interaktion, och också i vardagliga interaktionssituationer förekommer förmedling av information. I situationer av båda typerna kan det förekomma kombinationer av text, tal och interaktion. Till exempel baserar sig nyhetsförmedling i massmedier på uppläsning av skrivna texter, på en läkarmottagning kan en person med intellektuell funktionsnedsättning prata om lättläst informationsmaterial om hälsa med läkaren och i specialundervisning kan lärare och elever diskutera lättläst undervisningsmaterial.

Den mest grundläggande skiljelinjen mellan de båda kontexterna som presenteras i tabell 1 är om det talade språket används för att förmedla

4. 'Lätt tal' (översättning: Camilla Lindholm).

information eller för att uppnå gemensam förståelse mellan samtalsdeltagarna. Kontexterna skiljer sig också beträffande hur anpassningen av språket sker. Vid informationsförmedling ligger fokus på medvetna val av ord och strukturer i kombination med prosodiska drag som taltempo och betoning. När det gäller lätt språk i interaktion är det grundläggande samtalspraktiker som fungerande turtagning, gott bemötande och lösning av problemsituationer som är det centrala. Detta illustreras i diskussionen av de empiriska exemplen senare i kapitlet.

De båda kontexterna och de former av tal som förekommer i dem utesluter dock inte varandra, utan det handlar om att man betonar olika aspekter. Om man har fokus på att förmedla information i en institutionell situation måste talaren också vara medveten om de grundläggande strukturerna i talad interaktion. På motsvarande sätt måste man också i autentiska samtalssituationer vara medveten om till exempel vilka ord man använder och hur man uttalar dem.

Resten av kapitlet fokuserar på lätt språk i interaktion. I det följande presenterar vi den teoretiska basen för lätt språk i interaktion, som utgörs av samtalsanalytisk forskning om asymmetrisk och atypisk interaktion.

Asymmetrisk och atypisk kommunikation

Som framgått ovan baserar sig anvisningarna för lätt språk i interaktion på samtalsanalytisk teori och empirisk forskning om det som benämns *asymmetrisk och atypisk interaktion*.

Samtalsanalys är en mikroanalytisk metod vars utgångspunkt är att betydelse skapas av samtalsdeltagarna tillsammans. Analysen intresserar sig inte för deltagarnas intentioner, utan för hur deltagarna reagerar på varandras yttranden. Som en följd av detta utgår man från att varje yttrande ska ses i relation till det som föregår och följer efter i interaktionen. (Heritage 1984; Norrby 2014; Schegloff 2007; Stevanovic & Lindholm 2016.)

Samtalsanalysen fokuserade ursprungligen på vardagliga samtal, men från tidigt 1990-tal har intresset alltmer riktats mot samtal i institutionella kontexter (Drew & Heritage 1992; Linell 1990). Olika typer av *asymmetrier* har kommit att betraktas som ett grundläggande drag i

interaktion (Linell & Luckmann 1991). Asymmetrierna kan relatera till *kunskap, deltagande* och *språk* (Heritage 1997; Linell 1998).

Asymmetrier som gäller kunskap hänvisar till skillnader i deltagarnas tillgång till information och rättigheter att artikulera information. I till exempel läkar–patientsamtal innebär den ojämna tillgången till information att läkaren har professionell medicinsk kunskap medan patienten har personlig kunskap om sina symtom. Vidare ligger rättigheten att artikulera information ofta hos den professionella parten, medan lekmannens kunskap ignoreras. Lekmannen kan med andra ord ha sådan kunskap som är institutionellt relevant, men inte rätten att uttrycka denna information (Heritage 1997).

Asymmetri som gäller deltagande blir ofta särskilt markant i institutionella samtal där samtalsdeltagarna har roller som kompletterar varandra (Linell 1998). Den ena deltagaren kan ha rollen att komma med initiativ och föra samtalet framåt, medan den andra deltagaren främst har rollen att reagera på dessa initiativ. Denna typ av asymmetri kan kallas ”initiativens asymmetri” (*asymmetry of the initiative*, Robinson 2001) och har undersökts särskilt i studier om frågor i samtal mellan läkare och patient (t.ex. Boyd & Heritage 2006; Heritage & Robinson 2006; Ruusuvuori 2000).

Av särskild betydelse för lätt språk i interaktion är *språklig asymmetri*, vilket innebär att någon eller några samtalsdeltagare har sämre språkliga färdigheter än andra. Detta föranleder en ojämn fördelning av det kommunikativa arbetet, där den språkligt starkare deltagaren har ansvaret för att föra samtalet framåt med hjälp av initiativ och tolkningar av den andras yttranden (Linell 1998). Vissa utmaningar är förknippade med språkligt asymmetriska situationer. Det föreligger till exempel en risk för att den språkligt starkare deltagaren gör sådana tolkningar som inte motsvarar det som den andra deltagaren egentligen tänkt säga. Risken är särskilt stor om den språkligt svagare deltagaren uppvisar en tendens att hålla med om det som andra säger, vilket är fallet med personer med intellektuell funktionsnedsättning (Matikka & Vesala 1997). Vidare kan den språkligt starkare deltagaren tycka att det är svårt att bära upp samtalet och uppleva ett behov av stöd (Leskelä 2022).

Förutom forskning i asymmetrisk interaktion föreligger inom samtalsanalysen en annan inriktning med relevans för lätt språk i inter-

aktion. Denna inriktning intresserar sig för *atypisk interaktion*,⁵ det vill säga sådan interaktion där någon deltagare har en kommunikativ funktionsnedsättning. Atypisk interaktion beskrivs delvis på samma sätt som språkligt asymmetrisk interaktion, med skillnaden att språkliga asymmetrier inte lika klart har kopplats ihop med funktionsnedsättningar (Leskelä 2022).

I sin översiktsartikel från 2019 noterar den brittiska forskaren Ray Wilkinson att atypisk interaktion huvudsakligen skiljer sig från andra typer av interaktion på tre sätt:

- Interaktionen stannar ofta upp till följd av problem, om samtalsdeltagarna har svårt att uttrycka sig.
- Det är mer komplicerat att lösa problem med hörbarhet och förståelse i atypiska än i typiska situationer.
- Atypisk interaktion omfattar sådana handlingar som kan uppfattas som atypiska.

Skillnaderna mellan atypisk och typisk interaktion handlar ofta om gradskillnader. I alla typer av interaktion kan samtalet stanna upp ibland (Stivers & Robinson 2006). Detta är dock särskilt frekvent i atypisk interaktion, om någon av samtalsdeltagarna till exempel stannar eller har svårt att hitta ord. Också problem med hörbarhet och förståelse förekommer i alla typer av interaktion, men är mer vanliga i atypisk interaktion på grund av deltagarnas funktionsnedsättningar. Vidare är de sekvenser som används för att lösa dessa problem ofta längre och mer komplicerade i atypisk än i typisk interaktion (Leskelä 2012a). Atypiska handlingar är sådana handlingar som avviker från det vanliga och

5. Termen atypisk interaktion är i någon mån problematisk, eftersom den antyder att det skulle finnas en absolut skillnad mellan det som är "typiskt" och det som kan uppfattas som "atypiskt". Risken är att denna term leder oss att betrakta samtalsdeltagare som typiska eller atypiska snarare än att inse att det rör sig om gradskillnader. Det rör sig snarast om skillnader i frekvens, på det sättet att interaktionen kan betraktas som atypisk om den innehåller en hög frekvens av sådana drag som kan uppfattas som atypiska. Också utifrån detta är det svårt att fastställa vad som är atypiskt, eftersom det inte finns några fastslagna principer för hur mycket av interaktionen som borde vara atypisk för att hela interaktionssituationen ska uppfattas på det sättet. (Jfr diskussionen kring begreppet i Lindholm 2023.)

förväntade. Ett exempel på en atypisk handling är att talaren med funktionsnedsättning konfabulerar, det vill säga uttrycker sådant som kan uppfattas som osant utan att ljuga medvetet (Leskelä 2021b; Lindholm 2015). Om samtalet innehåller rikligt med atypiska handlingar kan detta minska deltagarnas tilltro till att de kan lösa de problem som uppstår i samtalet (Lindholm & Stevanovic 2022).

Det finns flera beröringspunkter mellan särdragen hos atypisk interaktion och anvisningarna för lätt språk i interaktion, som presenteras i det följande. Både att samtalet ofta stannar upp och att det förekommer rikligt med problem med hörbarhet och förståelse anknyter till anvisningarna som gäller att kontrollera och reparera förståelse. Däremot förefaller de nuvarande anvisningarna för lätt språk i interaktion inte omfatta något omnämnande om atypiska handlingar. I sin doktorsavhandling påtalar Leskelä (2022) att anvisningarna borde kompletteras med rekommendationer för hur man bemöter konfabuleringar. Enligt dessa rekommendationer borde den språkligt starkare deltagaren explicit uttrycka misstankar om att samtalspartnern konfabulerar, men samtidigt iaktta finkänslighet.

Anvisningar för lätt språk i tal och interaktion

Det finns vissa grundläggande skillnader mellan talad och skriven kommunikation, vilket gör att anvisningarna för lätt språk i interaktion beaktar andra aspekter än råden för att skriva lättlästa texter. En skillnad är att textproducenten och läsaren i skriven kommunikation vanligen inte befinner sig i samma fysiska och tidsmässiga rum. Det är således omöjligt för skribenten att veta exakt vem läsaren är, och texten byggs därför upp enligt en föreställning om läsaren. Texter uppfattas och tolkas vanligen inte på samma plats och under samma tid som de produceras. Tolkningen av texter fokuserar vanligen på den färdiga produkten snarare än processen, och den skrivprocess som lett fram till texten är ofta irrelevant för läsaren. (Linell 1982:7–11.) Textproducenten kan få feedback från textens mottagare först efter att texten producerats, vilket gör att den inte kan omformuleras i realtid utifrån hur mottagaren tolkar texten.

I talad interaktion befinner sig deltagarna däremot i samma tidsmässiga och vanligen också samma fysiska rum. Interaktionen byggs

upp fragmentariskt, en bit i taget, när deltagarna reagerar på varandras yttranden. Talad interaktion omfattar både verbala (språkliga) och icke-verbala (blickar, miner, gester osv.) aspekter, vilket gör att de språkliga uttrycken kan vara mindre explicita i talad än i skreven kommunikation (Lindholm & Stevanovic 2016). Man kan till exempel peka ut referenter med hjälp av gester i stället för att språkligt hänvisa till dessa referenter. I talad interaktion kan talaren också få omedelbar återkoppling på sina yttranden och omformulera sina uttryck utifrån denna feedback.

Dessa skillnader mellan talad och skreven kommunikation framgår också av hur anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion är upplagda. Anvisningarna delas vanligen in i fem kategorier, av vilka de flesta relaterar till den allmänna, pragmatiska nivån av språket och bara en (*metoder för lätt språk i tal*) till ordförråd och syntax. Kategorierna är följande (Leskelä 2012b, 2022):

- orientering och omständigheter
- bemötande och närvaro
- turtagning
- metoder för lätt språk i tal
- att kontrollera och reparera förståelse.

I det följande diskuterar vi anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion med hjälp av exempel ur autentiska samtal som har samlats in inom ramen för projektet *Lätt finlandssvenska* (se kapitel 1). Eftersom dessa anvisningar i så hög utsträckning hänför sig till den pragmatiska nivån av språket, och därför kan betraktas som gränsöverskridande mellan språk, uppfattar vi det som oproblematiskt att tillämpa principer som utvecklats för kommunikation på finska på ett svenskt material. Bara i kategorin *metoder för lätt språk i tal* och dess anvisningar för specifika strukturer kan det föreligga skillnader mellan olika språk, och detta utgör bara en liten del av anvisningarna. Materialet som vi studerar i det här kapitlet består av åtta videoinspelade samtal mellan vårdpersonal och personer med demens. I samtalen deltar 1–2 personer med demens som kommunicerar med 1–2 medlemmar i vårdpersonalen. Upplägget av de inspelade situationerna som gruppssamtal relaterar till önskemål

från personalen och återspeglar sådana kommunikationssituationer som är vanliga i vardagen. Materialet består dels av bakningssituationer, dels av fria samtal.

Orientering och omständigheter

Anvisningarna för orientering och omständigheter hänvisar till behovet av att beakta de kommunikativa krav som situationen medför. För att man ska kunna beakta dessa krav måste man vara medveten om vad situationen gäller. Det är inte självklart att personer med kommunikativa funktionsnedsättningar uppvisar sådan medvetenhet, vilket kan ha negativa konsekvenser. Det kan uppstå problem redan i början av samtalet om personen med funktionsnedsättningar inte känner igen situationen eller kan förutse vad som ska hända (Leskelä 2019a:221). Om den språkligt starkare deltagaren till exempel ställer en fråga för abrupt kan det leda till en förlängd problemsekvens där det är svårt att uppnå gemensam förståelse (Lindholm 2010:80). I anvisningarna för lätt språk i interaktion rekommenderas att den språkligt starkare deltagaren ska uttrycka explicit både vad situationen gäller och vad som kommer att hända härnäst (Leskelä 2012b).

Ett särdrag i språkligt asymmetriska situationer är att det kan vara viktigt att förklara sådant som inte behöver förklaras i språkligt symmetriska kontexter. Exempel 1 illustrerar hur vårdpersonalen (V1, V2) introducerar en aktivitet (bakning av bullar) som de håller på att inleda tillsammans med Fia som är boende på äldreboendet.⁶ V1 sitter mitt emot Fia vid ett bord, medan V2 förbereder bakningen och är utanför bilden på inspelningen.

Exempel 1: *Vi förklarar (V1, V2 = vårdpersonal, F = Fia, boende)*

01 V1 jå bra (3.5) ((går och sätter sig mittemot Fia))
02 (6.1)
03 V1 va va de vi sku laga fö bullar

6. I exemplen används genomgående förnamn för att hänvisa till de boende, medan vårdpersonalen refereras till som V1 och V2, vilket understryker deras institutionella roll. Notera att vårdpersonalen inte är desamma i de olika utdragen, utan att V1 och V2 refererar till olika personer beroende på vilket samtal det rör sig om. Se s. 201 för en detaljerad förteckning över använda transkriptionstecken.

04 V2 ä: me smöröga tänkte ja
 05 V1 e de bekant fö dig Fia
 06 (0.4)
 07 Fia ((skakar på huvudet, ser bort))
 08 (4.1)
 09 V2 vi förklarar ti dig (1.6) nog va vi ska göra
 10 (2.2) ((F sitter bortvänd))
 11 V1 ja tror ja Fia ha [baka bulla tidigare
 [(F vänder sig mot V1))
 12 V2 jo de gör vi varje vecka
 13 Fia om man har tri barn hemma så no bakar man

På rad 05 vänder sig V1 till Fia och ställer frågan *e de bekant fö dig Fia*. Pronomenet *de* kan antas syfta bakåt på referenten ”bulle me smöröga”, varför Fias nekande respons (r. 07) kan tolkas som ett tecken på oförmåga att identifiera referenten. Personalen säger inte explicit till Fia att de kommer att baka, utan ställer en fråga om en specifik referent. Av vårt material har emellertid framgått att sekvenser med mål att orientera den språkligt svagare deltagaren mot den kommande verksamheten ofta inleds just genom att hen ombeds identifiera en referent med en central roll. Identifikation av referenter förefaller ha rollen att göra den språkligt svagare deltagaren medveten om att något slags deltagande förväntas av hen. Då Fia genom att skaka på huvudet (r. 07) uttrycker oförmåga att identifiera referenten, kan detta också tolkas som bristande förmåga att förhålla sig till den kommande aktiviteten.

V2 bemöter Fia med att försäkra att hon kan lita på att få hjälp (r. 09). I den första delen av turen (*vi förklarar ti dig*) verkar pronomenet *vi* syfta på V2 själv och kollegan V1. I turens senare del (*va vi ska göra*) verkar *vi* däremot syfta på något som vårdpersonalen och Fia ska utföra tillsammans. Fia reagerar inte på V2:s tur, utan sitter bortvänd utan att titta på någondera av vårdpersonalen.

På den här punkten producerar V1 en tur som hänvisar till Fias tidigare erfarenhet av bakning (*ja tror ja Fia ha baka bulla tidigare*, r. 11). V2 svarar genom att slå fast *jo de gör vi varje vecka* (r. 12). Hon verkar syfta på aktiviteterna på boendet, att de bakar bullar varje vecka och att Fia brukar delta. I vårdpersonalens turer på rad 11–12 synliggörs vissa kännetecken på atypisk interaktion. Man utgår vanligen från att kunskapsmässig asymmetri föreligger så att varje person har första-handskännedom om sitt liv, och om man inte har det är det ett tecken

på något avvikande (Shakespeare 1998). Vårdpersonalen ägnar sig här åt något som i forskning om demens brukar benämnas med den engelska termen *scaffolding*, vilket innebär att personer med demens får stöd av andra så att deras begränsningar inte blir synliga (t.ex. Gjernes & Måseide 2019).

Vårdpersonalens arbete för att lyfta fram Fias tidigare kännedom om den pågående verksamheten lyckas. Överlappande med V1:s tur på rad 11 vänder sig Fia mot hen och orienterar sig mot att svara. På rad 13 konstaterar Fia att hon som mor till tre barn har erfarenhet av bakning. Hennes svar visar fortfarande inte på någon tydlig medvetenhet om att den följande aktiviteten kommer att vara bakning, men hon har identifierat bakning som något som hon har tidigare erfarenhet av, och detta kan åtminstone i någon bemärkelse uppfattas som orientering mot situationen.

Som tidigare konstaterats har betydelsen av att orientera kommunikativt svagare deltagare mot situationen påvisats i tidigare forskning. Som analysen av exempel 1 visat kan det möjligen vara tillräckligt att orientera den språkligt svagare deltagaren mot att någon typ av deltagande förväntas. Att Fia är medveten om att hon någon gång har bakat bullar kan vara tillräckligt för att orientera henne mot den kommande aktiviteten.

Bemötande och närvaro

En trygg stämning är en förutsättning för fungerande kommunikation. I asymmetriska situationer bär den språkligt starkare deltagaren ansvaret för att genom gott bemötande och närvaro bidra till att stämningen är trygg (Leskelä 2019a). Detta sker till exempel genom att man visar intresse för vad den andra samtalsdeltagaren säger, uppmuntrar hen att uttrycka sig och ger hen tillräckligt med tid att svara. Intresse och uppmuntran behandlas närmare i samband med turtagning, medan vi här fokuserar på behovet av att ge samtalspartnern tillräckligt med tid.

Vissa användare av lätt språk, till exempel personer med demens, kan behöva mer tid för att behandla det som sagts och formulera sitt svar. Om den språkligt starkare deltagaren snabbt producerar följande yttrande utan att vänta på svar kan det leda till att den språkligt svagare deltagarens kommunikativa potential förblir outnyttjad. Att man

borde låta personer med demens ta lång tid på sig att svara har noterats i tidigare forskning (t.ex. Bayles & Tomoeda 2007; Causino Lamar m.fl. 1994; Orange 2001; Small m.fl. 2003) och även diskuterats i Camilla Lindholms handbok om demens och kommunikation från 2010. Enligt Leskelä (2019a:226) är det inget problem att samtalet framskrider långsamt och innehåller många pauser. Om samtalets rytm är lämplig för användaren av lätt språk känner hen sig trygg i situationen, och det leder till en lyckad kommunikationssituation.

Både anvisningarna för lätt språk i interaktion och andra anvisningar som gäller kommunikation med specialgrupper lyfter således fram behovet av att ge den språkligt svagare samtalsdeltagaren tillräckligt med tid att reagera. Detta exemplifieras i exempel 2, där V₁ gör upprepade försök att engagera Susanne i den pågående verksamheten.

Exempel 2: *Vad står det här* (V₁ = vårdpersonal, S = Susanne, boende, M = Maggi, boende)

- 01 V₁ sir du vad det står här ((visar receptet åt S))
 02 (3.0)
 03 S ja vad står där
 04 (0.2)
 05 V₁ nå titta här ((pekar på receptet))
 06 (3.8)
 07 S aj jaha (0.7) här me stora bokstäver
 08 V₁ mm:↑m nå kan du läsa de
 09 (2.8)
 10 S (-- (1.6) (--)
 11 (1.6)
 12 V₁ jå:↑å (0.7) ((vänder sig till M)) vi ska si om Maggi
 13 kan läsa va de här står sir du ((ger receptet åt M))

Exempel 2 är hämtat från början av samtalet. Vårdpersonalen har placerat Susanne och Maggi i sina rullstolar vid bordet, och V₁ tar upp receptpappret som ligger på bordet. Hon placerar receptet framför Susanne, pekar på det och ställer frågan *sir du va de står här* (r. 01). Det här kan ses som en strävan efter att orientera Susanne mot den kommande verksamheten, särskilt som inga föremål som används vid bakning finns framställda och omgivningen inte ger någon vägledning om vad som ska följa.

Att Susanne reagerar på frågan med en partiell upprepning (r. 03) gör att samtalet stannar upp (Stivers & Robinson 2006). V1:s följande tur (r. 05) visar att hon tolkat Susannes yttrande som ett tecken på problem. Hon producerar imperativsatsen *nå titta här* (r. 05) och pekar mot receptet. Både imperativformen och den pekande gesten verkar syfta till att styra Susannes uppmärksamhet och stödja henne att hitta rätt. En lång paus följer (r. 06), efter vilken Susanne säger *aj jaha (0.7) här me stora bokstäver*. Som tidigare noterats är det första steget i instruktionssekvenser som involverar personer med kommunikativa funktionsnedsättningar ofta att den språkligt svagare deltagaren ombeds identifiera en referent. Här förefaller Susannes svar uttrycka att hon identifierat referenten. En skillnad gentemot symmetrisk interaktion torde vara att det tar så lång tid att identifiera referenten. Därefter säger V1 *nå kan du läsa de*, som utgör en explicit uppmaning till en handling. En lång paus (r. 09) följer. Susannes följande respons (r. 10) har varit svår att höra, men det framgår av videoinspelningen att hon inte läser hela receptet, utan bara uttalar vissa element. V1 kvitterar Susannes yttrande med ett *jå:↑å* (r. 12), där den stigande intonationen tycks uttrycka en bekräftelse. Därefter vänder hon sig till Maggi och ber henne läsa receptet.

Exempel 2 visar hur vårdpersonalen gör upprepade försök att engagera Susanne i aktiviteten. Exemplet visar på gott bemötande, för V1 ger Susanne gott om tid att utföra den aktivitet som uppmanats till. Detta framgår av de långa pauserna och de upprepade initiativen. Vidare kvitterar V1 på rad 12 Susannes yttrande med en bekräftande responsartikel innan hon vänder sig till Maggi, som är den kommunikativt starkare av de två boende, och ber henne utföra uppgiften. I tidigare forskning (t.ex. Lindholm 2014) har konstaterats att det finns särskilda krav på kommunikationen i grupsituationer med flera deltagare med kommunikativa funktionsnedsättningar. Grupperna är ofta heterogena och det är lättare för vissa deltagare än för andra att delta aktivt. De professionella måste således vara speciellt uppmärksamma på att olika gruppmedlemmar får tillräckligt med utrymme i kommunikationen. Som noterats (Leskelä 2022:105–106) saknar principerna för lätt språk i interaktion särskilda anvisningar för grupsituationer och borde kompletteras på den här punkten. Exempel 2 visar hur en pro-

fessionell genom individuell uppmärksamhet ger en språkligt svagare samtalsdeltagare möjlighet att delta i kommunikationen. Även om den professionella inte uppnår den eftersökta responsen kan det betraktas som betydelsefullt att hon aktivt har eftersträvat den.

Turtagning

Att utföra handlingar turvis är basen för all mänsklig kommunikation. Ett barn lär sig att ta turer i kommunikation med sin primära vårdnadshavare redan när hen är några månader gammal. Principen om turtagning är också förutsättningen för att många andra aktiviteter, som att spela spel och följa trafikregler, ska fungera. I talad kommunikation byggs gemensam förståelse upp med hjälp av turtagningen. Det vanliga mönstret för turtagning är att en åt gången talar. Samtidigt tal och långa pauser är ovanliga, och om det förekommer mycket av dem är det ett tecken på problem i kommunikationen. (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974.) Om samtalsdeltagarna inte hittar en gemensam rytm för sin turtagning blir det således svårt att kommunicera. Därför omfattar principerna för lätt språk i interaktion anvisningar för turtagning.

De anvisningar som fokuserar på turtagning uppmanar bland annat den språkligt starkare samtalsdeltagaren att fästa uppmärksamhet på hur turtagningen löper, särskilt på störningar i turtagningen (Leskelä 2012b). Dessa störningar kan ta sig uttryck till exempel som att någon dominerar i samtalet eller som att någon drar sig undan. För detta finns det särskilt stora risker i gruppssamtal, vilka som ovan nämnts ställer speciella krav på gruppens ledare.

Exempel 3 illustrerar vårdpersonalens strävanden efter att engagera den mer tillbakadragna samtalsdeltagaren, Sabina, i samtalet. Här sitter vårdpersonalen V1 och V2 på terrassen tillsammans med Tove och Sabina. Tove har klagat på kylan, och V1 svarar (r. 01–02) genom att säga att det kan åtgärdas med hjälp av filtar.

Exempel 3: *Har du boxats* (V1, V2 = vårdpersonal, T = Tove, boende, S = Sabina, boende)

- 01 V1 ja int fryser vi sidu vi sätter ordentliga
- 02 filtar på er så int fryser ni
- 03 T å vi gjor ju nu ((slår med handen i luften))
- 04 de hä:

05 V1 jå just de, ni va å jumppa först de e sant
 06 V2 ((skrattar)) vi boxades jå ((visar med handen))
 07 T akta du
 08 V2 jå ja me:- ja menar de ((skratt))
 09 V1 har du å boxas Sabina ida:
 10 (0.3)
 11 T man blir no: varm här i kläderna ((slår i luften))
 12 V2 jå ja kan tänka mig de ja e nu försikti dom hä (-)
 13 S no gick vi i- i småskolan åtminstone
 14 V1 ni gick i småskolan (0.2) tisammans
 15 (0.5)
 16 S månne int
 17 V1 okej (0.2) å ni ha- ni ha känt varann jättelänge
 18 S mm ((nickar))

Toves följande tur (r. 03–04) hänvisar till något som har gjorts tidigare. Handlingen beskrivs inte verbalt, utan illustreras genom att hon slår med handen i luften. I sina responser (r. 05–06) verbaliserar V1 och V2 Toves beskrivning, och det framgår att Tove och Sabina haft gymnastik tidigare samma dag under ledning av V2. Ämnet introduceras av Tove, som också tidigare har varit mer aktiv i samtalet än Sabina. På rad 09 ställer V1 en direkt fråga till Sabina, *har du å boxas Sabina ida*, och bjuder på så sätt in Sabina att delta i samtalet. Tove och V2 fortsätter samtalet om boxningen (r. 11–12), men på rad 13 säger Sabina *no gick vi i- i småskolan åtminstone*. Sabina tar således upp något annat än det som V1 har frågat om; hon återknyter till sin och Toves gemensamma skolgång som har behandlats tidigare i samtalet (inte synligt i utdraget). V1 svarar med en parafras av Sabinas yttrande: *ni gick i småskolan tisammans*. Svaret visar inte att Sabina skulle ha hört eller uppfattat den tidigare turen fel. I stället bygger V1 vidare på vad Sabina sagt genom att använda adverbet *tisammans*, som visar på anknytningen mellan det ämne som tidigare diskuterats och det som Sabina nu introducerar. Exempel 3 illustrerar hur vårdpersonalen motverkar störningar i turtagningen genom att engagera mindre aktiva deltagare och bygga vidare på deras svar även i situationer då svaren inte motsvarar initiativen.

Som framgått av exempel 2 och 3 ovan föreligger det överlappning mellan kategorierna *bemötande och närvaro* samt *turtagning*. Båda kategorierna ger råd för hur man ställer frågor, stöder den språkligt svagare samtalsdeltagarens initiativ samt besvarar dessa. På ett övergripande

plan skulle dessa två kategorier i anvisningarna möjligen kunna sammanföras till en enda.

Metoder för lätt språk i tal och interaktion

Som konstaterats tidigare i kapitlet handlar merparten av anvisningarna för lätt språk i interaktion om den pragmatiska nivån av språk. Den kategori i anvisningarna som på svenska kan kallas *metoder för lätt språk i tal och interaktion* kan uppfattas som en uppsamlingskategori för anvisningar om fenomen som ord, strukturer, prosodi och icke-verbal kommunikation. Eftersom det är omöjligt att här diskutera alla typer av metoder illustrerar vi kategorin med ett exempel där språkliga och icke-verbala drag samverkar för att underlätta förståelse i interaktion.

Anvisningarna som gäller ord och strukturer överlappar delvis med råden för hur man skriver lättlästa texter (Leskelä 2019a:236–242). Även om råden delvis är desamma, föreligger ändå vissa skillnader mellan tal och skrift. Interaktion löper snabbt och det kan vara svårt för talaren att välja sina ord med eftertanke. Däremot finns i interaktion goda möjligheter att omformulera det som man sagt om man märker att samtalspartnern inte förstår. Anvisningarna för lätt språk i interaktion omfattar råden att upprepa sådana ord som vållar problem och att använda omformuleringar om upprepningarna inte hjälper (Leskelä 2019a:242). Dessa råd utgör en parallell till andra anvisningar för interaktion med personer med kommunikativa svårigheter. Till exempel anger Small, Kemper och Lyons (1997) i råd för kommunikation med personer med demens att man vid behov kan omformulera eller parafrasera det som man har sagt för att förbättra förståelsen.

Även i fråga om språkliga strukturer gäller att talaren i interaktion vanligen inte har mycket tid på sig för att formulera sig (Leskelä 2019a:243). Det viktigaste är därför att talaren bygger upp det som hen säger så att helheten blir så lätt som möjligt att förstå. Då är det inte fatalt om hen någon gång använder en svår struktur. Råden som gäller strukturer omfattar även hur turer borde struktureras internt för att bli lätta att förstå (Leskelä 2019a:247). Enligt dessa råd borde talaren planera noga hur hen ska presentera sitt ärende, särskilt om hen ska komma med ett direktiv. Vidare borde turerna inte innehålla för mycket information, utan talaren borde presentera en helhet åt gången. Exempel 4 illustre-

rar vad rådet om att presentera bara en helhet åt gången kan innebära i interaktion. Exemplet är hämtat från början av en bakningssession där V1 håller på att ge Signe instruktioner.

Exempel 4: *Vill du baka bulla* (V1 = vårdpersonal, S = Signe, boende)

01 V1 ((tar en bit deg och går närmare Signe)) (1.5)
02 [vill du baka en bulla (.) en rund bulla
03 [((räcker över degen, visar exempel med händerna))
04 (0.4)
05 S ((tar degbiten och börjar röra handen på den))
06 (0.2)
07 V1 just jä just så

V1:s instruktion omfattar både språkliga och kroppsliga element (r. 01–02). Först skär hon en bit deg, tar den i handen och går närmare Signe. Hon visar exempel genom att rulla en imaginär bit deg mellan händerna. Hon gör dessa rörelser när hon ställer frågan på rad 02 och ger över degen till Signe. När hon räckt över degen fortsätter hon göra dessa rörelser samtidigt som hon håller blicken fäst på Signe, antagligen för att ha översikt över att Signe börjar utföra rörelserna på rätt sätt. Att samtalspartnern vanligen kontrollerar hur personer med demens utför manuella uppgifter har noterats i tidigare forskning, till exempel i Ali Reza Majlesis och Anna Ekströms studie om bakning från 2016. När Signe börjar rulla degen mellan sina händer producerar V1 det uppmuntrande uttrycket *just så just så* (r. 07). Att positiva evalueringar kan fungera som kvitteringar på att en fas i den pågående verksamheten har genomförts på ett önskvärt sätt har noterats i tidigare forskning om hur man handleder praktiska aktiviteter (Leskelä 2023).

Exempel 4 illustrerar att rådet om att framföra bara en helhet åt gången i interaktion kan innebära att talaren koncentrerar sig på en handling åt gången. I utdraget förstärker både V1:s rörelser, hennes blick och hennes verbala instruktioner samma budskap (att baka bullar), vilket hjälper Signe att förstå vilket budskapet är. Den verbala instruktionen har formen av en enkel och direkt sats (*vill du baka en bulla*), där tillägget *en rund bulla* som produceras efter en mikropaus kan uppfattas som en förklaring till hurdan bullen bör vara. Det här kan både uppfattas som en förklaring av ett specifikt ord och som ett förtydli-

gande av den kommande aktiviteten. Man kan notera att V1 använder relativt få ord och i stället stöder sig på icke-verbala element när hon bygger upp instruktionen.

Analysen av exempel 4 har visat på svårigheterna att i talad interaktion särskilja specifika fenomen som ord och språkliga konstruktioner från mer övergripande kommunikativa strukturer som turtagning. Exemplet har även visat på hur språkliga och kroppsliga element samspelar i produktionen av instruktioner och i att orientera den språkligt svagare samtalsdeltagaren till samtalet. Kroppsliga element och deras roll i anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion diskuteras närmare i slutet av kapitlet.

Att kontrollera och säkerställa förståelse

Problem med att producera, höra och förstå tal förekommer i alla samtal, och enligt samtalsanalysen är *reparationer*, som används för att lösa problem, en av de grundläggande strukturerna i interaktion (se t.ex. Norrby 2014). Särskilt vanliga är sådana problem i interaktion där deltagarna har varierande språklig förmåga, som i språkligt asymmetrisk och atypisk interaktion (Leskelä 2012a; Wilkinson 2019).

Förståelseproblem kan vara svåra att lyfta fram, eftersom detta ger en antydning om att någon har handlat eller uttryckt sig fel. Särskilt i språkligt asymmetriska situationer, där potentiella förståelseproblem förekommer relativt ofta, är det viktigt för den språkligt starkare samtalsdeltagaren att reflektera kring vilka problem som är värda att ta fasta på. Samtalet stannar som ovan nämnts upp när man försöker lösa problem, och det kan vara frustrerande för samtalsdeltagarna om detta händer för ofta. Att påtala förståelseproblem kan också vara riskabelt i ett annat avseende: problem får inte alltid en lösning och problem som inte löses kan innebära att samtalsdeltagarna riskerar att tappa ansiktet. Interaktionen kan emellertid också påverkas negativt om man genomgående undviker att påtala problem med förståelse. Detta kan skapa ett avstånd mellan samtalsdeltagarna och ge en känsla av att samtalet inte löper. Det gäller således för den språkligt starkare samtalsdeltagaren att hitta en balans mellan att behandla problemen öppet och att beakta att detta kan innebära ansiktshot (Leskelä 2012a). En övergripande riktlinje är att det kan vara lönt att försöka lösa sådana problem

som är centrala för det pågående samtalsämnet och som kan förorsaka ytterligare problem senare. Smärre lapsusar kan för sin del betraktas som skönhetsfel som man inte behöver fästa sig vid närmare. (Leskelä 2019a:228, 252, 254, 258.)

Man kunde tänka sig att det i språkligt asymmetriska situationer är den språkligt svagare samtalsdeltagaren som har förståelseproblem. I exempel 5 är det emellertid vårdpersonalen som uttrycker problem med att förstå ett visst ord, vilket ger upphov till en diskussion om ordets betydelse.

Vi kommer in i samtalet på en punkt där deltagarna har talat om Toves pappa och hans arbete. Det har framgått att han arbetade på en gård, men inte vilka uppgifter han hade. Vårdpersonalen vänder sig då till Sabina och frågar om hon vet vilka som var Toves pappas arbetsuppgifter. Som framgått av exempel 3 har Tove och Sabina känt varandra sedan de var barn, varför det är möjligt att Sabina skulle kunna svara på en fråga som gäller Toves pappa. På rad 01 säger Sabina att Toves pappa var *förekarl*, vilket Tove instämmer i (r. 03).

Exempel 5: *Förekarl* (V1, V2 = vårdpersonal, T = Tove, boende, S = Sabina, boende)

- 01 S han va liksom förekarl
02 (0.8)
03 T nå de va just
04 V1 förekarl, va gör en förekarl ja ha aldri
05 hört ett sånt ord förut
06 V2 int ja heller
07 V1 berätta Sabina va gör en förekarl
08 (0.9)
09 T ni sku kunna va förekvinnor
10 S (---)
11 (0.1)
12 V1 okej, så lite som en gårdskarl då
13 (0.8)
14 T mm inte e de riktigt gårdskarl
15 (0.1)
16 V1 nä:
17 (0.3)
18 T men den- den
19 V1 å int bonde heller
20 (1.8)
21 T fati bonddräng ((skratt))

På rad 07 ber V1 Sabina förklara närmare vilka uppgifter en *förekarl* har. Här positioneras Sabina således som en expert som har sådan kunskap som vårdpersonalen saknar. Sabina svarar inte omedelbart, utan det uppstår en paus efter vilken Tove säger att vårdpersonalen *skulle kunna va förekvinnor* (r. 09). Detta är inte ett direkt svar på V1:s fråga, men verkar ändå omfatta en implicit jämförelse mellan förekarlens roll och den roll som personalen har i den aktuella verksamheten. Sabinas svar (r. 10) är tyvärr ohörbart, men V1:s tur (r. 12) visar att hon jämför en förekarl med en gårdskar⁷. Tove invänder mot tolkningen med att säga *inte e de riktigt gårdskar* (r. 14). Hennes försök att fortsätta turen (r. 18) slutförs inte, utan efter den konstaterar V1 på rad 19 att en förekarl inte heller är en bonde. Det verkar som om samtalsdeltagarna tillsammans försöker ringa in vad en förekarl är genom att göra jämförelser mellan likartade men inte identiska fenomen. V1:s tur *å int bonde heller* har formen av ett påstående, men eftersom hon uttalar sig om något som de boende snarare än hon själv antas ha förstahandskännedom om verkar yttrandet kräva ett svar. V1:s bidrag kan således ses som ett led i förhandlingar för att uppnå gemensam förståelse. Dessa förhandlingar upphör dock då Tove (r. 21) producerar uttrycket *fati bonddräng*. Under samtalets gång återkommer hon till uttrycket flera gånger, och senare framgår det att uttrycket förekommer i en sång som hon brukar lyssna på. Det är antagligen den fonologiska likheten mellan *bonde* i V1:s tur på rad 19 och uttrycket *fati bonddräng* som väcker den associationen. Samtalet går vidare bland annat med en diskussion om Emil i Lönneberga, och deltagarna uppnår ingen gemensam förståelse av vad ordet förekarl betyder.⁸

I språkligt asymmetriska situationer kan man inte alltid utgå från att problemen ska få en lösning, och man kan inte heller definiera en kommunikationssituation som lyckad utifrån att en lösning uppnås. I exempel 5 når deltagarna inte gemensam förståelse trots vårdpersonalens strävanden. Dessa strävanden kan uppfattas som försök att göra

7. Ordet *gårdskar* är en finlandism och motsvaras i sverigesvenskan av 'fastighetsskötare som vanligen bor i huset och dess närhet' (*Finlandssvensk ordbok*).

8. Enligt *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (2023) kan förekarl betyda 'före-gångare, fördräng vid slätter', men också användas i betydelsen 'arbetsförman på en gård, rättare, gårdsfogde'.

de boende delaktiga i samtalet, vilket kan knytas till vad vi tidigare diskuterat om bemötande och turtagning. Att vårdpersonalen uttrycker sina problem med att förstå ordet i fråga och tillskriver Sabina en roll som expert kan verka utjämnande på de skillnader mellan deltagarna som råder i asymmetriska situationer, vilket kan uppfattas som en god samtalspraktik.

Framtida perspektiv

Analyserna i det här kapitlet har visat att de språkligt starkare samtalsdeltagarnas verksamhet som helhet är inriktad på att stödja de språkligt svagare samtalsparterna, vilket kan iakttas både som strävanden efter att orientera dem i situationen, engagera dem i samtalet med hjälp av olika slags initiativ och lösa problem med förståelse. Det kommunikativa stödet kan definieras som *scaffolding*, det vill säga som att kommunikationen stöds på ett sådant sätt att samtalsdeltagarnas begränsningar inte kommer fram. Vilka samtalsdeltagarna är har betydelse för hur interaktionen anpassas och vilka aspekter av lätt språk som betonas. Om vi till exempel hade analyserat samtal mellan första- och andraspråkstalare hade interaktionen troligen i högre utsträckning fokuserat på förklaring och omformulering av ord och strukturer. Inga anpassningar kan således tänkas passa i alla situationer.

Analyserna av exemplen har visat att inget garanterar att den språkligt starkare samtalsdeltagaren, trots upprepade försök, lyckas lösa problem eller engagera den andra samtalsdeltagaren i interaktionen. Det är en utmaning att kommunicera med personer med språkliga funktionsnedsättningar, och den språkligt starkare deltagaren försöker kontinuerligt anpassa sig till en föränderlig samtalssituation. Det kan således vara utmanande och till och med omöjligt att ge råd som skulle garantera att förståelse uppnås i talad interaktion, vilket har diskuterats av bland annat Leskelä och Lindholm (2012) och Leskelä (2022). Utmaningarna diskuteras utifrån att talad interaktion är flyktig, men i själva verket gäller detsamma texter på lätt språk. Fastän en skribent som skriver en text i sitt arbete följer anvisningarna för att skriva lättlästa texter finns det ingen garanti för att läsaren verkligen kommer att förstå texten till alla delar. I talad interaktion framgår problemen bara tydligare efter-

som samtalsdeltagarna vanligen befinner sig i samma rum och de ofta kan utläsa av varandras beteende om samtalspartnern inte har förstått.

Forskningen kring lätt språk i tal och interaktion är ett område under utveckling. En existerande forskningslucka gäller lätt språk i tal med syfte att förmedla information. I den typen av tal är ord, strukturer och prosodi det centrala, medan de fenomen som ovan illustrerats i interaktion förefaller underordnas de övergripande strukturerna som gäller orientering, bemötande, turtagning och problemlösning. Mer forskning om lätt språk som används för muntlig informationsförmedling behövs för att få mer kunskap om denna genre och också för att komplettera anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion. Det nyligen vaknade intresset för lätt språk i tal gäller främst sådant tal som används för informationsförmedling, så det är möjligt att intresset för lätt språk i talad interaktion förblir en mer marginell inriktning inom forskningsfältet lätt språk.

Också när det gäller lätt språk i interaktion behövs mer forskning. Den forskning som ligger till grund för anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion poängterar särskilt språkliga aspekter. Multimodala aspekter som blickar, gester, beröring och hantering av artefakter framställs som ett stöd för det talade språket snarare än som ett fullvärdigt element i interaktion. (Leskelä 2022.) Även samtalsforskningen betonade ursprungligen det talade språket. Under 2000-talet har man alltmer börjat fokusera på kroppslighet och multimodalitet, vilket brukar benämnas ”den multimodala vändningen” i samtalsforskning (se t.ex. Broth & Keevallik 2020; Nevile 2015). I interaktion byggs förståelse upp med hjälp av både språk och kroppslighet, och det här synsättet bör influera även den vidare utvecklingen av anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion.

Anpassad teckenspråkig kommunikation

Det finns åtminstone 159 olika tecknade språk i världen (Ethnologue 2024). Dessa har utvecklats lokalt i kontakt mellan döva människor och i dövskolor (Östman 2005:9). Varje teckenspråk har ett unikt lexikon, ett eget sätt att teckna som påverkas av den lokala kulturen och språksynen samt de talade och/eller skrivna språk som används i landet (Malm & Östman 2000:17–19). Påverkan från det talade/skrivna språket syns till exempel i hur DATOR tecknas i Finland: på finlandssvenskt teckenspråk baserar sig händernas form och rörelse i tecknet på att den som tecknar har en datorskärm framför sig¹, men på finskt teckenspråk har man lånat tecknen från det finska ordet *tietokone*: tecknet består av tecknen för ATT VETA² 'tietää' och MASKIN 'kone'. Olika teckenspråk uppvisar dock likheter, vilket dels beror på kontakter mellan döva och dövskolor från olika länder, dels på likheter i grammatiken vilka i sin tur baserar sig på den visuella modaliteten (Isof 2024). Alla tecknade språk är uppbyggda av samma typer av byggstenar – de olika tecknen och kroppsanvändningen, ansiktsuttrycken, munrörelserna och tempo (se t.ex. Jantunen [red.] 2010) – vilket ger en känsla av att de tecknade språken liknar varandra. Likheter mellan olika teckenspråk syns till exempel i att vissa tecken ser lika ut i flera språk. Det finns dock också så kallade falska vänner, vilket betyder att två tecken ser lika ut i två

-
1. Tecknet DATOR på finlandssvenskt teckenspråk i Signwiki: <https://finssl.signwiki.org/index.php/Dator>.
 2. Ord som är skrivna med KAPITÄLER representerar tecken i ett teckenspråkslexikon och det svenska ordet är en översättning av det tecknets betydelse.

teckenspråk men har olika betydelser. Ett exempel på falska vänner i finskt och finlandssvenskt teckenspråk är tecknen TEHDÄ ('att göra')³ och VARFÖR⁴. (Andersson-Koski 2015:12; Hoyer 2004:166; Malm & Östman 2000:17–19.)

Mellan de skandinaviska teckenspråken finns det av historiska skäl likheter på grund av aktiv kontakt mellan de olika nordiska dövskolorna: de finska och sverigesvenska teckenspråken liknar varandra, precis som de danska och norska teckenspråken. Man brukar emellertid inte säga att teckenspråken är besläktade på samma sätt som man beskriver släktskapsförhållanden mellan talade språk som fennougriska eller germanska språk; trots att teckenspråken uppvisar likheter har man inte forskat i deras gemensamma lingvistiska ursprung. (Andersson-Koski 2015:13; Hoyer 2004:165, 2013:232; Isof 2024.)

Det finns också dialektal variation inom de tecknade språken, och man tänkte länge att det finlandssvenska teckenspråket var en dialekt av det finska teckenspråket (Andersson-Koski 2015:17; Hoyer 2013:238; Rissanen 1985:14). Sedan 2005 har det finlandssvenska teckenspråket betraktats som ett eget språk (Andersson-Koski 2015:18–19; Hedrén m.fl. 2005:113–114), och sedan 2015 nämns både det finlandssvenska och det finska teckenspråket i de finländska lagarna, speciellt i Teckenspråkslagen (10.4.2015/359). Inom det finlandssvenska teckenspråket föreligger dialektal variation. Denna variation syns i val av tecken och i mängden lånetecken, som antingen kommer från sverigesvenskt teckenspråk i Österbotten eller från finskt teckenspråk i södra Finland. Speciellt tidigare, före internet, var den regionala variationen stor. Då följde många döva i Österbotten teckenspråkiga program i svensk tv och påverkades av språket där, vilket inte var fallet när det gällde döva bosatta i södra Finland. (Andersson-Koski 2015:12; Hoyer 2012:18–19.)

I Finland finns det uppskattningsvis ungefär 3 000 teckenspråkiga döva varav majoriteten har finskt teckenspråk som modersmål (Dövas Förbund 2022; KPO 2010). Av dessa är det enbart ungefär 90 döva som

3. Tecknet TEHDÄ 'att göra' på finskt teckenspråk i suvi.viittomat.net, https://suvi.viittomat.net/wordsearch.php?a_id=235&word_search=tehdä&offset=0&ssf=f=0&mpw=1.

4. Tecknet VARFÖR på finlandssvenskt teckenspråk i suvi.teckensprak.net, https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=20&word_search=varför&offset=0&ssf=0&mpw=1.

använder finlandssvenskt teckenspråk (Andersson-Koski 2015:4, 35), och de utgör således en minoritet inom minoriteten. Dessa döva är en del av den finlandssvenska minoriteten i Finland, men de är teckenspråkiga som har skriven svenska som andra eller främmande språk. (Andersson-Koski 2015:22–25; SOU 2006:74; Westerlund 2021:12–19.) De teckenspråkiga upplever sig först och främst som en språk- och kulturminoritet. Hörselstatusen hos teckenspråkiga personer varierar från döv till olika grad av hörselskador och från nedsatt hörsel till normalt hörande (Andersson-Koski 2015:29–30; Dövas Förbund 2022). Det betyder att en teckenspråkig person är en person som använder teckenspråk och som identifierar sig som teckenspråkig. Hen kan ha vuxit upp i en teckenspråkig familj med döva föräldrar eller själv vara döv teckenspråksanvändare från födseln. (Jokinen 2000:79–81.)

De teckenspråkiga kan, precis som vem som helst, ha språkliga utmaningar som förorsakas av funktionsnedsättningar eller inlärningssvårigheter, sjukdomar, hög ålder eller otillräckliga språkkunskaper (Hannola & Ala-Sippola 2010:14; Katsui m.fl. 2021:111, 121, 129, 135–139; Leskelä & Virtanen 2006:12; Sivunen & Juva 2021:3). Det här kallas också *döv plus* (se längre fram i det här kapitlet). En del av de möjliga språkliga utmaningarna hos teckenspråkiga kan övervinnas till exempel genom att teckenspråket anpassas. Det är viktigt att kommunicera så att informationen blir tillgänglig och mottagarna kan förstå den (Maaß 2020:21) – det gäller kognitiv tillgänglighet.

Som anges i rubriken handlar det här kapitlet om hur teckenspråk används i asymmetriska situationer och hur kommunikationen anpassas i teckenspråkiga situationer då någon av deltagarna har behov av ett lättare språk. Anpassning definieras som att kommunikation på allmänspråk anpassas till en form som är inriktad på en specifik grupp (se kapitel 1). Med anpassning av teckenspråket avses här sådana förändringar i innehållet, ordförrådet och/eller strukturen som bidrar till att budskapet uttrycks i en lättare form (se t.ex. Siltaloppi & Lindholm 2022). Anpassning av teckenspråk kan således liknas vid användning av lätt språk i vilket språk som helst då teckenspråksanvändaren i fråga inte klarar av kommunikationssituationen på allmänspråket (Aro & Uusimäki 2021; Kontturi 2022; Manunen 2019; Siltaloppi & Lindholm 2022). I det här kapitlet diskuterar jag både behovet av att anpassa teck-

enspråk och hur det anpassade sättet att teckna ser ut enligt litteraturen. Jag presenterar både inhemska och utländska studier och andra texter. I situationer där någonting är språkspecifikt nämns namnet på teckenspråket det handlar om.

Det finns en forskningslucka när det gäller hur man löser förståelseproblem i de tecknade språken. De existerande studierna om tecknat språk har inte haft många andra studier i tecknat språk att jämföra med, så teorier och motsvarigheter hämtas från studier om talat språk. Ett exempel på ett fenomen där en jämförelse trots allt har varit möjlig är frågan om hur ett förståelseproblem uttrycks i tecknade samtal. Forskningen har visat att man kan uttrycka ett förståelseproblem till exempel med en *freeze-look response*, vilket innebär att mottagaren med förståelseproblem har en fryst min och håller ögonkontakten med den som producerat yttrandet utan att på något sätt visa att hen har tagit emot hela yttrandet (Manrique 2016, 2017 och Manrique & Enfield 2015 i argentinskt teckenspråk; Skedsmo 2021:16, 35 i norskt teckenspråk). Andra diskreta sätt att uttrycka förståelseproblem i tecknade språk är olika ansiktsuttryck som höjning eller sänkning av ögonbrynen (Crasborn 2006), huvudrörelser (Oloff 2018), lutande framåt (Rasmussen 2014), huvudlutningar upp eller ner eller sidlänges (Sze 2011, se mera i Skedsmo 2021). Mycket ofta uttrycks förståelseproblem utan lexikala tecken (Skedsmo 2021:106), men om något lexem används kan det vara ett frågeordstecken som VAD eller VEM⁵ (Skedsmo 2020:14). Förståelseproblemen varierar och därmed också hur man reagerar på och korregerar dem: det kan gälla ett språkligt problem såsom att man använder ett tecken eller yttrande som är obekant för någon eller att det fattas bakgrundsinformation som gör det svårt att förstå någonting. Orsaken kan också ligga i att mottagarens kognitiva förmåga inte i just den situationen räcker till för att ta emot och förstå det som tecknas. (Skedsmo 2021:49, se också Albert & de Ruiter 2018.)

Den ökade migrationen i hela västvärlden innebär ett ökat antal nyanlända teckenspråksanvändare. Detta leder i sin tur till ett växande

5. De finlandssvenska tecknen för VAD i [suvi.teckensprak.net](https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=81&word_search=vad&offset=0&sssf=0&mpw=1), https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=81&word_search=vad&offset=0&sssf=0&mpw=1, och VEM i [suvi.teckensprak.net](https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=144&word_search=vem&offset=0&sssf=0&mpw=1), https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=144&word_search=vem&offset=0&sssf=0&mpw=1.

intresse för anpassning av teckenspråk bland vuxna språkanvändare. De nyanlända kan komma från länder där de inte har haft möjlighet att gå i skola, lära sig det lokala teckenspråket eller läsa och skriva på de lokala språken. Då kan de komma till exempel till Finland som i princip språklösa och vara tvungna att lära sig både ett tecknat och ett skrivet språk som vuxna. Särskilt teckenspråkstolkare har visat intresse för och behov av information om anpassning av teckenspråkig kommunikation, eftersom det tangerar deras praktiska arbete. Det finns internationellt sett bara ett fåtal publikationer om den anpassade teckenspråksanvändningen, och en stor del av den fokuserar på hur åldrande och eventuell demens påverkar språkanvändningen hos teckenspråksanvändare. Det är aktuellt att undersöka anpassning, för personerna som kanske behöver anpassat teckenspråk är många och behoven är olika beroende på varför personen har svårigheter i den språkliga vardagen.

En teoretisk fråga är huruvida man kan tala om ett lätt tecknat språk: kan man säga att det språk som används med till exempel nyanlända döva eller *döv plus*-personer är en egen språkform (lätt teckenspråk), eller rör det sig om anpassning av språkbruket som personlig variation?

Anpassning av teckenspråk

I det här avsnittet diskuterar jag först vem som kan anses tillhöra målgruppen för eller vem som eventuellt använder anpassat teckenspråk. Sedan redogör jag för vad som har studerats när det gäller anpassad teckenspråkig kommunikation: hur anpassningen syns i språkbruket eller hur anpassning görs då en teckenspråkig har demens, Parkinsons sjukdom eller afasi. Därefter diskuterar jag om det går att tala om ett lätt tecknat språk eller hur jag förstår detta och redogör för hur teckenspråkig kommunikation kan anpassas.

Målgrupper för anpassat teckenspråk

Teckenspråkiga nämns ofta som en av målgrupperna för lätt språk. Med det menar man att teckenspråkiga ses som en språkgrupp som kan ha svårt att läsa allmänspråkliga texter på finska eller svenska och därför kan ha nytta av att till exempel få myndighetsinformation på lätt finska eller lätt svenska. (Leskelä 2019a:89, 95, 101–102.) Tecken-

språkiga kan också ha andra utmaningar eller sjukdomar som ger dem extrautmaningar i kommunikation på teckenspråk. Det kan handla om neurobiologiska egenskaper, som intellektuella funktionsnedsättningar, autismspektrumtillstånd, utvecklingsrelaterade språksvårigheter, språkinlärningssvårigheter eller adhd (Aro & Uusimäki 2021:26; Leskelä 2019a:97–99), eller om förvärvade utmaningar som demens eller afasi (Aro & Uusimäki 2021:26; Leskelä 2019a:100–101). I litteraturen används begreppet *döv plus* för att syfta på döva med särskilda språkliga och kommunikativa utmaningar. Begreppet syftar också på personer som har flytt eller flyttat till andra länder och ännu inte behärskar de lokala språken. (Aro & Uusimäki 2021:26.)

Svårigheterna kan antingen vara medfödda eller börja senare i livet, till exempel som en konsekvens av åldrande och eventuell demens. Detta gör att det behövs kunskap om teckenspråkiga personers språkliga behov i äldreomsorgen. I *Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland* (KPO 2010:52) stadfästs att teckenspråkiga personers språkliga behov kan få speciell betydelse inom äldreomsorgen, eftersom åldrandet kan medföra demens och andra sjukdomar som innebär en försämring av kommunikationsförmågan.

Inom projektet *Lätt finlandssvenska* har vi velat samla information om och erfarenheter av de språkliga förändringar som sker hos teckenspråksanvändarna när de blir äldre och samtalsdeltagarnas förmåga att anpassa sitt språk när de kommunicerar med dessa äldre teckenspråksanvändare. Utöver de äldre teckenspråksanvändarnas språkliga behov har vi också varit intresserade av andra bakomliggande orsaker: anpassning som görs med språkinlärare eller andra som ännu inte, av en eller annan orsak, kan kommunicera på flytande teckenspråk.

Teckenspråkiga och demens

Som tidigare nämnts blir behovet av att anpassa teckenspråk aktuellt om den döva drabbas av demens eller av någon annan sjukdom. Enligt den internationella handboken för teckenspråk föreligger det knappt några studier om teckenspråksanvändning vid demens, trots att demens är vanligt och kan antas beröra också dövsamfundet (Pfau, Steinbach & Woll 2012:769–770). Det finns således ett behov av att studera hur teckenspråk förändras när talarna blir äldre och eventuellt drabbas av

demens. De senaste åren kan dock visa på några forskningsinitiativ även om det fortfarande finns en forskningslucka. I det här avsnittet sammanfattar jag några internationella respektive finska studier om teckenspråkiga med demens.

Emma Ferguson-Colemans doktorsavhandling från 2016 handlar om hur döva personer med demens och deras anhöriga i Storbritannien upplever vardagen och om hur dövsamfundet uppfattar fenomenet demens, dess symtom och påverkan på vardagslivet. I en av delstudierna i avhandlingen presenteras hur både språket och den icke-verbala kommunikationen förändras hos döva personer med demens (Ferguson-Coleman 2016:144–153). De fenomen som diskuteras är ändringar i ögonkontakt, ansiktsuttryck och storleken på tecknen och det utrymme tecknen tecknas i. Också val av tecken, upprepning i kommunikation, oväntade bidrag och *scaffolding*⁶ nämns som demensrelaterade förändringar.

Vad ögonkontakt beträffar noterar Ferguson-Coleman (2016:145) att de döva med demens kunde använda blicken för att signalera att de var förmögna att delta i interaktionen, även om ögonkontakten eventuellt bibehölls i kortare stunder än det förväntade. I tecknade språk bär ansiktsuttrycken semantiska betydelser (t.ex. Rissanen 2000:149, 163; Savolainen 2000:183; Sutton-Spence & Woll 2004:86–96), och Ferguson-Coleman (2016:146) noterade att ansiktsuttrycken förändrades i någon mån när teckenspråksanvändarna fick demens. Eftersom ansiktsuttrycken bär betydelser blev affekten i vissa uttryck svagare, och även sådant innehåll som annars skulle ha uttryckts med stark affekt uttrycktes på ett mer utjämnat sätt. Om man jämför detta med talat språk skulle det betyda att man talade monotont och med utjämnad prosodi. (Ferguson-Coleman 2016:147.)

Det skedde också förändringar i tecknen, som blev mindre och tecknades på ett mindre utrymme (Ferguson-Coleman 2016:147). Studien visade också att teckenspråksanvändare med demens i högre utsträckning än andra använde gamla tecken (Ferguson-Coleman 2016:149–150). Språk förändras över tid; nya företeelser etableras och nya tecken behövs för dessa företeelser. Vidare har tecknen förändrats

6. Se kapitel 7 för en definition av *scaffolding*.

över tid eftersom det visuella utseendet hos vissa fenomen har förändrats och tecknen bygger mycket på det visuella uttrycket.⁷ (Hedberg 2006:104–106.) De teckenspråkiga med demens slutade ibland använda dessa nyare tecken fastän de tidigare haft sådana i bruk och ersatte dem med äldre tecken som de eventuellt inte hade använt på en längre tid. Ytterligare ett drag som studien visade på var upprepning (Ferguson-Coleman 2016:151). Äldre teckenspråksanvändare med demens upprepade mer, vilket är ett drag som också förekommer hos talande personer med demens (t.ex. Kavé & Heinik 2017; Pekkala m.fl. 2008). En parallell förändring kunde alltså observeras hos teckenspråksanvändarna.

Ämnesutvecklingen hos äldre teckenspråksanvändare med demens uppvisade också vissa särdrag, då teckenspråksanvändarna kunde komma med oväntade bidrag (Ferguson-Coleman 2016:151–152). Öväntade bidrag definierades som bidrag producerade i situationer när personen med demens föreföll att inte följa med i kommunikationen men plötsligt producerade ett bidrag som passade in. Det här har också iakttagits i samtal som involverar hörande personer med demens (för en parallell, se Lindholm 2016).

Ett genomgående drag i kommunikationen med teckenspråksanvändare med demens var vidare enligt Ferguson-Coleman (2016:152–154) att andra deltagare bidrog med vad som på engelska kan kallas för *scaffolding*, det vill säga att de hjälpte personerna med demens med kommunikationen (se också diskussionen i kapitel 7). Om samtalsdeltagarna till exempel var medvetna om att personen med demens hade svårt att förstå frågor eller att över huvud taget inse att ett svar förväntades, kunde de hjälpa hen att komma med i interaktionen. Detta gjorde de bland annat genom att peka på personen med demens när det var

7. Exempel på tecken som har ändrat form på grund av att teknologin förändrats är tecknen för telefoner. Tecknet för TELEFON i finlandssvenska Signwiki, <https://finssl.signwiki.org/index.php/Telefon>, och ett annat tecken för modernare TELEFON (också i betydelsen 'mobiltelefon') i ett exempelmening i suvi.teckensprak.net, https://suvi.teckensprak.net/wordsearch.php?a_id=133&word_search=telefon&offset=0&e_id=379&sssf=0&mpw=1; tecknet för PUHELIN 'telefon' i finskt teckenspråk, https://suvi.viittomat.net/wordsearch.php?a_id=909&word_search=puhelin&offset=0&sssf=0&mpw=1; tecknet för KÄNNYKKÄ 'mobiltelefon' i finskt teckenspråk, https://suvi.viittomat.net/wordsearch.php?a_id=872&word_search=kännykkä&offset=0&sssf=0&mpw=1.

förväntat att hen skulle komma med ett bidrag, även om döva inte så ofta brukar använda pekande som ett sätt att kontrollera turtagningen i samtal mellan två deltagare.⁸ (Ferguson-Coleman 2016:151.)

En annan internationell studie är Anita DiBlasis (2011) magisteruppsats om åldrandets effekter på teckenspråksanvändningen hos användare av amerikanskt teckenspråk (*American Sign Language, ASL*). Studien visade att demens påverkade språkets fonologi, som i teckenspråket motsvaras av handformer och orientering av handflatan, handrörelser, placering och ansiktsuttryck. Däremot förblev syntax och morfologi i stort sett oförändrade. (DiBlasi 2011:37.) Förändringarna i fonologin syntes till exempel på så sätt att ett tecken inleddes med rätt handform och vid rätt plats men rörelsen aldrig blev fullständigt färdig, eller så hade tecknet rätt plats och rätt rörelse men handformen var fel – till exempel kunde den äldre peka med tummen i stället för med pekfingret, eller så kunde handformen vara rätt men både rörelse och plats var fel (DiBlasi 2011:25).

De teckenspråkiga med demens som deltog i DiBlasis (2011) studie tecknade också många korta yttranden: de svarade med ett tecken, medan kontrollgruppens deltagare producerade färre men betydligt längre yttranden. Det hände också att de enbart pekade på en bild som de skulle berätta om och tecknade tecken för enskilda objekt eller personer på bilden i stället för att beskriva och berätta vad som sker på bilden. (DiBlasi 2011:23, 30.) Resultaten kunde inte generaliseras eftersom undersökningsgruppen var så liten och demens påverkar individens språkbruk på olika sätt. Därför efterlyser skribenten studier med betydligt större grupper deltagare så att påverkan från olika bakgrundsfaktorer kan beaktas. Med dessa faktorer avses till exempel individernas födelseår, familjens språk under barndomen, skolspråk (talat/tecknat), dialekter, andra hälsoproblem såsom reumatism som kan göra det svårt att producera tecknen rätt och typ av demens (DiBlasi 2011:34–36). Det är viktigt att förstå de förändringar som äger rum så att närstående och vårdpersonal kan anpassa sitt sätt att kommunicera för att bidra till meningsfull kommunikation (DiBlasi 2011:38).

Fastän det totala antalet studier om demens hos döva teckenspråkiga

8. Pekning används för att visa vem som har följande tur, åtminstone i möten med flera deltagare (se Van Herreweghe 2002).

personer är litet (se vidare t.ex. Allan m.fl. 2005; Atkinson m.fl. 2015; Falchhook m.fl. 2013) har man i Finland forskat i de språkliga förändringar som demens förorsakar i teckenspråk (se vidare Kangas-Lumme & Pekkala 2015; Pekkala m.fl. 2013; Rainò 2010; Rantapää & Pekkala 2016; Rantapää, Rainò & Pekkala 2015). Studierna har visat på olika utmaningar: både minnestest och vård av personer med demens lider av att vårdpersonalen inte har samma språk som personerna med demens. Personalen som ska identifiera demens hos sina kunder och handleda dem i vårdsituationer träffar mycket sällan teckenspråkiga i sitt arbete och är inte vana vid de språkliga och kulturella särdragen förknippade med teckenspråk. De test som personalen använder är baserade på finska eller svenska som första språk (Kangas-Lumme 2014) och kan därmed ge fel indikationer på grund av att den teckenspråkiga använder finska eller svenska som andra språk, även om testsituationen tolkas till teckenspråk (Rantapää m.fl. 2015:136). Minnestestet CERAD (Pulliainen m.fl. 1999; Rainò 2010) finns översatt till finskt teckenspråk men baserar sig på finska, och det kan vara svårt att med hjälp av testet identifiera förändringar i personens teckenspråksanvändning (Falchhook m.fl. 2013; Rantapää m.fl. 2015:136). Demens påverkar teckenspråksanvändningen, men de teckenspråkiga med demens och deras anhöriga upplever ofta att det finns utmaningar i att testa och utvärdera denna påverkan. Dessutom upplevs det att den hörande världen inte känner till de teckenspråkigas upplevelser och behov: många teckenspråkiga med demens känner sig ensamma och utanför i vardagens sociala situationer. (Rantapää m.fl. 2015:131, 134–135, se också Allan m.fl. 2005; Atkinson m.fl. 2011; Kangas-Lumme 2014.)

Även anhörigas uppfattningar av kommunikationen med teckenspråkiga med demens har undersökts. I en studie av Minna Rantapää och Seija Pekkala från 2016 rapporterade anhöriga till finska teckenspråkiga med demens att samtalen gradvis blev svårare att upprätthålla när demensen framskred. Personer med demens hade en krympande vokabulär, fick svårare att hitta tecken och avvek ofta från samtalsämnet. När teckenspråket gradvis mattades av fick den multimodala kommunikationen såsom icke-standardiserade gester en alltmer framträdande roll i kommunikationen. Personerna med demens började till exempel visa med ansiktsuttryck att någonting gör ont eller inte

är bekvämt (Rantapää & Pekkala 2016:1212). Studien visade att döva personer med demens verkar gå igenom liknande förändringar i språk och kommunikation som hörande personer med demens, och att deras samtalspartner måste anpassa sig till och tolka de här personernas kommunikation (Rantapää & Pekkala 2016:1215). Förändringarna i kommunikationen gällde bland annat hur och på vilket språk personerna med demens kommunicerade: de tecknade finskt teckenspråk mer eller mindre än tidigare, pratade finska mer eller mindre än tidigare⁹ eller var mer icke-verbala än tidigare. Personerna med demens blev vidare passivare och tog färre initiativ till nya samtalsämnen, vilket innebär att familjemedlemmarna fick ta initiativ och leda diskussionen. Förändringarna ledde också till försämrad språkförståelse: personerna med demens fick själva svårare att förstå olika teman och begrepp och andra fick svårt att förstå dem. Även förändringar i sociala relationer kunde iakttas antingen som att personerna med demens hade färre sociala relationer än tidigare eller som att de blev aktivare och mer sociala om de fick flytta in i en tecknande omgivning (Rantapää & Pekkala 2016:1209–1210).

I sin doktorsavhandling från 2024 sammanfattar Minna Rantapää att både närstående och vårdare upplever att det sker förändringar i språkbruket hos en teckenspråkig person med demens (Rantapää 2024:43–44). Allt förändras dock inte. Om dessa teckenspråkiga har använt läppläsning och tal som kommunikationsmetod med hörande människor kan de fortsätta med det, och om de har använt finskt teckenspråk med omgivningens döva och hörselskadade personer fortsätter de med det. Däremot tycks de glömma tecken eller använda sådana tecken som inte passar i kontexten. Både anhöriga, vårdpersonal (speciellt de som är mindre erfarna) och teckenspråkstolkar upplever att det förekommer förståelseproblem i interaktion med teckenspråkiga med demens. Problem finns hos båda deltagarna i samtalet: den teck-

9. Döva som har gått skola under oralismens tid har inte fått använda teckenspråk i skolan utan har fått talundervisning. Oralismen började lätta i Finland på 1970-talet efter att teckenspråken hade blivit accepterade som naturliga språk. Den oralistiska generationens döva kan fortsatt använda (i dessa fall) finska som ett av sina språk också i den talade modaliteten. (Andersson-Koski 2015:13; Hoyer 2004:163–165; Wallvik 1997:161–162.) Då deras kommunikation förändras p.g.a. demens kan också användningen av finskan påverkas.

det finlandssvenska tecknet STRUNTA I¹³), eller så rör bara en av händerna på sig medan den andra hålls stilla (se t.ex. det finlandssvenska tecknet KORV¹⁴). I enhandstecken hålls den andra handen stilla: den kan hålla kvar en handform från ett tidigare tecken eller vara i en viloposition. (Nilsson 2007:165–167; Siltaloppi 2016:25.) Parkinsons sjukdom kan förorsaka fel i dessa rörelser. Dessutom börjar personen förlora ansiktsuttryck och kan även bli helt uttryckslös (Poinzer & Kegl 1992). Detta innebär att personer med Parkinsons sjukdom kan få reducerade ansiktsuttryck vid tecknande, antingen i hela ansiktet eller bara runt ögonen (Rautakoski & Martikainen 2014:128–129). Utöver detta kan Parkinsons sjukdom orsaka svårigheter i koordineringen av sådana tecken som följer varandra och bildar smidiga teckenserier som i sin tur bildar meningar (Tyrone m.fl. 1999). Alla dessa förändringar bidrar till att göra prosodin i det tecknade budskapet mer monotont vid Parkinsons sjukdom (Rautakoski & Martikainen 2015:142).

Afasi innebär språkliga svårigheter som börjar efter en hjärnskada som till exempel en stroke. Svårigheterna kan påverka både språkproduktion och språkförståelse. ([u177.se](https://www.su.se/afasi); Aivoliitto 2024.) Afasi kan också drabba teckenspråkiga döva (Corina 1998a; Marshall m.fl. 2005; Pekkala, Kangas-Lumme & Rainò 2013:215). Det föreligger ett fåtal studier om hur afasi påverkar de teckenspråkigas språkanvändning (se t.ex. Corina 1998b, 2012; Corina, Lawyer & Cates 2013). I dessa studier rapporteras hur en hjärnskada på den vänstra hjärnhalvan kan orsaka svårigheter för teckenspråk på samma sätt som för talade språk (se en diskussion om och en syntes av tidigare forskning i Marshall m.fl. 2004:538). Vid skador på vänstra hjärnhalvan kunde de teckenspråkiga till exempel få stora svårigheter med att förstå teckenspråk som de tidigare hade kunnat flytande. Vidare började de gissa sig till svaren på ja/nej-frågor. (Marshall m.fl. 2005:722.) De teckenspråkiga behöll

[php?a_id=26&sign_search=0%2C38%2C0%2C0%2C71%2C0%2C0%2C0&offset=6&sssf=0](https://suvi.teckensprak.net/signsearch.php?a_id=26&sign_search=0%2C38%2C0%2C0%2C71%2C0%2C0%2C0&offset=6&sssf=0).

13. Tecknet STRUNTA i suvi.teckensprak.net, https://suvi.teckensprak.net/signsearch.php?a_id=55&sign_search=0%2C38%2C0%2C0%2C71%2C0%2C0%2C0&offset=24&sssf=0.
14. Tecknet KORV i suvi.teckensprak.net, https://suvi.teckensprak.net/signsearch.php?a_id=3544&sign_search=0%2C38%2C0%2C0%2C74%2C0%2C0%2C0&offset=18&sssf=0.

dock förmågan att skilja mellan riktiga tecken och nonsenstecken och att förstå icke-språkliga gester (Marshall m.fl. 2005:119, 723). Förmågan att teckna själv, skriva eller över huvud taget använda någondera handen kunde försvinna (Marshall m.fl. 2005:722). Stroke kan orsaka problem med att förstå vad ett tecken eller ord betyder (Marshall m.fl. 2005:727, se vidare i Corina m.fl. 1992; Marshall m.fl. 2004).

Kan man tala om ett lätt tecknat språk?

En teoretisk fråga som jag har velat ställa i projektet är om man kan tala om ett lätt teckenspråk i samma bemärkelse som man i samband med talat språk talar om lätt språk i tal och interaktion. Är det alltså fråga om en självständig språkform eller handlar det om ytterligare en typ av anpassning som hör till det vanliga språkbruket hos teckenspråkiga? I det följande presenterar jag den finländska terminologin kring teckenspråk och skillnaderna mellan de olika teckenbaserade kommunikationsformerna. Jag redogör för terminologin som används i olika studier och förklarar skillnaden mellan att förenkla enskilda tecken och att anpassa hela sättet att teckna.

Den finska termen *selkoviittominen*¹⁵ används för att hänvisa till det som på svenska kunde kallas *lätt teckenspråk* eller *anpassning av det tecknade meddelandet till lättare språk* (Kotus 2023b). Termen används för att hänvisa till en praktik som är bekant för många, men om vilken det inte verkar ha gjorts så mycket forskning vare sig i Finland, de andra nordiska länderna eller någon annanstans i världen.

Inom teckenspråksbranschen har man länge på finska använt termen *selkoviittomat*¹⁶ eller *nalleviittomat*¹⁷ (Autio, Ylijoki & Heino 2005:9; Kuvaja, Rämö & Santavirta 2013:8). Med dessa termer avser man sådana tecken som är motoriskt enklare till sin handform och rörelse. Tecknen anpassas för att de ska kunna användas av barn med olika funktionsnedsättningar som medför motoriska svårigheter att genomföra vissa tecken. (Virtanen 2022.) Anpassningen kan till exempel innebära

15. 'Lätt teckenspråk' eller 'anpassning av det tecknade meddelandet till lättare språk'. Översättningen och betydelsen av *selkoviittomakieli* diskuteras i kapitlet.

16. 'Lätta tecken' (översättning: Satu Siltaloppi). Dessa förklaras i texten.

17. S.k. 'nallebjörntecken' (översättning: Satu Siltaloppi). Dessa förklaras i texten.

att tecknet görs med bara en hand i stället för med båda händerna, att tecknet görs symmetriskt med båda händerna i stället för med asymmetriska rörelser eller handformer och att fingrarna hålls ihop mer än vanligt (Kuvaja m.fl. 2013:17). Att förenkla tecknens handformer eller rörelser konstaterades dock vara onödigt: även de förenklade tecknen kunde vara motoriskt för svåra att genomföra för personer med motoriska svårigheter. Detta ledde till att dessa personer anpassade tecknen ännu mer, vilket gjorde det svårt för omgivningen att förstå tecknens betydelse. Vidare sägs det att det är bra att visa och själv använda den korrekta formen även om personen med motoriska svårigheter anpassar tecknet själv. (Huuhtanen 2012:29–30; Kuvaja m.fl. 2013:19.) Det är vanligt att barn ändrar handformer då de håller på att växa och lära sig att teckna (Takkinen 2002:141–147). *Selkoviittomat* ska med andra ord inte blandas ihop med *selkoviittominen* där tecknen inte är förenklade utan vedertagna men används på ett annat, anpassat sätt.

En annan term som ofta används på finska är *tukiviittomat*. *Tukiviittomat*, det vill säga *stödtecken* eller *tecken som stöd*, är per definition inte anpassade tecken utan tecken som är lånade från ett teckenspråkslexikon. De används tillsammans med tal och stöder talförståelse eftersom de viktigaste orden både talas och tecknas. Användningen av stödtecken gör talproduktionen långsammare, vilket också stöder förståelsen. (Handlaget u.å.; Papunet 2023.) *Selkoviittominen*, det som på svenska kan översättas som lätt teckenspråk eller anpassning av teckenspråk, har ingenting med användningen av stödtecken att göra. I stället är *selkoviittominen* enligt flera källor en genomtänkt förenklad språkform (Aro & Uusimäki 2021; Kontturi 2022; Manunen 2019; Sitaloppi & Lindholm 2022).

I det följande sammanfattar jag hur anpassning av teckenspråk beskrivs i litteraturen: i en bloggtext som är skriven efter en sakkunnigföreläsning för tolkutbildningen (Manunen 2019), i olika examensarbeten gjorda inom tolkutbildningen och inom ett projekt i Schweiz. Lätt teckenspråk eller *lättläst teckenspråk*, som är den term som Manunen (2019) använder, hänvisar till teckenspråk som talaren har varit tvungen att anpassa för att kunna kommunicera med personer med funktionsnedsättningar, döva flyktingar eller andra personer som upplever att teckenspråk i vanligt bruk är för utmanande. Lätt teckenspråk har dock inte inom tecken-

språkstolksutbildningen uppfattats som någon vedertagen språkform, utan som en anpassning av ett existerande språk till vissa särskilda krav i olika kommunikationssituationer. (Manunen 2019.)

Veera Jokinen (2018) har skrivit sitt examensarbete om bearbetade nyheter för döva och personer med hörselnedsättning. Hon reflekterar över om teckenspråket i de bearbetade nyheterna kan kallas för visuellt teckenspråk, lätt teckenspråk eller internationellt teckenspråk. Själv använder Jokinen (2018) de finska termerna *selkoviittominen* och *visuaalinen viittominen* ('visuellt tecknande'), som syftar på en förenkling och anpassning av teckenspråket till en lättare och mer visuell form. Jokinen (2018:16) menar att principerna för att utveckla de visuella teckenspråksnyheterna är en parallell till hur allmänspråket bearbetas till lätt språk, men att bearbetningen sker på ett annat sätt eftersom modaliteten är en annan.

Markus Aro och Tomas Uusimäki (2021:25) nämner *selkoviittominen* i sitt examensarbete om döva teckenspråkstolkars arbete. De definierar *selkoviittominen* utifrån Sainios (2002) definition för lätt språk på finska (*selkokieli*). I enlighet med denna definition betraktas lätt språk som förenklat jämfört med allmänspråk, vilket medför att innehållet, vokabulären och strukturen blir lättare och därmed lättare att förstå. Kommunikation på lätt språk (*selkokielineen viestintä*) riktas till personer som har svårigheter att läsa eller förstå allmänspråk. Den bakomliggande tanken med lätt språk är att alla i samhället ska ha rätt till information i den form som passar dem. (Aro & Uusimäki 2021:25.) Därmed betyder *selkoviittominen* att budskapet anpassas till mottagare som har svårt att förstå normalt teckenspråk (Aro & Uusimäki 2021:25).

En av de få organisationer som aktivt arbetar med lätt teckenspråk är det schweiziska institutet DIMA. Hösten 2021 höll tre schweiziska forskare (se Guidi, Notter & Weilenmann 2021) från DIMA en posterpresentation vid KLAARA-konferensen om lätt schweizisk-tyskt teckenspråk, *Plain Swiss German Sign Language (Leichte Deutschschweizer Gebärdensprache, Leichte DSGS)* som de använder inom invandrarundervisning för döva. Forskarna definierar *lätt DSGS* som en förenklad form av schweizisk-tyskt teckenspråk (Guidi m.fl. 2021). Utifrån de tidigare studierna och hur terminologin används på tyska i Schweiz skulle *selkoviittominen* på svenska kunna översättas som *lätt teckenspråk*

och användas på samma sätt: *lätt finlandssvenskt teckenspråk* och *lätt finskt teckenspråk*.

Hur anpassas teckenspråk?

Internationellt finns det bara ett fåtal anvisningar för hur man borde kommunicera med äldre teckenspråksanvändare som har demens (Ferguson-Coleman 2016; SCIE 2014) eller hur teckenspråk anpassas med invandrardöva som ännu inte behärskar det lokala teckenspråket (Guidi m.fl. 2021). Anvisningarna uppvisar många likheter oberoende av vilket teckenspråk det gäller. I det följande sammanfattar jag några studier och rapporter om lätt teckenspråk på schweizisk-tyska (lätt DSGS) och de finländska teckenspråken.

I motsats till standard-schweizisk-tyskt teckenspråk (*Deutschschweizer Gebärdensprache*, DSGS) använder sig lätt DSGS inte av munrörelser som baserar sig på ordformer i de språk som talas i omgivningen. Andra munrörelser används dock, likaså andra icke-manuella element: ögonbrynens olika rörelser samt ögon- och kroppsrörelser. De manuella tecknen görs luftigare så att rörelsen blir något större och långsammare. Tecknandet pausas oftare med hjälp av *holds*, vilket innebär att tecknen kan stoppas och lämnas kvar innan följande tecken kommer. På morfemnivå är det bättre att välja tecken på basnivå, produktiva tecken och ikoniska tecken i stället för tecken med abstrakt betydelse. På fras- eller textnivå rekommenderas användning av perspektivtagande¹⁸ (rolltagande, konstruerad verksamhet, eng. *constructed action*) och spatial referens. Det är också bra att ge exempel antingen så att de tecknas eller att bilder eller olika föremål visas. Av vikt är också att innehållet topicaliseras och att meningarna hålls kortare än i DSGS. (Guidi & Hermann-Shores 2019; Guidi, Notter & Weilenmann 2021.)

Under de senaste åren har anpassat teckenspråk diskuterats i två examensarbeten om finskt teckenspråk (Aro & Uusimäki 2021; Kontturi 2022). Aro och Uusimäki (2021:25) konstaterar att lätt teckenspråk liknar beskrivningar av lätt finska. I de talade lätta språken är mening-

18. Med perspektivtagande avses att man visar sitt eget eller någon annans agerande och görande eller reaktioner med sin kropp (Isof 2023).

arna tydliga och enkla och termerna etablerade och bekanta. Detta stämmer också då teckenspråk anpassas till en lättare form. I lätt teckenspråk används det mindre antal olika positioner för de tecken som placeras i teckenutrymmet. Dessa beskrivningar överensstämmer med de observationer som har gjorts vid DIMA-institutet i Schweiz (Guidi & Hermann-Shores 2019; Guidi, Notter & Weilenmann 2021). Aro och Uusimäki (2021:26) ser anpassat teckenspråk som en ändamålsenlig anpassning av teckenspråket som döva tolkar kan göra då de tolkar till kunder som saknar eller har bristfälliga kunskaper i språket och därför behöver anpassat teckenspråk för att kunna ta del av informationen. Även Sivunen och Juva (2021) har konstaterat att invandrardöva kan bli utan samhällelig information och att anpassat teckenspråk skulle kunna vara en lösning.

I sitt examensarbete på magisternivå beskriver Tarja Kontturi (2022) konkret de förändringar som görs då finskt teckenspråk anpassas. Studien baserar sig på intervjuer med två teckenspråkstolkare och en teckenspråklärare om hur teckenspråk ändras då samtalspartnerns kunskaper i finskt teckenspråk är knappa eller begränsade. Kontturis informanter hade erfarenhet av att arbeta med teckenspråkiga barn och vuxna, med invandrabakgrund och/eller speciella språkliga eller kognitiva utmaningar. Kontturi (2022:27) sammanfattar förändringarna i teckenspråket i fem olika kategorier:

1. Förändringar i de enskilda tecknens tempo: långsammare, tydligare tecken.
2. Förkortningar i sakinnehåll: kortare meningar, en sak per mening, tecknas enligt strukturen i det finska teckenspråket.
3. Andra metoder i stället för bokstavering: beskrivningar, bilder, ansiktsuttryck och användning av teckenspråk och inte tecknad finska.
4. Beskrivande strategier: placeringar, betoning av ansiktsuttryck, gester, skådespeleri.
5. Andra observationer: affordans,¹⁹ munrörelser, gester, ansiktsuttryck.

19. Affordans betyder det stöd som omgivningen ger och som möjliggör att språkinlärnigen fortsätter (Tieteen termipankki 2024).

Med beskrivande strategier och skådespeleri, som nämns i punkt 4, kan också avses Visual Vernacular som är en teckenspråkig konstform, ett estetiskt sätt att berätta sagor och berättelser mycket ikoniskt och med hjälp av kropps rörelser och mimer (Visual Vernacular 2020). Det går också att använda perspektivtagande (rolltagande, konstruerad verksamhet eller konstruerad aktivitet, eng. *constructed action*, se förklaringen ovan).

Redan innan det fanns studier om det anpassade sättet att teckna hade språkanvändarna identifierat vad som är viktigt att ta fasta på när teckenspråket anpassas för olika målgrupper. I Manunens bloggtext från 2019 sammanfattas en föreläsning om tolkning för invandrardöva, och där kan man läsa om råd som belyser hur anpassat teckenspråk i praktiken kan se ut. Bland annat bör rytmen vara lämplig, man bör ta pauser och också skapa mindre helheter som tecknas. För förståelsen kan det vara avgörande att den som tecknar inte skapar för stora och långa helheter. Om klienten har problem med synen måste tolken också anpassa hastigheten i sitt tecknande. (Manunen 2019.) Dessa anvisningar för anpassat teckenspråk har mycket gemensamt med anvisningarna för talat och även skrivet lätt språk (se t.ex. Leskelä 2019a; Leskelä & Uotila 2020), men det finns även rekommendationer som är mer specifika för just teckenspråket.

Bland de anvisningar som är mer specifikt avsedda för teckenspråket kan nämnas att bokstavering av namn kan skapa förvirring vid tolkning med flyktingar som kanske inte förstår handalfabeten i de europeiska teckenspråken. Därför kan bokstaveringen störa klientens koncentration snarare än att fungera som ett stöd för förståelsen. (Manunen 2019.) Även Jokinen (2018) har nått samma slutsats i sin studie av bearbetade nyheter för döva och personer med hörselnedsättning. Hennes resultat visade att det centrala i de bearbetade versionerna var minskad användning av fingeralfabetet. Fingeralfabetet ersattes till exempel av namn med bilder och teckningar, genom att egennamn tecknades eller genom att fotografier och teckningar visades samtidigt. (Jokinen 2018:24–25.) Ytterligare anpassningsmetoder var att tecknandet av sifferuttryck stöddes på så sätt att man samtidigt med tecknandet visade sifferuttryck i skriven form. Även specificerande tecken, vanligen i samband med ett egennamn, användes. I bearbetningen utnyttjades också utrymmet på ett annat sätt än i den ursprungliga versionen. Som exem-

pel ger Jokinen (2018:32–33) en nyhet om Palestina och EU-länderna, där placeringen av länderna hade ändrats så att de följer det riktiga geografiska läget noggrannare och öst–väst-axeln bättre än i de ursprungliga nyhetsversionerna. Dessutom visades en bild på en karta över området i bakgrunden. Användningen av utrymmet nämns också av Manunen (2019). Medan utrymmes användningen i teckenspråket har åtta olika platser på tre nivåer, kan man i anpassat teckenspråk använda bara två eller tre platser för den grammatiska placeringen av olika element. Detta kräver planering i språkbruket så att det blir tydligt och lätt att förstå. (Manunen 2019.)

Ur tolkens synvinkel är det mest centralt att tolken reflekterar över vad som absolut måste tolkas och vad som kan utelämnas. Om tolkningen innehåller för mycket information kan det vara svårt för klienten att förstå budskapet, vilket medför att tolken har både rätt och skyldighet att avgöra vad som absolut bör förmedlas och vad som kan utelämnas. (Manunen 2019.) Här gäller alltså samma instruktioner som för personer som skriver lätta texter (t.ex. Leskelä 2019a:116, 118–119).

Diskussionen om anpassat teckenspråk i Finland

Olika aktörer inom teckenspråksbranschen både internationellt och i Finland är bekanta med fenomenet som, beroende på källa, antingen kallas lätt teckenspråk eller anpassad användning av teckenspråk i kommunikation med teckenspråkiga som av en eller annan orsak har svårt med teckenspråk på allmänspråklig nivå. För att kunna få exakta definitioner behöver vi dock fortsatt forskning. Vi behöver mer forskning om anpassat teckenspråk men också om språkbruket i symmetriska situationer för att kunna jämföra och komma fram till noggrannare definitioner av de drag som utmärker anpassad användning av teckenspråk. Det är till exempel svårt att säga vad det betyder att teckna lugnare i ett asymmetriskt samtal om det inte finns forskning om hur snabbt man tecknar i symmetriska samtal. Aktörer inom branschen behöver också få möjlighet att diskutera terminologin och vidare forskning i ämnet. Diskussioner har inletts men det behövs fler.

I treårsplanen (2021–2024) för nämnden för de finländska teckenspråken ingår lätt teckenspråk (*selkoviittominen*) och klart teckenspråk

(*selkeä viittominen*) som ett av temana (Kotus 2023a). Nämnden har också diskuterat temat på flera möten under året 2023 (Kotus 2023b) och på en workshop i november 2023 (Kotus 2023c). I workshoppen deltog tiotals aktörer som arbetar med teckenspråkiga med försämrade eller bristfälliga språkkunskaper, till exempel personal från Kuurojen kansanopisto²⁰ där invandrardöva kan studera finskt teckenspråk och Dövas Servicestiftelse som har boendeenheter för teckenspråkiga som inte klarar av att bo hemma. På plats var också teckenspråkslärare och -forskare, representanter från Dövas Förbund och Finlandssvenska Teckenspråkiga rf och språknämndens medlemmar som arbetar till exempel som journalister eller teckenspråkstolkar. På workshoppen hölls några korta inledande presentationer om den forskning som finns om lätt finskt teckenspråk (Kontturi 2022) och lätt finlandssvenskt teckenspråk (Siltaloppi 2022; Siltaloppi & Lindholm 2022) och till exempel om sådant material som Kuurojen kansanopisto har utarbetat om brandsäkerhet på lätt teckenspråk (Kotus 2023c).

Vad gäller terminologin får vi vänta: *lätt teckenspråk* tycks vara en användbar term på svenska, men på grund av svårigheter att definiera exakt hur det lätta teckenspråket skiljer sig från standardspråket kan det vara bra att för tillfället använda *anpassat teckenspråk*. I kapitel 9 presenterar jag några drag som kännetecknar den anpassade användningen av finlandssvenskt teckenspråk.

20. En folkhögskola för teckenspråkiga, "en folkhögskola för döva". Folkhögskolan är verksam i Helsingfors, i Ljusa Huset där också Dövas Förbund och andra hörselorganisationer finns. Se <https://kuurojenkansanopisto.fi>.

Anpassning av det finlandssvenska teckenspråket

Föregående kapitel handlade om tidigare forskning om anpassning av teckenspråk. Här presenterar jag mina empiriska studier och de tankar materialet har väckt. Fokus ligger både på anpassning av språket och på anpassning av annat i situationen som bidrar till att kommunikationen fungerar trots språklig asymmetri. Med språklig asymmetri avses här kommunikationssituationer där deltagarnas språkkunskaper inte är lika utan minst en deltagare har svaga språkkunskaper och de övriga goda språkkunskaper (Leskelä 2019a:213, 215, se också kapitel 7).

Det är inte bara språket – konkreta tecken och hur de kombineras till meningar och större helheter – som anpassas. Icke-verbal kommunikation är viktig att beakta då kommunikationen sker ansikte mot ansikte och då teckenspråk anpassas. Det icke-verbala kommer till uttryck genom olika gester, miner och kroppens rörelser, det vill säga allt annat än tecken som tecknas eller ord som sägs högt (se t.ex. Emmorey 1999:154–156; Liddell & Metzger 1998:674; Phutela 2015:43; Valli, Lucas & Mulrooney 2005:132, 284–285). Annat som anpassas i situationen kan vara belysningen, bakgrundsljud och deltagarnas placering så att alla ser bra. Jag presenterar först materialet och metoderna för den här studien och visar sedan med hjälp av exempel hur anpassning kan göras och vilka aspekter i det anpassade språkbruket som språkbrukarna reflekterar kring.

Om informanterna och materialsamlingen

Med mitt material ville jag skapa ny kunskap om det finlandssvenska teckenspråket, närmare bestämt om hur det finlandssvenska teckenspråket anpassas och vilka språkliga behov finlandssvenska teckenspråkiga har. Av materialet framgår olika problematiska situationer i interaktionen mellan olika teckenspråksanvändare. Mitt syfte utmynnade i forskningsfrågan för det här kapitlet: Anpassar samtalsdeltagarna sitt språk så att kommunikation med äldre döva och *döv plus*-personer ska fungera? Och om så är fallet, hur löser deltagarna olika förståelseproblem antingen proaktivt för att de vet att vissa saker som kommer att bli problematiska eller som reaktion på ett uttryckt förståelseproblem?

Jag har tre typer av material i min studie: fältobservationer, intervjuer och gruppdiskussioner. Jag ville samla in ett mångsidigt material för att lyfta fram de teckenspråkigas röst – den kunskap som redan finns i gemenskapen och de problem som gemenskapen upplever. Fältobservationerna genomfördes i olika grupsituationer med deltagare i olika åldrar och med varierande språkkunskaper. Fältobservationsmaterialet består av 19 situationer där teckenspråkiga träffas i olika sammanhang. Av dessa situationer har 8 videofilmats med en eller två kameror och utgör 13,5 timmar videomaterial. I 11 av situationerna misslyckades videoinspelningarna av en eller annan orsak, så från dessa situationer finns bara fältanteckningar gjorda under och direkt efter situationen. Vissa av fältsituationerna är gruppdiskussioner i den meningen att diskussionerna omfattar flera deltagare, men jag spelade också in en gruppdiskussion med tre hörande språkinlärare på Teams. Den diskussionen ingår inte i den här analysen eftersom språkinlärares iakttagelser var så pass annorlunda än andra iakttagelser: de handlade mest om undervisningssituationer i klassrummet, undervisningsmetoder och egenskaper hos en bra språklärare.

I intervjuerna deltog olika teckenspråksanvändare, personer som arbetar med teckenspråksanvändare och personer som studerar finlandssvenskt teckenspråk. Informanterna valdes med snöbollsmetoden, alltså så att jag kontaktade ett antal personer som känner någon som arbetar med teckenspråkiga och använde dessa personer för vidare kontakter. Eftersom de finlandssvenska teckenspråkigas språkgemen-

skap är så liten letade jag också efter personer som arbetar med språkinlärare, äldre teckenspråkiga eller teckenspråkiga som har demens eller andra sjukdomar som påverkar deras språkbruk oberoende av vilket teckenspråk de använder. Dessa personer arbetar med teckenspråkiga på olika sätt: som tolkar och översättare, lärare, inom kyrkans teckenspråkiga arbete eller vården, eller så arbetar de eller är aktiva medlemmar i olika föreningar eller organisationer som ordnar verksamhet för teckenspråkiga. Bland informanterna finns både döva och hörande som har teckenspråk som sitt första språk eller modersmål eller som har lärt sig att teckna senare i livet.

Jag gjorde sammanlagt 17 intervjuer med 15 olika personer (ca 19 timmar) i januari–november 2022. Först gjordes intervjuerna antingen via Zoom eller Teams, men efter att covid-19-restriktionerna hävts gjorde jag också några intervjuer på informanternas arbetsplatser. Intervjuerna genomfördes på det språk som informanterna önskade (svenska, finska, finlandssvenskt teckenspråk eller finskt teckenspråk) och ingen tolkning behövdes. Intervjuerna spelades in antingen via inspelningsfunktionerna i Zoom eller Teams eller med en videokamera. Utifrån dessa intervjuer kunde jag ta del av informanternas iakttagelser kring hur kommunikationen möjligen förändrats i och med att teckenspråksanvändarna blivit äldre eller möjligen insjuknat i någon sjukdom som sedan påverkat deras språkbruk. Dessutom fick jag information om vad som är kännetecknande för situationer med sådana språkanvändare som kommit till Finland som vuxna utan någon utbildning eller språkkunskaper och integrerats i Finland via den teckenspråkiga gemenskapen.

På grund av restriktionerna förorsakade av covid-19 blev de planerade observationerna av samtal mellan äldre teckenspråkiga och deras anhöriga och vårdpersonal mer sporadiska. Det som dock kom fram var att många informanter kände oro över vården av teckenspråkiga äldre i Finland. De menade att det är sorgligt att många är tvungna att bo hemma så länge även om de skulle behöva en vårdplats. De är ensamma och får kanske besök av personer från hemvården som sällan kan teckenspråk. När de äldre sedan får en vårdplats är situationen sällan perfekt: personalen kan kanske inte teckenspråk eller känner inte till personens tidigare språkbruk, till exempel hur en person med demens tidigare har kommunicerat. Därmed märker personalen eventu-

ellt inte om språkbruket blir sämre. Det finns vårdenheter som erbjuder en teckenspråkig omgivning för de äldre (se Dövas Servicestiftelse sr, www.kpsaatio.fi), men de är för få och dessutom inte tillgängliga för alla teckenspråkiga äldre även om det finns enheter runt om i Finland.

Jag arbetade med det insamlade materialet på olika sätt. För videoinspelningarna från fältobservationerna använde jag annotationsprogrammet ELAN för att markera alla situationer där anpassning eller annat relevant förekom eller där informanterna diskuterade den anpassning som de sett eller gör själva. Därefter analyserade jag de olika situationerna med och diskussionerna om anpassningen och kategoriserade olika typer av anpassning. Fältanteckningarna är skrivna antingen på finska eller svenska, och de som är skrivna på finska har senare översatts till svenska. Alla intervjuer transkriberades grovt på finska eller svenska och anonymiserades. I och med att analyserna tar fasta på vad som sägs och inte hur det sägs behövdes ingen samtalsanalytisk transkription. De intervjuer som gjordes på ett tecknat språk (finlandssvenskt eller finskt teckenspråk) översattes till svenska. Jag gjorde först en grov annotation i ELAN, anonymiserade de olika kännetecknande elementen och översatte det som tecknades till svenska.

Metodmässigt är den här studien en samling av flera metoder som integrerats – den har drag av samtals- och diskursanalys och etnografi men är inte ett renodlat exempel på någon specifik metod. Multimetodiska lösningar gör det möjligt att förstå hur kommunikationen fungerar i olika situationer (se t.ex. Shaw, Copland & Snell 2015). Efter bearbetningen av materialet gjorde jag en materialbaserad kategorisering och identifierade vissa typer av anpassning som diskuteras nedan. I materialet nämndes också anpassningar som användning av avskalat teckenspråk, anpassning av nivån på samtal och samtalsämnen, val av rätt stil i samtal och anlitande av bekant person samt kontrollfrågor som används för att garantera förståelsen. Dessa anpassningar faller dock utanför ramen för den här studien.

Hur anpassas den teckenspråkiga interaktionen?

I det följande diskuterar jag, med hjälp av exempel ur intervjuer och fältanteckningar, några av anpassningstyperna i materialet. Jag har delat in

exemplen i kategorierna förklaring, upprepning, ändringar i rytm och tempo samt observationer av munrörelser och anpassning av icke-verbal kommunikation.

Förklaring

Förklaringar används för att öka förståelsen, både proaktivt och som en reaktion på uttryckta problem. De är vanliga i asymmetriska kommunikationssituationer (Eilola 2020:243–244; Leskelä 2019a:241–242) och kan ske till exempel i samband med termer, tecken eller fenomen som är obekanta. Exempel 1 härstammar från en intervju där informanten berättar om hur man eventuellt kan förklara tecknet för *ytterkläder*:

Exempel 1: Intervju med en person som arbetar med teckenspråkiga i olika åldrar¹

då det finländska vädret ännu inte är så bekant [för en invandrardöv] så borde man kanske teckna NU VINTER UTE GÅR MÖSSA ROCK INTE SHORTS INTE KEPS [översättning: nu är det vinter så då man går ute, man ska ha en mössa och rock på sig, inte shorts eller en keps]

Följande två exempel handlar om hur man tecknar klockslag. Traditionellt tecknas klockslagen analogt, det vill säga den som tecknar tänker sig en analog klocktavla framför sig och tecknar klockslagen där, och mottagaren ser denna klocktavla spegelvänt och tolkar den sedan rätt för sig själv. I exempel 2 anser informanten att det ibland är svårt för mottagaren att tolka den spegelvända klockan, och av exempel 3 framgår hur det digitala tecknandet sker.

Exempel 2: Intervju med en person som arbetar med teckenspråkiga i olika åldrar

Jag ser att klockslagen kan vara svåra och om jag är ens lite misstänksam att personen inte kan tolka de spegelvända klockslagen och ofta är det så om personen är på neurospektret, så då använder jag den digitala klockan också, som 10 KOLON 20.

1. KAPITÄLER visar att det som skrivs har varit tecknat och de svenska orden kodar det som tecknades. I hakparentesen visar jag först tilläggsinformation, dvs. ord som inte sades då men som behövs för att göra citatet förståeligt. I den sista hakparentesen ger jag översättningen för det som informanten tecknade.

Exempel 3: Fältanteckning, mitt i ett samtal mellan en vårdare och en äldre teckenspråkig

Klockslagen ska [med mina äldre kunder] helst tecknas digitalt (10:45, 14:00), inte som "kvart i 11", "jämmt 2".

Det framgick också att det kan vara bättre att teckna större siffror både som ett tecken där siffertecknet är integrerat i siffersystemet och som enskilda siffror. Om man tecknar 400 ska man alltså först teckna FYRA integrerat i tecknet HUNDRA, betydelsen 400, och sedan separat tecknen FYRA NOLL NOLL. Det här tas också upp av Kontturi (2022:29) som nämner att integrerade siffertecken, som FEMHUNDRA, borde undvikas och att man till exempel då man tecknar att någonting sker tre gånger ska undvika ett tecken där siffertecknet TRE är integrerat i tecknet GÅNGER och hellre teckna TRE GÅNGER med tecknen i sina grundformer.

Förklaringar kan också ske som reaktioner på uttryckta problem snarare än som proaktiv anpassning. De teckenspråkiga har olika sätt att smidigt ta kontakt med andra och be dem om en förklaring eller att teckna någonting på nytt. Det kan gälla att en hörande språkänvändare först har tecknat något som en annan deltagare sedan tecknar på nytt på ett lite annat sätt så att det blir mer förståeligt. Ett annat fall är att betydelsen av ett tecken förklaras eftersom det orsakar förvirring. Exempel 4 är hämtat från ett evenemang där både finlandssvenskt och finskt teckenspråk användes och visst innehåll tecknades på båda språken. Deltagarna diskuterade även hur innehåll tecknas på de två språken. Mitt i en sådan diskussion vände sig en av deltagarna (D₁) till sin granne (D₂) och frågade diskret vad ett tecken, som en annan deltagare hade tecknat, betyder. En fjärde deltagare (D₃) såg det här och frågade om D₁ förstod det som tecknades i situationen.

Exempel 4: En samtalsfrekvens under en grupsituation (D₁ = deltagare 1, D₂ = deltagare 2, D₃ = deltagare 3)

- 01 D₁: [tecknet] BETYDA VAD
- 02 D₂: [ger en förklaring]
- 03 D₁: [repeterar vad D₂ tecknade] JA FÖRSTÅR JAG [tecknet]
- 04 D₃: KAN FÖRSTÅ VAD HEN TECKNA
- 05 D₂: JO ETT TECKEN ANNAN BETYDELSE OCKSÅ

Översättning:

D1: vad betyder det där tecknet?

D2: [ger en förklaring]

D1: [repeterar vad D2 tecknade] aa, okej nu förstår jag det där

D3: Kan hen förstå vad [personen] tecknar?

D2: Jo, det var bara ett tecken som har en annan betydelse också.

D1 följer diskussionen som pågår men märker att ett tecken är obekant. Hen frågar personen som sitter närmast hen vad tecknet betyder. Grannen (D2) förklarar den betydelse som tecknet har i de finländska teckenspråken. Därefter upprepar D1 förklaringen, och med det bekräftar hen att hen förstår den finländska betydelsen. D1:s reaktion på rad 3, JA FÖRSTÅR JAG, visar förståelse på samma sätt som reaktionerna *Oh!* eller *I see!* på norskt teckenspråk (Skedsmo 2020:543, 2021:67, se också Koivisto 2019 om finskans partikel *aa* som kan användas för att uttrycka förståelse). En annan deltagare (D3) ser den här diskreta förklarings-situationen och frågar om D1 förstår vad de andra tecknar. D2, som har gett förklaringen och som känner till D1:s språkliga situation, berättar för D3 att ett visst tecken har en annan betydelse i ett tredje teckenspråk som är D1:s första språk och att de har diskuterat dess betydelse i de finländska teckenspråken.

En typ av förklaringar sker i gruppdiskussioner som liknar sådana parallella diskussioner som ibland innehåller översättningar av det som just sagts (se t.ex. Harjunpää 2017:§3.1.1). Diskussionerna kan gälla både obekanta skrivna ord (se exempel 5) och tecken i en tecknad monolog (se exempel 6).

Exempel 5: En samtalsfrekvens under en grupsituation (D1 = deltagare 1, D2 = deltagare 2)

01 D1: [läser på ett papper och rör D2 i ärmen]

02 D2: [vänder ansiktet mot D1]

03 D1: [pekar på någonting på pappret] FÖRSTÅR INTE HÄR

04 D2: [tittar på stället som D1 pekar på och tecknar vad det betyder]

05 D1: JA FÖRSTÅR

Översättning:

D1: [läser på ett papper och rör D2 i ärmen]

D2: [vänder ansiktet mot D1]

D1: [pekar på någonting på pappret] jag förstår inte det här

D2: [tittar på stället som D1 pekar på och tecknar vad det betyder]

D1: aa, nu förstår jag

Exempel 6: Fältanteckning; teckenspråkig stund där publiken sitter i rader och följer program på scenen

[programansvariga] tecknar sitt tal. En i publiken framför mig frågade sin granne om ett par tecken. Grannen förklarade dem och fick ett nickande som svar.

I båda exemplen ovan tar en person kontakt med en annan person som sitter i närheten och frågar om betydelsen hos vissa skrivna ord eller tecknade tecken som hen inte förstår. I exempel 5 sitter deltagarna tyst i en ring och fyller i svaren på en frågesport på papper. Efter en stund rör D1 sin granne D2 i armen och pekar sedan på ett ord på ett papper som hen har framför sig. Hen tecknar FÖRSTÅR INTE HÄR, vilket betyder 'jag förstår inte det här'. D2 tittar efter vad D1 pekar på och förklarar sedan betydelsen av ordet. D1 reagerar med att teckna JA FÖRSTÅR vilket betyder 'aa jag förstår'. Sedan fortsätter de att fylla i pappren i tystnad. Charles Goodwin (2007:55) diskuterar en motsvarande situation, där ett barn pekar på någonting problematiskt i ett häfte och pappan tittar på häftet och förklarar problemet. Det sker en miljökopplad gest (*environmentally coupled gesture*) i samband med en förklaring: D1 pekar på ett ord på pappret i exempel 5 och barnet pekar på sitt häfte i Goodwins (2007:55) exempel. Gesten är med andra ord en pekning som är riktad mot någonting problematiskt i miljön. Sivunen och Tapio (2020:8–14, 17) har också diskuterat användningen av pekning och blickens riktning i teckenspråkiga asymmetriska diskussioner där två teckenspråkiga inte hade något gemensamt teckenspråk men ändå lyckades ha en lång diskussion tillsammans. Med hjälp av pekningar och blickens riktning kom deltagarna överens om olika betydelser så att de båda förstod innebörden på samma eller tillräckligt lika sätt för att samtalet skulle kunna fortsätta.

Teckenspråk är en visuell resurs som gör det möjligt att fråga sin granne eller diskutera kort utan att det automatiskt avbryter programmet för andra deltagare. I exempel 6 håller en person en monolog och står framför publiken som sitter i bänkrader. Jag satt i sista raden och observerade situationen. Mitt i monologen ser jag att en person, som sitter några rader framför mig, rör vid personen som sitter bredvid hen och med små tecken repeterar ett par tecken som personen som håller monologen har tecknat. Grannen tecknar med små tecken vad tecknen

betyder och personen nickar som svar. Sedan fortsätter de följa monologen. Att man som i exempel 6 har ett litet diskret samtal medan någon annan håller ett tal gör att personerna har en annan, parallell deltagar-ram (*participation framework*, se t.ex. Goodwin & Goodwin 2012:258) under en kort stund. Då man inte vill störa andra brukar man teckna med ganska små åtbörder – som i situationen ovan – så att ingen annan ser det. Det finns trots det en risk att någon som sitter bredvid eller rakt bakom ser det. Situationen ovan varade en mycket kort stund; deltagaren frågade om betydelsen hos några lexem, det vill säga enstaka tecken, och grannen svarade kortfattat. Förklaringar av den här typen liknar kopulameningar som *X är Y* (Dalton-Puffer 2007:131–138; Paananen 2017:121): *Vad är det här? Det är det här.*

Förklaringar av den här typen görs nästan som i förbifarten. Ibland räcker det att man snabbt tittar på sin ”stödperson” som sedan tecknar tecknet på ett annat sätt, anger det på ett annat teckenspråk, bokstave-erar betydelsen på svenska eller finska, ger en synonym eller lite bakgrundsinformation. Ibland upprepar stödpersonen samma tecken med tydligare munrörelser eller säger betydelsen högt på svenska eller finska – beroende på vem som behöver anpassning och vilka språk hen kan. Stödpersonen fungerar som förmedlare (*broker*, Bolden 2012:99): en person som förmedlar information mellan den som talar och den som har problem med att förstå. Följande exempel härstammar från mina fältanteckningar under en sammankomst med personer som är lediga på dagen eller äldre teckenspråkiga:

Exempel 7: Fältanteckning; sammankomst för personer som är lediga på dagarna eller äldre teckenspråkiga

Hur gör man små ”tolkningar” och ”förklaringar” som i förbifarten? Kort ögonkontakt med s.k. stödpersoner som tecknar samma sak på ett annat sätt, ger ett annat tecken eller bakgrundsinformation, repeterar med tydligare munrörelser eller säger det högt. Beror helt tydligt på vem som behöver förklaringen och vad som är deras hörsel-/pratstatus.

Syftet med olika typer av förklaringar är att minska asymmetrin mellan deltagarna. Asymmetrin kan vara kunskapsmässig eller förståelserela-

terad (se kapitel 7). Exempelen ovan visar att förklaringarna fungerar på samma sätt också i teckenspråkig kommunikation.

Upprepning

Förutom förklaringar är upprepningar ett sätt att öka förståelsen. Upprepningar kan gälla allt som sagts eller en del av det sagda och görs både efter att mottagaren har uttryckt att hen inte förstår och proaktivt (se t.ex. Ridell 2008 om upprepningar efter reparationsinitiativ). Exempel 8 visar vad jag antecknat under materialinsamlingen då en döv tecknade samma sak på nytt och på ett mer beskrivande sätt.

Exempel 8: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar

De teckenspråkiga tycks teckna samma sak på nytt till mig om de är osäkra om jag förstod eller inte. Andra omgången är ibland väldigt beskrivande, ibland "bara" samma sak på nytt.

Personen som tecknade till mig verkade reagera på någonting i min ställning eller mina miner och märka ett behov av att upprepa det hen hade tecknat. Här reagerade jag på att den andra omgången tecknades annorlunda, mer beskrivande, än den första omgången. Vid andra tillfällen hade personerna bara upprepat det som de hade tecknat utan att ändra på det. Även exempel 9, 10 och 11 härstammar från mina fältanteckningar. De visar vikten av pauser. Exempel 9 kommer från en sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar. Programmet bestod av både monologer som den programansvarige höll (dvs. berättade om någonting, exempelvis ett kommande evenemang) och diskussioner. Diskussionerna var antingen allmänna eller privata. I de allmänna diskussionerna kunde alla deltagare delta och de mer privata diskussionerna skedde mellan två och tre deltagare, speciellt senare under kaffeserveringen. Under situationen kunde jag observera hur samma person tecknade information till flera mottagare på en gång och senare diskuterade med bara en annan person. Hen kunde variera sitt sätt att teckna beroende på vem hen diskuterade med, men med tanke på mottagarvänliga pauser tänkte jag att det kanske är svårare då det är många mottagare.

Exempel 9: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar, en som är ansvarig för programmet

Viktigt att ge tid att ta emot meddelandet. Svårare kanske om man berättar någonting för en grupp? På diskussioner tuman-hand ger hen tid att svara och repeterar, väntar på ett annat sätt, det tycks fungera här.

Utifrån materialet verkar det vara viktigt att man har tillräckligt med tid för förståelsen då man kommunicerar med andra. Vikten av tid framgår av mina fältanteckningar som handlar om ett samtal med en anställd inom äldreomsorgen (exempel 10) och en sammankomst för personer som är lediga på dagarna och äldre teckenspråkiga (exempel 11).

Exempel 10: Fältanteckning; samtal med en vårdare som ofta träffar äldre med demens

Man måste ge tid för att svara. Det är en finfin skillnad mellan tjtande och att fråga igen för att stödja minnet.

Vårdaren i exempel 10 poängterade vikten av att ställa frågor, bjuda in den äldre i diskussionen och ge både tid och rum, men även stödja vid behov. Det här berättade hen efter jag hade fått observera samtalen hen hade med en äldre teckenspråkig person. Hen berättade att det ibland känns lite tjtigt eller att den äldre kan reagera med kommentarer som ”sluta tjata”, men då man känner den andra börjar man veta när den äldre behöver få frågan på nytt för att stödja minnet och när det är för tidigt för den. Man måste orka vänta på att den äldre börjar svara eller reagera på frågan på andra sätt. Även exempel 11 belyser betydelsen av tid för dem som ansvarar för programmet vid olika evenemang.

Exempel 11: Fältanteckning; sammankomst för personer som är lediga på dagarna och äldre teckenspråkiga

Fenomenalt sätt att förmedla information på ett väldigt visuellt sätt! Tecknar först vanligt och sedan mer visuellt samma sak. Wow hur hen berättade om mobilen som föll ur fickan i bilen och försvann. Stolen som rekvisita och för att göra det tydligare. Placerade stolen och tecknade vad som fanns omkring stolen. Och sedan sin mobiltelefon som rekvisita också. Skådespeleri hur hen letar efter mobilen inne i bilen, stiger ut ur bilen osv.

Strategierna för att ge mottagarna tid kan variera, men en av dem är att publiken får se samma information två eller tre gånger. Först tecknas informationen normalt och sedan lättare eller tydligare. Ibland tas också det mer visuella sättet att teckna och rolltagandet med (se kapitel 8). Det hände också i den situation från vilken exempel 11 har hämtats. Där berättade personen om en händelse där hen letade efter en försvunnen mobiltelefon i bilen. För att illustrera hur mobilen hade fallit ur fickan under bilsätet eller mellan två bilsäten använde personen en stol som ett bilsäte för att kunna teckna vad som fanns runt bilsätet och hur hen letade efter mobiltelefonen. Hen satt på stolen, steg upp och visade hur hen steg ut ur bilen och fortsatte leta och till slut också hittade mobilen.

Om publiken består av både finlandssvenska och finska döva tecknas samma information ofta på båda språken, först på det ena och sedan på det andra. Ibland repeteras inte allt på båda språken, utan enbart sådana tecken som skiljer sig. Även när två personer diskuterar kan det förekomma repetition. Då tecknas samma sak på flera sätt för att säkra förståelsen. Nedan följer ett exempel på en sådan repetition.

Exempel 12: Intervju med en informant som arbetar med äldre och även teckenspråkiga med demens

Det kan ju hända att jag träffar personen för första gången då och inte vet någonting om hens bakgrund så det händer att jag måste teckna samma fråga på nytt upp till två tre gånger, och måste prova lite olika sätt att teckna samma sak, kanske flera gånger så att jag hittar den nivå som jag ska använda med hen. Det finns olika nivåer i språkbruket och säkert hjälper det att jag har vuxit i en teckenspråkig familj, jag har en fingertoppskänsla för hur man kommunicerar och tecknar mer visuellt, med gester och pantomim.

Av de intervjuer som jag gjorde framgår att det kan vara svårt att hitta en lämplig nivå då man möter nya personer och inte känner till deras språkliga bakgrund. Med bekanta personer är det ofta lättare att anpassa språkbruket. Överlag tycks de döva eller teckenspråkiga veta vilka diskussionsdeltagare som har lite svagare språkfärdigheter än de andra och hur man ska teckna till dem. De döva eller teckenspråkiga är också vana vid att fråga om de inte känner till personens språk och språkliga bakgrund.

Ändringar i rytm och tempo

Ett fenomen som återkommer både i litteraturen (se kapitel 8) och i materialet är vikten av att tempot i samtalet är lugnt med avseende både på hela situationen och på tecknandet. Ju mer bekanta deltagarna är med varandra och ju mer symmetrisk situationen är, desto snabbare och otydligare kan man teckna utan att förståelsen lider. Med samtalsdeltagare som är mindre bekanta, helt obekanta eller som inte är så starka i sitt teckenspråk tecknas det annorlunda, såsom jag beskriver i fältanteckningarna (exemplen 13–15).

Exempel 13: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar

Ju bekantare man är med sin samtalspartner, desto snabbare och otydligare tecknar man. Med en mindre bekant eller helt ny person eller någon med ett annat förstaspråk, då tecknar många genast en aning långsammare, större, med tydligare handformer. Och ärendet påverkar också hur man börjar teckna.

Observationen som beskrivs i exempel 13 kommer från en situation där tiotals teckenspråksanvändare var samlade och jag såg hur en person hälsade på flera av de andra deltagarna och hur hen stannade och hade ett lite längre samtal (dvs. mer än bara en hälsning) med några av dem. Jag såg hur hen varierade sitt sätt att teckna beroende på vem hen samtalade med och hurdan deras gemensamma historia är.

Exempel 14: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar

Till en språkinlärare tecknas det långsammare, och vad som helst i omgivningen används som stöd.

I en sammankomst för teckenspråkiga, som exempel 14 är taget från, deltog också en språkinlärare som har studerat teckenspråk under ett par år. De som tecknade med hen anpassade sitt sätt att teckna på flera sätt: de tecknade långsammare, använde tydliga munrörelser, och som stöd använde de olika resurser i omgivningen. Det betyder att de visade fram föremål som det pratades om, de visade priset på en skriven prislista efter att de hade tecknat det och googlade också fram bilder på sådant som det pratades om.

Exempel 15: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar

Det här är för alla så det tecknas igen lugnare än i diskussionen i smågrupperna, nu har alla igen inte samma första språk.

Situationen bakom exempel 15 var en sammankomst där deltagarna var både finlandssvenska och finska teckenspråkiga. I situationen hade de diskuterat en stund parvis eller i smågrupper, och då hela gruppen samlades igen tecknades det lugnare så att alla skulle hinna förstå. Att tempot ska hållas lugnt nämns också i flera intervjuer. Vad lugnt och långsamt betyder konkret kunde ingen definiera exakt, utan det beror alltid på den enskilda personen och hens språkliga bakgrund, som en informant noterade i en intervju (se exempel 16).

Exempel 16: Intervju med en tolk

Jag var på en kurs där de berättade om lätt teckenspråk, om att anpassa teckenspråket, och att det viktigaste är att repetera, att teckna lugnt och tydligt. Och att det förstås är beroende på vem personen är, vilka specifika kunskaper och utmaningar hen har, vad den språkliga bakgrunden är.

Av de intervjuer och observationer som jag gjorde framgår hur viktigt det är att ha pauser mellan ämnesbyten och ibland till och med efter varje tecken för att ge den andra tid att förstå. Sammanfattningsvis kan man konstatera att om man har flera mottagare ska man teckna lugnare än om man bara har en mottagare för att minimera risken för att någon i gruppen inte förstår lika snabbt som de andra. Om samtalet sker via videomöten eller som videosamtal via mobiltelefonen ska det också tecknas lite lugnare än vanligt, vilket jag har antecknat under en hybrid-sammankomst (se exempel 17).

Exempel 17: Fältanteckning; sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar, en del av deltagarna deltog på distans

Till deltagarna via Zoom tecknas det lugnare än till salen, men inte långsamt utan mer som tänkt, lugnt, kontrollerat.

Det finns två typer av munrörelser som används i de tecknade språken. Den ena typen är ordformer som har lånats in från ett talat språk och som formas samtidigt med tecknet. Den andra typen är mun- och kindrörelser som inte baserar sig på ett talat språk även om de också kan ha en skriven form som lexikala tecken. En sådan munrörelse skulle exempelvis kunna beskrivas som ”en tyst *påå*-ordform”: det ser ut som om personen säger *påå*. (Rissanen 1985:103–104; Sandler & Lillo-Martin 2006:104–105.)

I en diskussion berättade en döv med invandrarbakgrund att munrörelser som baserar sig på talad finska eller svenska inte betyder någonting för hen och att de är onödiga. Hen sade att de finlandssvenska FÅGEL- och FJÄRIL-tecknen liknar tecken med en helt annan betydelse i det teckenspråk som hen först lärt sig och att det här har orsakat oklarheter (se exempel 18).

Exempel 18: Fältanteckning; samtal under en sammankomst för teckenspråkiga i olika åldrar

FÅGEL-/FJÄRIL-tecknen på finlandssvenskt teckenspråk liknar något tecken i en invandrardövs första teckenspråk. Det orsakade förståelseproblem. Hen fick förståelse av betydelsen via bilder.

Informanten i exempel 18 berättade att då hen hade kommit till Finland och började lära sig de finländska teckenspråken, använde de som tecknade med hen bilder av olika saker och fenomen som orsakade förståelseproblem då hen inte ännu kunde de finländska tecknen för dem. Det skulle inte ha hjälpt att bokstavera motsvarande ord på finska eller svenska, eller att ha motsvarande ordformer i munrörelserna, för dessa ord betydde inte i början och betyder ibland inte ännu heller någonting för hen trots att hen redan har varit länge i Finland. Tack vare tolktjänsten går det ändå att arbeta här, för den gör det möjligt att arbeta på teckenspråk.

Alla är inte av samma åsikt om betydelsen av ordformer som informanten i exempel 18. En vårdare berättar att en äldre döv vill att man tecknar så att munrörelserna följer det talade språkets ordformer nog-

grant även om den döva har varit med teckenspråkiga hela sitt liv och tecknar själv teckenspråk och inte tecknat tal där man följer det talade språkets ordföljd.

Exempel 19: Fältanteckning; samtal med en vårdare som ofta träffar äldre med demens

Munrörelserna viktiga med hen som vi just träffade. Tydliga ordformer, får inte vara för teckenspråkigt. Dvs. det här är helt tvärtom med hen jämfört med vad som ofta sägs. Dvs. åtminstone vissa teckenspråkiga har nytta av ordformer på svenska eller finska och även om man använder tecknat tal i stället för teckenspråk.

Det finns med andra ord också döva som har så pass goda språkkunskaper i något talat språk att det stöder deras förståelse då tecknet kombineras med en ordform som kodar tecknets betydelse på det talade språket hen kan. De här olika upplevelserna visar hur annorlunda behov olika teckenspråksanvändare kan ha av ordformer i munrörelserna.

Olika omständigheter kan göra det svårt att använda munrörelser. Under de strikta covid-19-begränsningarna orsakade användningen av munskydd problem för de teckenspråkiga. Enligt de intervjuade blev det då ännu viktigare att använda andra sätt som gör tecknandet tydligt. Valet av tecken blev viktigt om samma form har olika betydelser och den enda skillnaden finns i munrörelserna. Då behövdes någonting i tillägg till teckenformen, ett synonymt tecken eller någonting beskrivande. Tolkarna märkte också att de var tvungna att lära sig att fokusera blicken annorlunda jämfört med då man tecknar utan munskydd. Då man inte har munskydd tittar man "genom" händerna och fokuserar blicken på den tecknandes ansikte så att man ser ögonen, munrörelserna och händernas rörelser samtidigt. Med munskydd var de tvungna att fokusera på händerna, för halva ansiktet var täckt.

Icke-verbala element, såsom ansiktsuttryck, är en del också av tecknade kommunikationssituationer. Ansiktsuttryck kan ge information om konstateranden: om det som tecknas är en fråga eller uppmaning, och också om det innehåller ironi och sarkasm. Det är viktigt att ansiktsuttrycken stöder budskapet. Prosodi är däremot en paraplyterm för intonation, rytm och betoning. (Quer m.fl. 2017:37.)

Av mitt material framgår att döva anser att det är viktigt att ansiktsuttrycken är lämpliga, särskilt i asymmetriska situationer. Ögonen ska vara öppna då man tecknar och man ska inte ha ett koncentrerat så kallat russinuttryck, för det kan göra det svårt att förstå om minerna inte stöder det man tecknar. Russinuttryck kan enligt Zeshan (2004:12–13) beskrivas så här: kisande ögon, sänkta ögonbryn, rynkad panna och näsa. Många hörande som tecknar lär ha svårigheter med att ha kontroll över sina ansiktsuttryck. Det är alltså svårt för dem att skilja mellan frågande, berättande och betonande miner. De teckenspråkiga vet inte alltid hur de ska informera dessa personer om betydelsen av minerna om det inte är en undervisningssituation. Det här kom fram i ett kort samtal efter en situation där både döva och hörande teckenspråkiga hade deltagit.

Reflektioner och framåtblick

Utifrån intervjuer och fältobservationer kunde jag dokumentera iakttagelser om hur kommunikationen eventuellt förändrats i och med att teckenspråksanvändarna blivit äldre eller möjligen insjuknat i demens eller andra sjukdomar som påverkar deras språkbruk. Dessutom fick jag information om vad som är kännetecknande för situationer med språkanvändare som har kommit till Finland som vuxna, ibland utan någon utbildning eller språkkunskaper, och som integreras i Finland via den teckenspråkiga gemenskapen.

Redan under materialinsamlingen blev det klart att det finns två sätt att genomföra anpassning. Det ena är att teckna så visuellt och ”teckenspråkigt” som möjligt, det vill säga så löst från alla talade/skrivna språk som möjligt. Det andra är att teckna antingen enligt finskans eller svenskans ordföljd eller med tydliga finska eller svenska munrörelser medan man tecknar. En fråga som jag har ställt genomgående är vad som upplevs som ”tydligt tecknande”, och ett svar som jag ofta fick var att det är lugnt – lämplig takt och rytm – och med tydliga handformer. Jag märkte att de äldsta ofta tillfrågas om takten och rytmen är okej för dem. Det här visar att språkbrukarna i situationen uppfattar att takten eller rytmen är central för förståelsen, att det kan gå långsammare hos de äldre och att de kan behöva mera tid för att hinna se och förstå det

som tecknas. Det liknar situationen med prosodi för talat språk. Det samma sker i samtal mellan förstaspråksanvändare av teckenspråk och språkinlärare: de tecknar långsammare och brukar använda olika resurser som finns i omgivningen som stöd och hjälp.

Då teckenspråket anpassas används ofta andra språk eller kommunikationsmetoder som stöd och hjälp. Till exempel letar samtalsdeltagarna efter bilder på olika företeelser på internet och använder olika översättningsprogram för att hitta en möjlig översättning för olika fenomen på något skrivet språk. I situationer där teckenspråk behöver anpassas är det bra om de starkare språkanvändarna kan anpassa sitt sätt att teckna på flera olika sätt, kan teckna mycket visuellt och också utnyttja helhetskommunikationen, det vill säga använda resurser i omgivningen och situationen, som föremål och bilder, som stöd. Alla i situationen kan konkret visa vad man pratar eller tecknar om, till exempel vilken del av kroppen, vilken apparat eller vilket föremål det gäller. Deltagarna kan rita klagörande bilder på papper eller visa olika tidtabeller till exempel för mediciner i kalendern. Ibland är inget ikoniskt tecken tillräckligt för att förklara någon term, och om språkkunskaperna i de skrivna språken inte räcker för bokstavering måste man vara kreativ och försöka lösa det på andra visuella sätt. Flera gånger under materialinsamlingen nämndes det att döva teckenspråkstolkar, döva vårdare och döva lärare är överlägsna i asymmetriska interaktionssituationer. De kan snabbt märka om språket som används är för abstrakt eller svårt och kan hitta den rätta nivån snabbare än andraspråksanvändarna.

Vad behövs i framtiden?

Efter materialinsamlingen kunde jag konstatera att teckenspråksanvändare i Finland anpassar sitt tecknande på samma sätt som beskrivits i tidigare studier (se kapitel 8) oberoende av vilket teckenspråk de använder. Olika informanter berättar att då man av någon orsak måste teckna enklare gäller det att teckna så visuellt som möjligt och vara kreativ och lugn. Det lönar sig också att samarbeta med alla som är närvarande.

Under forskningen bekräftades det som har framgått av tidigare forskning: en del teckenspråkiga i olika åldrar kan ha nytta av en anpassad, förenklad form av teckenspråk. Det betyder att det är viktigt att se till att teckenspråkiga interaktionssituationer är språkligt tillgängliga för

alla deltagare. De bakomliggande orsakerna till behovet av anpassning är till exempel svaga språkkunskaper, någon långvarig sjukdom eller ett tillfälligt behov av anpassning på grund av kognitiv belastning, till exempel depression. Det finns också strukturell ensamhet bland teckenspråkiga döva som gör att de inte alltid har möjlighet att använda och utveckla sina språkkunskaper på bästa möjliga sätt. De teckenspråkiga äldre är enligt en rapport (Kursi, Jansson & Ylimaa 2023) också själva oroliga över sin ensamhet.

Min iakttagelse efter materialinsamlingen och alla observationer som jag fick ta del av är att det är mycket viktigt att vi alla har någon som vi förstår och som förstår oss. Det är viktigt att det finns någon som kan fungera som stödperson för oss, som vi kan be om hjälp och som kan hjälpa oss till exempel med att förstå tecken och förklara betydelser, och som kan ge oss extrainformation om situationen vid behov. Vid materialinsamlingen blev jag till exempel vittne till hur en samtalsdeltagare snabbt förklarade för en annan att en tredje deltagare inte förstått vad som kommunicerats eller vad en tredje part avsett med ett visst tecken.

Det är viktigt för dem som har språkliga svårigheter att det finns någon som är uppmärksam även på subtila signaler om att de inte hänger med och som kan hjälpa till med att lösa situationen. Frågan som återstår gäller om alla i teckenspråksgemenskapen har en sådan person och om det här är någonting som beaktas av dem som ordnar evenemang och aktiviteter. Vem tar hand om den kognitiva tillgängligheten?

Den här studien är bara början och väckte dessutom nästan flera frågor än den gav svar. I fortsatta studier borde den anpassade språk-användningen jämföras med allmänspråk. Detta behövs för att vi ska kunna ge mer exakta råd till den som behöver teckna lugnare eller tydligare, skala av sitt teckenspråk eller som i förväg vill kunna veta vad som kan förorsaka förståelseproblem så att hen kan ge proaktiva förklaringar och göra anpassningar.

Lätt språk och stigma

Temat för det här kapitlet är lätt språk och stigma, vilket är ett omdiskuterat ämne särskilt i en internationell kontext men som än så länge bara har utforskats empiriskt i liten utsträckning. På grund av detta har kapitlet en kartläggande karaktär, och dess syfte är att stimulera till en diskussion om ämnet och inspirera till framtida forskning om stigma. Även om vi inte har genomfört någon systematisk materialinsamling vill vi lyfta fram olika aspekter av ämnet med hjälp av några exempel på situationer där det finns referenser till möjliga stigmatiseringseffekter. Dessa exempel, som härstammar från olika källor, berör framför allt personer med intellektuella funktionsnedsättningar och stigma, eftersom majoriteten av diskussionen om lätt språk och stigma har berört denna grupp. Naturligtvis påverkar det stigma som är förknippat med lätt språk också många andra grupper, men vi överlåter till framtida forskning att diskutera detta närmare.

Vad är stigma?

Stigma är ett komplext begrepp. Enligt *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB 2023) kan begreppet bland annat ha betydelsen 'social värre eller skam eller förakt som vidlåder eller kännetecknar någon eller något likt ett brännmärke'. Enligt Erving Goffmans stigmat teori från 1963 kan stigma ses som en process där en person med sådana attribut som inte uppskattas av samhället blir avvisad på grund av dessa attribut. Stigma kan betraktas utifrån kulturellt bestämda, evolutionära och

sociofunktionella aspekter (Smith, Zhu & Quesnell 2016). Det kulturellt bestämda perspektivet understryker att stigma är socialt konstruerat, medan det evolutionära perspektivet ser naturligt urval som en av orsakerna till stigmatisering. Det sociofunktionella perspektivet för fram att det moderna samhället har eliminerat de grupp fördelar som är förknippade med stigma. I en modell för konceptualisering av stigma ser Link och Phelan (2001) stigmatisering som en process som börjar med att människor placerar in andra i kategorier som innebär en åtskillnad mellan "oss" och "dem". Stigmatisering baserar sig på tillgång till politisk, social och ekonomisk makt – bara grupper som har makt kan stigmatisera andra (Link & Phelan 2001:381).

Det finns olika typer av stigma. Med *offentligt stigma* avses sådant stigma som andra riktar mot de stigmatiserade personerna och med *självstigma* sådant stigma som en stigmatiserad person riktar mot sig själv (Corrigan & Watson 2002). Ytterligare en typ av stigma hänvisar till att personer från den dominerande gruppen som har relationer med stigmatiserade grupper riskerar att själva bli stigmatiserade (*courtesy stigma*, Goffman 1963). Den här typen av stigma kan påverka till exempel familjemedlemmar (Corrigan & Miller 2004; Larson & Corrigan 2008) och professionella (Ebsworth & Foster 2016; Halter 2008; Verhaeghe & Bracke 2012). Man kan även tänka sig att stigmat överflyttas till sådana föremål och kontexter som associeras med stigmat (Jacobson 2014). Forskning har visat att till exempel den vita käpp som synsatta använder som hjälpmedel har stigmatiserats, vilket har lett till att många undviker att använda detta hjälpmedel (Hersh 2015).

Stigma påverkar både dem som stigmatiseras och dem som stigmatiserar andra (Smith 2007:475–478). Individer som identifierar sig själva som medlemmar av en stigmatiserad grupp kommer sannolikt att använda olika strategier för att klara av detta. Stigma kan skapa stress i form av emotionella, kognitiva och beteendemässiga reaktioner hos dessa personer (Miller & Kaiser 2001). Den dominerande gruppen kan välja att distansera sig från de stigmatiserade individerna och med hjälpmedel och situationer som förknippas med dessa individer för att undvika att bli associerade med stigmat.

Stigma ses således ofta som relaterat till en dominerande grupps negativa attityder gentemot underordnade grupper. Ibland är den domi-

nerande gruppen också ansvarig för den underordnade gruppens vård, hälsa eller välbefinnande. Då kan den dominerande gruppens negativa uppfattningar ha en direkt påverkan på den underordnade gruppens liv. Detta är till exempel fallet när det gäller personer med funktionsnedsättning och vårdpersonal. I en översiktsartikel noterade Pelleboer-Gunnink med flera (2021) att vårdpersonal kan uppvisa stigmatiserande uppfattningar om klienter med intellektuell funktionsnedsättning, vilket påverkar bland annat kvaliteten på vård och rehabilitering. Vidare förekommer att vårdpersonalen stöder sådana sociala normer och praktiker som begränsar möjligheterna och valfriheten för personerna med funktionsnedsättning (Pelleboer-Gunnink m.fl. 2021:169). Vårdpersonalens kön, ålder eller utbildning verkade inte förklara förekomsten av diskriminerande attityder (Pelleboer-Gunnink m.fl. 2021:172). Inga studier har dock visat uttryckligen att detta slag av attityder skulle gälla just lätt språk inom vården. I allmänhet kan konstateras att forskning om stigmatisering har bedrivits i begränsad omfattning när det gäller personer med intellektuella funktionsnedsättningar, särskilt inom vårdsektorn (Pelleboer-Gunnink m.fl. 2021:168–169). Det är förvånansvärt med tanke på de vidsträckta effekter stigmauppfattningar kan ha på människor i en utsatt och underordnad position.

Ibland görs en bedömning att nära kontakt med den underordnade gruppen minskar stigma. Det här baserar sig på tanken att människor i allmänhet bär på ogrundad rädsla och osäkerhet mot främlingar, vilket förstärker stigmat, men när man lär känna gruppen försvinner dessa rädslor, vilket i sin tur minskar stigmat. Även om detta kan vara en logisk slutsats innehåller forskningen i viss mån motstridiga uppgifter om sambandet mellan stigma och kontakt med den berörda gruppen. I ovan nämnda studie av Pelleboer-Gunnink m.fl. (2021) verkade vårdpersonalens personliga relationer med människor med intellektuell funktionsnedsättning öka deras positiva uppfattningar om denna grupp något, medan deras uppfattningar inte påverkades positivt av att de hade en vän eller familjemedlem med funktionsnedsättning.

En introduktion till stigma kring lätt språk

Både i Finland och i andra länder har det under årens lopp förekommit vissa kritiska och negativa attityder gentemot lätt språk. Särskilt under den senaste tiden har kritiken i Finland emellertid varit mildare än i vissa andra länder. Här utgår vi först från Finland och utvidgar sedan diskussionen till att gälla andra länder.

Kritiska och negativa attityder till lätt språk i Finland

Även om attityderna mot lätt språk mestadels har varit positiva i Finland har lätt språk också kritiserats och motarbetats sedan 1980-talet, när de första lättlästa materialen producerades och publicerades (Virtanen 2006:99–100). Det finns en mängd anekdoter som vittnar om kritiska attityder, olika fördomar mot och stigma kring lätt språk. I *Språkbruk* (04/2016) skriver journalisten Maria Österlund om en kvinna som besökte LL-Centers¹ avdelning på bokmässan i Helsingfors och kommenterade: ”Jaså, är det en lättläst version, nej, då vill jag inte ha den. Jag tycker inte man ska förstöra böcker.” Österlund konstaterar att det finns fördomar mot lättlästa texter, framför allt mot lättlästa bearbetningar av skönlitteratur. En vanlig uppfattning är att bearbetningen på något sätt gör våld på de ursprungliga texterna. På 1980-talet, när lätt språk var nytt i Finland, uttryckte sig också vissa författare kritiskt mot lätt språk, vilket exemplifieras i en artikel av Hannu Virtanen (2006:99). I artikeln återges till exempel följande kritik från författaren Kaarina Helakisa mot lättläst skönlitteratur:

Måste vi alltså underkasta oss kommersiell lättprishållning när vi vill erbjuda barn och ungdomar böcker som är lätta att läsa. Går det att göra en bok som är superspännande, superkul, superläsbar och superlätt och högkvalitativ både konstnärligt och etiskt – och göra det med ett extremt litet ordförråd, stympad grammatik och andra spelregler från Wii.²

1. LL-Center är den aktör som ansvarar för lätt svenska i Finland, vilket också framgick i tidigare kapitel.
2. ”Onko meidän siis alistuttava kaupalliseen helppohintaisuuteen, kun halutaan tarjota helppolukuisia kirjoja lapsille ja nuorille. Onko mahdollista tehdä kirjaa, joka on huippujännä, huippuhaaska, huippuluettava ja huippuhelppo sekä laadukas niin taiteellisesti kuin eettisesti – ja tehdä se äärimmäisen pienellä

Kritiken är tvädelad. Å ena sidan kritiserar Helakisa bristen på ambition i lättläst litteratur för barn och ungdomar, vars orsak enligt henne ligger i strävan efter kommersiell profit. Å andra sidan hänvisar hon till att det är omöjligt att göra en intressant och högkvalitativ lättläst bok med ”spelregler från Wii”. Dessa spelregler avser Osmo A. Wiios läsbarhetsstudier från 1970-talet, som låg till grund för de första instruktionerna för lätt språk som producerades i Finland (jfr Rajala & Virtanen 1986). Instruktionerna presenterade lätt språk som en lista strikta grammatikliknande regler som borde följas noggrant vid arbetet med den lättlästa texten. Det är möjligt att tanken på sådana strikta regler har bidragit till att särskilt författare upplevt lättläst litteratur negativt. Senare har principerna för att skriva lättlästa skönlitterära böcker omformulerats så att de inte ska begränsa författarens yttrandefrihet lika mycket som de tidiga instruktionerna (jfr Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015).

Även författaren Eeva Joenpelto uttryckte kritik mot lätt språk på 1980-talet när hon offentligt tvivlade på om finländarna verkligen behöver lättlästa böcker (*Ilta-Sanomat*, 28.8.1987, citerad i Virtanen 2006:99):

Är finländarnas läskunnighet faktiskt så dålig som det sägs? Blir den bättre av att man börjar förenkla texter? Själv tänker jag inte börja skriva lättläst, för då måste man skära bort så mycket av sina tankar.³

Liksom hos Joenpelto ifrågasattes behovet av lätt språk ofta offentligt i Finland på 1980- och 1990-talen. Möjligen var det svårt för många att acceptera att det bland finländarna, som i allmänhet ansågs vara goda läsare, fanns personer vars läsförmåga inte räckte till för att de skulle kunna läsa litteratur på allmänspråk. Numera ifrågasätts inte behovet av lätt språk på samma sätt i Finland. De sjunkande PISA-resultaten för finländska ungdomar har möjligen ökat den allmänna förståelsen för läsproblem åtminstone sedan 2010-talet.

Bakom både Helakisas och Joenpeltos kritik ligger också rädslan

sanavarastolla, typistetyllä kieliopilla ja muilla wiilaisilla pelisäännöillä” (översättning: Camilla Lindholm).

3. ”Onko suomalaisten lukutaito todella niin huono kuin puhutaan? Paraneeko se sillä, että tekstiä ruvetaan yksinkertaistamaan? Itse en ryhtyisi selkokieltä kirjoittamaan, koska siinä pitää karsia niin paljon ajatusta pois” (översättning: Camilla Lindholm).

för att lättläst litteratur kan tränga undan allmänspråkliga böcker och sänka kvalitetsnivån, åtminstone inom barn- och ungdomslitteraturen. I allmänhet har tanken om att lätt språk skulle kunna skada det allmänna språket tagits upp också i några internationella framställningar av stigmatiseringen av lätt språk (t.ex. Bock 2015:10; Bredel & Maaß 2016:45).

Det är möjligt att speciellt skönlitteratur är ett område där lätt språk ses hota allmänspråkets status och som därför lätt stigmatiseras. I andra sammanhang är potentialen för stigma möjligen mindre. Detta antyds i en ny studie av lätt språk i sjukhuskommunikation (Valkendorff & Vanhatalo 2024; Vanhatalo & Valkendorff (under utg.)). I denna studie, som gällde personalens attityder mot lätt språk på sjukhuset Satasairaala i Björneborg, verkade användningen av lätt språk inte vara stigmatiserad. I stället betraktades lätt språk nästan uteslutande som ett positivt kommunikationsmedel. Bland fördelarna med lätt språk sågs att onödigt arbete på grund av missförstånd minskade, att de anställda kunde spara tid och att sjukhuset blev mer lockande. Nästan alla av de tillfrågade stödde användningen av patientinstruktioner på lätt språk, och de flesta av dem ansåg att lätt språk är lämpligt för alla sjukhusets klienter, oavsett deras språkliga förmåga. (Pöder 2023; också Satosuo 2023.)

Det är dock viktigt att skilja på berättigad kritik mot lätt språk, som i bästa fall kan bidra till att utveckla det lätta språket, och stigma, som leder till att lätt språk används mindre och dess utveckling försvagas. Att lätt språk ofta har kritiserats i Finland har för det mesta lett till att det lätta språket har förbättrats och utvecklats (jfr Leskelä & Uotila 2020:227–228; Virtanen 2009:112). Däremot är fördomar och stigmatisering skadliga både för individer som behöver språkligt stöd och för utveckling av och forskning i lätt språk. De kan till exempel leda till att en person inte vill eller kan använda lätt språk, även om hen behöver det. Stigmatiserade fenomen studeras också mindre och mer motvilligt än sådana fenomen som förknippas med högre status.

Reflektioner över stigma kring lätt språk i andra länder

Stigma kring lätt språk är ett tema som också identifierats internationellt. Den tyska forskaren Christiane Maaß (2020) diskuterar frågan utifrån en teori av Jones med flera (1984) om vad som påverkar upp-

fattningen av ett stigma. Teorin presenterar sex dimensioner som anses bidra till hur starka omgivningens reaktioner på stigmat är.⁴ Maaß diskuterar varje dimension i förhållande till lätt tyska.

Relevant är för det första om stigmat kan *döljas* för omgivningen. Stigmat relaterat till lättlästa texter kan bli tydligare av en ortografisk utformning som gör att texterna framstår som tydligt ”annorlunda” än texter på allmänspråk. Stigmats *varaktighet* har också betydelse. Om bruket av lätt språk ses som övergående, som för vissa språkinlärare, är det mindre stigmatiserat än ett permanent bruk. En vidare aspekt är hur *störande* stigmat är i relationer med andra. Om lättlästa texter förekommer synligt kan de tänkas påminna om att målgrupperna har vissa problem, vilket kan leda till att andra undviker kontakt med dem. Detta anknyter till att lätt språk uppfattas som stigmatiserat eftersom det associeras med det stigmatiserade tillståndet funktionsnedsättning. *Estetiska aspekter* hänvisar till om stigmat upplevs som motbjudande. Lätt språk kan uppfattas som fulare än allmänspråk, eftersom ett varierat språk ofta betraktas som vackert och variationen i lättlästa texter tenderar att reduceras på grund av strävan mot ökad begriplighet (Maaß 2020:213). Av betydelse är också stigmats *ursprung*. Stigmat blir starkare om ett tillstånd kan ses som självförvållat. När det gäller lätt språk kan detta främst tänkas gälla funktionella analfabeter⁵ och personer med invandrarbakgrund som bott i landet länge utan att lära sig målspråket. Den sjätte och sista dimensionen hänvisar till *farlighet*: stigmat blir starkare om det uppfattas som farligt för omgivningen. När det gäller lätt språk föreligger en diskussion om riskerna för att reducerade språkvarianter kommer att ersätta allmänspråket (Bredel & Maaß 2016).

Förutom teoretiska aspekter har lätt språk och stigmatisering i många länder beaktats ur ett praktiskt perspektiv. Detta framgår bland annat av boken *Handbook of Easy Languages in Europe* som beskriver utveck-

4. För en redogörelse på svenska av dimensionerna i teorin av Jones m.fl. (1984), se Lundberg (2010:16).

5. I Finland brukar vi inte tala om funktionella analfabeter, utan om vuxna som inte har någon egentlig diagnos men som har svårt att läsa trots att de gått ut grundskolan. I Finland skulle kanske personer som haft drogproblem och som kan ha språkliga svårigheter på grund av långvarig medicinering kunna uppfattas som en liknande grupp vars språksvårigheter anses vara självförvållade. Generellt måste dock konstateras att i Finland har sådana effekter av stigmatisering på olika grupper inte studerats eller diskuterats offentligt.

lingen av och forskningen i lätt språk i olika europeiska länder (Lindholm & Vanhatalo [red.] 2021a). Redan i bokens introduktionskapitel reflekterar redaktörerna kring att bruket av lätt språk kan tänkas vara stigmatiserande för sina användare (Lindholm & Vanhatalo 2021b:17). I kapitlet om Norge diskuterar skribenterna om det kan finnas ett stigma kring själva termen ”lätt”.⁶ Precis som i de tidiga exemplen från Finland noteras att stigmat kan gälla lättläst skönlitteratur – vissa läsare med läsvårigheter väljer för svåra böcker eftersom de inte vill att någon ska märka att de läser ”lätta” böcker. (Bugge, Berget & Vindenes 2021:389.) Även i kapitlet om Schweiz konstateras att lätt språk fortsättningsvis associeras med stigmatiserade grupper, trots att medvetenheten om lätt språk ökat under de senaste åren (Parpan-Blaser m.fl. 2021:585). Stigma lyfts även fram i kapitlet om Sverige, där det noteras att lätt språk länge hade låg status i Sverige, vilket möjligen lett till ett svagt forskningsintresse för detta fenomen (Bohman 2021:560). I kapitlet om Lettland slås fast att lätt språk borde betraktas som ett kommunikationsmedel för människor i allmänhet, inte bara för vissa målgrupper, eftersom detta skulle kunna minska stigmat kring lätt språk (Anča & Melnika 2021:320).

Å andra sidan har just idén om lätt språk som ett kommunikationsmedel för alla kritiserats som en faktor som kan öka stigmatiseringen. Christiane Maaß (2020:64–66) ger ett exempel på detta från Tyskland: år 2015 beslutade delstaten Schleswig-Holsteins parlament att ändra vallagen och ge alla sina 2,3 miljoner röstberättigade personer information på lätt språk, som ansågs vara en språkform som passar alla väljare. Överraskande nog väckte åtgärden så starka negativa reaktioner från medborgarna att parlamentet höll ett akut möte och beslutade att ändra vallagen igen. Därefter ersattes den lättspråkliga valinformationen med information på allmänspråk. Maaß konstaterar att personer som inte tillhör målgrupperna för lätt språk kände sig provocerade och uteslutna av den lättspråkliga valinformationen, vilket inte motsvarar vad lätt språk förväntas uppnå i ett inkluderande samhälle.

6. Också Maaß (2020:50–51) skriver om negativa konnotationer som anknyter till begreppen ”leicht” och ”easy”. Dylka konnotationer förekommer inte i samband med finskans förled ”selko-”, som anknyter till att något är klart snarare än lätt.

Också den tyska forskaren Silke Gutermuth (2020) konstaterade att acceptans eller förkastande av lätt språk påverkas av läsarens uppfattning om vem denna språkform är avsedd för. Hon jämförde receptionen av en lagtext med en version på klarspråk och en annan på lätt språk. I testläsargruppen med äldre människor väckte versionen på lätt språk motstånd: trots att denna version var lättast att förstå ville testläsarna inte använda den, eftersom den tolkades som avsedd för personer med funktionsnedsättning och inte för äldre personer. Gutermuths resultat väcker frågan om i vilken utsträckning stigma är kopplat till olika gruppers uppfattning om vem lätt språk är avsett för. Mer detaljerad forskning behövs för att göra det möjligt att bedöma, även i termer av stigma, när man borde erbjuda lätt språk respektive klarspråk till vissa grupper av människor och även vilken språkform som skulle vara lämplig för gruppen i fråga.

Vad som uppfattas som målgrupper för lätt språk definieras på olika sätt i olika länder, vilket potentiellt kan påverka stigmat. I Finland och de övriga nordiska länderna har man generellt ansett att lätt språk har flera olika målgrupper. Dessa målgrupper kan grupperas enligt orsakerna till behovet av lätt språk, men de indelas inte i primära och sekundära grupper (t.ex. Leskelä 2019a:97–103; Leskelä 2025; Virtanen 2009:37–61). I Tyskland och några andra länder indelas målgrupperna i primära och sekundära grupper (t.ex. Bredel & Maaß 2016:139; Hansen-Schirra & Maaß 2020:25–30; Maaß 2020). Indelningen bygger i grunden på FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som ger människor med kommunikationsstörningar rätt till tillgänglig kommunikation. Denna rättighet gäller dock inte personer som av andra skäl än funktionsnedsättningar skulle dra nytta av lätt språk, till exempel funktionella analfabeter eller migranter med låga andraspråkskunskaper (Bredel & Maaß 2016:139; Maaß 2020:185). Det är svårt att entydigt säga på vilket sätt målgruppsdefinitionerna påverkar stigmatiseringen, men man kan anta att om lätt språk enbart förknippas med personer med funktionsnedsättningar ses det uttryckligen som ett hjälpmedel för denna grupp. Om hjälpmedel blir föremål för den stigmatisering som allmänt förknippas med funktionsnedsättningar kan detta i princip tänkas öka stigmatiseringen av lätt språk, som i det tidigare nämnda exemplet med vit käpp och synnedsättning (Hersh 2015). Om lätt språk

däremot ses som ett hjälpmedel som stöder många olika grupper, kan detta tänkas minska stigmatiseringen.

Det är således möjligt att definitionen av målgruppen relaterar till stigma genom de negativa uppfattningar som förknippas med olika grupper, men i avsaknad av empirisk forskning är det svårt att dra slutsatser om vilka orsaker som påverkar detta. Om vi betraktar den nuvarande offentliga diskussionen i olika länder verkar det som om negativa attityder mot lätt språk uttrycks mer sällan i de nordiska länderna än till exempel i Tyskland.

Lätt språk och olika typer av stigma

I de nordiska länderna har lätt språk inte väckt någon särskilt het offentlig debatt på länge, men i till exempel Tyskland har diskussionen kring temat varit hetsig under de senaste tio åren. I Tyskland har lätt språk bland annat uppfattats som ett tecken på språkligt förfall och ansetts stå i konflikt med sådana normativa språk- och kulturideal som samhället måste försvara (t.ex. Bock 2015:10; Bredel & Maaß 2016:45). Lätt språk ses till och med som en provokation, som kan tänkas förstärka stereotypiska uppfattningar om personer med funktionsnedsättning för att det lyfter fram deras språkliga och kognitiva brister. (Bredel & Maaß 2016:51.)

När en sådan diskussion förs offentligt är det möjligt att dessa idéer i viss mån också återspeglas i tankar och erfarenheter hos människor som behöver lätt språk. Självstigma kring lätt språk har dock inte studerats, utan diskussionerna om ämnet kretsar också i Tyskland kring offentligt stigma. I detta kapitel reflekterar vi över hur lätt språk kan anses vara en provokation och hur det påverkar offentligt stigma och självstigma. Samtidigt gör vi en smärre jämförelse mellan Finland och Tyskland.

Lätt språk och offentligt stigma

Som tidigare nämnts avses med offentligt stigma en negativ attityd som flertalet i befolkningen riktar mot en viss grupp (Corrigan & Watson 2002). Den tyska diskussionen kring lätt språk och stigma fokuserar i stor utsträckning just på negativa attityder som utomstående parter riktar mot lätt språk. Sådana attityder kan antingen vara öppet fient-

liga och uttryckas i offentliga forum som medier, eller vara dolda och framträda i privata sammanhang. Oavsett om det är öppet eller förtäckt är offentligt stigma kring lätt språk på ett sätt ansiktslöst, eftersom det inte riktas mot användaren själv utan mot de saker hen använder och behöver, vilket ses som negativa representationer av det stigma som är knutet till personen.

Christiane Maaß (2020) presenterar diskussionen om lätt språk och stigma i Tyskland som ett dilemma mellan begriplighet och acceptabilitet. Utgångspunkten är att lätt språk har som funktion att göra olika material mer begripliga och bidra till att personer med kommunikativa funktionsnedsättningar blir mer delaktiga i samhället. Denna strävan mot begriplighet ställs mot acceptabilitet: de enkla strukturerna gör att språkformen inte så lätt accepteras och kan ha en stigmatiserande effekt på sina användare (Hansen-Schirra & Maaß 2020:29; Maaß 2020:17). Klarspråk presenteras däremot som en variant som ligger närmare allmänspråket, och som därför är både mer acceptabel och mindre begriplig än lätt språk.⁷ Som en lösning på stigmaproblemet presenterar Maaß (2020) en mer avancerad form av lätt språk, *easy language plus*, som till svårighetsgrad ligger mellan lätt språk och klarspråk (se kapitel 2). I denna form vill Maaß kombinera klarspråkets acceptabilitet och det lätta språkets begriplighet.

För att överväga detta förslag måste vi beakta hur lätt språk och dess svårighetsnivåer definieras i Tyskland respektive Finland. I Finland är det lätta språket uppdelat i två nivåer: lättast lätt språk och basformen av lätt språk. Dessutom finns det klarspråk, som anses tillhöra allmänspråket (t.ex. Leskelä & Lindholm 2025a). Lätt finska och lätt tyska har inte jämförts i någon större utsträckning, men utifrån reglerna för lätt tyska kan man säga att lätt tyska snarast verkar motsvara den lättaste formen av lätt språk och inte basformen av lätt språk i Finland. Den nya *easy language plus*-formen finns således redan i Finland och motsvarar basformen av lätt språk. Tanken om den nya språkformen väcker den

7. En annan uppfattning om klarspråk och stigma presenteras av Leskelä, Mustajoki & Piehl (2022). Enligt dessa är både lätt språk och klarspråk förknippade med stigma, men på olika sätt. Medan lätt språk förefaller stigmatisera sina läsare, verkar klarspråk snarare stigmatisera författaren: experter som skriver på icke-expertspråk (klarspråk) om sitt specialområde riskerar att stigmatiseras eftersom deras expertis kan ifrågasättas.

intressanta frågan om språkformens enkelhet har en potentiell effekt på stigmatiseringen av lätt språk. Är det möjligt att Finlands basform av lätt språk, som kan uppfattas som ”mellanlätt”, har haft en stigmatiseringsreducerande effekt, så att lätt språk accepteras bättre i Finland än i Tyskland? Utan empirisk forskning är det svårt att ge ett motiverat svar, men det finns indikationer på det. Upplevelsen av att en text är avsedd för en viss läsare hänger ihop med textens språkliga svårighetsgrad. Om svårighetsgraden upplevs som för enkel i förhållande till de egna läs- och språkkunskaperna förstärks de negativa erfarenheterna av språkformen i fråga. Det kan kanske antas att en indelning av lätt språk i olika svårighetsnivåer potentiellt kan minska stigmaeffekterna om läsare på olika nivåer lättare kan hitta texter som är riktade till dem.

Som nämnts tidigare är en synpunkt som framför allt framträder i den tyska offentliga diskussionen den möjliga fara som det lätta språket utgör för allmänspråket. Det avgörande antas vara att lättlästa texter innehåller sådana drag som bryter mot reglerna för standardortografi och grammatisk korrekthet. I en tysk kontext är sådana drag till exempel bindestreck i sammansatta ord (Maaß 2020:41, 73) eller uppmaningen att undvika genitiv, som bör ersättas av andra former, vilket strider mot reglerna för tysk grammatik (Bredel & Maaß 2016:300, 302–311, jfr NLS 2013:16). I Finland, liksom i de andra nordiska länderna, har sådana principer som strider mot standardspråk inte accepterats i lätt språk, utan lätt språk måste alltid till ortografi och grammatisk korrekthet följa allmänspråkets regler⁸ (t.ex. Leskelä 2019a:103). Som Maaß (2020:214–217) beskriver tänker man att allmänspråkets status och existens hotas när lätt språk bryter mot allmänspråkets grammatiska regler. Detta stigmatiserar lätt språk som språkform. Samtidigt kan man konstatera att lätt språk som följer allmänspråkets grammatikregler inte utgör något sådant hot, varför det möjligen kan accepteras lättare och stigma minskar (t.ex. Bredel & Maaß 2016:54).

Dessutom spelar bilder och layout en viktig roll när det gäller textens acceptabilitet, vilket Maaß (2020) också lyfter fram som en särskilt betydelsefull faktor vid stigmatiseringen av lätt språk. I Tyskland har

8. Till exempel skriver Leskelä (2019a:103) om lätt finska att man utgår från att lätt finska måste följa modellen för god finska, vilket kräver att man strävar efter korrekt språk.

det till exempel bedrivits forskning om hur läsare uppfattar bindestreck jämfört med mellanpunkt, ett speciellt tecken som föreslagits för lätt språk, i sammansatta ord (t.ex. Deilen 2021:159–184). I många länder, inklusive Finland, har man gett riktlinjer angående användningen av bilder och illustrationer i publikationer på lätt språk (t.ex. Kaatra & Ketola 2023). I de nordiska länderna har man genom åren anammat tanken att utseendet i material på lätt språk, från ortografi till illustrationer, i huvudsak skiljer sig så lite som möjligt från allmänspråkliga material.

Det var praktisk erfarenhet i de nordiska länderna som gjorde att principerna för ortografi och visuellt utseende som följer konventionerna för publikationer på allmänspråk antogs. I början av 1990-talet siktade exempelvis nordiska tidningar på lätt språk på en ytterst enkel layout och ortografi, som skilde sig väsentligt från allmänspråkliga tidningar, men med tiden började de alltmer likna andra tidningar. Dessa förändringar skedde i olika nordiska länder utan att aktörer i de olika länderna kommunicerade med varandra. Utvecklingen berodde på läsarfeedback: läsarna uttryckte att de inte ville läsa något ”speciellt lätt” som skulle göra dem till ”speciella läsare”.⁹ Att utseendet började likna utseendet i vanliga publikationer kan också ha påverkat de estetiska aspekterna av stigma (jfr Maaß 2020:213–214). Även om Maaß behandlar denna dimension av stigma särskilt utifrån språklig estetik, ser vi också ett samband med det visuella utseendet hos tidningar på lätt språk. Den extrema visuella förenklingen och den lärobokslignande layouten i tidningar på lätt språk kan väcka estetiskt motstånd hos läsarna, eftersom dessa drag inte förekommer i vanliga tidningar, och detta kan stärka stigma.

Diskussionen kring lätt språk och offentligt stigma baserar sig mestadels på offentliga debatter och insändare i tidskrifter. Att följa den offentliga debatten kan lyfta fram dolda attityder som påverkar i bakgrunden och som även kan överföras till personens egen upplevelse av stigmatisering. I det följande går vi vidare till att diskutera vad som i lätt språk kan öka eller minska självstigma.

9. För dessa iakttagelser tackar vi Selkokeskus tidigare utvecklingschef Hannu Virtanen, som flera gånger under åren lyft fram detta.

Självstigmatisering innebär som tidigare nämnts att personer som hör till den stigmatiserade gruppen kan tillägna sig allmänhetens attityder och börja stigmatisera sig själva. Det handlar alltså om en internalisering av allmänhetens stigma. (Link & Phelan 2001; Vogel m.fl. 2013.) Självstigmatisering kan ha olika negativa följder, till exempel att man känner skam och får dåligt självförtroende (Link m.fl. 2001) och att man undviker att söka professionell hjälp av rädsla för att bli stämplad (Corrigan 2004).

Tidigare forskning har visat att personer med psykisk ohälsa och personer med intellektuell funktionsnedsättning är de grupper som oftast möter problem på grund av stigma. Medan det föreligger rikligt med forskning om stigma och psykisk ohälsa, har sambandet mellan stigma och intellektuell funktionsnedsättning hittills studerats i mer begränsad utsträckning. (Ali m.fl. 2012; Ditchman m.fl. 2013; Pelleboer-Gunnink m.fl. 2021.) Ali med flera (2012) konstaterar att både personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras familjemedlemmar upplever stigma, vilket kan påverka deras välbefinnande negativt. Hur medvetna personerna är om stigma är förknippat med hur de internaliserar och accepterar stämpeln intellektuell funktionsnedsättning. Även Sheehan och Ali (2016:106) konstaterar att personer med intellektuell funktionsnedsättning ofta avvisar det stigma som är förknippat med deras funktionsnedsättning, vilket bland annat kan bero på att de inte själva förstår stigmat och att de överbeskyddas av personer i deras närhet.

Att personer som skulle kunna dra nytta av lättläst material ibland tar avstånd från det kan vara ett uttryck för eventuell självstigmatisering och att man inte vill identifiera sig med gruppen som behöver lättläst. Internaliserat stigma kan vara orsaken till det avståndstagande som framgår av följande exempel¹⁰, där den intervjuade (I), en ung person med intellektuell funktionsnedsättning, förhåller sig till de frågor som forskaren (F) ställer om lättlästa webbsidor.

10. Exempel 1 är hämtat från Felix Holmbergs examensarbete på magisternivå som handlar om digital inklusion och unga med intellektuell funktionsnedsättning (Holmberg 2018:39–40). Se s. 201 för en detaljerad förteckning över använda transkriptionstecken.

Exempel 1

- 01 F: Känner du till några sidor som är skrivna på Lättläst?
02 I: Inte kommer jag ihåg nu just. Jag brukar inte använda det.
03 F: Just det. Brukar du använda sådana här Internetsidor som är skrivna på
04 Lättläst?
05 I: Jag använder de här lite svårare när jag läser när jag är så duktig på allt.
06 (...) LL-Bladet är Lättläst.

Forskarens fråga (r. 01) gäller om informanten känner till några lättlästa webbsidor. Frågan är motiverad i och med att vissa av informanterna i studien berättade att de hade svårt att koncentrera sig på webbsidor med mycket information. Därför antog forskaren att informanterna skulle kunna dra nytta av lättlästa webbsidor och ställde frågor med syfte att ta reda på om informanterna kände till internetsidor skrivna på lätt språk (Holmberg 2018:39–40). Informanten svarar nekande, och nämner även att hen inte brukar använda lättlästa webbsidor. Trots detta svar ställer forskaren en följdfråga som gäller just användningen av sidor som är skrivna på lätt språk (r. 03). I sitt svar ger informanten uttryck för ett samband mellan sin egen upplevda förmåga och användningen av webbsidor som inte är skrivna på lätt språk: hen läser *lite svårare* sidor eftersom hen är *så duktig på allt* (r. 05). Holmberg (2018:39–40) analyserar den upplevelse som informanten uttrycker, att inte behöva använda lättläst material tack vare egna färdigheter, som en önskan att vilja identifiera sig som en person utan funktionsnedsättning. Han uppfattar det som ett återkommande drag i sitt material att unga med intellektuell funktionsnedsättning vill framställa sig som personer som kan använda digital service på ett normativt sätt, utan extra stöd.

En jämförelse med andra medlemmar i gruppen kan också vara en eventuell indikation på självstigma. I följande exempel¹¹ jämför en person med intellektuell funktionsnedsättning sig själv med andra som tillhör samma grupp och gör därmed skillnad mellan egna färdigheter och färdigheter hos andra, föreställda personer i gruppen.

11. Exempel 2 är hämtat ur Carina Frondéns forskningsmaterial, som är en del av projektet *Lätt finlandssvenska*.

Exempel 2

Jag hör ju till de här som ... ja nu fick man int säga brukare ... (skratt) som sköter min dagliga ekonomi och som ...

Informanten positionerar sig som medlem av en särskild undergrupp av personer med intellektuell funktionsnedsättning, det vill säga en grupp som till exempel klarar av att sköta sin ekonomi. Hens uttryck tyder på att det finns olika undergrupper, varav alla inte har samma färdigheter. Informanten visar medvetenhet om vilken terminologi som är önskvärd och att det inte är lämpligt att benämna den aktuella gruppen brukare. Att metayttrandet *ja nu fick man int säga brukare* ackompanjeras av ett skratt verkar signalera att informanten behandlar ämnet som känsligt. Yttrandet omfattar en implicit jämförelse mellan informanten själv och andra medlemmar i gruppen, där skillnaden är att informanten har bättre färdigheter. Vid ett annat tillfälle sade samma informant att hen ville hjälpa andra i gruppen, vilket implicit antyder att det är lättare för hen än för andra medlemmar i gruppen att förstå texter och procedurer och att hen därför kan hjälpa dem.

Ett liknande exempel¹² finns i materialet från samma studie och är hämtat från en situation där en informant med intellektuell funktionsnedsättning ger uttryck för att hen skiljer sig från gruppen:

Exempel 3

jå sidu ja e int utvecklingsstörd [...] jag har inte på det sättet inte en funktionsnedsättning, att det syns ju inte på utsidan

Informantens avståndstagande är explicit, men det blir något oklart vad informanten avser med de definitioner som hen hänvisar till. Hen tar avstånd från definitionen *utvecklingsstörd* och verkar uttrycka en uppfattning om att funktionsnedsättningar är yttre kännetecken. Eftersom hen själv saknar sådana yttre kännetecken definierar hen sig inte som en person med funktionsnedsättning.

12. Exempel 3 är hämtat ur Carina Frondéns forskningsmaterial, som är en del av projektet *Lätt finlandssvenska*.

Även om dessa exempel presenteras lösryckta ur sitt sammanhang, belyser de oviljan hos personer som tillhör en viss grupp att identifiera sig som personer som behöver mycket stöd. Informanterna positionerar sig som kapabla medlemmar av gruppen, som inte har något behov av anpassning och också kan hjälpa andra. Även om man utifrån enskilda exempel inte kan dra långtgående slutsatser om förekomsten av självstigma, visar dessa exempel på avståndstagande från lätt språk och att informanten inte vill identifiera sig som en mottagare till skrivna lättlästa material.

Å andra sidan kan självstigma också kopplas till egenskaperna hos lättläst material. Lättläst material kan förstärka uppfattningen att det är avsett för en specifik grupp, till exempel för människor med intellektuell funktionsnedsättning, om det är skrivet på extremt enkelt språk eller innehåller barnsliga illustrationer. Om läsaren vill ta avstånd från denna grupp, väcker sådana drag därför lätt irritation hos hen. Lätt språk kan alltså i sig innehålla drag som väcker motvilja och avsky, som i sin tur kan förstärka stigmat.

Det är dock klart att avståndstagande från lätt språk inte framgår i kontexter där utgångspunkten är sådana praktiker som individen behöver för att förstå och göra sig förstådd i talad kommunikation, till exempel i inlärningsituationer eller arbetshandledning. En sådan situation illustreras i följande samtalsexempel där Jaana, en anställd med intellektuell funktionsnedsättning, pratar om lätt språk med sin handledare Aili. Detta samtalsexempel har inte samlats in inom projektet utan är hämtat från ett annat forskningsmaterial. I denna situation¹³ framstår det lätta språket som något som är värt att använda och där det inte är önskvärt att misslyckas.

13. Exempel 4 är ursprungligen finskspråkigt och hämtat ur Leealaura Leskeläs forskningsmaterial (Leskelä 2022). Översättning: Camilla Lindholm.

Exempel 4

01 Aili: ((nickar)) mm-m .mth (0.5) talar vi (.) ofta (.) för svårt
02 Jaana: j[a.] ((nickar))
03 Aili: [kheh] eh .hee ((skrattar till))
04 Jaana: det här är för komplice:rat
05 Aili: thh (.) nå vad är det där lätt språk tycker du
06 (1.5)
07 Jaana: mt att liksom (.) man bara är (.) man är
08 (1.0)
09 liksom att arbeta där
10 (1.2)
11 Jaana: var
12 (1.8)
13 Jaana: var där så här vänta lite
14 [(1.2)
15 Aili: [((nickar))
16 Jaana: ja jag förstår när man talar långsamt
17 [(4.0)
18 Aili: [((nickar))
19 Aili: du saknar att man skulle prata lång- lång- långsammare.
20 Jaana: mm för jag hänger inte med.
21 (2.0)
22 Aili: ((nickar)) .mt jo det kan stämma
23 att jag ibland talar ganska mycket och för mycket
24 Jaana: jag har (jag – varit) ((otydligt))
25 där i [väveriet] ((skrattar))
26 Aili: [>eh .he]e ((skrattar)) (jo) ((nickar))

Aili (r. 01) frågar Jaana om man vanligen brukar tala för komplicerat. Frågan hänvisar sannolikt till kommunikationen på arbetscentralen där samtalet spelats in, och Jaana besvarar den jakande (r. 02 och 04). Aili följer upp med en fråga om vad Jaana tänker att det finska uttrycket lätt språk (r. 05) innebär. Jaana svarar med en beskrivning av olika kännetecken för lätt språk. Hon producerar först två imperativsatser (*liksom att arbeta där*, r. 09; *var där så här vänta lite*, r. 13). Imperativsatserna kan tolkas som att hennes uppfattning är att lätt språk utgörs av korta och tydliga uppmaningar som anknyter till hennes pågående arbete, vilket är förståeligt då samtalet äger rum på en arbetscentral. I Jaanas exempel uttrycks uppmaningar som imperativsatser, vilket är ett enkelt sätt att uttrycka förpliktelse (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015:129). Jaana fortsätter med att säga att hon förstår vad man menar om sam-

talspartnern talar långsamt (r. 16), vilket signalerar att hon uppfattar långsamt tempo som ett kännetecken på lätt språk. Aili omformulerar Jaanas beskrivning till en önskan om att man borde prata långsammare (r. 19). Jaana svarar med att ange en orsak till denna önskan (r. 20): hon kan inte följa med i samtalet om tempot är för högt. Hon uttrycker sina svårigheter med att förstå snabbt tempo utan några indikationer på att ämnet skulle vara känsligt. Båda parterna orienterar sig mot att den som använder lätt språk är den person som handleder arbetet. Hos Jaana syns detta i att hon ger exempel på sig själv som mottagare till uppmaningar och långsamt eller för snabbt tal. Aili för sin del hänvisar till sitt sätt att tala i jagform och konstaterar att hon ofta talar mycket, ibland för mycket (r. 22 och 23). Ailis sätt att hänvisa till hur hon själv talar kan uppfattas som självkritiskt.

De exempel som vi har diskuterat i detta kapitel tyder på att personliga erfarenheter varierar: i exemplet förs fram att personen egentligen inte behöver lätt språk, eftersom hens färdigheter möjliggör användningen av mer krävande språk, men å andra sidan framhålls också att lätt språk är en normal del av kommunikation och krävs av till exempel vårdpersonal och handledare i vissa situationer. Kontexten där lätt språk används påverkar antagligen också upplevelsen av stigma. Få människor känner att de blir stigmatiserade genom att använda till exempel lättlästa patientinstruktioner på ett sjukhus (som det tidigare nämnda exemplet från Satasairaala i Björneborg), medan valinformation på lätt språk (som det ovan nämnda fallet i Tyskland) kan kombineras med tanken att läsarens förståelse underskattas, vilket är stigmatiserande.

Även i samtalssituationer beror stigmatiseringen kring att använda lätt språk på den situation där talarna befinner sig, talarnas relationer till varandra och vad man talar om. Ju mer komplicerad språksituationen är, till exempel en diskussion med en myndighet eller när man är tvungen att använda språkligt komplext skriftligt material, desto mer legitim ses en strävan efter lätt språk som, och desto mindre stigma väcker det. Det vore mycket viktigt att ta reda på vilka situationer med lätt språk som vanligtvis ökar risken för självstigma, och var denna risk minskar till exempel på grund av att situationen generellt ses som språkligt mycket utmanande. I situationer som är riskfria när det gäller stigmatisering av lätt språk kommer sannolikt användningen av lätt språk att etable-

ras successivt. I situationer som är benägna att väcka stigma kommer användningen av lätt språk troligen inte att etableras.

Är stigma mot lätt språk kulturbundet?

Laktagelser som gäller lätt språk och stigma har gjorts som en biprodukt i undersökningar som i första hand gällt andra fenomen (jfr Gutermuth 2020). I detta kapitel har vi inte heller gjort någon systematisk studie av lätt språk och stigma, utan belyst observationer kring fenomenet med hjälp av exempel.

Särskilt de synpunkter på lätt språk som presenteras i offentligheten ger upphov till tanken att stigmatiseringen av lätt språk kan vara åtminstone delvis kulturbunden. I de nordiska länderna har lätt språk funnits i flera decennier, medan fenomenet är relativt nytt i många andra europeiska länder. Ett nytt fenomen väcker andra farhågor än ett som man har hunnit vänja sig vid. I Tyskland, till exempel, pågår en offentlig diskussion om stigmatiseringen av lätt språk, medan det i Finland finns mindre sådan reflektion. Sökningar på ”lätt språk”, ”lättläst” och ”stigma” och de finska motsvarigheterna ”selkokieli” och ”stigma” ger mycket få träffar, medan texterna där de befintliga träffarna ingår utgår från att det finns eller har funnits ett stigma, vilket ska ha förbättrats de senaste åren. En utgångspunkt tycks således vara att ett stigma existerar, men det är inget som har lyfts fram i den offentliga diskussionen eller i forskning. Detta kan delvis vara förknippat med det som Bohman (2021) har skrivit, att fenomenet lätt språk över huvud taget uppfattats som så marginaliserat att det inte väckt forskares intresse. Av detta kan man dock också dra den försiktiga slutsatsen att marginalpositionen kan förändras i takt med att utbudet av lätt språk så småningom ökar och fenomenet normaliseras i samhället, vilket i sin tur kan minska stigmat.

I det här kapitlet har vi också reflekterat över effekten av instruktioner för lätt språk på stigma i olika länder. I Finland använder man anvisningar snarare än strikta regler, vilket är fallet i Tyskland (Bock, Lange & Fix 2017:16–19; Leskelä 2017:433–434). Detta kan eventuellt skydda lätt språk i till exempel Finland mot stigma. Strikta och absoluta regler är inte lämpade för alla möjliga språkbrukssituationer, så att använda dem i vissa situationer kan kännas främmande och konstlat.

Detta minskar reglernas legitimitet och acceptabilitet och skapar motstånd. Någon regel kan anses vara barnslig eller meningslös eftersom den inte är väsentlig i en viss text eller för en viss grupp användare, vilket börjar prägla uppfattningen om hela det lätta språket. I stället kan flexibla riktlinjer införas vid behov och frångås om de inte fungerar i ett givet sammanhang. Om så skedde skulle det skapas flera typer av texter på lätt språk, för olika användare. Detta skulle öka texternas mångfald, och vissa egenskaper som uppfattas som negativa skulle inte framhåvas och stämpla lätt språk som helhet.

Det är uppenbart att det finns ett stort behov av att studera attityder och stereotyper gentemot användare av lätt språk och dessa fenomenas koppling till lätt språk. I den här artikeln har vi av praktiska skäl mest behandlat gruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning, men stigmatiseringseffekten och upplevelserna är säkert olika hos andra grupper, vilket också måste beaktas. Det vore också viktigt att få mer information om hur så kallade grindvakter som lärare, läkare och terapeuter förhåller sig till lätt språk, eftersom de spelar en betydande roll i livet för människor som behöver lätt språk.

I den här texten lyfter vi fram att det föreligger ett stigma som anknyter just till att personer med intellektuell funktionsnedsättning i vissa länder, till exempel i Tyskland, har betraktats som den mest centrala gruppen användare av lätt språk. Om lätt språk förknippas med stigma och intellektuell funktionsnedsättning kan det leda till ett behov av att visa på skillnaden mellan användarna av lätt språk och den egna referensgruppen. Vissa grupper, som till exempel personer med cp-skada utan intellektuell funktionsnedsättning, framhäver ofta att de inte har något behov av språklig anpassning och förenkling. Detta är naturligtvis sant när det gäller den gruppen, men återspeglar tanken om att ett avståndstagande från lätt språk är något som hjälper gruppen att presentera sin funktionsnedsättning som en ”icke-intellektuell funktionsnedsättning”. Om lätt språk å andra sidan kopplas ihop med och ses som ett medel för språkinläring kan det accepteras till exempel som ett hjälpmedel när en teckenspråkig person lär sig svenska eller finska. Man bör naturligtvis inte erbjuda lätt språk till någon mot hens vilja, men det är samtidigt viktigt att ställa frågan om varför just intellektuell funktionsnedsättning är så marginaliserande och förödmjukande att man måste avvisa det så kraftigt, till och med aggressivt.

Lätt språk – framtida perspektiv

I det här kapitlet sammanfattas de erfarenheter projektet *Lätt finlands-svenska* gett av lätt språk som forskningsfält och samarbete mellan forskningen och fältet. Vi blickar också framåt mot fortsatt forskning.

Kärnan i fenomenet lätt språk

I våra studier av lätt språk i olika kontexter har vi identifierat *asymmetri* som en kärna i det som kan definieras som lätt språk. Som det framgick i kapitel 7 utgår forskningen om lätt språk i tal och interaktion från samtalsanalytisk forskning i språkligt asymmetriska situationer. Asymmetrierna ger upphov till ett behov av att anpassa interaktionen för att uppnå förståelse i så hög grad som möjligt. Asymmetrierna kan tänkas variera i olika faser i samtalssituationer, men som helhet kan man tänka sig att den språkliga förmågan inte förändras under loppet av en interaktionssituation.

I forskningen och praktiken kring lättlästa texter har termen *asymmetri* vanligen inte använts. Ändå är utgångspunkten också för lättlästa texter asymmetrisk – man tänker sig att läsarna av lättlästa texter har vissa språkliga utmaningar och att texterna därför har anpassats enligt dessa tänkta mottagare. Kommunikation i talad, tecknad och skriven kommunikation skiljer sig i de flesta fall åt genom att problem som uppstår på grund av asymmetri ofta blir synliga i talad och tecknad kommunikation och leder till att parterna på olika sätt försöker lösa dessa problem. Både i talad och tecknad kommunikation råder språk-

lig asymmetri om deltagarna har olika språkliga färdigheter, och den ena till exempel använder sitt förstaspråk och den andra ett språk som inte är hens förstaspråk. När det gäller skrivna texter handlar det om att avsändaren försöker formulera texterna utifrån en tänkt språklig och kunskapsmässig asymmetri. Om man inte genom läsarundersökningar tar reda på hur målgrupperna egentligen uppfattar texterna får man inte empiriska bevis på hur texterna tas emot, utan asymmetrin hänvisar till relationen mellan textens avsändare och den tänkta mottagaren.

Ett annat centralt begrepp i vår definition är *anpassning*. Inom projektet har vi intervjuat vårdpersonal och personer som arbetar med teckenspråkiga om hur de uppfattar sin kommunikation med personer med demens. Intervjuerna har visat att informanterna definierar sitt sätt att kommunicera som ”anpassning” snarare än som ”lätt språk”.

När det gäller teckenspråk har våra studier visat på möjligheten och behovet av att anpassa sättet att teckna i olika situationer och med olika deltagare som har varierande språkliga behov. Vi har kunnat konstatera att anpassning och förklaringar är mer tillämpliga än termen *lätt språk* på teckenspråk. Vissa drag av lätt språk i interaktion (Leskelä & Lindholm 2012:7–11) förekommer i teckenspråkiga situationer, men det är ändå tveksamt om begreppet lätt språk kan tillämpas på teckenspråk. Döva har både i tidigare studier (Aro & Uusimäki 2021) och i vårt material (kapitel 9) själva konstaterat att teckenspråk måste anpassas på samma sätt som talat språk om den döva som man kommunicerar med har språkliga utmaningar på grund av till exempel demens eller intellektuell funktionsnedsättning.

Forskningen och fältet

Utgångspunkten för forskningen i lätt språk är att lätt språk har en lång bakgrund som praktik på fältet. På grund av detta starka samband mellan forskningen och fältet finns det skäl att reflektera över den position som forskaren intar i förhållande till den undersökta gruppen. Forskarens position har diskuterats bland annat av Lann Hornscheidt och Daniel Wojahn i deras artikel om aktivistisk språkvetenskap från 2017 (se även Rosendahl 2022:40–42). Forskaren kan ha en position både innanför och utanför gruppen, och båda positionerna innebär för- och

nackdelar. Om forskaren är medlem av den grupp som hen undersöker innebär det att hen kan förstå sådana aspekter av det studerade fenomenet som inte vore möjliga att förstå annars. Ett inifrånperspektiv innebär dock också en risk för att forskaren har svårt att förhålla sig objektivt till det undersökta fenomenet och identifierar sig för mycket med sina informanter. Om forskaren inte tillhör gruppen kanske hen inte lägger märke till sådant som hen kunde ha noterat som medlem av gruppen. Utifrånperspektivet innebär å andra sidan att forskaren eventuellt kan närma sig informanterna på ett öppnare sätt. En forskare som inte själv är medlem i gruppen kan dock bedriva forskning utifrån en position som allierad, vilket innebär att hen är medveten om sin position och dess betydelse för forskningen. Till exempel Leela Laura Leskelä beskriver i sin doktorsavhandling från 2022 att hennes position som allierad utvecklats utifrån ett empatiskt perspektiv. Hon uppfattar att hennes långvariga arbete med användare av lätt språk har gjort det möjligt för henne att få detaljerade insikter i hur professionella på fältet kommunicerar i sin vardag.

Inom vårt projekt har forskarna haft olika nära anknytning till det studerade fältet. Vi har därför kontinuerligt reflekterat över forskarpositionen. Satu Siltaloppi, som är utbildad teckenspråkstolk med nära kontakter med dövsamfundet, lyfter fram fördelarna med ett inifrånperspektiv vid materialinsamlingen. Eftersom hon behärskar både talad finska och svenska och finskt och finlandssvenskt teckenspråk har hon kunnat samla in materialet själv utan tolk, oberoende av vilket språk informanterna har som förstaspråk. Vidare noterade hon fördelarna med att ha ett inifrånperspektiv men ändå viss distans till området: under materialinsamlingen var hennes roll inte tolkens, utan forskarens. Att det gått flera år sedan hon aktivt arbetat som tolk bidrog också till att det var lättare för informanterna att förhålla sig till henne som till en forskare. Tolkbakgrunden gjorde det lättare att närma sig informanterna på så sätt att hon som forskare inte var tvungen att förklara sitt intresse för att studera teckenspråk, vilket kan vara fallet om man är en hörande språkinlärare bland döva.

Solveig Arle och Carina Frondén har i sin tur erfarenhet av arbete med lättlästa texter på svenska i Finland, och har inom projektet kunnat utnyttja sina kunskaper på området och sitt kontaktnät. Den långa

praktiska erfarenheten av att ha arbetat med målgruppen underlättade betydligt genomförandet av Carina Frondéns ögonrörelsestudier, som planerades i nära samverkan med personalen vid de berörda enheterna. Tack vare detta kunde experimenten utformas på ett sätt som var angående för informanterna, och många av de misstag som andra forskare erfarit och som exempelvis lett till otillräckligt material (jfr Gutermuth 2020) kunde undvikas.

Även ett relativt utifrånperspektiv kan enligt vår erfarenhet innebära fördelar. Camilla Lindholm har haft ett långvarigt samarbete med aktörer inom vården av personer med demens. Hon upplevde det som en fördel att kunna använda sina existerande nätverk vid rekryteringen av informanter till projektet. Att hon inte tillbringade någon längre tid i fält inom projektet gjorde samtidigt att hon bibehöll ett slags utifrånperspektiv. Marja Kivilehto hade före projektet varken forskat i talat språk eller lätt språk, vilket ledde till att vi inom projektet ofta diskuterade till exempel områdets termer och begrepp, vilket skulle kunna uppfattas som självklart för någon som arbetat med dessa frågor under en längre tid. Marja Kivilehto noterade dock att hon inom projektet haft nytta av sin tidigare forskning om professionell kommunikation och översättning. Hennes intresse för professionell kommunikation resulterade i intervjuer med vårdpersonal, och hon kunde konstatera att vårdpersonalens språkarbete i praktiken i relativt hög utsträckning motsvarar det som anvisas i litteraturen. Översättning för sin del är som bekant som vilken kommunikation som helst där situationsbundenhet och anpassning är vanliga element. Därför var utifrånperspektivet i sig ingen nackdel i projektet.

Möjligheter till samforskning

En särskild typ av samarbete mellan forskarna och fältet utgörs av den forskningsmetod som brukar kallas *samforskning*. Samforskning innebär att professionella bjuder in klienter som medforskare för att synliggöra vad som händer i de samtal som man har haft tillsammans (Wächter 2006). Ny kunskap skapas som ett samarbete mellan forskare och informanter. Samforskning kan ha olika typer av positiva konsekvenser: den kan främja informanternas möjligheter att förstå forskningen och

förstärka deras aktörskap. Vidare kan samforskningen öka informanternas delaktighet, särskilt om dessa personer hör till marginaliserade grupper och därför har en svag upplevelse av delaktighet. Samforskning kan ses som en form av partipartisk forskning, som i sin tur är ett paraplybegrepp för olika forskningsinriktningar där informanterna har en mer central roll än i traditionell forskning. (Kulmala m.fl. 2023.)

Samforskning utgår således från tanken att det finns ett behov av att föra fram marginaliserade gruppers röster. Detta kan också tänkas gälla i fråga om forskning i lätt språk och användarna av lätt språk. När det gäller målgrupperna för lätt språk tänker man ofta att olika målgruppers möjlighet att fungera som medforskare varierar (Lindholm & Tiililä 2025). Man kan tänka sig att språkinlärare, vars utmaningar är språkliga snarare än kognitiva, har lättare att vara medforskare än personer med intellektuell funktionsnedsättning eller demens. I sin översiktsartikel över engelskspråkig tillgänglig hälsoinformation har Chinn och Homeyard (2016) dock identifierat studier som inkluderade personer med intellektuell funktionsnedsättning som medförfattare. De (2016:1195–1196) noterar dock att dessa studier skiljer sig från vad som vanligtvis brukar identifieras som akademisk forskning. Ytterligare en möjlighet att inkludera personer med intellektuell funktionsnedsättning i forskning är att de arbetar tillsammans med forskare. Då förutsätter man att lätt språk är en del av forskningsmetoden. (Leskelä & Teittinen 2025.)

I vårt projekt har vi inte använt samforskning som en regelrätt forskningsmetod, men däremot vill vi reflektera över möjligheter till samforskning inom fältet lätt språk. Som ovan nämnts kan man utgå från att de olika målgrupperna för lätt språk har olika förutsättningar att fungera som samforskare. Vi har under projektets gång fäst särskild uppmärksamhet vid de utmaningar för samforskning och samarbete som kan uppstå när man undersöker minoriteter inom minoriteten, som användare av lätt språk inom den svenskspråkiga minoriteten i Finland. Dessa grupper är små, vilket möjliggör ett nära samarbete mellan forskaren och den undersökta gruppen. Detta kunde tänkas vara ett idealiskt upplägg, men frågan är komplicerad. Det kan vara svårt både för forskaren att behålla sin distans till den undersökta gruppen, vilket är fallet särskilt om forskaren har en inifrånposition, och för intressegrupperna att inse

att personen i fråga nu har en annan position än tidigare. Tidigare har hen kanske samarbetat med gruppen till exempel inom olika organisationer, men nu har hen en position som forskare. Intressegrupperna kan uppfatta forskaren som någon som driver intressegruppens ärenden fastän hens roll i själva verket är att betrakta det utforskade fenomenet objektivt. Om samarbetet med intressegrupperna utvecklas till regelrätt samforskning kan det bli ännu mer komplicerat för både forskaren och intressegrupperna att uppfatta forskarens position på rätt sätt.

Vi ser således att en förutsättning för att samforskning ska vara möjligt när man undersöker små populationer är att både forskaren och intressegrupperna är medvetna om vilka olika roller och positioner forskaren kan ha i förhållande till intressegrupperna. En utgångspunkt är vidare att vissa forskningsämnen är lättare att reflektera över i samarbetet med små grupper. Forskning som koncentrerar sig på analys och beskrivning av särdragen i lätt språk inom olika modaliteter är förmodligen mindre känsligt än till exempel att undersöka språkideologier och attityder till lätt språk.

Forskningsetik

Forskningsetiska frågor är alltid av stor betydelse vid empirisk forskning, särskilt när man samarbetar med eller forskar om potentiellt sårbara grupper. Under vårt projekt var vi kontinuerligt medvetna om olika etiska frågor.

En av dessa etiska frågor anknöt till insamlingen av material och formuleringen av forskningsfrågor. Vi strävade efter att i mån av möjlighet samla in material i situationer som skulle ha ägt rum oberoende av forskningen. Etiska hänsyn gjorde emellertid att vi var tvungna att omformulera vissa forskningsfrågor. I delprojektet om lätt språk i tal och interaktion var den ursprungliga tanken att studera inverkan av en utbildning i lätt språk på vårdpersonalens kommunikation. För detta skulle personalens kommunikationssituationer före och efter utbildningen filmas. Under projektet blev det dock tydligt att upplägget med inspelningar före och efter utbildningen inte var möjligt att genomföra på grund av den pressade personalsituationen i äldreomsorgen och covid-19. Fastän materialet samlades in under en relativt kort period

på några månader, skedde det förändringar i de deltagande enheternas personalsituation. Vi kunde därför inte genomföra inspelningar med samma deltagare före och efter utbildningen, och den longitudinella aspekten fick mindre betydelse än vad som var tänkt i den ursprungliga forskningsplanen. I stället fick vi koncentrera oss på att undersöka de videoinspelade situationerna och intervjua personal om språk och kommunikation utan en jämförande aspekt.

Vi blev alltså tvungna att omformulera våra forskningsfrågor, men dessa erfarenheter gjorde också att vi fick anledning att fundera över forskningsetiska aspekter. En av de enheter som lovat att vara med i vår undersökning måste dra sig ur på grund av personalbrist. Personalsituationen var pressad också på de enheter som deltog. En fråga som infann sig var huruvida vi forskare kan förutsätta att instanser som har utmaningar att säkerställa att instansens basuppgift kan skötas ska ställa upp i forskning utan att deras arbetsgivare får någon separat ersättning. De traditionella instrumenten för forskningsfinansiering omfattar inte någon ersättning till samarbetspartner, medan till exempel projekt som finansieras av Social- och hälsoorganisationernas understödscentral STEA omfattar sådan compensation. En fråga som infinner sig är om det är tillräckligt med compensation att som vi inom det här projektet förbinda oss att förmedla våra forskningsresultat tillbaka till fältet. De här etiska frågorna gäller inte bara forskning i lätt språk, utan är en central vetenskapspolitisk fråga vid insamlingen av olika typer av empiriskt material och en fråga som vi därför gärna vill lyfta fram till diskussion.

Principen om öppen vetenskap, som syftar på en rörelse som främjar öppna vetenskapsmodeller i vetenskap och forskning, är central i forskningen i dag. Tanken om öppen vetenskap omfattar bland annat öppna forskningsmaterial och öppen tillgång till publikationer. Våra universitet har förbundit sig till att främja öppen vetenskap bland annat när det gäller öppna forskningsmaterial, det vill säga långvarig lagring av material efter avslutade projekt som ger en större grupp forskare tillgång till materialet. Vi förhåller oss som forskare positiva till tanken om öppenhet, men forskningsetiska frågor påverkar möjligheterna till detta. Eftersom vi har samlat in material med potentiellt sårbara grupper är etiska hänsyn starkare än principen om öppen vetenskap. Vidare består vårt material delvis av videoinspelningar, som måste analyseras med

tillhörande identifikationsuppgifter (dvs. människornas utseende kan inte anonymiseras på inspelningarna), vilket också bidrar till att materialet är känsligt. Av de här skälen har vi inom projektet fattat beslutet att det material som samlats in inte kommer att bli föremål för långvarig lagring efter projektet.

Mot framtida forskning

Forskningen i lätt språk är för närvarande ett fält i stark utveckling, och som framgått tidigare föreligger en omfattande forskningslucka på området. Inom ramen för ett avgränsat forskningsprojekt har vi bara haft möjlighet att tangera vissa aspekter av detta område. I det här avsnittet ser vi framåt mot fortsatt forskning.

När det gäller lättlästa texter saknas fortfarande systematiska studier av olika typer av texter. Den tidigare forskningen har varit närmast normativ och utgått från anvisningar för hur man skriver lättläst, vilket också återspeglas som att vi i den här boken både diskuterar normer för och egenskaper hos lätt språk. Det finns knappt med empirisk forskning som skulle utgå från texters egenskaper eller användares perspektiv på dessa texter. I framtida forskning skulle både medietexter och informativa texter kunna studeras i detalj både utifrån texternas struktur och reception. År 2020 breddades utbudet av svenska lättlästa medietexter i Finland då Svenska Yle inledde sina nyhetssändningar på lätt svenska. Om dessa nyhetstexter föreligger tills vidare ingen existerande forskning, inte ens i form av examensarbeten. Vår uppfattning är att intresset för att studera lätta svenska texter skulle bli större om texterna förekom i elektroniskt sökbara korpusar, vilket skulle göra texterna lättare att söka i och undersöka för studenter som skriver examensarbeten. Även informativa lättlästa texter på svenska, som informationsbrev från sjukhus, skulle kunna studeras med avseende på varför dessa texter tas del av, hur och av vilka.

Ytterligare ett forskningsbehov som vi identifierat inom projektet är att undersöka samspelet mellan text och bild i lättlästa texter och hur bilder stöder receptionen av texter. Att bilder utgör ett stöd för förståelse och bör fästas uppmärksamhet på är något som identifierats och nämnts i anvisningar för hur man skriver lättlästa texter (se kapitel 5),

men systematisk forskning på området när det gäller lättlästa texter på svenska saknas. Vidare vore det i framtiden värt att fördjupa sig i till exempel om olika målgrupper behöver olika typer av anpassning när det gäller faktorer som exempelvis ordföljd och frasanpassat radfall.

När det gäller lätt språk i talad form finns det flera forskningsluckor, som nämnts redan tidigare (se kapitel 7). En av dessa luckor gäller talat språk som används för informationsförmedling och som har skrivits för att förmedlas i tal, till exempel upplästa nyheter på lätt svenska. Denna typ av lätt språk diskuteras inte närmare i den här volymen, men är internationellt ett växande forskningsområde. Vidare behövs mer forskning som fokuserar på de kroppsliga och materiella aspekterna av interaktion, hur kroppslig kommunikation som gester och blickar och hanteringen av artefakter bidrar till att bygga upp förståelse och hur asymmetri och symmetri kan växla under interaktionens gång. Dessa aspekter bör beaktas både i forskning och när anvisningarna för lätt språk i tal och interaktion uppdateras.

Vad anpassning av teckenspråk beträffar är det fortfarande outforskat vilka förändringar som sker inom finlandssvenskt teckenspråk när teckenspråksanvändarna blir äldre och eventuellt drabbas av demens. Att undersöka detta var som tidigare nämnts ett av projektets syften, som inte uppfylldes bland annat på grund av svårigheterna med rekryteringen av informanter. Förutom praktiska problem med materialinsamling är en utmaning med denna forskning att den borde vara komparativ. För att kunna identifiera anpassning i interaktion borde man kunna jämföra med icke-anpassad interaktion, och när det gäller interaktion med teckenspråksanvändare finns det relativt lite forskning även internationellt (kapitel 8). Vi har gjort en första kartläggning av sådana strategier för anpassning som identifierats i intervjuer och observationer, men vidare behov av omfattande forskning föreligger inom detta knappt utforskade område.

Vissa frågor har visat sig vara svåra att undersöka med hjälp av empiriskt material. Under projektets gång blev vi intresserade av diskussionen om uppfattningar, attityder och ideologier kring lätt språk, med särskilt fokus på stigma. Det visade sig dock svårt att få tag på empiriskt material kring detta ämne, varför vår diskussion av ämnet mestadels är teoretisk och illustreras av ett fåtal exempel (kapitel 10). För att

undersöka detta empiriskt skulle antagligen ett eget projekt om uppfattningar, attityder och lätt språk krävas.

Mot ett mer tillgängligt samhälle

Vårt samhälle är stätt i ständig förändring. Just nu utgörs de största samhällseliga förändringarna av att befolkningen åldras, befolkningsstrukturen förändras i och med en ökad immigration och samhället digitaliseras. Samhällets utveckling mot en ökad flerspråkighet och språkets centrala roll i digitaliseringen av samhällets tjänster skapar ett växande behov av lätt språk för att så många medborgare som möjligt ska kunna ta aktiv del i samhället. Samtidigt visar undersökningar på en kris i förhållande till läskunnigheten. Antalet svaga och ovana läsare blir allt större. De här förändringarna ställer krav på en ökad tillgänglighet och på en anpassning av både produkter och tjänster för att de ska bli mer tillgängliga.

Tillgänglighet anknyter också till FN:s globala mål för hållbar utveckling (FN 2023). De globala målen ingår i Agenda 2030 som antogs av FN:s medlemsländer år 2015 och som omfattar både social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet. Ett av strävandena bakom de globala målen är att minska ojämlikheter och orättvisor i världen, och det här anknyter direkt till en strävan mot ökad tillgänglighet.

Det finns således ett behov av ökad kunskap och tillämpning av tillgänglighet. Det finns också en stark strävan mot tillgänglighet just nu. Tillgänglighet har emellertid en stark bas i teknologi, och språkforskare har ett ansvar för att se till att betydelsen av begripligt språk och tillgängligt innehåll inte glöms bort i den aktuella diskussionen som ofta fokuserar på tekniska lösningar.

Vår vision för framtiden är att arbeta för ett mer tillgängligt samhälle genom att befrämja forskningen i lätt svenska. Lätt svenska är en del av det nationella språkliga landskapet. Den främjar de språkliga rättigheterna hos den svenska minoriteten i Finland genom att minska risken för marginalisering bland sina målgrupper, som utgör minoriteter inom den svensktalande minoriteten. Vidare är lätt svenska ett redskap för språkinläring både för finsktalande som läser svenska i skolan och för immigranter som har svenska som integrationsspråk. Lätt svenska är

emellertid inte bara ett fält med nationell betydelse, utan också internationellt ett forskningsområde i utveckling. Forskning om tillgänglighet och lätt språk behövs för samhälleligt beslutsfattande, för att fungera som grund för utbildningsmaterial och för att inspirera diskussioner med intressegrupper. Vi måste garantera forskning och utbildning inom ämnet i dag för att möjliggöra ett mer inkluderande framtida samhälle.

Bilaga: Transkriptionsprinciper

[	överlappning börjar
)	överlappning slutar
(.)	mikropaus
(0.2)	paus mätt i sekunder
-	avbrott
:	förlängt ljud
<u>ord</u>	betonad stavelse
>ord<	snabbare än omgivande tal
(mt)	smackande ljud
.hh	inandning
mm-m	legatouttal
↑	högre än omgivande tal
?	stigande intonation
,	fortsättningsintonation
.	fallande intonation
(--)	ohörbart
((harklar sig))	transkriberarens kommentarer

Källor och litteratur

Källor

- ALLFO = ALLFO – Allmän finländsk ontologi 2023, <https://finto.fi/ys/fi/?clang=sv> (hämtad 19.4.2024).
- Finlandssvensk ordbok, Institutet för de inhemska språken, <https://kaino.kotus.fi/fsob/> (hämtad 24.3.2025).
- NE = Nationalencyklopedin 2023, "Sök i uppslagsverket", <https://www.ne.se/uppslagsverk/> (hämtad 23.7.2023).
- OED = Oxford English Dictionary 2023, "theory", <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=theory> (hämtad 20.7.2023).
- Ordbok över Finlands svenska folkmål, 2023, <https://kaino.kotus.fi/fo/> (hämtad 14.12.2023).
- Rikstermbanken 2023, <https://rikstermbanken.se/> (hämtad 23.7.2023).
- SAG 1 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999, *Svenska Akademiens grammatik 1. Inledning/Register*, Svenska Akademien/Norstedts ordbok.
- SAG 2 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999, *Svenska Akademiens grammatik 2. Ord*, Svenska Akademien/Norstedts ordbok.
- SAOB = Svenska Akademiens ordbok 2023, <https://svenska.se/> (hämtad 15.7.2023).
- SAO = Svenska ämnesord 2023, <https://id.kb.se/> (hämtad 23.7.2023).
- SO = Svensk ordbok 2023, <https://svenska.se/> (hämtad 23.7.2023).

Litteratur

- 1177.se 2021, "Afasi", <https://www.1177.se/sjukdomar--besvar/ogon-oron-nasa-och-hals/rost-och-tal/afasi/> (hämtad 19.4.2024).
- 8 Sidor 2023, "Översvämning i Ukraina", 8 Sidor 2023, <https://8sidor.se/varlden/2023/06/oversvamning-i-ukraina-2/> (hämtad 24.10.2023).
- Aivoliitto 2024, "Aivoverenkiertohäiriötä ovat aivoinfarkti ja aivoverenvuoto" [Hjärninfarkt och hjärnblödning är störningar i blodcirkulationen i hjärnan], <https://www.aivoliitto.fi/aivoverenkiertohairio/> (hämtad 19.4.2024).
- Albert, Saul & Jean P. de Ruiter 2018, "Repair: The interface between interaction and cognition", *Topics in Cognitive Science* 10, nr 2, s. 279–313, DOI: [10.1111/tops.12339](https://doi.org/10.1111/tops.12339).
- Alfredsson Ågren, Kristin 2020, *Internet use and digital participation in everyday life. Adolescents and young adults with intellectual disabilities*, doktorsavhandling, Linköpings universitet, DOI: [10.3384/diss.diva-168070](https://doi.org/10.3384/diss.diva-168070).
- Ali, Afia, Angela Hassiotis, Andre Strydom & Michael King 2012, "Self-stigma in people with intellectual disabilities and courtesy stigma in family carers: A systematic review", *Research in Developmental Disabilities* 33, nr 6, s. 2122–2140, DOI: [10.1016/j.ridd.2012.06.013](https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.06.013).

- Allan, Kate, Kim Stapleton & Frankie McLean 2005, *Dementia and deafness. An exploratory study*, University of Stirling.
- Amrhein, Joane 2019, "Leichte Sprache und Klart Språk", *Information. Wissenschaft & Praxis* 70, nr 5–6, s. 273–279, DOI: [10.1515/iwp-2019-2058](https://doi.org/10.1515/iwp-2019-2058).
- Andersson-Koski, Maria 2015, *Mitt eget språk – vår kultur. En kartläggning av situationen för det finlandssvenska teckenspråket och döva finlandssvenska teckenspråkiga i Finland 2014–2015*, Finlandssvenska Teckenspråkiga rf, https://www.dova.fi/wp-content/uploads/2015/07/PDF_Mitt_eget_sprak_var_kultur.pdf (hämtad 22.4.2024).
- Anča, Gunta & Irina Melnika 2021, "Easy Language in Latvia", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 305–325.
- Arle, Solveig 2018, *Hur används primord för att skriva lättläst? En undersökning av tre återberättade romaner*, magisteravhandling, Helsingfors universitet, urn.fi/URN:NBN:fi:huilib-201902261341.
- Arle, Solveig & Carina Frondén 2022, "Bringing order to chaos: Research on Easy Swedish", *Nordic Journal of Linguistics* 45, nr 2, s. 167–193, DOI: [10.1017/S0332586522000105](https://doi.org/10.1017/S0332586522000105).
- Arle, Solveig, Carina Frondén & Camilla Lindholm 2025, "Selkoruotsi – esimerkki plurisentrisuuden monimutkaisuudesta" [Lätt svenska – ett exempel på hur komplext pluricentricitet kan vara], Camilla Lindholm & Leela Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokieleen* [På forskningsresa till lätt språk], Helsingfors: Gaudeamus, s. 66–71.
- Aro, Markus & Tomas Uusimäki 2021, *Kuurot tulkit ja tulkkausmenetelmät* [Döva tolkar och tolkningsmetoder], examensarbete, Humanistiska yrkeshögskolan, urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2021120824418.
- Atkinson, Joanna, Tanya Denmark, Jane Marhall, Cath Mummery & Bencie Woll 2015, "Detecting cognitive impairment and dementia in deaf people: The British sign language cognitive screening test", *Archives of Clinical Neuropsychology* 30, nr 7, s. 694–711, DOI: [10.1093/arclin/acv042](https://doi.org/10.1093/arclin/acv042).
- Autio, Anu, Sanna Ylijoki & Sanna Heino 2005, *Ideota ja ajatuksia. Opas tukiviittomien opetukseen* [Idéer och tankar. Guide för stödteckenundervisning], Helsingfors: Viittomakielialan osuuskunta Via.
- Balota, David A. & James I. Chumbley 1984, "Are lexical decisions a good measure of lexical access? The role of word frequency in the neglected decision stage", *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 10, nr 3, s. 340–357, DOI: [10.1037//00961523.10.3.340](https://doi.org/10.1037//00961523.10.3.340).
- Bayles, Kathryn A. & Cheryl K. Tomoeda 2007, *Cognitive-communication disorders of dementia*, San Diego, CA: Plural Publishing.
- Björnsson, Carl-Hugo 1968, *Läsbarhet*, Stockholm: Liber.
- Bock, Bettina M. 2015, "Zur Angemessenheit Leichter Sprache: aus Sicht der Linguistik und aus der Praxis", *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur* 11, nr 2, s. 131–140, DOI: [10.46771/9783967691504_5](https://doi.org/10.46771/9783967691504_5).
- Bock, Bettina M., Daisy Lange & Ulla Fix 2017, "Das Phänomen Leichte Sprache im Spiegel aktueller Forschung – Tendenzen, Fragestellungen und Herangehensweisen", Bettina M. Bock, Ulla Fix & Daisy Lange (red.), *"Leichte Sprache" im Spiegel theoretischer und angewandter Forschung*, Berlin: Frank & Timme, s. 11–24.

- Bohman, Ulla 2021, "Easy Language in Sweden", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 527–567.
- Bolden, Galina B. 2012, "Across languages and cultures: Brokering problems of understanding in conversational repair", *Language in Society* 41, nr 1, s. 97–121, DOI: [10.1017/S0047404511000923](https://doi.org/10.1017/S0047404511000923).
- Bondi, Marina 2021, "The scientific article: Variation and change in knowledge communication practices", Cristina Hanganu-Bresch, Michael J. Zerbe, Gabriel Cutrufello & Stefania M. Maci (red.), *The Routledge Handbook of Scientific Communication*, Abingdon, Oxon: Routledge, s. 159–169.
- Borghardt, Liv, Silvana Deilen, Julia Fuchs, Anne-Kathrin Gros, Silvia Hansen-Schirra, Arne Nagels, Laura Schiffel & Johanna Sommer 2021, "Neuroscientific research on the processing of Easy Language", *Frontiers in Communication* 6, DOI: [10.3389/fcomm.2021.698044](https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.698044).
- Bornhöft, Malin 2016, *Lättläst stil. Språklig variation och likhet i tolvtättlästa litterära prosaverk*, magisteruppsats, Stockholms universitet, [urn:nbn:se:su:diva-131410](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:su:diva-131410).
- Boyd, Elizabeth H. & John Heritage 2006, "Taking the patient's medical history: Questioning during comprehensive history taking", John Heritage & Douglas W. Maynard (red.), *Communication in medical care. Interaction between primary care physicians and patients*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 151–184.
- Bredel, Ursula & Christiane Maaß 2016, *Leichte Sprache. Theoretische Grundlagen, Orientierung für die Praxis*, Berlin: Duden Verlag.
- Brentari, Diane & Howard Poinzer 1994, "A phonological analysis of a deaf Parkinsonian signer", *Language and Cognitive Processes* 9, nr 1, s. 69–99, DOI: [10.1080/01690969408402110](https://doi.org/10.1080/01690969408402110).
- Broth, Mathias & Leelo Keevallik (red.) 2020, *Multimodal interaktionsanalys*, Lund: Studentlitteratur.
- Bugge, Hanna Bovim, Gerd Berget & Eivor Vindenes 2021, "Easy Language in Norway", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 371–400.
- Bylin, Maria & Björn Melander (red.) 2023, *Språkrådet rekommenderar. Perspektiv, metoder och avvägningar i språkriktighetsfrågor*, Stockholm: Institutet för språk och folkminnen, [urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-2552](https://www.sprakochfolkminnen.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-2552).
- Candil, Moa & Bengt Fredrikson 2022, *Skriv lättläst. En handbok för dig som vill bli förstådd*, Malmö: LL-förlaget.
- Careborg, Kristina 2012, *Lättläst information i e-förvaltningens tid. En studie om lättläst information när myndigheterna satsar på webben*, magisteruppsats, Stockholms universitet, [urn:nbn:se:su:diva-87423](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:su:diva-87423).
- Causino Lamar, Mary Anne, Loraine K. Obler, Janice E. Knoefel & Martin L. Albert 1994, "Communication patterns in end-stage Alzheimer's disease: Pragmatic analyses", Ronald L. Bloom, Loraine K. Obler, Susan De Santi & Jonathan S. Ehrlich (red.), *Discourse analysis and application-studies in adult clinical populations*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, s. 217–236.
- Chinn, Deborah & Claire Homeyard 2016, "Easy read and accessible information for people with intellectual disabilities: Is it worth it? A meta-narrative

- literature review", *Health expectations: an international journal of public participation in health care and health policy* 20, nr 6, s. 1189–1200, DOI: [10.1111/hex.12520](https://doi.org/10.1111/hex.12520).
- Corina, David P. 1998a, "Aphasia in users of signed languages", Patrick Coppens, Yvan Lebrun & Anna Basso (red.), *Aphasia in atypical populations*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, s. 261–309.
- Corina, David P. 1998b, "The processing of sign language: Evidence from aphasia", Harry A. Whitaker & Birgitte Stemmer (red.), *Handbook of Neurolinguistics*, San Diego: Academic Press, s. 313–329.
- Corina, David P. 2012, "Aphasia in users of signed languages", Patrick Coppens, Yvan Lebrun & Anna Basso (red.), *Aphasia in atypical populations*, New York: Psychology Press, s. 261–309.
- Corina, David P., Howard Poizner, Ursula Bellugi, Todd Feinberg, Dorothy Dowd & Lucinda O'Grady-Bratch 1992, "Dissociation between linguistic and non-linguistic gestural systems: A case for compositionality", *Brain and Language* 43, nr 3, s. 414–447, DOI: [10.1016/0093-934X\(92\)90110-Z](https://doi.org/10.1016/0093-934X(92)90110-Z).
- Corina, David P., Laurel A. Lawyer & Deborah Cates 2013, "Cross-linguistic differences in the neural representation of human language: Evidence from users of signed languages", *Frontiers in Psychology* 3, s. 1–8, DOI: [10.3389/fpsyg.2012.00587](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00587).
- Corrigan, Patrick W. 2004, "How stigma interferes with mental health care", *American Psychologist* 59, nr 7, s. 614–625, DOI: [10.1037/0003-066X.59.7.614](https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.7.614).
- Corrigan, Patrick W. & Amy C. Watson 2002, "Understanding the impact of stigma on people with mental illness", *World Psychiatry* 1, nr 1, s. 16–20, PMID: PMC1489832.
- Corrigan, Patrick W. & Frederick E. Miller 2004, "Shame, blame, and contamination", *Journal of Mental Health* 13, nr 6, s. 537–548, DOI: [10.1080/09638230400017004](https://doi.org/10.1080/09638230400017004).
- Crasborn, Onno 2006, "Nonmanual structures in sign languages", Keith Brown (red.), *Encyclopedia of Language & Linguistics*, andra upplagan, Amsterdam: Elsevier, s. 668–672, DOI: [10.1016/B0-08-044854-2/04216-4](https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/04216-4).
- Dahlöf, Mats 2009, *Språklig betydelse. En introduktion till semantik och pragmatik*, Lund: Studentlitteratur, [urn:nbn:se:uu:diva-60547](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-60547).
- Dalton-Puffer, Christiane 2007, *Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms*, Amsterdam: John Benjamins.
- Deilen, Silvana 2021, *Optische Gliederung von Komposita in Leichter Sprache. Blickbewegungsstudien zum Einfluss visueller, morphologischer und semantischer Faktoren auf die Verarbeitung deutscher Substantivkomposita*, Berlin: Frank & Timme.
- DiBlasi, Anita F. 2011, *Evaluating the effects of aging on American sign language users*, magisteruppsats, The Ohio State University.
- Ditchman, Nicole, Shirli Werner, Kristin Kosyluk, Nev Jones, Brianna Elg & Patrick W. Corrigan 2013, "Stigma and intellectual disability: Potential application of mental illness research", *Rehabilitation Psychology* 58, nr 2, s. 206–216, DOI: [10.1037/a0032466](https://doi.org/10.1037/a0032466).
- Domeij, Richard & Jennie Spetz 2014, "Begrifliga myndigheter på nätet", Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar*

- vid Trettiofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet, s. 52–62, <http://hdl.handle.net/10138/144498> (hämtad 22.4.2024).
- Drew, Paul & John Heritage (red.) 1992, *Talk at work: Language use in institutional and work-place settings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dövas Förbund 2022, "Teckenspråkiga", <https://kuurojenliitto.fi/sv/teckensprakiga/> (hämtad 21.12.2023).
- Dövas Servicestiftelse sr, "Kuurojen Palvelusäätiö sr, Dövas Servicestiftelse sr", <https://www.kpsaatio.fi> (hämtad 16.12.2024).
- Ebsworth, Sarah J. & Juliet L. H. Foster 2016, "Public perceptions of mental health professionals: Stigma by association?", *Journal of Mental Health* 26, nr 5, s. 431–441, DOI: [10.1080/09638237.2016.1207228](https://doi.org/10.1080/09638237.2016.1207228).
- Eilola, Laura 2020, "Keholliset ja materiaaliset sananselitysseksenssit aikuisten S2-lukutaito-opiskelijoiden luokkahuonevuorovaikutuksessa" [Kroppsliga och materiella ordförklaringsseksenser i klassrumsinteraktion med vuxna S2-inlärare av läsfärdigheter], *Virittäjä* 2, s. 243–277, DOI: [10.23982/vir.77994](https://doi.org/10.23982/vir.77994).
- Emmorey, Karen 1999, "Do signers gesture?", Lynn Messing & Ruth Campbell (red.), *Gesture, speech, and sign*, Oxford: Oxford University Press, s. 133–159.
- Engblom, Linnéa 2019, *Läsfrämjande verksamhet i skola och samarbete med bibliotek*, magisteravhandling, Åbo Akademi, urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019111838514.
- Englund Hjalmarsson, Helena & Marie Jenevall 2011, "Rikta lättläst till rätt grupp", *Språktidningen* 6, <https://spraktidningen.se/debatt/rikta-lattlast-till-ratt-grupp/> (hämtad 22.4.2024).
- Ethnologue 2024, "Sign languages", <https://www.ethnologue.com/subgroup/2/> (hämtad 3.12.2024).
- Falchook Adam D., Rachel I. Mayberry, Howard Poizner, David Brandon Burtis, Leilani Doty & Kenneth M. Heilman 2012, "Sign language aphasia from a neurodegenerative disease", *Neurocase* 19, nr 5, s. 434–444, DOI: [10.1080/13554794.2012.690427](https://doi.org/10.1080/13554794.2012.690427).
- Falkenjack, Johan 2018, *Towards a model of general text complexity for Swedish*, licentiatavhandling, Linköpings universitet, [urn:nbn:se:liu:diva-152495](https://nbn.se/liu:diva-152495).
- Falkenjack, Johan, Katarina Heimann Mühlenbock & Arne Jönsson 2013, "Features indicating readability in Swedish text", Stephan Oepen, Kristin Hagen & Janne Bondi Johannessen (red.), *Proceedings of the 19th Nordic Conference of Computational Linguistics (NODALIDA 2013)*, Linköping: Linköping University Press, s. 27–40, <https://aclanthology.org/W13-5608> (hämtad 22.4.2024).
- Felski, Rita 2008, *Uses of literature*, Malden, Mass.: Blackwell.
- Ferguson-Coleman, Emma 2016, *Deaf with dementia. A narrative*, doktorsavhandling, The University of Manchester, <https://research.manchester.ac.uk/en/studentTheses/deaf-with-dementia-a-narrative> (hämtad 22.4.2024).
- FN 2023, "Globala målen för hållbar utveckling", <https://fn.se/globala-malen-for-hallbar-utveckling/> (hämtad 16.12.2024).
- Forsberg, Camilla 2012, *Myndigheten, texten och läsaren. Myndighetsinformation i lättläst version*, magisteruppsats, Malmö högskola, urn:nbn:se:mau:diva-36515.

- Forsberg, Camilla 2014, "Myndigheten som pedagog – om myndigheters lättlästa texter", Anders Persson & Roger Johansson (red.), *Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang. Utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet*, Helsingborg: Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet, s. 25–43.
- Forskning.fi 2023, "Information om tjänsten", <https://forskning.fi/sv/service-info#service-info-1> (hämtad 16.12.2024).
- Forster, Kenneth I. & Susan M. Chambers 1973, "Lexical access and naming time", *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 12, nr 6, s. 627–635, DOI: [10.1016/S0022-5371\(73\)80042-8](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(73)80042-8).
- Fremer, Maria 2022, "Språkvård och klarspråk i Sverige och Finland", *Språkråd. Statsrådets svenska språknämnd informerar*, nr 2, s. 12–15, https://vnk.fi/documents/10616/1163375/Spr%C3%A5kr%C3%A5d_2022_2.pdf/f6d3b3fed174-d70b-406a-e95d8f95698d/Spr%C3%A5kr%C3%A5d_2022_2.pdf?t=1669960867972 (hämtad 22.4.2024).
- Frondeén, Carina 2024, "Läsarperspektiv på läsning av lättlästa myndighetstexter", *Folkmålsstudier* 62, 51–88. DOI: [10.55293/fms.137847](https://doi.org/10.55293/fms.137847).
- Frondeén, Carina 2025, *Lätt språk under lupp. Lätt språk och dess anvisningar utgående från forskningsperspektiv, praktikerperspektiv och användarperspektiv*, doktorsavhandling i nordiska språk, Helsingfors universitet.
- Frondeén, Carina & Johanna K. Kaakinen 2023, "Reading Easy Language texts written by public authorities: Evidence from eye tracking", *Finnish Journal of Linguistics* 36, s. 7–36. DOI: [10.61197/fjl.126062](https://doi.org/10.61197/fjl.126062).
- Frölander-Ulf, Lena 2023, "Söndagsträffen", Jolin Slotte, Michaela von Kugelgen, Kira Nalin & Maria Sadin (red.), *Bultande hjärtan. Lättlästa berättelser om livet och kärleken*, Helsingfors/Vasa: Lärum-förlaget, s. 79–88.
- Gjernes, Trude & Per Måseide 2019, "Framing and scaffolding as relational caregiving in an institution for people living with dementia", *Journal of Aging Studies* 49, s. 39–45, DOI: [10.1016/j.jaging.2019.04.001](https://doi.org/10.1016/j.jaging.2019.04.001).
- Goffman, Erving 1963, *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*, New York, London & Toronto: Simon & Schuster/Touchstone Books.
- Goodwin, Charles 2007, "Participation, stance and affect in the organization of activities", *Discourse & Society* 18, nr 1, s. 53–73, <https://www.jstor.org/stable/42889103> (hämtad 22.4.2024).
- Goodwin, Marjorie Harness & Charles Goodwin 2012, "Car talk: Integrating texts, bodies, and changing landscapes", *Semiotica* 191 1/4, s. 257–286, DOI: [10.1515/sem-2012-0063](https://doi.org/10.1515/sem-2012-0063).
- Graneheim, Ulla H., Britt-Marie Lindgren & Berit Lundman 2017, "Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper", *Nurse Education Today* 56, s. 29–34, DOI: [10.1016/j.nedt.2017.06.002](https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.002).
- Greenhalgh, Trisha, Henry W.W. Potts, Geoff Wong, Pippa Bark & Deborah Swinglehurst 2009, "Tensions and paradoxes in electronic patient record research: A systematic literature review using the meta-narrative method", *The Milbank Quarterly* 87, nr 4, s. 729–788, DOI: [10.1111/j.1468-0009.2009.00578.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2009.00578.x).
- Guidi, Sarah & Patricia Hermann-Shores 2019, "Warum es für Barrierefreiheit auch 'Leichte Gebärdensprache' braucht Beobachtungen aus der Praxis

- und Überlegungen für die Forschung", *Schweizerische Zeitschrift für Heilpädagogik* 25, nr 2, s. 33–38, <https://ojs.szh.ch/zeitschrift/article/view/777> (hämtad 22.4.2024).
- Guidi, Sarah, Christa Notter & Sandra Weilenmann 2021, "Plain Swiss German Sign Language (Plain DSGS)", posterpresentation vid KLAARA Conference 31.8.2021, <https://www.klaara.ch> (hämtad 22.4.2024).
- Gutermuth, Silke 2020, *Leichte Sprache für alle? Eine zielgruppenorientierte Rezeptionsstudie zu Leichter und Einfacher Sprache*, Berlin: Frank & Timme.
- Habermas, Jürgen 1968, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Halter, Margaret J. 2008, "Perceived characteristics of psychiatric nurses: Stigma by association", *Archives of Psychiatric Nursing* 22, nr 1, s. 20–26, DOI: [10.1016/j.apnu.2007.03.003](https://doi.org/10.1016/j.apnu.2007.03.003).
- Handlaget (u.å.), "Tre sätt att använda tecken", http://handlaget.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=4 (hämtad 19.4.2024).
- Hannola, Terja & Sanna Ala-Sippola 2010, "Kansainvälistä menoa kotikentällä" [Internationellt på hemmaplan]. *Kielisilta* 3/2010, s. 12–14.
- Hansen-Schirra, Silvia & Christine Maaß (red.) 2020, *Easy Language research. Text and user perspectives*, Berlin: Frank & Timme.
- Hansen-Schirra, Silvia & Christiane Maaß 2020, "Easy Language, Plain Language, Easy Language Plus: Perspectives on comprehensibility and stigmatisation", Silvia Hansen-Schirra & Christiane Maaß (red.), *Easy Language research. Text and user perspectives*, Berlin: Frank & Timme, s. 17–40.
- Hansen-Schirra, Silvia & Christiane Maaß 2020, "Introduction", *Easy Language research. Text and user perspectives*, Berlin: Frank & Timme, s. 9–15.
- Hansen-Schirra, Silvia 2022, AW: Leichte Sprache vs. einfache Sprache? E-brev från Silvia Hansen-Schirra till Marja Kivilehto, 14.9.2022.
- Hansen-Schirra, Silvia, Katja Abels, Sarah Signer & Christiane Maaß (red.) 2021, *The Dictionary of Accessible Communication*, Berlin: Frank & Timme.
- Harjunpää, Katarina 2017, *Translatory practices in everyday conversation. Bilingual mediating in Finnish-Brazilian Portuguese interaction*, doktorsavhandling, Helsingfors universitet, <http://hdl.handle.net/10138/183280> (hämtad 22.4.2024).
- Hedberg, Tomas 2006, "Dokumentation av ålderdomliga och regionala tecken i svenskt teckenspråk", Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk. Sociala och historiska perspektiv*, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet, s. 97–106.
- Hedrén, Johan, Karin Hoyer, Monica Londen, Lena Wenman, Håkan Westerholm & Jan-Ola Östman 2005, "Finlandssvenska teckenspråkiga i dag", Jan-Ola Östman (red.): *FinSSL – finlandssvenskt teckenspråk*, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet, s. 113–122.
- Heimann Mühlenbock, Katarina 2013, *I see what you mean. Assessing readability for specific target groups*, doktorsavhandling, Göteborgs universitet, <http://hdl.handle.net/2077/32472> (hämtad 22.4.2024).
- Heimann Mühlenbock, Katarina, Sofie Johansson Kokkinakis, Caroline Liberg, Åsa af Geijerstam, Jenny Wiksten Folkeryd, Arne Jönsson, Erik Kanebrant & Johan Falkenjack 2015, "A multivariate model for classifying texts' readability",

- Beáta Megyesi (red.), *Proceedings of the 20th Nordic Conference of Computational Linguistics (NODALIDA 2015)*, Linköping: Linköping University Press, s. 257–261, <https://aclanthology.org/W15-1833> (hämtad 22.4.2024).
- Heritage, John 1984, *Harold Garfinkel and ethnomethodology*, Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John 1997, "Conversation analysis and institutional talk: Analysing data", David Silverman (red.), *Qualitative research: Theory, method and practice*, London: Sage Publications, s. 161–182.
- Heritage, John & Jeffrey D. Robinson 2006, "The structure of patients' presenting concerns: Physicians' opening questions", *Health Communication* 19, nr 2, s. 89–102, DOI: [10.1207/s15327027hc1902_1](https://doi.org/10.1207/s15327027hc1902_1).
- Hersh, Marion 2015, "Cane use and late onset visual impairment", *Technology and Disability* 27, nr 3, s. 103–116, DOI: [10.3233/TAD-150432](https://doi.org/10.3233/TAD-150432).
- Hintsala, Susanna 1997, *Tuettua vuorovaikutusta. Selkoryhmän ohjaajan opas* [Stödd interaktion. Guidebok för ledare av grupper på lätt språk.], Helsingfors: Kehitysvammaliitto/Vanhustyön keskusliitto.
- Hjärnfonden 2023, "Vad är Parkinsons sjukdom?", <https://www.hjarnfonden.se/om-hjarnan/diagnoser/parkinsons-sjukdom/> (hämtad 19.4.2024).
- Holmberg, Felix 2018, *Digitalt inkluderade unga. Om möjligheter IKT skapar för unga personer med intellektuell funktionsnedsättning*, magisteravhandling, Helsingfors universitet, <http://hdl.handle.net/10138/277705>.
- Holmér, Åsa 2021, SV: Klarspråk, lättläst, lätt språk osv. E-brev från SOF-terminologi till Marja Kivilehto, 27.10.2021.
- Hornscheidt, Lann & Daniel Wojahn 2017, "Aktivistisk språkvetenskap", David Håkansson & Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*, Lund: Studentlitteratur, s. 269–290.
- Hoyer, Karin 2004, "Det finlandssvenska teckenspråket av i dag", Anna-Lena Østern & Ria Heilä-Ylikallio (red.), *Språk som kultur – brytningar i tid och rum* vol. 1, Vasa: Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten, s. 163–175.
- Hoyer, Karin 2012, *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk*, Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Hoyer, Karin 2013, "Suomenruotsalainen viittomakieli – attritiosta ahdinkoon" [Finlandssvenskt teckenspråk – från språkattrition till en svår situation], Kimmo Granqvist & Päivi Rainö (red.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta* [Det förfallande språket. Texter om förslitning och försvinnande av minoritetsspråk], Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 232–251.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Sarah E. Shannon 2005, "Three approaches to qualitative content analysis", *Qualitative Health Research* 15, nr 9, s. 1277–1288, DOI: [10.1177/1049732305276687](https://doi.org/10.1177/1049732305276687).
- Huhtanen, Kristina 2012, *Kommunikointi elein ja viittomin* [Kommunikation med gester och tecken], Kristina Huhtanen (red.), *Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa* [Alternativ och kompletterande kommunikation i Finland], Helsingfors: Kehitysvammaliitto, s. 27–30.
- Hyönä, Jukka & Johanna K. Kaakinen 2019, "Eye movements during reading", Christoph Klein & Ulrich Ettinger (red.), *Eye movement research*.

- An introduction to its scientific foundations and applications*, Cham: Springer Nature Switzerland, s. 239–274.
- Hyönä, Jukka & Pekka Niemi 1990, "Eye movements during repeated reading of a text", *Acta Psychologica* 73, nr 3, s. 259–280, DOI: [10.1016/0001-6918\(90\)90026-C](https://doi.org/10.1016/0001-6918(90)90026-C).
- Hyönä, Jukka & Richard K. Olson 1995, "Eye fixation patterns among dyslexic and normal readers: Effects of word length and word frequency", *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 21, nr 6, s. 1430–1440, DOI: [10.1037/0278-7393.21.6.1430](https://doi.org/10.1037/0278-7393.21.6.1430).
- Håkansson, David 2017, "Språkvetenskapen och teorierna", David Håkansson & Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*, Lund: Studentlitteratur, s. 39–55.
- Högberg, Andrea 2019, "Nyheter på lätt svenska är public service i allra högsta grad", Svenska Yle, <https://svenska.yle.fi/a/7-1429863> (hämtad 30.10.2023).
- IARTEM 2023 = International Association for Research on Textbooks and Educational Media, E-journal, <https://iartem.org/ejournal/> (hämtad 15.7.2023).
- Inhoff, Albercht Werner & Keith Rayner 1986, "Parafoveal word processing during eye fixations in reading: Effects of word frequency", *Perception and Psychophysics* 40, nr 6, s. 431–439, DOI: [10.3758/BF03208203](https://doi.org/10.3758/BF03208203).
- Inhoff, Albrecht Werner, Richard Topolski, Françoise Vitu & Kevin J. O'Regan 1993, "Attention demands during reading and the occurrence of brief (express) fixations", *Perception & Psychophysics* 54, nr 6, s. 814–123, DOI: [10.3758/BF03211806](https://doi.org/10.3758/BF03211806).
- Inkomstregistret 2019, "Vad är inkomstregistret?", <https://www.vero.fi/sv/inkomstregistret/om-oss/inkomstregistret-l%C3%A4ttl%C3%A4st/> (hämtad 24.10.2023).
- Isot 2010, "Språkrådets uttolkning av språklagen (2009:600)", <https://www.isot.se/download/18.1e4309991774c3fe50bce367/1613462934784/Uttolkning-spraklagen-2010.pdf> (hämtad 23.7.2023).
- Isot 2022, "Projektet Flersamterm – flerspråkig basterminologi som grund för tolkning och översättning", <https://www.isot.se/lar-dig-mer/forskning/projekt/projektet-flersamterm> (hämtad 23.7.2023).
- Isot 2023, "Den tecknandes kropp", <https://www.isot.se/stod-och-sprakrad/utbildningsmaterial/det-svenska-teckensprakets-grammatik/grammatik/teckenrummet-och-den-tecknandes-kropp/den-tecknandes-kropp> (hämtad 19.4.2024).
- Isot 2024, "Vanliga frågor och svar om teckenspråk", <https://www.isot.se/svenskt-teckensprak/lar-dig-mer-om-svenskt-teckensprak/vanliga-fragor-och-svar-om-teckensprak> (hämtad 3.12.2024).
- Jaakola, Minna, Tiina Onikki-Rantajääskö & Ulla Vanhatalo (red.) 2023, *Selkokielen tutkimuksen teemanumero* [Specialnummer om lätt språk], *Virittäjä* 1, <https://journal.fi/virittaja/issue/view/9057> (hämtad 22.4.2024).
- Jacobson, Susanna 2014, *Personalised assistive products. Managing stigma and expressing the self*, doktorsavhandling, Aalto-universitetet, urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-5500-8.
- Jantunen, Tommi (red.) 2010. *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon* [Synpunkter på ett tecken och ett teckenlexikon]. Jyväskylän yliopisto, soveltavan

- kielentutkimuksen keskus. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä, 5.
- Jantunen, Tommi 2011, "Foneettisen viittoman ala" [Ett fonetiskt teckens domän], *Puhe ja kieli* 31, nr 2, 51–65, <https://journal.fi/pk/article/view/4662> (hämtad 5.12.2024).
- Jarema, Gonia & Gary Libben 2006, *The representation and processing of compound words*, Oxford: Oxford University Press.
- Johansson, Maj-Gun 2018, *LS Reviderad. Klassdiagnoser för högstadiet och gymnasiet*, Stockholm: Hogrefe Psykologiförlaget.
- Jokinen, Markku 2000, "Kuuorojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina" [De dövas egen värld – dövhet som språk och kultur], Anja Malm (red.), *Viittomakieliset Suomessa* [Teckenspråkiga i Finland], Helsingfors: Finn Lectura, s. 79–101.
- Jokinen, Veera 2018, *Visuaalisempaa viittomista yli kieli- ja kulttuurirajojen* [Mer visuellt tecknande över språk- och kulturgränserna], examensarbete, Humanistiska yrkeshögskolan, urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201805087128.
- Jones, Edward E., Amerigo Farina, Albert H. Hastorf, Hazel Markus, Dale T. Miller & Robert A. Scott 1984, *Social stigma. The psychology of marked relationships*, New York: W. H. Freeman.
- Joseph, Holly S.S.L., Simon P. Livsedge, Hazel I. Blythe, Sarah J. White & Keith Rayner 2009, "Word length and landing position effects during reading in children and adults", *Vision Research* 49, nr 16, s. 2078–2086, DOI: [10.1016/j.visres.2009.05.015](https://doi.org/10.1016/j.visres.2009.05.015).
- Josephson, Olle 2018, *Språkpolitik*, Stockholm: Morfem.
- JUFO 2023 = Julkaisufoorumi, "Bedömningar", <https://julkaisufoorumi.fi/sv/bedomningar> (hämtad 20.7.2023).
- Jönson, Håkan 2021, *Att värdera och använda vetenskapliga publikationer i uppsatsarbetet*. Working paper, nr 3, Socialhögskolan, Lunds universitet, https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/109639707/Att_v_rdera_och_anv_nda_vetenskapliga_publicationer_i_uppsatsarbete.pdf (hämtad 22.4.2024).
- Kaata, Kaisa & Anne Ketola 2023, *Selkokuvaopas* [Guide till bilder på lätt språk]. Selkokeskus/Kehitysvammaliitto, https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2023/05/selkokuvaopas_kaatraketola_2023.pdf (hämtad 22.4.2024).
- Kangas-Lumme, Jertta 2014, *Alzheimerin tautia sairastavien viittomakielisten henkilöiden suoriutuminen objektien ja toimintojen nimeämistehtävissä. Pitkittäistutkimus* [Resultat för teckenspråkiga personer med Alzheimers sjukdom i uppgifter om benämning av objekt och handlingar. En longitudinell studie], magisteravhandling, Helsingfors universitet, urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201505191022.
- Kangas-Lumme, Jertta & Seija Pekkala 2015, "Alzheimerin tautia sairastavien viittomakielisten henkilöiden suoriutuminen objektien ja toimintojen nimeämistehtävissä. Pitkittäistutkimus" [Resultat för teckenspråkiga med Alzheimers sjukdom i uppgifter om benämning av objekt och handlingar. En longitudinell studie], Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka, Matti Lehtihalmes & Seija Pekkala (red.), *Aikuisten neurologisperäiset puheen, kielen ja viestinnän*

- ongelmat* [Problem med tal, språk och kommunikation med bas i neurologi hos vuxna], Helsingfors: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys, s. 72–80.
- Kartio, Johanna (red.) 2009, *Selkokieli ja vuorovaikutus* [Lätt språk och interaktion], Helsingfors: Kehitysvammaliitto.
- Katsui, Hisayo, Maija Koivisto, Suvi-Maaria Tepora-Niemi, Niina Meriläinen, Pauli Rautiainen, Päivi Rainò, Merja Tarvainen & Heikki Hiilamo 2021, *Viitotut muistot. Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitettun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä* [Tecknade minnen: utredning om de orättvisor som de döva och medlemmarna i teckenspråksgemenskapen upplever och gemenskapens erfarenheter i Finland från 1900-talet till i dag och bedömning av förutsättningarna för att inleda sannings- och försoningsprocessen], <https://valtioneuvosto.fi/sv/-/10616/utredning-de-dova-och-teckensprakiga-har-utsatts-for-manga-olika-former-av-diskriminering> (hämtad 22.4.2024).
- Kavé, Gitit & Jeremia Heinik 2017, "Cognitive correlates of perseverations in individuals with memory impairment", *Archives of Clinical Neuropsychology* 32, nr 1, s. 62–70, DOI: [10.1093/arclin/acw085](https://doi.org/10.1093/arclin/acw085).
- Kegl, Judy, Henri Cohen & Howard Poizner 1999, "Articulatory consequences of Parkinson's disease: Perspectives from two modalities", *Brain and Cognition* 40, nr 2, s. 355–386, DOI: [10.1006/brcg.1998.1086](https://doi.org/10.1006/brcg.1998.1086).
- Kehitysvammaliitto (u.ä.), "Kehitysvammaliitto på svenska", <https://www.kehitysvammaliitto.fi/pa-svenska/> (hämtad 2.12.2024).
- Kintsch, Walter 1994, "Text comprehension, memory, and learning", *The American Psychologist* 49, nr 9, s. 294–303, DOI: [10.1037//0003-066x.49.4.294](https://doi.org/10.1037//0003-066x.49.4.294).
- Koivisto, Aino 2019, "Repair receipts: On their motivation and interactional import", *Discourse Studies* 21, nr 4, s. 398–420, DOI: [10.1177/1461445619842737](https://doi.org/10.1177/1461445619842737).
- Kontturi, Tarja 2022, *Kohti selkeämpää viittomista. Miten viittomista muutetaan, kun keskustelukumppanina on vain vähän tai jollakin tapaa rajatusti suomalaista viittomakieltä osaava viittomakielinen henkilö?* [Mot klarare tecknande. Hur ändrar man på tecknandet när man kommunicerar med en teckenspråkig person som kan bara litet finskt teckenspråk?], magisteruppsats, Jyväskylä universitet, urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202206013025.
- Kotus 2023a = Kotimaisten kielten keskuksen kielilautakunnat, 2023, "Språknämnden för finländska teckenspråk – det 87:e mötet", https://www.kotus.fi/files/11385/Protokoll_87_120523_med_bilagor.pdf (hämtad 19.4.2024).
- Kotus 2023b = Kotimaisten kielten keskuksen kielilautakunnat, 2023, "Viittomakielten lautakunnan 88. kokous" [Möte nr 88 inom språknämnden för finländska teckenspråk], https://www.kotus.fi/files/11386/poytakirja_88_111023.pdf (hämtad 19.4.2024).
- Kotus 2023c = Kotimaisten kielten keskuksen kielilautakunnat, "Viittomakielten lautakunnan 89. kokous. Pöytäkirja kokouksesta 29.11.2023" [Möte nr 89 inom språknämnden för finländska teckenspråk 29.11.2023], https://www.kotus.fi/files/11550/kokous_89_291123_liitteinen.pdf (hämtad 19.4.2024).
- KPO 2010 = *Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland* 2010, Dövas Förbund och Forskningscentralen för de inhemska språken, <https://>

kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk17/Sprakpolitiskt_program_for_teckenspraken.pdf (hämtad 22.4.2024).

- Krippendorff, Klaus 2019, *Content analysis. An introduction to its methodology*, fjärde upplagan, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kulkki-Nieminen, Auli 2010, *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotehtin erityispiirteistä* [Den lättlästbearbetade nyheten. En lingvistisk analys av särdragen i lättlästa texter.], doktorsavhandling, Tammerfors universitet, urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8093-5.
- Kulmala, Meri, Sanna Spišák, Satu Venäläinen, Marjukka Laiho, Katariina Hakala & Tiina Rättälä 2023, "Mitä on kanssatutkimus?" [Vad är samforskning?], Meri Kulmala, Sanna Spišák & Satu Venäläinen (red.), *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt* [Samforskning. Ideal och praktiker], Tammerfors: Tampere University Press, s. 11–31, urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7.
- Kursi, Maria, Anu Jansson & Tarja Ylimaa 2023, *Viitottu yksinäisyys – harvoin pääsee juttelemaan viittoen* [Tecknad ensamhet – det är sällan man får diskutera på teckenspråk], Vanhustyön keskusliitto, <https://vtkl.fi/wp-content/uploads/2023/12/VTKL-Viitottu-yksinaisyys-raportti-2023.pdf> (hämtad 2.12.2024).
- Kuvaja, Hanna, Minttu Rämö & Marika Santavirta 2013, *Kerrankin meiltä kysytään. Tukiviittomavalinta kehitysvammaisten näkökulmasta* [För en gångs skull frågar de oss. Valet av stödtecken ur perspektivet hos personer med intellektuell funktionsnedsättning], examensarbete, Yrkehögsskolan Diakonia, urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201305087170.
- Larson, Jon E. & Patrick W. Corrigan 2008, "The stigma of families with mental illness", *Academic Psychiatry* 32, nr 2, s. 87–91, DOI: [10.1176/appi.ap.32.2.87](https://doi.org/10.1176/appi.ap.32.2.87).
- Leskelä, Leealaura 2012a, "Ymmärrysvaikeuksien käsitteilyä kehitysvammaisten henkilöiden ja heidän ohjaajiensa keskusteluissa" [Behandling av förståelseproblem i samtal mellan personer med intellektuell funktionsnedsättning och handledare], Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (red.), *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta* [Sårbar interaktion. Samtalsanalytiska studier av språkligt asymmetrisk interaktion], Helsingfors: Kehitysvammaliitto, s. 184–234.
- Leskelä, Leealaura 2012b, "Selkokielen vuorovaikutuksen ohjeet" [Anvisningar för lätt språk i interaktion], Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (red.), *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta* [Sårbar interaktion. Samtalsanalytiska studier av språkligt asymmetrisk interaktion], Helsingfors: Kehitysvammaliitto, s. 269–298.
- Leskelä, Leealaura 2017, "Textgenre-orientierte Prinzipien für Leichtes Finnisch", Bettina M. Bock, Ulla Fix & Daisy Lange (red.), *"Leichte Sprache" im Spiegel theoretischer und angewandter Forschung*, Berlin: Frank & Timme, s. 431–446.
- Leskelä, Leealaura 2019a, *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas* [Lätt språk. En handledning i tillgängligt språk], Helsingfors: Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, Leealaura 2019b, "Helppea vai vaativampaa selkokieltä – selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot" [Lätt eller mer krävande lätt språk – mätning och svårighetsnivåer], *Puhe ja kieli* 39, nr 4, s. 367–393, DOI: [10.23997/pk.75679](https://doi.org/10.23997/pk.75679).

- Leskelä, Leela Laura 2021a, "Easy Language in Finland", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 149–190.
- Leskelä, Leela Laura 2021b, "Showing knowing: Negotiating about epistemics in interaction between persons with intellectual disabilities and professionals", *Journal of Interactional Research in Communication Disorders* 11, nr 1, s. 26–51, DOI: [10.1558/jircd.19075](https://doi.org/10.1558/jircd.19075).
- Leskelä, Leela Laura 2022, *Selkopuhetta! Puhuttu selkokieli kehitysvammaisten henkilöiden ja ammattilaisten vuorovaikutuksessa* [Tala lätt! Talat lätt språk i interaktion mellan personer med intellektuell funktionsnedsättning och professionella], doktorsavhandling, Helsingfors universitet, urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8764-2.
- Leskelä, Leela Laura 2023, "Myönteistä arviointia. Työnohjaajien kehuvuorot kehitysvammaisten työntekijöiden tehtävänohjauksessa" [Positiva evalueringar. Arbetshandledares turer med beröm i handledning av manuella uppgifter för personer med intellektuell funktionsnedsättning], *Virittäjä* 127, nr 2, s. 241–267, DOI: [10.23982/vir.110596](https://doi.org/10.23982/vir.110596).
- Leskelä, Leela Laura 2025, "Selkokieltä tarvitsevat ihmiset" [Människor som behöver lätt språk]. Camilla Lindholm & Leela Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokieleen* [På forskningsresa till lätt språk], Helsingfors: Gaudeamus, s. 83–105.
- Leskelä, Leela Laura & Auli Kulkki-Nieminen 2015, *Selkokiertoajan tekstilajit* [Lättspråkskribentens textgenrer], Helsingfors: Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, Leela Laura & Camilla Lindholm (red.) 2012, *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta* [Sårbar interaktion. Samtalsanalytiska studier av språkligt asymmetrisk interaktion], Helsingfors: Kehitysvammaliitto.
- Leskelä, Leela Laura & Camilla Lindholm 2025a, "Selkokielen tutkimus yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä" [Forskning i lätt språk som främjande av samhällslig jämlikhet], Camilla Lindholm & Leela Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokieleen* [På forskningsresa till lätt språk], Gaudeamus, s. 17–40.
- Leskelä, Leela Laura & Camilla Lindholm 2025b, "Selkokieli puheessa ja vuorovaikutuksessa" [Lätt språk i tal och interaktion], Camilla Lindholm & Leela Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokieleen* [På forskningsresa till lätt språk], Helsingfors: Gaudeamus, s. 141–163.
- Leskelä, Leela Laura, Arto Mustajoki & Aino Piehl 2022, "Easy and plain languages as special cases of linguistic tailoring and standard language varieties", *Journal of Nordic Linguistics* 45, nr 2, s. 194–213, DOI: [10.1017/S0332586522000142](https://doi.org/10.1017/S0332586522000142).
- Leskelä, Leela Laura & Antti Teittinen 2025, "Selkokieli ja vammaistutkimus" [Lätt språk och forskning i funktionsnedsättningar], Camilla Lindholm & Leela Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokieleen* [På forskningsresa till lätt språk], Helsingfors: Gaudeamus, s. s. 187–195.
- Leskelä, Leela Laura & Eliisa Uotila 2020, "Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä" [Lätt språk som redskap för tillgänglig kommunikation], Maija Hirvonen & Tuija Kinnunen (red.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista*

- yhdenvertaisuutta edistämässä [Tillgänglig kommunikation. Att främja samhällelig jämlikhet], Helsingfors: Gaudeamus, s. 227–248.
- Leskelä, Leela-Laura & Hannu Virtanen (red.) 2006, *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä* [Med andra ord. Teori och praktik inom lätt språk], Helsingfors: Kehitysvammaliitto.
- Lexell, Jan & Christina Brogårdh 2020, *Skriva, granska och publicera vetenskapliga arbeten*, Lund: Studentlitteratur.
- Libben, Gary 1998, "Semantic transparency in the processing of compounds: Consequences for representation, processing, and impairment", *Brain and Language* 61, nr 1, s. 30–44, DOI: [10.1006/brln.1997.1876](https://doi.org/10.1006/brln.1997.1876).
- Liddell, Scott K. & Melanie Metzger 1998, "Gesture in sign language discourse", *Journal of Pragmatics* 30, nr 6, s. 657–697, DOI: [10.1016/S0378-2166\(98\)00061-7](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00061-7).
- Lindberg, Isabelle 2019, *Lättläst och värdefullt. En komparativ litteraturanlys och elevers upplevelser av en lättläst ungdomsroman*, magisteravhandling, Åbo Akademi, urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019052817584.
- Lindholm, Camilla 2010, *När orden fattas oss. Om demens, språk och kommunikation*, Stockholm: Liber.
- Lindholm, Camilla 2014, "Comprehension in interaction: Communication at a day care center", Jens Brockmeier, Hilde Lindemann & Lars-Christer Hydén (red.), *Beyond loss. Dementia, identity, personhood*, Oxford: Oxford University Press, s. 155–172.
- Lindholm, Camilla 2015, "Parallel realities: The interactional management of confabulation in dementia care encounters", *Research on Language and Social Interaction* 48, nr 2, s. 176–199, DOI: [10.1080/08351813.2015.1025502](https://doi.org/10.1080/08351813.2015.1025502).
- Lindholm, Camilla 2016, "Boundaries of participation in care home settings: Use of the Swedish token *jaså* by a person with dementia", *Clinical Linguistics and Phonetics* 30, nr 10, s. 832–848, DOI: [10.1080/02699206.2016.1208275](https://doi.org/10.1080/02699206.2016.1208275).
- Lindholm, Camilla 2023, "Kommunikativa funktionsnedsättningar", Stina Ericsson, Inga-Lill Grahn & Susanna Karlsson (red.), *Att analysera interaktion*, Lund: Studentlitteratur, s. 245–262.
- Lindholm, Camilla & Melisa Stevanovic 2016, "Sanat" [Ord], Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (red.), *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* [Samtalsanalys. Hur man studerar sociala handlingar och interaktion], Tammerfors: Vastapaino, s. 79–99.
- Lindholm, Camilla & Melisa Stevanovic 2022, "Challenges of trust in atypical interaction", *Pragmatics & Society* 13, nr 1, s. 109–127, DOI: [10.1075/ps.18077.lin](https://doi.org/10.1075/ps.18077.lin).
- Lindholm, Camilla & Ulla Tiilikä 2025, "Selkokielen tutkimus ja kieliaktivismi" [Forskning i lätt språk och språkaktivism], Camilla Lindholm & Leela-Laura Leskelä (red.), *Tutkimusretkellä selkokielellä* [På forskningsresa till lätt språk], Helsingfors: Gaudeamus, s. 196–209.
- Lindholm, Camilla & Ulla Vanhatalo (red.) 2019, *Selkokieli-teemanumero* [Temanummer om lätt språk], *Puhe ja kieli – Tal och språk* 4, <https://journal.fi/pk/issue/view/6217> (hämtad 22.4.2024).
- Lindholm, Camilla & Ulla Vanhatalo (red.) 2021a, *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme.

- Lindholm, Camilla & Ulla Vanhatalo 2021b, "Introduction", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 11–26.
- Lindholm, Mikael 2019, *FDUV – 60 år för demokrati, utveckling och humana värderingar*, Lärums-förlaget, <https://www.fduv.fi/sv/omfduv/dettaarfduv/historia/> (hämtad 22.4.2024).
- Linell, Per 1982, *The written language bias in linguistics*, Linköping: Linköpings universitet, [urn:nbn:se:liu:diva-111550](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:liu:diva-111550).
- Linell, Per 1990, "De institutionaliserade samtalens elementära former. Om möten mellan professionella och lekmän", *Forskning om utbildning* 17, nr 4, s. 18–35.
- Linell, Per 1998, *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*, Philadelphia: John Benjamins.
- Linell, Per & Thomas Luckmann 1991, "Asymmetries in dialogue: Some conceptual preliminaries", Ivana Markova & Klaus Foppa (red.), *Asymmetries in dialogue*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, s. 1–20.
- Link, Bruce G. & Jo C. Phelan 2001, "Conceptualizing stigma", *Annual Review of Sociology* 27, s. 363–385, DOI: [10.1146/annurev.soc.27.1.363](https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.363).
- Link, Bruce G., Elmer L. Struening, Sheree Neese-Todd, Sara Asmussen & Jo C. Phelan 2001, "Stigma as a barrier to recovery: The consequences of stigma for the self-esteem of people with mental illnesses", *Psychiatric Services* 52, nr 12, s. 1621–1626, DOI: [10.1176/appi.ps.52.12.1621](https://doi.org/10.1176/appi.ps.52.12.1621).
- LL-Center (u.å.), "Riktlinjer för lätt språk", https://ll-center.fi/svenska/om-lattlast/regler_for_lattlast/ (hämtad 29.8.2023).
- Loew, Ruth, Judy Kegl & Howard Poizner 1995, "Flattening of distinctions in a Parkinsonian signer", *Aphasiology* 9, nr 4, s. 3381–3396, DOI: [10.1080/02687039508248211](https://doi.org/10.1080/02687039508248211).
- Lundberg, Bertil 2010, *Erfarenheter av stigmatisering och diskriminering bland personer med psykisk sjukdom*, doktorsavhandling, Lunds universitet, <https://lup.lub.lu.se/record/1712741> (hämtad 22.4.2024).
- Maaß, Christiane 2020, *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing comprehensibility and acceptability*, Berlin: Frank & Timme.
- Majlesi, Ali Reza & Anna Ekström 2016, "Baking together – the coordination of actions in activities involving people with dementia", *Journal of Aging Studies* 38, s. 37–46, DOI: [10.1016/j.jaging.2016.04.004](https://doi.org/10.1016/j.jaging.2016.04.004).
- Malm, Anja & Jan-Ola Östman 2000, "Viittomakieliset ja heidän kielensä" [De teckenspråkiga och deras språk], Anja Malm (red.), *Viittomakieliset Suomessa* [Teckenspråkiga i Finland], Helsingfors: Finn Lectura, s. 9–32.
- Manrique, Elizabeth 2016, "Other-initiated repair in Argentine Sign Language", *Open Linguistics* 2, nr 1, s. 1–34, DOI: [10.1515/opli-2016-0001](https://doi.org/10.1515/opli-2016-0001).
- Manrique, Elizabeth 2017, *Achieving mutual understanding in Argentine sign language (LSA)*, doktorsavhandling, Radboud University Nijmegen, <https://www.mpi.nl/publications/item2468462/achieving-mutual-understanding-argentine-sign-language-lsa> (hämtad 22.4.2024).
- Manrique, Elizabeth & Nick J. Enfield 2015, "Suspending the next turn as a form of repair initiation: Evidence from Argentine Sign Language", *Frontiers in Psychology* 6, DOI: [10.3389/fpsyg.2015.01326](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01326).

- Manunen, Juha 2019, "Lättläst teckenspråk", bloggtext skriven på basis av en föreläsning av Markus Aro 4.10.2019 under projektet *Lev i vårt språk*, <https://livs.humak.fi/lattlast-teckensprak/> (hämtad 22.4.2024).
- Marshall, Jane, Jo Atkinson, Bencie Woll & Alice Thacker 2005, "Aphasia in a bilingual user of British Sign Language and English: Effects of cross-linguistic cues", *Cognitive Neuropsychology* 22, nr 6, s. 719–736, DOI: [10.1080/02643290442000266](https://doi.org/10.1080/02643290442000266).
- Marshall, Jane, Jo Atkinson, Elaine Smulovitch, Alice Thacker & Bencie Woll 2004, "Aphasia in a user of British Sign Language: Dissociation between sign and gesture", *Cognitive Neuropsychology* 21, nr 5, s. 537–554, DOI: [10.1080/02643290342000249](https://doi.org/10.1080/02643290342000249).
- Matikka, Leena & Hannu Vesala 1997, "Acquiescence in quality-of-life interviews with adult who have mental retardation", *Mental Retardation* 35, nr 2, s. 75–82.
- Mazur, Beth 2000, "Revisiting plain language", *Technical Communication: Journal of the Society for Technical Communication* 47, nr 2, s. 205–211, <https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/revisiting-plain-language/> (hämtad 22.4.2024).
- Miller, Carol T. & Cheryl R. Kaiser 2001, "A theoretical perspective on coping with stigma", *Journal of Social Issues* 57, nr 1, s. 73–92, DOI: [10.1111/0022-4537.00202](https://doi.org/10.1111/0022-4537.00202).
- Moonen, Xavier 2021, "Easy Language in the Netherlands", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 345–370.
- MTM = Myndigheten för tillgängliga medier (u.å.), "Att skriva lättläst", <https://www.mtm.se/var-verksamhet/lattlast/att-skriva-lattlast/> (hämtad 29.8.2023).
- Mäkilä, Sini 2023, *Selkoa selkokielen tutkimuksesta. Selkokielen tutkijoiden näkemyksiä selkokielen tutkimuksesta ja sen suhteesta selkokielen käyttäjiin* [Att ta reda på forskningen i lätt språk: Vad forskare i lätt språk tänker om forskningen i lätt språk och dess relation till användarna av lätt språk], magisteravhandling, Tammerfors universitet, urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202303273186.
- Nevile, Maurice 2015, "The embodied turn in research on language and social interaction", *Research on Language and Social Interaction* 48, nr 2, s. 121–151, DOI: [10.1080/08351813.2015.1025499](https://doi.org/10.1080/08351813.2015.1025499).
- Nietzio, Annika, Daniel Naber & Christian Buhler 2014, "Towards techniques for easy-to-read web content", *Procedia Computer Science* 27, s. 343–349, DOI: [10.1016/j.procs.2014.02.038](https://doi.org/10.1016/j.procs.2014.02.038).
- Nilsson, Anna-Lena 2007, "The non-dominant hand in SSL discourse", Myriam Vermeerbergen, Lorraine Leeson & Onno Crasborn (red.), *Simultaneity in signed languages. Form and Function*, Amsterdam: John Benjamins, s. 163–185.
- Nilsson, Bo & Alf Arvidsson 2022, "Inledning", Bo Nilsson & Alf Arvidsson (red.), *Teori som metod*, Umeå: Umeå universitet, urn:nbn:se:umu:diva-193133.
- NLS 2013 = Netzwerk Leichte Sprache 2013, "Die Regeln für Leichte Sprache vom Netzwerk Leichte Sprache", https://www.leichte-sprache.org/wp-content/uploads/2023/03/Regelwerk_NLS_Neuaufl2022_web.pdf (hämtad 19.4.2024).
- Nord, Andreas 2011, *Att göra någon annans text tydlig. Förutsättningar och språkideal vid språkbearbetning av myndighetstext*, TeFa nr

- 48, FUMS, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, [urn:nbn:se:uu:diva-188755](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-188755).
- Nord, Andreas 2017, *Klarspråksarbete och yrkeslivsskrivande. En forskningsöversikt*, Rapporter från Språkrådet 7, Stockholm: Språkrådet, [urn:kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-8](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-8).
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2016, "Hjälpa eller stjälpa? Uppgiftskulturer kring lättläst ungdomslitteratur", Heidi Höglund & Ria Heilä-Ylikallio (red.), *Framtida berättelser. Perspektiv på nordisk modersmålsdidaktisk forskning och praktik*, Vasa: Åbo Akademi, s. 103–120.
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2017a, "Om modelläsare i lättlästa svenska ungdomsromaner", Åsa Warnqvist (red.), *Samtida svensk ungdomslitteratur. Analyser*, Lund: Studentlitteratur, s. 127–145, [urn:nbn:se:kau:diva-48185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:kau:diva-48185).
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2017b, "Att göra gott. Svenska förlags- och författarröster om lättläst ungdomslitteratur", *Barnboken* 40, s. 1–16, DOI: [10.14811/clrv.40i0.268](https://doi.org/10.14811/clrv.40i0.268).
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2018, "Lättläst – en demokratifråga", *Utbildning och Demokrati* 27, nr 3, s. 35–52, DOI: [10.48059/uod.v27i3.1107](https://doi.org/10.48059/uod.v27i3.1107).
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2020, "I litteraturens tjänst. Skolbibliotekariers uppfattningar om lättläst skönlitteratur till elever och lärare", Maritha Johansson, Bengt-Göran Martinsson & Suzanne Parmenius Swärd (red.), *Trettonde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Bildning, utbildning, fortbildning*, Linköping: SMDI – Nationella nätverket för svenska med didaktisk inriktning, s. 209–223.
- Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller 2022, *Lättläst. Bokmarknad, ungdomslitteratur, skola*, Möklinta: Gidlunds förlag.
- Norrbj, Catrin 2014, *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*, tredje reviderade upplagan, Lund: Studentlitteratur.
- Norska listan 2023, "Om Kanalregisteret", <https://kanalregister.hkdir.no/informationsartikler/om-kanalregisteret> (hämtad 16.12.2024).
- Nuopponen, Anita & Nina Pilke 2010, *Ordning och reda. Terminologilära i teori och praktik*, Stockholm: Norstedts.
- Ogden, Charles Kay & Ivor Armstrong Richards 1985, *The meaning of meaning. A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*, London: Ark Paperbacks.
- Ólafsdóttir, Sigríður & Pálsdóttir, Karítas Hrundar 2021, "Easy Language in Iceland", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 253–273.
- Oloff, Florence 2018, "'Sorry?'/ 'Como?'/ 'Was?': Open class and embodied repair initiators in international workplace interactions", *Journal of Pragmatics* 126, s. 29–51, DOI: [10.1016/j.pragma.2017.11.002](https://doi.org/10.1016/j.pragma.2017.11.002).
- Olsson, Ingrid 2021, SV: Lättläst resp. klarspråk. E-brev från SOF Språkfrågor till Marja Kivilehto, 16.8.2021.
- Orange, Joseph B. 2001, "Family caregivers, communication and Alzheimer's disease", Mary Lee Hummert & Jon F. Nussbaum (red.), *Aging, communication and health*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, s. 225–248.
- Paananen, Jenny 2017, "Kuinka lääkärin selittävät asiantuntijainformaatiota? Selittäminen vuorovaikutuksellisenä, kielellisenä ja kehollisena toimintana

- monikulttuurisilla vastaanotoilla" [Hur förklarar läkare expertinformation? Förklaringar som interaktionella, språkliga och kroppsliga handlingar på multikulturella mottagningar], *Puhe ja kieli* 37, nr 3, s. 119–144, DOI: [10.23997/pk.66755](https://doi.org/10.23997/pk.66755).
- Papunet 2023, "Information om tecken som stöd", <https://papunet.net/sv/information-om-tecken-som-stod/> (hämtad 19.4.2024).
- Parpan-Blaser, Anne, Simone Girard-Groeber, Gabriela Antener, Christina Arn, Rita Baurman, Alexandra Caplazi, Luisa Carrer, Cindy Diacquenod, Annette Lichtenauer & Andrea Strechi 2021, "Easy Language in Switzerland", Camilla Lindholm & Ulla Vanhatalo (red.), *The Handbook of Easy Languages in Europe*, Berlin: Frank & Timme, s. 573–622.
- Pekkala, Seija, Jertta Kangas-Lumme & Päivi Rainò 2013, "Ikääntyminen ja kielen attritio puhuttua sekä viitottua kieltä käyttävillä" [Äldrande och språkattrition hos personer som använder talat samt tecknat språk], Kimmo Granqvist & Päivi Rainò (red.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta* [Det förfallande språket. Texter om förlitning och försvinnande av minoritetsspråk], Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 208–231.
- Pekkala, Seija, Martin L. Albert, Avron Spiro & Timo Erkinjuntti 2008, "Perseveration in Alzheimer's Disease", *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders* 25, nr 2, s. 109–114, DOI: [10.1159/000112476](https://doi.org/10.1159/000112476).
- Pelleboer-Gunnink, Hannah A., Wietske M. W. J. van Oorsouw, Jaap van Weeghel & Petri J. C. M. Embregts 2021, "Stigma research in the field of intellectual disabilities: A scoping review on the perspective of care providers", *International Journal of Developmental Disabilities* 67, nr 3, 168–187, DOI: [10.1080/20473869.2019.1616990](https://doi.org/10.1080/20473869.2019.1616990).
- Pfau, Roland, Markus Steinbach & Bencie Woll (red.) 2012, *Sign language. An international handbook*, HSK – Handbooks of linguistics and communication science, Berlin: De Gruyter Mouton.
- Phutela, Deepika 2015, "The importance of non-verbal communication", *The IUP Journal of Soft Skills* 9, nr 4, s. 43–49, <https://ssrn.com/abstract=2715432> (hämtad 22.4.2024).
- Piira, Laura 2009, *Läsbarheten hos de lagspråkiga, klarspråkiga och lättlästa versionerna av Finlands grundlag på finska och på svenska*, magisteravhandling, Helsingfors universitet.
- Platzack, Christer 1974, *Språket och läsbarheten. En studie i samspillet mellan läsare och text*, Lund: Gleerup.
- Plejert, Charlotta, Eleonor Antelius, Maziar Yazdanpanah & Rune T. Nielsen 2015, "There's a letter called ef. On challenges and repair in interpreter-mediated tests of cognitive functioning in dementia evaluations: A case study", *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 30, nr 2, s. 163–187, DOI: [10.1007/s10823-015-9262-0](https://doi.org/10.1007/s10823-015-9262-0).
- Poinzer, Howard & Judy Kegl 1992, "The neural basis of language and motor behavior: Perspectives from American Sign Language", *Aphasiology* 6, nr 3, s. 219–256, DOI: [10.1080/02687039208248595](https://doi.org/10.1080/02687039208248595).
- Pulliainen, Veijo, Laura Hokkanen, Juhani Salo & Tuomo Hänninen 1999, *CERAD. Kognitiivinen tehtäväsarja. Käsikirja & Tutkimusvälineet* [CERAD. En kognitiv uppgiftsserie. Handbok och forskningsredskap], Helsingfors: Suomen Alzheimer -tutkimusseura ry.

- Pöder, Janika 2023, *Selkokielen potilasviestinnän ulottuvuuksia. Kyselytutkimus Satasairaalan henkilökunnalle* [Dimensioner inom patientkommunikation på lätt språk. En enkät till personalen vid Satasairaala], magisteravhandling, Helsingfors universitet, <http://hdl.handle.net/10138/564648>.
- Quer, Josep, Carlo Cecchetto, Caterina Donati, Carlo Geraci, Meltem Kelepir, Roland Pfau & Markus Steinbach (red.) 2017, *Signgram Blueprint. A guide to sign language grammar writing*, Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Rainö, Päivi 2010, *CERAD – kognitiivinen tehtäväsarja suomalaisella viittomakielellä* [CERAD – en serie kognitiva uppgifter på finskt teckenspråk], Helsingfors: Kuurojen palvelusäätiö.
- Rajala, Pertti & Hannu Virtanen 1986, *Selkokieli. Miten sanoma perille?* [Lätt språk. Hur lyckas man förmedla ett budskap?], Helsingfors: Kirjastopalvelu.
- Raney, Gary E. & Keith Rayner 1995, "Word frequency effects and eye movements during two readings of a text", *Canadian Journal of Experimental Psychology* 49, nr 2, s. 151–173, DOI: [10.1037/1196-1961.49.2.151](https://doi.org/10.1037/1196-1961.49.2.151).
- Rantapää, Minna 2024, *Supportive strategies used by family members and formal caregivers in in social interaction with deaf people with dementia*, doktorsavhandling, Helsingfors universitet, <http://hdl.handle.net/10138/571044> (hämtad 22.4.2024).
- Rantapää, Minna & Seija Pekkala 2016, "Changes in communication of deaf people with dementia: A thematic interview with a close family member", *Dementia* 15, nr 5, s. 1205–1218, DOI: [10.1177/1471301214557183](https://doi.org/10.1177/1471301214557183).
- Rantapää, Minna, Päivi Rainö & Seija Pekkala 2015, "Muistisairauden vaikutukset viittomakieleen ja niiden arvioinnin haasteet" [Hur demens påverkar teckenspråk och utmaningar med att bedöma denna påverkan], Anna-Maija Korpjaakko-Huuhka, Matti Lehtihalmes & Seija Pekkala (red.), *Aikuisten neurologisperäiset puheen, kielen ja viestinnän ongelmat* [Problem med tal, språk och kommunikation med bas i neurologi hos vuxna], Helsingfors: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys, s. 131–140.
- Rasmussen, Gitte 2014, "Inclined to better understanding – the coordination of talk and 'leaning forward' in doing repair", *Journal of Pragmatics* 65, s. 30–45, DOI: [10.1016/j.pragma.2013.10.001](https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.10.001).
- Rautakoski, Pirkko & Kirsi Martikainen 2014, "Communication problems of Parkinson patients using sign language as their main communication method", *Parkinsonism and Related Disorders* 20, nr 1, s. 128–130, DOI: [10.1016/j.parkreldis.2013.09.011](https://doi.org/10.1016/j.parkreldis.2013.09.011).
- Rautakoski, Pirkko & Kirsi Martikainen 2015, "Parkinsonin taudin vaikutus viittomakielellä kommunikointiin" [Hur Parkinsons sjukdom påverkar hur man kommunicerar på teckenspråk], Anna-Maija Korpjaakko-Huuhka, Matti Lehtihalmes & Seija Pekkala (red.), *Aikuisten neurologisperäiset puheen, kielen ja viestinnän ongelmat* [Problem med tal, språk och kommunikation med bas i neurologi hos vuxna], Helsingfors: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistys, s. 141–147.
- Rautoma, Annika 2011, *Vad händer med skönlitteratur som bearbetas till lättläst och hur upplever unga läsare skillnaderna? En fallstudie utgående ifrån Håkan Nessers bok Kim Novak badade aldrig i Genesarets sjö*, magisteravhandling, Helsingfors universitet.

- Rayner, Keith 1983, "Eye movements, perceptual span, and reading disability", *Annals of Dyslexia* 33, s. 163–173, <http://www.jstor.org/stable/23769382> (hämtad 22.4.2024).
- Rayner, Keith 1998, "Eye movements in reading and information processing: 20 years of research", *Psychological Bulletin* 124, nr 3, s. 372–422, DOI: [10.1037/0033-2909.124.3.372](https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.3.372).
- Rayner, Keith 2009, "Eye movements and attention in reading, scene perception, and visual search", *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 62, nr 8, s. 1457–1506, DOI: [10.1080/17470210902816461](https://doi.org/10.1080/17470210902816461).
- Rayner, Keith 2012, *Psychology of reading*, andra upplagan, New York, NY: Psychology Press.
- Rayner, Keith & Susan A. Duffy 1986, "Lexical complexity and fixation times in reading: Effects of word frequency, verb complexity, and lexical ambiguity", *Memory & Cognition* 14, s. 191–201, DOI: [10.3758/BF03197692](https://doi.org/10.3758/BF03197692).
- Reichenberg, Monica 2000, *Röst och kausalitet i lärobokstexter. En studie av elevers förståelse av olika textversioner*, doktorsavhandling, Göteborgs universitet, <http://hdl.handle.net/2077/13747> (hämtad 22.4.2024).
- Reichenberg, Monica 2013, "Are 'reader-friendly' texts always better?", *IARTEM e-Journal* 5, nr 2, s. 64–84, DOI: [10.21344/iartem.v5i2.768](https://doi.org/10.21344/iartem.v5i2.768).
- Reichle, Erik D., Simon P. Livsedge, Denis Drieghe, Hazel I. Blythe, Holly S.S.L. Joseph, Sarah J. White & Keith Rayner 2013, "Using E-Z Reader to examine the concurrent development of eye-movement control and reading skill", *Developmental Review* 33, nr 2, s. 110–149, DOI: [10.1016/j.dr.2013.03.001](https://doi.org/10.1016/j.dr.2013.03.001).
- Ridell, Karin 2008, *Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen*, doktorsavhandling, Uppsala universitet, [urn:nbn:se:uu:diva-9334](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-9334).
- Rissanen, Terhi 1985, *Viittomakielen perusrakenne* [Teckenspråkets basstruktur], andra upplagan, Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Rissanen, Terhi 2000, "Suomalaisen viittomakielen lauseoppia" [Det finska teckenspråkets syntax], Arja Malm (red.), *Viittomakieliset Suomessa* [Teckenspråkiga i Finland], Helsingfors: Finn Lectura, s. 147–167.
- Robinson, Jeffrey D. 2001, "Asymmetry in action: Sequential resources in the negotiation of a prescription request", *Text* 21, nr 1–2, s. 19–54, DOI: [10.1515/text.1.21.1-2.19](https://doi.org/10.1515/text.1.21.1-2.19).
- Rosendahl, Jenny 2022, *Inflytande och delaktighet för unga vuxna som har intellektuell funktionsnedsättning – i lokalsamhällets sociala arenor och demokratiska processer*, doktorsavhandling, Stockholms universitet, [urn:nbn:se:su:diva-209107](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:su:diva-209107).
- Rutenberg, Johanna, e-brev från Johanna Rutenberg till Camilla Lindholm, 22.4.2024.
- Ruusuvuori, Johanna 2000, *Control in medical consultation. Practices for giving and receiving the reason for the visit in primary health care*, doktorsavhandling, Tammerfors universitet, [urn:fi:urn:isbn:951-44-4755-7](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:urn:isbn:951-44-4755-7).
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson 1974, "A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation", *Language* 50, s. 696–735, DOI: [10.17323/1728-192X-2015-1-142-202](https://doi.org/10.17323/1728-192X-2015-1-142-202).
- Sainio, Ari 2002, "Mitä on selkokieli?" [Vad är lätt språk?], *Kielikello* 3/2002, <https://www.kielikello.fi/-/mita-on-selkokieli> (hämtad 22.4.2024).

- Sandler, Wendy & Diane Lillo-Martin 2006, *Sign language and linguistic universals*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Satosuo, Sanni 2023, *Selkokieline viestintä terveydenhuollossa. Asiantuntijoiden kokemuksia selkokielen käyttöönottoprosessista Satasairaалassa* [Kommunikation på lätt språk i hälsovården. Experter erfarenheter av ibruktageandet av lätt språk på Satasairaala], magisteravhandling, Helsingfors universitet, urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202306193151.
- Savolainen, Leena 2000, "Viittoman rakenne" [Tecknets struktur], Arja Malm (red.), *Viittomakieliset Suomessa* [Teckenspråkiga i Finland], Helsingfors: Finn Lectura, s. 168–188.
- Schegloff, Emanuel A. 2007, *Sequence organization in interaction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiff, Laura 2020, "Hierarchies in lexical complexity: Do effects of word frequency, word length and repetition exist for the visual word processing of people with cognitive impairments?", Silvia Hansen-Schirra & Christiane Maaß (red.), *Easy Language research. Text and user perspectives*, Berlin: Frank & Timme, s. 227–240.
- Schiff, Laura 2022, *Lexikalische Komplexität in der Leichten Sprache. Effekte von Länge, Frequenz und Wiederholung auf die visuelle Wortverarbeitung einer heterogenen Zielgruppe*, doktorsavhandling, Johannes Gutenberg-Universität Mainz.
- Schilling, Hildur E. H., Keith Rayner & James I. Chumbley 1998, "Comparing naming, lexical decision, and eye fixation times: Word frequency effects and individual differences", *Memory & Cognition* 26, nr 6, s. 1270–1281, DOI: [10.3758/BF03201199](https://doi.org/10.3758/BF03201199).
- Schulz, Rebecca, Julia Degenhardt & Kirsten Czermer-Nicolas 2021, "Easy language interpreting", Silvia Hansen-Schirra & Christiane Maaß (red.), *Easy Language research. Text and user perspectives*, Berlin: Frank & Timme, s. 163–178.
- SCIE 2014, "Dementia and sensory loss: Deafness", <https://staging.scie.org.uk/dementia/living-with-dementia/sensory-loss/deafness.asp> (hämtad 19.4.2024).
- SELSI 2023, "Project Selsi", <https://selsi.eu/en/homepage-eng/project/> (hämtad 16.12.2024).
- Shakespeare, Pamela 1998, *Aspects of confused speech. A study of verbal interaction between confused and normal speakers*, New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Shaw, Sara, Fiona Copland & Julia Snell 2015, "An introduction to linguistic ethnography: Interdisciplinary explorations", Julia Snell, Sara Shaw & Fiona Copland (red.), *Linguistic ethnography. Interdisciplinary explorations*, New York: Palgrave Macmillan, s. 1–13.
- Sheehan, Rory & Afia Ali 2016, "Self-stigma in People with Intellectual Disabilities", Katarina Scior & Shirli Werner (red.), *Intellectual disability and stigma. Stepping out from the margins*, London: Palgrave Macmillan, s. 91–109.
- Siltaloppi, Satu 2016, *Den andra handen. Den icke-dominanta handens funktioner i finlandssvenskt teckenspråk*, magisteravhandling, Helsingfors universitet, <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/46b64073-63e4-4788-9e48-b53199080fec/content> (hämtad 22.4.2024).

- Siltaloppi, Satu 2022, *Viittomisen muokkaaminen suomenruotsalaisessa viittomakielessä – olisiko siihen jotain ohjeistusta?* [Att anpassa tecknandet i finlandssvenskt teckenspråk – är det möjligt att ge anvisningar?], presentation på workshoppen Selkokieli puheessa ja vuorovaikutuksessa – Lätt språk i tal och interaktion, AFinla höstsymposium, 28.10.2022, Helsingfors.
- Siltaloppi, Satu & Camilla Lindholm 2022, "Suomenruotsalaiset viittomakieliset selkokielen kohderyhmänä" [Finlandssvenska teckenspråkiga som en målgrupp för lätt språk], Heli Katajamäki, Mona Enell-Nilsson, Hannele Kauppinen-Räisänen & Hanna Limatius (red.), *Responsible Communication*, Vasa: VAKKI, s. 158–175, DOI: [10.70484/vakki.149332](https://doi.org/10.70484/vakki.149332).
- Sivunen, Nina & Elina Tapio 2020, "'Do you understand (me)?' Negotiating mutual understanding by using gaze and environmentally coupled gestures between two deaf signing participants", *Applied Linguistic Review* 13, nr 6, s. 983–1004, DOI: [10.1515/applirev-2019-0065](https://doi.org/10.1515/applirev-2019-0065).
- Sivunen, Nina & Petra Juva 2021, "Kuurot maahanmuuttajaopiskelijat Suomen kotoutumiskoulutuksessa" [Döva invandrarestuderande i Finlands integrationsutbildning], *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 12, nr 5, <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2021/kuurot-maahanmuuttajaopiskelijat-suomen-kotoutumiskoulutuksessa> (hämtad 16.12.2024).
- Skedsmo, Kristian 2020, "Other-initiations of repair in Norwegian Sign Language", *Social Interaction. Video-Based Studies of Human Sociality* 3, nr 2, DOI: [10.7146/si.v3i2.117723](https://doi.org/10.7146/si.v3i2.117723).
- Skedsmo, Kristian 2021, *Troubleshooting in Norwegian Sign Language. A conversation analytic approach to other-initiations of repair in multiperson Norwegian Sign Language interaction, and ways to communicate conversation analytical data on signed languages in printed and online publications*, doktorsavhandling, Oslo Metropolitan University, <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/766> (hämtad 22.4.2024).
- Slobin, Dan 1966, "Grammatical transformations and sentence comprehension in childhood and adulthood", *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 5, nr 3, s. 219–227, DOI: [10.1016/S0022-5371\(66\)80023-3](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(66)80023-3).
- Smakman, Dick & Sandra Nekesa Barasa 2015, "Defining 'Standard': Towards a cross-cultural definition of the language norm", Ingrid Tieken-Boon van Ostade & Carol Percy (red.), *Prescription and tradition in language. Establishing standards across time and space*, Bristol: Multilingual Matters, s. 23–38.
- Small, Jeff A., Gloria Gutman, Saskia Makela & Beth Hillhouse 2003, "Effectiveness of communication used by caregivers of persons with Alzheimer's disease during activities of daily living", *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 46, nr 2, s. 353–367, DOI: [10.1044/1092-4388\(2003/028\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2003/028)).
- Small, Jeff A., Susan Kemper & Kelly Lyons 1997, "Sentence comprehension in Alzheimer's disease: Effects of grammatical complexity, speech rate, and repetition", *Psychology and Aging* 12, nr 1, s. 3–11, DOI: [10.1037//0882-7974.12.1.3](https://doi.org/10.1037//0882-7974.12.1.3).

- Smith, Rachel A. 2007, "Language of the lost: An explication of stigma communication", *Communication Theory* 17, nr 4, s. 462–485, DOI: [10.1111/j.1468-2885.2007.00307.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00307.x).
- Smith, Rachel A., Xun Zhu & Madisen Quesnell 2016, "Stigma and health/risk communication", *Oxford research encyclopedia of communication. Health and risk message design and processing*, Oxford: Oxford University Press, s. 1–33, DOI: [10.1093/acrefore/9780190228613.013.96](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.96).
- SOU 2006, *Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning, hela dokumentet*, SOU 2006:54, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2006/05/sou-200654/> (hämtad 22.4.2024).
- Spetz, Jennie 2019, *Språklagen och medborgaren – en undersökning av medborgarmejl*, Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, [urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-1691](https://kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-1691).
- Språkinstitutet 2023, "Klarspråk", <https://www.sprakinstitutet.fi/sv/sprakhjalp/klarsprak> (hämtad 15.3.2023).
- Statsrådet 2021, "Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2021", *Statsrådets publikationer* 2021:89, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163678/VN_2021_89.pdf?sequence=4&isAllowed=y (hämtad 22.4.2024).
- Stevanovic, Melisa & Camilla Lindholm (red.) 2016, *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* [Samtalsanalys. Hur man studerar sociala handlingar och interaktion], Tammerfors: Vastapaino.
- Stivers, Tanya & Jeffrey D. Robinson 2006, "A preference for progressivity in interaction", *Language in Society* 35, nr 3, s. 367–392, DOI: [10.1017/S0047404506060179](https://doi.org/10.1017/S0047404506060179).
- Sutherland, Rebekah Joy & Tom Isherwood 2016, "The evidence for Easy-Read for people with intellectual disabilities: A systematic literature review", *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 13, nr 4, s. 297–310, DOI: [10.1111/jppi.12201](https://doi.org/10.1111/jppi.12201).
- Sutton-Spence, Rachel & Bencie Woll 2004, *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, Jan 2017, "Nordistiken som vetenskap – 30 år senare", David Håkansson & Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*, Lund: Studentlitteratur, s. 19–37.
- Swepub 2023a, "Swepub", <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/swepub.html> (hämtad 15.7.2023).
- Swepub 2023b, "Vetenskaplig publicering vid svenska lärosäten. Sök bland artiklar, konferensbidrag och avhandlingar m.m.", <https://swepub.kb.se/> (hämtad 15.7.2023).
- Sze, Felix 2011, "Nonmanual markings for topic constructions in Hong Kong Sign Language", *Sign Language & Linguistics* 14, nr 1, s. 115–147, DOI: [10.1075/sll.14.1.07sze](https://doi.org/10.1075/sll.14.1.07sze).
- Takkinen, Ritva 2002, *Käsimuotojen salat. Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä* [Handformernas hemligheter. Hur teckenspråkiga barn tillägnar sig handformer i åldern 2–7 år], Helsingfors: Kuurojen Liitto ry.

- Teckenspråkslagen (10.4.2015/359). Finlex, <https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2015/20150359?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=teckenspråk> (hämtad 5.12.2024).
- Terminologiframjandet 2019, "Terminologins terminologi: ordlistan", https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/wp-content/uploads/2019/03/Terminologins_terminologi.pdf (hämtad 23.7.2023).
- Tieteentermipankki 2024, "Kielitiede:affordanssi", <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affordanssi> (hämtad 4.12.2024).
- Tiffin-Richards Simon P. & Sascha Schroeder 2015, "Word length and frequency effects on children's eye movements during silent reading", *Vision Research (Oxford)* 113, Part A, s. 33–43, DOI: [10.1016/j.visres.2015.05.008](https://doi.org/10.1016/j.visres.2015.05.008).
- Tyrone, Martha E., Judy Kegl & Howard Poizner 1999, "Interarticulator co-ordination in deaf signers with Parkinson's disease", *Neuropsychologia* 37, nr 11, s. 1271–1283, DOI: [10.1016/S0028-3932\(99\)00022-6](https://doi.org/10.1016/S0028-3932(99)00022-6).
- ULG 2023 = University Library Guides, "Publikationstyper", <https://guides.library.ju.se/lar-dig-soka/publikationer> (hämtad 15.7.2023).
- Outila, Eliisa 2019, "Selko Suomessa – selkokielen kehitys ja sovelluksia" [Lätt i Finland – lätt språk, utveckling och tillämpningar], *Puhe ja kieli* 39, nr 4, s. 307–324, DOI: [10.23997/pk.74581](https://doi.org/10.23997/pk.74581).
- Outila, Eliisa 2023, "The ways of explaining in Easy Language news about the war in Ukraine", konferenspresentation, KLAARA 2023 – 3rd Conference on Accessible Language and Communication, Leiria, Portugal, 4–7.4.2023.
- Outila, Eliisa (u.a.), *Kootut selitykset eli lingvistinen analyysi selittämisen keinoista ja merkityksestä selkokielisessä tekstissä* [Samlade förklaringar eller en lingvistisk analys av förklaringar och deras betydelse i lättlästa texter], doktorsavhandling, Helsingfors universitet.
- Valkendorff, Tiina & Ulla Vanhatalo 2024, "Hospital personnel's experiences of using Easy Language in healthcare. A qualitative case study at a public hospital in Finland", *Journal of Communication in Healthcare* 1–8, DOI: [10.1080/17538068.2024.2431771](https://doi.org/10.1080/17538068.2024.2431771).
- Valli, Clayton, Ceil Lucas & Kristin J. Mulrooney 2005, *Linguistics of American Sign Language. An introduction*, fjärde upplagan, Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Valtasalmi, Idastiina 2021, "Selkoa ihmisestä. Ihminen-sanan merkitykset ja käyttö selkokielisissä sanomalehtiteksteissä" [Att ta reda på människan. Betydelserna hos ordet ihminen och dess användning i dagstidningstexter på lätt språk], *Sananjalka* 63, s. 79–102, DOI: [10.30673/sja.107345](https://doi.org/10.30673/sja.107345).
- Valtasalmi, Idastiina 2024, *Teksti- ja käyttäjänäkökulmia selkokielen sanastoon* [Text- och användarperspektiv på lexikonet i lätt språk], doktorsavhandling, Tammerfors universitet.
- Van Herreweghe, Mieke 2002, "Turn-taking mechanisms and active participation in meetings with Deaf and hearing participants in Flanders", Ceil Lucas (red.), *Turn-taking, fingerspelling, and contact in signed languages* vol. 8, Washington D.C.: Gallaudet University Press, s. 73–103.
- Vanhatalo, Ulla, Camilla Lindholm & Tiina Onikki-Rantajääskö 2022a, "Introduction: Easy Language Research", Vanhatalo, Ulla, Camilla Lindholm & Tiina Onikki-Rantajääskö (red.) 2022, Special Issue: Easy

- Language Research, *Nordic Journal of Linguistics* 45, nr 2, DOI: [10.1017/S0332586521000019](https://doi.org/10.1017/S0332586521000019).
- Vanhatalo, Ulla, Camilla Lindholm & Tiina Onikki-Rantajääskö (red.) 2022b, Special Issue: Easy Language Research, *Nordic Journal of Linguistics* 45, nr 2, DOI: [10.1017/S0332586521000019](https://doi.org/10.1017/S0332586521000019).
- Vanhatalo, Ulla & Tiina Valkendorff (under utg.), "A qualitative case study of implementing easy language policies at a public hospital in Finland", under utgivning i *Qualitative Health Communication*.
- Verhaeghe, Mieke & Piet Bracke 2012, "Associative stigma among mental health professionals: Implications for professional and service user well-being", *Journal of Health and Social Behavior* 53, nr 1, s. 17–32, DOI: [10.1177/0022146512439453](https://doi.org/10.1177/0022146512439453).
- Virtanen, Hannu 2006, "Selkokirjoista selkokieleen, tapahtui vuosina 1981–1990" [Från böcker på lätt språk till språkformen lätt språk, under åren 1981–1990], Leela Laura Leskelä & Hannu Virtanen (red.), *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä* [Med andra ord. Lätt språk och praktik inom lätt språk], Helsingfors: Kehitysvammaliitto, s. 87–103.
- Virtanen, Hannu 2009, *Selkokielen käsikirja* [Handbok för lätt språk], Helsingfors: Opike.
- Virtanen, Hannu 2022, "Helponnetuista viittomista se kaikki alkoi: Tikoteekki laajentui projekteista verkoistoiksi" [Allt började med förenklade tecken: Tikoteekki utvecklades från projekt till nätverk], *Ketju-lehti*, 15.6.2022, <https://ketju-lehti.fi/aiheet/kehitysvammaliitto-70-vuotta/helponnetuista-viittomista-se-kaikki-alkoi-tikoteekki-laajentui-projekteista-verkoistoiksi/> (hämtad 19.4.2024).
- Visual Vernacular 2020, "What is VV?", <https://www.visual-vernacular.org/visual-ernacular/what-is-vv/> (hämtad 19.4.2024).
- Vogel, David L., Rachel L. Bitman, Joseph H. Hammer & Nathaniel G. Wade 2013, "Is stigma internalized? The longitudinal impact of public stigma on self-stigma", *Journal of Counseling Psychology* 60, nr 2, s. 311–316, DOI: [10.1037/a0031889](https://doi.org/10.1037/a0031889).
- Wallvik, Birgitta 1997, *...ett folk utan land...*, Borgå: Döva och hörselskadade barns stödförening r.f. (DHBS).
- Wengelin, Åsa 2015, "Mot en evidensbaserad språkvård? En kritisk granskning av några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning", *Sakprosa* 7, nr 2, DOI: [10.5617/sakprosa.983](https://doi.org/10.5617/sakprosa.983).
- Westerlund, Elin 2021, *Bakgrund till språkplanen för finlandssvenskt teckenspråk 2021*, Finlandssvenska teckenspråkiga r.f.
- Wide, Camilla & Benjamin Lyngfelt 2008, "Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna", Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 11–43.
- Wilkinson, Ray 2019, "Atypical interaction: Conversation analysis and communication impairments", *Research on Language and Social Interaction* 52, nr 3, s. 281–299, DOI: [10.1080/08351813.2019.1631045](https://doi.org/10.1080/08351813.2019.1631045).
- Wächter, Anders 2006, "Något om boken", Anders Wächter (red.), *Samforskning – att lära av klienten*, Stockholm: Mareld, s. 7–8.

- Zeshan, Ulrike 2004, "Hand, head, and face: Negative constructions in sign languages", *Linguistic Typology* 8, s. 1–58, DOI: [10.1515/lity.2004.003](https://doi.org/10.1515/lity.2004.003).
- Österlund, Maria 2011, "Så här skriver du lättläst", <https://www.ll-center.fi/Site/Data/2794/Files/attskrivalattlast-sidor.pdf> (hämtad 19.4.2024).
- Österlund, Maria 2016, "En bro till standardspråket", *Språkbruk* 4/2016, <https://sprakbruk.fi/opinion/kronikan/en-bro-till-standardspraket/> (hämtad 16.12.2024).
- Österlund, Maria 2023, "Kraftverksdamm sprängdes – stor översvämning i Ukraina", *Lätta bladet*, <https://latabladet.fi/varlden/kraftverksdamm-sprangdes-stor-oversvamning-i-ukraina/> (hämtad 24.10.2023).
- Östman, Jan-Ola 2005, "Om teckenspråk, teckenspråkiga och minoriteter", Jan-Ola Östman (red.), *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk*, Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet, s. 9–19.

Medverkande

Solveig Arle är redaktör vid Stora finsk-svenska ordboken vid Institutet för de inhemska språken. Tidigare har hon arbetat med lätt språk och lättläst litteratur vid LL-Center. Hennes magisteravhandling handlade om primord i lättlästa romaner.

Carina Frondén har disputerat vid Helsingfors universitet med en avhandling om lätt språk. Hennes forskningsintressen berör läsförståelse och lättlästa texter. Hon har tidigare arbetat med lätt språk och lättlästa läromedel på LL-Center och Lärum.

Marja Kivilehto är universitetslektor i svensk översättning och tolkning vid Tammerfors universitet. I sin forskning har hon specialiserat sig på auktoriserad översättning, översättning i finsk-svensk kontext samt klarspråk och lättläst. Hon har ett särskilt intresse för systematisk begreppsanalys.

Leealaura Leskelä är utvecklingschef på Selkokeskus och expert inom lätt språk. Hon har varit med om att utveckla en mätare för lätt finska och skrivit flera handböcker om lätt språk. Hennes doktorsavhandling handlade om lätt språk i tal och interaktion.

Camilla Lindholm är professor i nordiska språk, särskilt svenska språket vid Helsingfors universitet. Hennes forskningsintressen berör asymmetrisk kommunikation, samtal med personer med kommunikationsnedsättning och lätt språk.

Satu Siltaloppi är forskardoktor i finlandssvenskt teckenspråk vid Jyväskylä universitet. Hon har tidigare forskat i det finlandssvenska teckenspråkets grammatik och i hur finlandssvenskt teckenspråk används i samtal. Hon har även ett mer omfattande intresse för inklusivt språk.